ЕНВЕР АЖЬИБА

АМЦА ҾЫЦӘААНӠА

Ажәабжьқәа, асахьаркыратә очерк,
аминиатиурақәа, иҟалахьоу ахҭысқәа, асатиреи
аиумори

Аҟәа - 2006 ш.

Абри ашәҟәы лзыскуеит, сыԥсҭазааратә кәиц мырцәо иахьанза саазго, зегь реиҳа зыблакәа ԥшзоу, зегь реиҳа згәы ҳалалу сан, Фениа Радион-иԥҳа Возба-Ажьиба

АԤХЬАЖӘА АЦЫМХӘРАС

Ҳара зегьы лахьынҵак-лахьынҵак ҳамоуп. Дасу ҳамҩакәа ҳеааиҭцыхны ҳнырнылоит. Урҭ амҩақәа ҳшырну иаҳхаагоит ԥсҭазаарак-ԥсҭазаарак. Ҳашьҭақәа рнаҳҭоит ҳа ҳамҩадукәа.

Мышкызны, араҟатәи адунеи ааныжьны, наунагзатәи адунеи ашҟа ҳанцалак ауп урҭ ҳашьҭақәа рхыԥшылара џьоукы аналаго, ҳныҟәашәа зеиԥшразгьы, ҿыцбарах ианцәырырго. Убарҭ сышьҭанхалақәа роуп сара есымшагьы сзыцәшәо. Урҭ хәашьза ианыҟала ауп, еынла аԥсабара ақәыԥшра иахыбааз атыжә сеиԥшха, сыԥсҭазаара гьамадаха ианыҟало.

Ишԥаҟоу нас, сара сызнысыз амҩа?

Аҵәуара ԥсеиқәырхагам, амц хжьара – ԥхьаҟа цагам.

Ишыҟалах схаҭагьы исзымдырзо, санылеит алитературатә шҭа ду ахь уназго амҩаду. Имариамхеит уи амҩа сара сзы.Уаҟа исԥымлаз ҳәа иҟоуи. Заҟантә сшьацәхнислеи заҟантәгьы сеыриашаны сҩагылеи.

Сара алитературатә шҭахьы санымҩахыҵ, уаҟа иаԥшәымацәахахьаз зегьы еицҿакны, бзиала уаабеит ҳәа исԥымлазеит. Ус сара иахьсԥылахьаз Нурбеи Лышәбеи Анатоли Возбеи зхадараҟны иҟаз, Гәдоуҭатәи араионтә газеҭ "Бзыԥ" аредакциа аҟны акәын.

Рыцҳарас иҟоу, усҟангьы иахьагьы иҟоуп ахы абзиабацәара, ахдубаратә чымазара, атәамбарақәа. Урҭ зегьы ааидкыланы аҵыхәтәантәи рлыцшәақәа зеиԥшроу, идыру усуп.

Аԥхьаҩ дызмоуз ашәҟәыҩы, дышәҟәыҩым. Аԥхьаҩцәа рзы ҳгәы нҳархар иашазам. Урҭ ыҟоуп ишыҟац. Ргьама ҳаракуп. Иаарԥыхьашәалак аԥхьарагьы рҭахзам. Ҳара ҳхаҭақәа ҳхымҩаԥгашьақәак рылагьы ианҳадҳарҟьогьы ыҟоуп. Ажәакалазегь шәатәуп, зегь разатәуп.

Апоет, ма ашәҟәыҩы ҿа аԥхьаҩцәа рахь днеирц азы ишәҟәқәа ҭыҵроуп. Урҭ ҭыҵырц азгьы аԥынгылақәа маҷымкәа иҳаман, усҟантәи аамҭазы аҿар ҳәа иԥхьазаз.

Аихаҵгылара, арыцҳаибашьара, аҭибагара, ацәаҳәа бзиақәа рира аигәырҕьара, иаҳҳәаргьы иаазаргьы, иҳагуп иацгьы, иахьагьы, уаҵәгьы… Убри иахҟьазаргьы ҟалап, иахьа, 40 шықәса еиҵоу поетк ма прозаикк шамахазамзар дахьуԥымло. Биԥараки даеа биԥараки еимаздашаз аҿар ҳзымаазазеит. Ари афакт, даара

уаҩы игәы изырхьша акоуп. Ҿееишьа змам ыҟам рҳәоит, иацтәи ҳагхақәа уаҵәы иҳарееиртә алшара анцәа иҳаиҭааит!

Збаҩхатәра ламысцқьала амаҵ азызуа ашәҟәыҩҩы иаҧиҵо аҧсуа литература ауп. Убри азхәыцра ацымхәрас ҳара аҧыжәара анаҳҭало ҟалалоит: иарбан еидгылоу дызлоу, дарбан политику уи хаҭала дзыдгыло ҳәа. Аха есымшагьы иаҳхаҳмыршҭлароуп акы: аполитикцәа иахьа џьоук ыҟоуп, уаҵә даҽа џьоукы ааиуеит, аидгылақәа ҿеырҧсахуеит, ҿееиҭаркуеит, аха ашәҟәыҩҩы даанхароуп дшыҟац. Ибаҩхатәра амаҵ азиулароуп ламысцқьала, ауаа реилыхра хара дацәгылазароуп, иҧсҭазааратә дунеигьы цқьазароуп ашьха зыхь еиҧш.

Ҳара зегьы ибзиазаны ҳаибадыруеит. Аҽырмаалыҟьра акгьы иаҧсазам, иаартны ҳаблақәа ирҭарымҳәо ауп иаҳнырлаша. Уаҩ ҟәышк иҳәамҭаны издыруеит: аҟаза ирҿиамҭақәа ахәшьара руҭарц азы иара хаҭала дузымдыруазар еиӷьуп ҳәа.

Сара акалам раҧхьаза ианаашьҭысх инаркны, хыҟәкы хаданы исымаз, иахьагьы исымоу акоуп: – сажәеи, суси, схаҭареи хҭак еицҭадыршәуа рыҟалара. Уи ахьынзасылшаз аҳәара сара исҭакҧхыҟәрам.

Исылшо ахәыҷы ала алитература салагылоуп. Аҧхьанатәгьы, ажәеинраалақәа инарываргыланы изыҩуан ажәабжьқәа, аповестқәа, аетиудқәа, аочеркқәа, аиумортә жәабжьқәа. Урҭ акыр акьыҧхь шырбахьоугьы, иааидкыланы (ахәыҷқәа ирызку ажәабжьқәа алаҳамҵозар) хаз шәҟәны иҭымҵыцызт.

Абар уажәы, хаз шәҟәны апрозатә ҩымҭақәа ҭсыжьыртә алшара ансоу, изгәаӷьит аҧхьаҩцәа ишәыдызгаларц. Урҭ заанаҵ шәыдырҽхәалара салагом. Иаҧхьаз ибарҭахоит аҧсҭазаара сахьынзазааигәоу, уи ахьынзаеилыскаауа.

Сара журналистк иаҳасабалагьы исымоуп аочеркқәа, арҿиаҩцәа рхаҿсахьақәа аазырҧшуа аҧҵамҭақәа. Урҭ ҳаҧхьаҟа ауаҩы дрызхьаҧшыртә аамҭа ҟалап ҳәа агәыӷра сымоуп.

Абри ашәҟәы шьақәсыргылеит, апроза иара аҩнуҵҟатә жанрқәа хәҭақәа рыла.

Ажәакала, апроза аганахьала, ари ашәҟәы сара сзы иҧышәагоуп. Згәаҿы инеиз, ргәы аҧхара мра шәахәаны Аҧсны иқәҷҷалаайт.

Енвер Ажьиба.

А Ж Ә А Б Ж Ь Қ Ә А

АМЦА ҾЫЦӘААНЗА

Ишыҟаиҵалац еиԥш, иахьагьы ашара даԥылеит Маадан.

Ианаамҭоу аиарҭа дзылымҵыр ҽԥныҳәак азәы иҭарашәа, ашьҭахара дацәшәон. Иара ихаҭа уиазҵаар, издыруамызт дзыцәшәози дызхыццакуази.

"Иҟоу шьцылароуп", – иҳәон, азын ҵааршәыра амшқәа раангьы, ииарҭа ԥха ԥыҭраамҭак иҽааликразы иԥҳәыс изныкымкәа иалҳәалоз лажәақәа рҭакыс, ажәжәаҳәа аҽеилаҳәара данналагоз.

"Аиеи гәышьа", – лҳәон ларгьы, лхаҵа игәы иҭеикыз дшахымԥоз бзиазаны иахьылдыруаз аҟнытә. Аха иара усгьы, иналаршә-аалыршәны акәзаргьы, илҳәац ааиҭалымҳәаргьы лгәы иауамызт. Ихадараз, иаргьы арҭ ажәақәа игәы ианааҵаххлоз шыҟазгьы, иԥҳәыс длықәымчуамызт, дрыцҳаишьон.

Иахьагьы ашара даԥылеит Маадан. Иҽааилеиҳәан, аҵьабааи, агәырҩеи, ажәреи зиааихьаз ишьапқәа рымаршәа кны еихго, абарҵахь иҿынеихеит. Ахьатә кәасқьа абарҵа данаақәгыла, иаха шаанза зҽеихәларч иҟаз ирԥҳақәа арыцқьар аҭахызшәа, ааԥынтәи аҳауа ҿыхьҭа гәабзыӷза иааиҿахәмарын, нас иҟарҟ ҷыда ырчахә-чыхәуа, иҩнуҵҟа ааимнадеит. Издыруада, абри аимгеимцаразы мацара акәзаргьы Маадан есышьыжь, ашара иамакуа дызгылозгьы? Аха, уи иара ихаҭа уиазҵааргьы, аҭак изыҟаҵомызт.

Иныҵакшәа дааимҳәа-ааимсаны, иҟарҟы нҭирыцқьаан, аҩны аварахь ала абарҵа иқәҟаҵаз амаакыра иҽнадҵашәа дынкажьцәеит.

Мрагыларҭахь дҩаԥшит. Жәҩан ҵкар иаха шаанза ашьабара иаҿызшәа, макьана ихцәышааза иҟан. Амра агылара акрагын. Уи Маадан иаҳагьы еиӷьшьаны аҿабгы аԥыц шәпа анаалара ҳәа, ахьшьыцбеиԥш иласкәантраза игылаз ахьатә кәасқьа ианымаало иаҿаҟаҵаз, маакыра змамыз ахаҳәтә мардуан даҿаланы иҿылеихеит. Абжара дахымсыцкәа, ишыҟанаҵалацыз еиԥш, ацәылашара аԥштәы змаз ила баҭәҳәыр хәыҷы аҽырқьынцыцзаны ишьапқәа инарыҵакәымпылит.

- Ҳаи, уара аҩсҭаа хәыҷы, ԥыхьеиԥш сыблақәа ирбо ҵьушьозар? Ҿымҭ-ԥсымшь уааины уҽшԥасыҵауршәуа. Умбакәа снауӷрагылар уԥсы аaухсымршәои, агаза, - иҳәан, акыр ишицәыуадаҩызгьы длаҟәын, асаара ишьҭасуаз алымҳацәқәа раҵкыс акырза иауз, ахәы қамса инапы налишьит. Иара аласба хәыҷы акәзар, уи агәаԥхозу, аԥшәма игәы ишахәаара ҳәа иаҿызу, аҽынканаршәын, ашьапқәа аҩада ирханы, аԥша злахәмаруа аҵьҵла ахыцәқәақәа реиԥш, ихахаза иаарԥаҭԥаҭит. Нас, ашырҳәа иааҳәны ашьапқәа инарықәгылан, иҟәамшәышәза, иԥхаза иҟаз абз ҭыҟаԥшьаа хәыҷы ала афырқь-фырқьҳәа инапы аарбзеит.

- Иазхоуп шьҭа, уаҟәыҵи аҽыргәабзыӷра, - иҳәан, Маадан амардуан длаҿалеит. Аласбагьы, ииҳәаз еилнакаазшәа, амардуан аҟәартәрақәа инарықәԥало, ишьҭаланы аҿыланахеит.

Макьана ишшара шымшацызгьы аԥсаа ҿыхахьан. Зуахкы уҭахыз урҭ рыбжьы хаа еилыргашьа рымамкәа азыцԥхьқәа реиԥш еилаҭәон Маадан илымҳақәа рҿы. Аҵлақәа иргәылҟьо, ана-ара игон даҽа ашәак иаламҩашьо, ашәа ҿыцқәа раԥҵара иазҟазаз ардәынақәа рыбжьы. Ашәҭқәеи амрахәагеи реиԥш акәын ишеинаалоз урҭ рыбжьқәеи ааԥынтәи амшқәеи.

"Анхаҩы изын иреиӷьу амшқәа", – игәы инҭиҳәаан Маадан, уаҳа ҵьаргьы дымҩахымҵкәа, дышиашаз акәасқьа иацәыхарамкәа адгьыл аҽықәырҟәыҟә игылаз аԥацха ашҟа иҿынеихеит. Аԥацха акәын Маадан анхаҩы иԥсҭазаара иабжакны ииԥхьазоз, лымкаала иара ихаҭа ҳаҭыргьы ақәиҵон. Иаҳа ианилшоз, иахьа хәлаанза, зынгьы-ԥхынгьы уаҟа акәаш қыдқәа рхы еилан, аҷҷаҳәа ишәаҳәо ицәыҵлашаауан аԥырӷышқәа. Урҭ ирхакнаҳан ажьҵаа, ашәхақәа ҟаԥшь-ҟаԥшьза ирҩаны. Арымарахьтәи аҭзамц иадкнаҳалан аҿа иазыԥшыз, ажәрахьгьы аҿарахьгьы иҟамыз апарпыл ҟаԥшь рыԥхрақәа. Ахәш-ҭаара маҷк инаҟәыганы иҵажын жәаа-жәаа ԥҳал зкуаз аҳаԥшьақәа ҩба. Ахаан иҟамлацызт урҭ аҳаԥшьақәа, аԥшәма аҷҷаҳәа ишуа амаҷар рҭеимҭәацкәа, нас, убз ахы хнаҵәо ицаҳәцаҳәуа, ажьфҩы зхышәшәоз, аҩы еиқәаҵәа самсалха ирҭамкәа. Урҭ аҳаԥшьақәа, аибашьра амцахьынтә изыхнымҳәыз иҷкәынцәа рыхьзала акака ыҵаҵаны иман.

Сасык дизааир, "уаалеишь, дад, иахьа уара Шьмаҭ ичеиҵьыка агьама усырбашт, ма Шьмаҟә ичеиҵьыка", - иҳәон.

* * *

Иҟәлацәа зегь реиԥш, Маадангьы ианиаамҭаз аҭаацәара далалагәышьеит. Иаби иани ачара бзиа изыруит. Усҟантәи аамҭазы уажәеиԥш ауаа ргәеибабылра аузхьахыз. Ҭагаланшьҭахь акәын. Мчыбжьынаҟьак чаран, фаран, жәран, шәаҳәаран, кәашаран. Ҵьоукы рҟьаф ҭаҵаны ицеит шуҳәо, ҵьоукы ааларын. Ашҭа зегьы аҽышьҭа иаганы, иҵәырҵәаны ишьҭан. Усҟан, урҭ, зыԥсаҭа ахьы ахьыршо иаҟәшәаша, Ҵьгьари Иалсеи акы еигзо иҟазма. Рыԥсы шҭаз рыла иабеит: рҵеизаҵә дыԥхашьаны ихы шнавеикыз, акыр шыҟәса раахыс аҭаца илзыԥшны агәхьаагара иаркарахьаз, акәасҟьа акыр инацәыхараны игылаз амҳара насыԥла ихыхәхәо ишҭәыз. Аеҵәаҟәа реиԥш лыбла ԥшзаҟәа ҭыԥхаауа, рыҩны дыҩнашьҟьыруа дааҩналеит рҭаца Шькәакәа.

* * *

Аԥацха ашә амаа кны дахьгылаз абарҭ ахҭысҟәа иахьаанагаз изымдырзо, даанкыланы реигәаладыршәеит Маадан. Шамахазамзар, зыблаҟәа ччаԥшьк рыҵамшәоз Маадан уажәы иблаҟәа инархылаз аччаԥшь ихааза инеиҿаршаны, зцәа хьшәашәа ирԥхахьаз ашәмаа даахан, иара ашәгьы агәы идԥҵәалахьоушәа иааҿыжын, агәы ҭалашьцаза иаартны акәа дынҭанаҳәҳәеит.

"Саб ихаан ахәшҭаара ас еиҟәыхьшәашәа инхахьазма"? – цәгьара дук зымпыҵҟьаз иеиԥш, ихы игәахшәаны, игәы дааҭацәажәеит Маадан. – "Уаха шаанза акәаш мца хәыжжаза еиҟәын, ма аԥырҕышҟәа ахәа илаҳәаны иҿаҳәан. Нас ашьыжь фархь-мархьҟәак ԥырҷҷаны инаҟәԥсаны ҳаннаҭәҳәалак, амцабз ҵарыхәҵәаза алашьцара кылблаауа иаахәыҵҟьон. Абри акәымзи аԥсҭазаараҵәҟьа захьзыз. Еҳ сабиц. Усҟантәи аԥсҭазаара аҽакын. Аԥсҭазаара хаан, иразын, ицҟьан. Ауаҩы ахьзи, ахьымзҕи, аԥсҭазаареи рзы дшан. Уажәы?

Уажәы аамҭа зынза даҽакхеит. Исҳәар, быргк, ҵарадак, длашәгәышьоуп, ихшыҩгьы цагәуп ҳәа рҳәозар акәхап изаҳауа, аха ауаҩы ишьҭамҭа адунеи изланихра збаны дкәаԥза даатәеит, зеиԥш ҟамлац аамҭа еиҟәаҵәак дазыԥшны. Изыргәаҟуазеи, иараби? Изеиҕацәоузеи ҳәаа змазам азы-мшын зыбжьоу, иахьеи уахеи еибамбо аҳәынҭҟарраҟәа. Анцәа дыздыргәаауазеи. Ириҭаз рзырханы, рыԥсҭазаара иалагәырҕьар. Ргәы аартны асас сасҵас иԥылар, рчеиҵьыка агьама идырбар. Аха ус ихәыцуама. Еиҟәмаҟаруеит. Еибашьуеит. Инибарҵәоит. Ҳара аԥсуаа ҳаҟара ачеиҵьыка змадаз, аха уи ҳамеигзакәа изҿаҳҵоз рами саргьы ҵәҩаншьапыда, сҭакәажәи сареи алужәҟәа реиԥш ари ашҭа ҳаҟәзырхаз. Еҳ, дад. Инхаз ҳхәыҷҟәа, аамҭа бзиак рзыҟалароуп акәымзар, еиҵырпапа гәаҕла ирҭәны, ишынҭҟәацра ишьҭоу абҵьарҟәа амчра анроу, риашашьа змам агәнаҳа адунеи иахымҵәашеи. Аха уаанзаҵәҟьа рхы шԥанаргаришь, ҵьушьҭ, ауаа рхы рцәымҕымзар…"

Маадан арҭ ахәыцраҟәа дыхҭакны дахьынзарымаз, днапыршьышьуа ииԥшаз фархьҟәак ааԥырҷҷаны ахәшҭаара ахчныза иныҟәҵаны, ахәа нарыҵишьшьааит. Нас, ишьамхҟәа рҟынза акыр инарҭбааны, анаҩс ишьахәаркәа инарыдшәало изахыз иаԥсуа еиҟәа аҵьыбаҿы акраамҭа даннапыршьшьы, имԥыхьашәаз асԥычка ааҭиган, иааихьшьны, агаз злеиҭәахьаз ахәа инылаиркьысит. Иҩаҵхахаз амцабз аԥацха аҩнуҵҟа аарлашеит. Алашара ихы иархәаны Маадан иҷкәынцәа рпатреҭ ахькыдыз ахь днаԥшит. Илаԥш нархигеит. Иахьагьы, ишибац еиԥш иҟәыԥш-ҟәыԥшза иҟан. Урҭ абас еиваргыланы иҭыхны ааигәанза ирымамызт. Аҟалаҟь аҟны хаҵа иҟоу иԥҳа, сабшак аҽны далҟьаны данаа, иҷкәынцәа рпатреҭҟәа ааидкыланы илиҭеит, еиваргыланы иҭыхны иаалгарц. Хьыбла лаб ишиҳәаз иҟалҵеит. Маадан уи апатреҭ данахәаԥш, иара игәы ишаҟәшәоз ианыҟала, даҽакгьы ҟалҵарц лыдиҵеит. Аҭаацәа, Маадан игәҭакы рзеилымкааит. Уимоу, имаҳә Бесикгьы "Пахан тихо-тихо гонит" ҳәа иԥҳәыс ллымҳа данҭахәыҭхәыҭит.

Егьи иааиуа асабшазы даҽа патреҭк ҟаҵаны иаалгеит Хьыбла.

– Аԥхьа иаабгаз, сыԥҳа, инаганы асасааиртаҿы икнашәҳаит. Ма уахь азәыр дхалоума стакәажәи сареи ҳнаӡос. Сасык дымӡахыцны дааҳалаԥхьап ҳә уҟоу. Уажәы зегьы машьынак-машьынак рымоуп. Асас дааит, дубеит, узхара унаиацәажәаанза, дыццакы-ццакуа имашьына дынталаны дцоит. Цҵакроуп ҳааҟәымцзакәа ҳазҿу, ҳахькыланагауа сыздыруам акәымзар.

Абри апатрет сара икнасҳауеит, абра, ааи абра, аԥацхаҿы. Абрахь ауп макьаназ сыӡныҟа имӡахыцуа асас дахьыӡназгало. Бан атакәажәи сареи ҳакәзар, ҳҗәытә мҳара ԥшәыргеижьтеи, шьталараҳәа уаха зны акәасқьахь ҳҳамлозар, ҳаԥстазаара зегьы ахьаҳҳааго абри аԥацхаҿы ауп. Абра иагькнаҳазаауеит абри апатрет,– иҳәеит, маҷкгьы иаарԥьбараны Маадан.

– Саб, исҳәар угәы иалсуа сыздыруам акәымзар, аԥацхаҿы апатрет иаразнак иԥхастамхои, иамукузеи? - лҳәеит лаб гәрамгартас дыкны, Хьыбла.

- Аиашацәҟьа. Шәыԥҳа илҳәо иашами, алӡак рҿатата аԥацхаҿы ихшьызаауама, аибашьцәа? - иԥьашьаны дцааит Бесикгьы.

Маадан иблақәа рӡахара шицәыуадаӡызгьы, ибла тыҟаԥшьаақәа ыршаҟь-шаҟьуа иԥҳаи имаҳәи еилиблаарц итахызшәа иааимданы днархысын, ари аицәажәара шлыдылкылаз ибарц итахызу, ма адгылаӡ дитахызу аилкаара уадаӡны, иԥҳәыс дналҿаԥшит. Алаӷырзқәа идыртәхьаз иԥҳәыс лыблақәа ракәзар, ргазара иатоумцан ҳҳәыҷқәа аанарго, бжьыда цәажәарак нархылгеит.

– Аибашьцәа!.. – Ахаан ишырмаҳацыз ибжьы тцаны ҿааитит Маадан. – Аибашьцәа! Арт еибашьцәазам сара сзын. Арт, сара сыԥсхылц сԥацәа роуп! Урт сԥара иаԥсахаз арԥарцәоуп. Аԥа дныҟәалароуп аб иҳәатәала. Сара истахуп сԥацәа рани сареи ҳахьыҟоу иҟазаарц. Ахҿа ҳабжьалазшәа акәымкәа, ҳаидтәалазароуп, ҳаицәажәаларц. Аԥацха. Алӡақ. Анапы ауп, баба иҟоу, анапы. Анапқәа роуп зегь цқьаза, иԥшзаза иҟазцо. Рани сареи ҳаԥсы танацы урт рпатрет цқьаза абра икнаҳазааует. Нас? Нас, шәара ишышәтахыу шәныҟәа. Ҳҗәытә мҳара аиԥш, ари апатретгьы ажәит, иԥхастахеит

ҳәа инаганы атыша иташәыжьуазар акәхап. Аха сара сыҟанац…

– Саб. Асцәҟьа уаҳмацәҳан. Анцәа ибоит ҳара гәыкала ҳшышәзыҟоу. Ҳхәыҷы иакәзар, ес-ԥхынра ара дааганы даанҳажьуеит. Зныкыр дышәхаабахьоума?

– Ес-ԥханы!.. Ес-ԥханы!.. Ааи, дыҟоуп. Нас дцоит. Уи ҳара ҳзы сасык диӡызоуп. Арахь бызшәала цқьа ҳзеибакуам. Аԥсуа бызшәа иатәамшьакәа аурыс бызшәа дахьыншәырҳалеит. Ес-ԥхны абра исырцо аҟыжәбыжәқәагьы шәара мышкала Аҟәа иааихашәырштуеит. Акраамта дааҳадхылар, цқьа ибызшәа исмырцарызеи, аха мчыбжьык-ӡымчыбжьа рыла исылшагәышьозеи. Шәааует сасцас. Ари аштаҿы ианакәызаалак асас сасцас иԥылон, сасцас днаскьанагон. Аратәи аԥшәма ари аштаҿы ииз, изызҳаз иакәымзар, даеазәы ара аԥшәымара шизнымкылоз сышԥазымхәыци, - иҳәеит иаармазашәа Маадан. Ацыхәтәантәи иажәақәагьы маҷк даарыхьхәит.

– Иуҳәо сзеилкаауам, саб? Насгьы иарбан сасроу аԥшәымароу зызбахә умоу? Издыруада, ԥьоукы рхәыҷы арахь дааганы ақыта даласыршәыр утахызар? Ари аӡната иара даԥшәымоутәыр утахызар? Уигьы жәлакы ихуп. Уара уеиԥш уигьы иаҳа дызтәыцәҟьоу дыцәӡаншьапны ихәаԥшуеит. Аиаша уасҳәап, ацыхәтәантәи аамтазы уеилкаара цәгьахо иалагеит. Угәы иахәо ҳаздыруам, угәы иалсуа еиҳа еиҳахеит.

–Ишыжәдыруа, уи дыӡныдазам, отец. Анцәа иԥьшьаны, Аҟәа ацентр аҿы двухетажни аӡны ҳамоуп. Ари ахәыҷы иеиԥш иагаӡ уа иӡназоит, - иԥҳәыс иналыцеиҳәеит Бесик.

– Аиеи, дад. Уиашагәышьами. Ари адунеи, дад, ега рыцҳара алаԥаны ахәарш реиԥш иалоуп. Сара срыцҳарақәагьы аумаҷху. Сгәы ԥжәашәа истәымыз ажәа ԥьбарақәа сҿыцшәеит ауп. Аха, ус сҳәеит ҳәагьы, иззахтахыда, ҳара абацәа, еибахтаз ҳанхарақәа. Аҿар зегьы шәнаҳҳыцны ақалақьқәа рахь шәцеит. Атрофеи мыжда ҳәа ак ҟалан, ақалақь ҳаматәоу ыҟам, ҳхы зланыҟәҳгари ҳәа шхәыцуам. Аҳәыхәкцәа реиԥш, атәым ӡнқәеи ауадақәеи аанкыланы ақалақь аҟны шәтәоуп. Ақалақь иаланхозароуп иара зда ԥсыхәа амам, зныҟәгара алшо ауаа. Насгьы иара ақалақь ахата ныҟәгатәыми.

Еизгаз аҷан нҵәеит. Уигьы заҟа алшарыз. Анаҩс? Анхаҩы сынтәа иҵа азна иааирыхыз аџьықәреи дақәгәыӷны ҽааны акгьы леимҵар, нас иҭаацәа амла иаимарки. Уи иазхәыцуада. Амала сара иџьасшьо, убра Аҟәа ахылаҧшцәа ҳәа уаҩ дыҟазами? Ишәзымҵаазои, иаанышәкылаз аҩнқәа шәыхәҭоу ишәыхәҭаму ҳәа? Аҳәынҭқар имал шәшалахәмаруа рымбазои? Абри сҭакәажәи сареи ателехәаҧшрала иаабалоит арҳәарақәеи ақәыларақәеи рацәоуп ҳәа. Ишҧарацәамхои, џьоукы акрымузакәа крыфара занааҭс ишьҭырхзар. Урҭ ламыс рымагәышьамызт усгьы, аха иахьазы зыҧсы ҭоу аиҳабацәа ҳдырҧхашьоит, ҳаҧсра аанза ҳаршьуеит. Еҳ, гәнаҳа згымхаша аибашьра. Уи акәмызҭгьы сҧацәа руазәк аҩны дсымазаауан, егьи абарҭ зегьы иҟашәҵо ҟаиҵозар акәхарын. Аха урҭ дҽакала иааzаны исымазшәа сгәы иабоит. Азәы Аҟәаҟа дцаргьы иџьабаала ихы ныҟәигартә дҟалон, ақалақь дамыхәозар даҧырхагахомызт усгьы. ...Схаҭа сцәажәашьа џьасшьо салагеит. Слазара маҷхеит. Сажәзазар акәхап. Ее, сыҷкәынцәа! Саазқәылаз шәсырҧхашьо салагеит. Сгәыҧшаарақәа амчра сцәыргеит. Ахәшҭаара иҽҳәаахаз аҭакәажә слеиҧшны схы збо сҟалеит. Иҟасҵари, шәыгәхьаазгоит, шәмоурыхәмызааит... – Маадан ихәда ҧнажәарашәа иааҵагылаз иҧсыҧ мчыла инеишьҭит. Иблагәқәа зырҭәыз илаӷырзқәа, арахь ахыҵха рымҭазакәа уа инҭеибылгәышьеит.

– Иаҳҳәеит ҳәа, атецхеит, абри ахақәгәамҵреи аҟауҵәыуреи абри аҩны уаҳа иааҩнымҵитеи, - игәаӷьра иара ихаҭагьы ишџьеишьоз мҩашьо еилатәаз днарылаҧшит Бесик. Итәаны изызырҩуазгьы арҭ ажәақәа аҿаҧа рҿарҵазшәа азәгьы ажәа анахимҳәаа, Бесик ихы ахьигара изымдыруа даақәдырхеит. Аха Маадан имаҳә имдыррала аҧхашьара ихы анҭаиргыла, иҿыхшьагьы иара иаҟара издыруадаз, акгьы ҟамлазазшәа, азәы ажәа џьбарак аҳәаха иамразакәа, инациҵеит: - Дад, сара саҟарагьы агәыҧшаа-хыҧшаара зцәымӷыдаз, уимоу, ани аҭакәажә жәрацәгьа лаӷырзык лҿшәар ахьызымуаз иахҟьаны лыблагәқәа ирҭабахьеит. Аха иахьа, иумбои, дад, ирхәыз аҧсаатә саҩызахеит. Ихәу аҧсаатә умбахьеи, акаҳарагьы иақәиҭымкәа аҧыррагьы алымшо, игәаҟ-ҵәаҟуа ажәҩан ишыххало, нас аҵыхәтәантәи амч ааизганы иахьа-

зымдыруа ҭыҧк ахь еихоит. Ицалоит аҧсы аахшәаны акәапаҳәа инкашәааанза. Убас ауп, дад, абри аҭакәажәи сареи адәы ҳшықәхаз. Амала иагьшәахарагәышьозеи уажәтәи аҿар, шәызгәаашьасгьы иҳамоузеи, ҳамахаҳашьаха еибганы, рахәык нҭаҳцо-иааҭаҳцало ҳахьыжәбо, аҩны ашә ахьааҳартуа, уаанза ижәбац ҳакәу џьышәымшьои...

Маадан акраамҭа иҽыргәылахаланы дызлаз ихәыцрақәа ахьицәоухаз дацәыҧхашьо ихы ҩышьҭихын, раб иҽалахалазаны дызлаз ихәыцрақәа дрылырхыр ҳәа ишәозшәа рҟыт бжьы ыҟазамкәа апатреҭ аҟнытә лацәааиқәҧсарак иадымхаргьы зыблақәа иҟәызымгацыз иҷкәынцәа днарҿыҧшит.

– Еҳ, сабиц! – инарҵаулазаны даақәҧсычҳан, аҧсраҿы аччареиҧш, дызцәыҧхашьоз, иахәҭаны иимҧхьазоз ибжьгьы аҧацха ашыш ахы нкылнахратә иааимҟьеит.

Иааиднагылеижьҭеи, лхаҵа лара лҿаҧхьа дзырҧхашьашаз хҭыск дадылбалар ҳәа дацәшәаны, лхы дшацклаҧшуазгьы, ианаамҭоу ихҭыгәлара ҟазшьас ишлымазгьы, Шькәакәа аҧацха ашә аалыртырц амаа лнапы аазышьҭылхуан еиҧш, ашыш зхы аакылызхыз аҭаҳмада иқәаҧсычҳабжьы, уаанза лцәа-лжьы иалаҽхьаз, хәшәтәышьа змамыз лхьаа ааҿыцын, иҭабахьаз лдақәа шьа цәыкәбарқәак рҭахазар иҭнаркәкәарц иаархеит.

"Ҳаи, ҳаи, уара мыжда, уаргьы сара саҵкыс уеицәазаап, ҭаҳмада ҟадыџь" – ҳәа лгәы инҭылҳәааан, зхала зҽышьҭызххьаз лнапы еимларӷәӷәа иакыз ашәмаа ырҭрысны даахан, адәахьынтә мчы ҷыдак лыгәҭасызшәа, ашырҳәа аҧацха дныҩнашылеит.

Маадангьы цәгьарак зымҟәыҵҟьаны иақәыркыз ахәыҷы иеиҧш дааҭрысын, иааҩналаз дналҿаҧшит. Уаҳа лықәҿымҭыкәа, иварҿ игылаз аҟәардә шьап кьаҿ шьҭарҳәазо даахан, дзықәтәаз аҟәардә инаваиргылеит. Шькәакәа иаулызгәамҭах уажәыҵәҟьа лхаҵа иара иааигәара даатәар шиҭахыз, аха ларгьы дшашьцылахьаз еиҧш, аҟәардә шьап кьаҿ маҷк аганахь днахан, амца ибзиан ишеиқәызгьы дҩаҵхашәа ааҟалҵан, днатәеит.

Шькәакәа лхаҵа иахь днаҧшит, аха иара ахәа ицәылашәаз ицәыз иҧшааузшәа, аҵарра инаркны

зыбжаранза ихиқәаҵәаахахьаз, акыр иаазышәпаз арасатә лаба ахәа инылакшо, ихаҭа зеилкаара иҵәыуадаҩыз асахьақәа анҵо, нас анбанқәа зҵәеилахәаз ахәыҷы иеиԥш, ианиҵаз асахьақәа аанихуан. Ихаҿы ианшуаз алашара заҵәык акәын уажәы иузырдыруаз итәоу ахаҵа дшеихалыхмыз, изамҩақәа ирыламбацыз шьа кәарақәак шрылаз. Издыруадаз, урҭ ада ссақәа иҵегьы рхы цәырыргазаргьы, аха Маадан ихаҿы убриаҟара акҷыра ҵаулақәа анылахьан, ахәшҭаара азқәа иқәхәмаруаз амцабз иахылҵуаз алашара акҷыра ҭыԥқәа изырҭамԥхеит, уаҟа ирҭаҵәахыз агәырҩа хьанҭа азырԥсасиуамызт. Шькәакәа џьеи арҭқәа акы лылаԥш иҵшәап. Лара лхаҭа лхаҿы ианыз акҷырақәа рымаза рыҵхра иаҳа илҵәыуадаҩын, лхаҵа икҷырақәа рацәажәара аасҭа. Маадан ас ихы ларҟәны дантәалак шьҭыбжьык иԥырхагамхозар, аламала ишышьҭимхуаз лдыруан аҟнытә, лхы ҩышьҭылхын лыҷкәынцәа рпатреҭқәа ахькыдаз ахь дҩаԥшит. Лаԥшыла азәазәала рыблақәа дрыҭагәызуа, рхахәқәа ааиԥхьышьшьааны днархысит.

Лхаҵа иахь днаԥшыхит. Уи илҭахымызт Маадан иахьибо лыҷкәынцәа дрыхәаԥшыр. Аԥхьатәи амшқәа рзы, лыҷкәынцәеи лареи реибабара убриаҟара ихьааны ицралон Маадан, адәахьы инимырԥшырц дшалагозгьы, иблақәа ус шакәу рзыҵәахуамызт, нас лаҕырзны иаархыҵуан. Уи анеилылкаа нахыс лхаҵа данибоз Шькәакәа лыҷкәынцәа дрыхәаԥшуамызт. Насгьы, Маадан уаха хәлаанза амца дауеҳәатәаз, аашар хәлаанза уск даҿызар акәын, Шькәакәагьы заҟа лҭахыз аамҭа лыман. Аҽқәа рыбжьара мацараҵәҟьа заҟа аамҭа ицәагоз Маадан.

– Уажәшьҭа ааҟәыҵыр иауеи абарҭ аҽқәа рыбжьара, рырххара, уажәымҭаеха, ак машәырк узнаур, аҭаҳмада хшыҩцажә ихыдара дҭанархеит ҳәа ахаан уҷкәынцәа ирхымҵуа ахьымзҕ бааԥс рхуҵашт, – лҳәагәышьон Шькәакәа, иара иаҵкыс уажәшьҭатәи илшарақәа лара иаҳа ибзианы иахьылдыруаз иахҟьаны.

– Сыԥсы ҭанаҵы сзаҟәыҵуам сара ари аус. Насгьы ҳаҷкәынцәа руазәк уаха ҳшымгәыҕзоз ашҭа дааҭалар, иасҳәои сара. Саб иԥсы шҭаз иԥа ҽыда сынижьт

имҳәашеи. Ма аҽқәа бзиа ишԥарбоз урҭ аҩыџьагьы, зыҩны зчамҩахә ҟалаша… Ех, ҳрыцҳара ззымгаша. Ма рыбаҩ аҩны иҳамандаз. Ҩыџьаҵәҟьа гәырз-шашәаз рызра…

* * *

Аибашьра анеилга, шықәсқәак ҵхьан, Маадан ҽҵыс хәыҷык хәҳаны иааиган, иаазаны, иҷкәын Шьмаҭ ихьзала ибжьеит. Иаргьы ҽыццышәк акәхеит. Уааилаҳаратәа аҭеиҭыԥши ашьамхы ҵари аиуит. Маадан ари акы иеиԥшымкәа деигәырҕьеит. Ақыҭа ахьзала еизганы зазыҟаҵара иаҿыз аҽқәа иаргьы акыхәа инарылаиргылеит. Уи Шьмаҭ иеыҩ акәын. Ари аҽы ас иманшәаланы ианыҟала, Маадан избеит, егьи иҷкәын Шьмақә ихьзалагьы даҽа ҽык иаазарцы. Иагьиаазеит. Абар, алаԥшцәгьа илаԥш аҵәизартә, рашьҵас иԥырны ажәҩан иналаларашәа иԥеиԥеиуа, ибжьарахыԥаха иашҭа иахьҭоу. Уи иацы икны иааганы ашҭа иҭеиҵеит. Иахьа игәы иҭоуп, акәадыр нақәҵаны дақәтәарц. Аҽқәа рыбжьараҿы имоу аԥышәа ду излаиҵанаҳәо ала уажәшьҭа дақәнартәар ахәҭоуп. Уаанзатәи изхыжьтәыз аршьцыларатә ускәа ирхыжьуп. Уимоу, хымш раԥхьа уи абҕаҿы инеиз игәыла Ҭемыр, ашҭаҿы акырынтә длаҩеит. Иаргьы наџьнатә аахыс акәадыр иашьцылазшәа, аҽырҭынчзаны ахы аанарԥшит.

* * *

Лхаҵа дышныҵыҵлак аҩнтәи лусқәа лҽаархаршәаланы лассы-лассы лыҷкәынцәа рахь днеилон Шькәакәа. Нас, уахык шаанза лаҕырзыла иҭәуаз лыблақәа нҭалырбаанза урҭ дрыкәшон, дрыззатәуан, рыблақәа дырҭагәызуан… Ахәылбыеха Маадан дааԥса-дкара, ишхәарҽхахьаз ирдыруа зыбжьы ааиқәзыргалоз ишьамхы аҟәартәрақәа инапкәа нарықәкшәа амца данааеҳәатәалак, иҭакәажә илҵәымзазакәа иҷкәынцәа рахь днаԥшлон. Даргьы рпатреҭ зҭасаз арамка асаркьа иалԥшны раб ихәаԥшуан дааҩналазар, "ҳаҭоумҵан, нҵәара зықәзам уус хьанҭақәа умдара ахьҳалымшаз" ҳәа рҳәозшәа. Усҟан Маадан ихәда иҩкылагылоз ахьааи

алаґырзқәеи ааилазҩаны, иштӷәацра ичхьаз игәы дырԥсаҳәырц инақәҭәон, иԥсгьы аадыргон.

– Уаха акраҳамфазои, – иҳәон раԥхьатәи цәажәагас, иҭакәажә лахь днаԥшны, алҩацә зхылзза абысҭа уны изҭаз, аҵа ҭамблырц иҩаҳаракны амца иахакнаҳаз ачуани, афҩы хаа ԥсырмаҷгаха ирыԥхны ажьыхҵә иахаз ажьҵаа зны уи иақәызи иара иааира иазыԥшны ишыӷаз бзианы ишидыруазгьы.

– Уажәыҵәӷьа абысҭа кнысхуеит, унапы зык нақәҭәала, – лҳәон Шькәакәагьы, Маадан даныҩналоз иҿи инапи зәзәаны дшыҩналоз шгәалҭалозгьы. Нас дмыццакзакәа, абысҭа еилахәаны, асас дахьк иааира дазыԥшушәа, абысҭа ҿахрақәа ирԥшзаны асаанқәа ирынҵо, заа илырхиахьаз аишәа инаганы иқәлыргылон. Уи ианакәызаалак ԥшьҩык-хәҩык рхәы уны ианылҵон, зынчара акәымкәа. Лхаҵеи лареи рхәы иаҷыдахаз хҩаны, ицқьаза дара ирызкны илымаз ампахьшьы хәбабақәа ирылаҳәаны иныкәлыргылон. Ус еиԥш аӷаҵара мшуп, асас агәараҭа даднаԥхьалоит ҳәа илыԥхьазон.

Шькәакәа рхәы ахьынзалырхиоз Маадан иҷкәынцәеи иареи рызхара "еибабон, еицәажәон". Урҭ рпатреҭ анкнарҳа раԥхьатәи амшқәа раан, рымаҳә ишиҳәаз еиԥш, иҷкәынцәа зылԥшуаз апатреҭ асаркьа алҩақ иашәҵәӷьоз џьишьон, адәахьы инимырԥшырц дшаҿызгьы, аха уи ессира ицқьахон, ицырцыруан акәымзар, уахи-ени зыхәшҭаара еҳәалашаауаз аԥацха иҩнакнаҳауп ҳәа азуҳәартә иӷамызт. Уи зыхӷьоз аузимдырхуаз... Иара даныӷам ари аԥацхаҿы уаҩ гәыԥшқак изымчҳашаз ахҭысқәа ӷалон.

"Ан рыцҳа, ан. Быгәнаҳа изымгааит, иагьауигах, аха, быҷкәынцәа аабымӷәыҵызӷәӷәааз аґа", – ҳәа игәы дааҭаґызуан Маадан. "Уи иааҭирӷьаз ахқәа ма руазәк иааивымситеи, бназхәаԥшуаз ҳәа азә дӷамлоз... Руазәк ҳәа, еилаҳхуада еилахҵода, аха ула шааԥшуа уҵәҩаншьап... Сбысҭа ҿахра сзаламзеит, аха сыҷкәынцәа срылазеит ҳәа сҳәарц аума исҭаху?.. О, анцәа! Ауаҩы ицәа иҭамзо акгьы ыӷамзаап...

Маадан цәгьарак ӷаиҵазшәа, ажәа бааԥсқәак иҳәазшәа, дыҭрысны иҭакәажә лахь днаԥшит. Лара хьаа змазамыз азә леиԥш, апатреҭ зыхьчоз асаркьа ианҭәылалоз лылаґырзқәа рхабарк ыӷазамкәа ианзырбалалоз лқьышә ҵаґа ԥсадақәа еихырґәґәа, лҿалахалазаны лус даҿын.

* * *

– Ахәыҷқәа иахьа иаауеит, сыԥхыз самжьозар, - лҳәеит Шькәакәа, ахәыцра ҵаулақәа ирхылаԥшуаз аҭынчра ааилалган. - Сара сыԥхыз амц аҳәазом. Дҳамбеижьҭеи с-Мага хәыҷгьы дҭыгга изҳахьазар акәхап, ахәыҷы мшызҳа дзымҳауеи. - Мага ҳәа дзышьҭаз лмаҭа Мангал иакәын. Аԥхьақәа уи ихьз џьалшьон, иаанагозгьы лыздыруамызт, аха уаҩы зегьы дрышьымцылои, амала уи ихьз иашаны илызҳәомызт аӷнытә, дангәаӷза, лабхәында дук ишихьзызгьы, Мага ҳәа илымԥсахыр амуит.

– Аарҙы иаашт, ишԥамааауеи, рыла ҳамбакәа ҳанкаҳаны ҳаԥсыр дара рзы ԥхашьарами, амала, ҳазхара иаабаанза еиҭацоит бымҳәозар.

– Иӷарҵагәышьари, уаӷагьы ҭаацәарак рхьыԥшуп, нас ара иааны иҳадтәалазаауама.

– Еҳ, сабиц. Уара иухшаз иҷыдахаз атәым хәыҷ иаазара иаԥсам, абри ауп сара сажәра санааҭагыла еилыскааз.

– Агәнаҳа умҳәан, абааԥсы. Ухшыҩ цеит ҳәа сыӷоуп, уанажә. Ааигәагьы лара ишлаҳауаз ари ажәа уҿыцӷьеит...

– Исҿыцӷьеит, избан акәзар сгәы иҭоуп. Рееишьа змам агха шыӷахҵаз еилыскааит.

– Избан, рееишьа змам? Зан икалыршәыз ахәыҷы дҳаазеит. Дзыхшаз даадыруеит...

– Дызҳар ҳаилылкаап сымҳәеи, ҳааигәара дӷалап, сыҷкәынцәа аиаҳәшьара рзылуп сымҳәеи. Лара? Лан лкәал днеины акәапаҳәа дынҭашәеит.

– Ааи, абааԥсы, ус шԥауҳәои?

– Бара, ак басҳәашан. Ахы ишакәым амҩаԥгара мацара аума абааԥсы аӷаҵара захьзу? Ибымбазои лхәыцшьа зеиԥшроу, лгәыблышьа? - уи зынза...

– Лангьы даубааԥсыхыз, аха асыс ԥшқа газа иаҩызаз

азҕаб знык данбжьих, уи зыблақәа ҭызхша, нас дцазеит, днызкылозгьы ҭынха дылзыҟамлеит.

– Аиашаҵәҟьа. Днызкылодаз, лаб дникылап ҳәа быҟазу. Ибгәаламшәои, уи иихәаз ҳәа Аԥсны иртоу-тоуны иахыргаз.

– Уи иашахарым, џьаушьҭ. Зыбз иафоз азәы ибз алибҕит ауп. Аҳәатәы зауз ацыфа изацымҵар ҳәа ушәозу…

Ииашаҵәҟьаны, Хьыбла лан Цақәа даныҩагыла инаркны, хаҵа блак дааимымдакәа илывымсуа, илыԥшынхеит. Лаби лани рацәак инагаз уаамызт, аха аԥсабарагьы узқәымгәыҕзо анунарбо ыҟами.

Цақәа ашкол даналга ашьҭахь, Аҟәатәи аҳасабеилыргаратә школ далган, лқыҭа аколнхараҿы ҳасабеилыргаҩыс аусура даладыргеит. Уи лусура аԥхьатәи амшқәа инаркны аколнхара ахантәаҩи лареи реизыҟазаашьақәа згәамԥхақәоз ҟалақәеит, аха ала ахьҭашуа абга шҭоу шырдыруазгьы, ауаҩшьра злыԥцыр зылшоз аус хәымга реаларгалар рҭахымызт, ацәыԥцацәажәарақәагьы рзынкыломыт. Мызқәак роуп Цақәа аколнхараҿы аус анылу, нас дныкәаԥсын Аҟәа инхоз лаб иаҳәшьа лахь дцеит. Уи ашықәсан уаҳа лқыҭауаа лхабаркгьы рымбеит. Усҟан ауп ацәыԥцацәажәаракәа иаҳагьы реанеихарҳа, аха афархь мцаҵас урҭ ацәажәаракәа шҩыџкьаз еиԥш ирласны иааиқәтәеит. Акызаҵәык, шәблак ирымбаз блак иабо, шәлымҳак ирмаҳаз лымҳак иаҳауа ақыҭа аҿынзагьы иаазеит Цақәа ахшаа длыхшаны ахшараиурҭа аҟны дшынлыжьыз ала. Уи здыруаз, уаҟа аус зуаз Маадан иаҳәшьа Џиц лакәын, аха уигьы ллымҳа жәагәан, лҿы ацаԥха аҿан. Маадани Шькәакәеи ракәзар, уҳәан-сҳәан иаламызт, иагьырқәнагамызт. Ажәакала, Цақәа ахшараиурҭа аҩны аҟны инлыжьыз азҕаб хәыҷы, зымацара иҟаз Џиц аҩныҟа даалган, ԥҳас дҟаҵаны лаазара далагеит. Ахәыҷы мшызҳа дызҳауа, хышықәса аалхыԥцуаны, Џиц иаалықәшәаны дыԥсит. Аԥсыжра ашьҭахь, аҩнаҭа иалахәыз рыда егьырҭ рыҩныҟақәа ианца, аигәацхәцәа рхы неиларкит, иаазатәны уи илҭынхаз азҕаб хәыҷы лыхьзала.

– Ланаџьалбеит, хшаа дызмам азәыр ахшарадара иахҟьаны дыԥсхьоума, дызбара дылмоур ҳәа дшәозма, гәаҟ, – лҳәеит, Маадан иаамышьҭахь ари аҩнаҭа иааигәазаны иалахәыз, ашәы зхьыссы итәаз ԥҳәыск. Маадан уи лажәақәа шигәамԥхаз иныԥшуа, ажәада аҽԥныҳәа лыҭо дналҿаԥшит.

– Бҽылҿыԥшьаауанеи, ԥҳәыс мыжда, – даҽазәгьы лыбжьы аарылҟьеит.

"Арҭ уажәнатә ашшра иалагахьоума, иабаҟоу рҳәааитеи" – игәы инҭиҳәаан Маадан, ахапатуқәҵаразы, ахымҩаԥгашьазы азәы иҵамхоз ахаҵа, ижьцәа аaизиган аганахь дынкажьцәеит. Иџьыба дынҭалан ҭаҭынҟаҵак ааҭиган инеиҿакны амца нацраирсын, иҩаишьҭуаз аҭаҭынлҩа еилатәаз ицәеиқәараза инарылагьежьны, еимгеимцарак, ауаа рыԥсыԥ злазҩахьаз аҳауа иаргьы налазҩеит.

Акраамҭагьы аилацәажәара ашьҭахь, азәгьы ҿыҕәҕәала дзымцәажәозшәа аниба, ахәыҷы лаазара Маадан ихы иадиҵеит, аухаҵәҟьа даашьҭыхны Шькәакәеи иареи аҩныҟа дааргеит. Уиижьҭеи заҟа шықәса цызеи, абар, Хьыбла лԥа лара длаҟарахеит. Ларгьы иахьа уажәраанза ишылдыруа, лара моу дызхылҵҵәҟьаз лан Цақәа иналаркны, Џиц длыхшазшәа ауп.

Ауаа иҟарҵо ҳәа Цақәагьы хаҵа дцеит. Жәыргьыҭынтә ияаз агыруак диццан, нас, азы рыԥалазшәа иқәызәзәаа аԥсуаа рҳақ рзыҕьашкны Аԥсны алҵра анрықәшәа, Цақәагьы лыблахшәала дицны Жәыргьыҭҟа дцеит, уи аахыс уаҳа лхабаркгьы уаҩы имбеит.

Маадан арҭқәа зегьы ҿыц ианигәалашәа изгәык аҽаарҭынчыхт, аха изгәык амҩаазшәа, есымша ихьуҳьууа аҽинырдыруан. Длыцәшәон Хьыбла. Иара усгьы иҵәҩаншьап шыцхыз идыруан, аха Хьыбла лхәыҷы заҵәгьы инхара, иашҭа дацәлырзыр ҳәа дшәон. Арахь, ахәыҷы иабшьҭрагьы ыҟами.

Маадан иҩаилԥсааз ида шәпак иҭаз ашьа иҩнуҵҟа иҭахәаҽуа ианалага, игәы ахаҳә еиԥш иршны иԥнажәар аҭахны аҽаарцәгьеит. Уи иахылҵуаз абжьы иагьа ижәагәазаргьы, Шькәакәа ллымҳа иавымсит, абыцаҟьа

ӡеанызҟьоз игәгьы шуазыруаз аалнырит.

"Егьызқәым иқәҵәҟьамзаап, анаџьалбеит", – лгәы дааҭаҕзит Шькәакәа.

"Уи сара уажәраанӡагьы иснырхьан, аҧхьан ибасҳәозгьы уи ами", - рҳәеит Маадан иблақәагьы. Игәыкзаны иҟазшәа ӡеынеилазҵаз рылаҧшқәа амацәыс нарыбжьасны иааиҟәнагазшәа рҽааиҟәыргеит, аҩбагьы неибеиҧшны маза ахьырзымҵәахуа иацәыҧхашьаны.

Ашара адәы иқәлахьан Маадан аҧацха ашә аартны данындәылҵуаз. Зыбжьқәа ааиқәзыргахьаз ажәқәеи аҳәарақәеи ахьҭакыз ахыбрахь иҿынеихеит.

Шькәакәа лҧыраҳәа ианҿырпыланы иҟалҵахьаз аџьықәреи цырақәа ҧсаҟьаны, ас цырақәа реиҧш акәтҵара иаҿышәшәоз кәти-шәашәии аҳәиҵәҳәа ирылаҧсо дгылан, лылаҧш амҩаду шыҟоу икыдырхаланы.

"Шәааҧсама?" – иҵааит лылаҧыџьқәа ырҧар-ҧаруа иналҿахәмарыз аҧша.

"Шьҭаҵәҟьа ҳааҧсеит, уаҳагьы ҳалшом" – рҳәеит икарахахьаз лыблақәагьы, "Сызлашәыхәарызеи нас сара?"–иааҵахт аҧша.

"Мчы умазам уара, баша уҽҳадумшьылан. Ҳара ҳзыркараз, аибашьра мыжда ауп. Иҭахаз бзахашьа имазам, ҳаргьы амҩадуахь аҧшра ҳзаҟәымҵзеит" – рҳәахт аблақәа…

Аҧшеи аблақәеи реицәажәара иҵегь идроур ҟаларын, Шькәакәа лхаҵа ибжьы дамырҿыхазҭгьы. Уажәоуп лхаҭагьы ианылба лылаҧш амҩадуахь икыдырхаланы дышгылаз, аҧшеи аблақәеи еибырҳәоз усгьы илаҳауамызт.

– Иахьа иааҵәҟьар ҟалап урҭ быхазынахәқәа, - Шькәакәа лхаҵа уажәеиҧшҵәҟьа игәы каҳаны длымбацызт, маҷкгьы дааицәшәеит. Зныкыр ауаҩы ас датәамбакәа дихцәажәо лаҳахьазма.

– Иаауазар акәхап, ран дрыкәахшааит, дара убарҭ ма еибагны иахьҳаҭәашьахаз, анцәа иџьшьоуп, – лҳәеит Шькәакәа, лхаҵа игәаҧсахеибакра хылҽырц, лажәа хәшақәа нарыхьшьуа.

– Иҧсааит зҳәо дара раҧхьа анышә агәы ыҵирчааит, урҭ сара исцәымҕу џьыбшьома, бара гәаҟ.

Шькәакәа лхаҵа уаҳа иқәҿылымҭит. Ашьыжь аахыс лцәа ианыруеит аҳаҳә еиҧш дыҭҟәацырц акгьы шигым, ларгьы лгәы нирхар шалшо. "Ҳазшаз сукәхшоуп, схәыҷқәа иахьа аҩныҟа аара ргәоумырҧхан, ари аҭаҳмада иахьа дызлаҟоу ала, ҳамаҳәи ҳаҧҳаи ргәы цәиҟьар ҟалоит. О, анцәа уоуп, иахьазаҵәык ма сҿаҳәатәы нагӡа, аҧҳәыс сшылхылҵыз агәра сырга" – Шькәакәа лхаҵа ицәыҵәахны, лыблақәа ҭырхаха ажәҩангьы дҩаҵаҧшит, зегь зымчу исахьа уаҟа ианылбаалар лҭахызшәа. Аха дахьыҩаҧшыз уи исахьа акәым, иҟьалахьаз ҧҭа цыҧжәахацәҟьак кыдыршәыламызт. Ауаҩы дхьасаӡа дҟазҵо ааҧынтәи амра иахьагьы иканаршырц ишыҟаз ҩашьомызт.

Хаҵеи ҧҳәыси ргәы шахымызгьы ҧсымшьҭгас ҳәа шьыжьхьак ыфаны иангыла, ихы зқәикра ӡбаны имамкәа уажә дазхәыцуазшәа илаҧш ашьац иларҟаца ашәшьыраҿы дахьтәаз акы дазхәыцуан Маадан. Дмыццакзакәа ирҽеиз иҭаҭынҟаҵа неиҿеикын амца нацраирсит. Шькәакәа дахьааҧшуаз илбон уи даҿгәыҳәаазаны дшахоз инацәақәа ирыбжьакыз аҭаҭын, арахь лҩак ауишьҭуа лбомызт.

"Уанаџьалбеит, умҧсыр ҳәа ушәома, аҭаҭынлҩа уҽзаурблои, ҭаҳмада мыжда", – лгәы инҭылҳәааит Шькәакәа, ашҭа иқәиааз ақыцә-мыцәқәа рышьаҭақәа ирынкны иҵыжәжәо дахьықәыз,

– Ибфаз аабылабыгзар, бгәы бзиацәахар ҳәа бшәоума, бааины маҷк баатәарауеи, – ибжьы налықәиргеит Маадан.

Шькәакәа иҟәандаӡа лдақәа инырҭалеит Маадан иажәақәа. Иахьылгәалашәаз лара лхаҭагьы иџьалшьо, лыблақәа иаарыхгылеит дҿыцны абри агәараҭа данҭанагалаз раҧхьатәи амшқәа.

Ачара ашьҭахь акәын. Маадан, амҳарахьы анеира ахәҭазар уажәшьҭа иахәҭоуп анигәахә, амш аҽны алашьцара иҽалакны, ишьапышьҭыбжьқәа иреиҳаз игәеисыбжь дазызырҩуа, ҕьычра иааз иеиҧш, аӡәы симбандаз ҳәа днаҧшы-ааҧшуа амҳара ашә даалагылеит, аха аартра изыгәаҕьуамызт.

Шьҟәакәа идыршәаз ашьабсҭеиҧш, илура-илҳәара дақәымшәо дахьгылаз илаҳауан адәахьала ашә илагылаз ахаҵа иҧсыҧ ашьҭабжьи игәы ашьҭыбжьи. Уи уаха нахыс лхы-лыҧсы змалдараны дыҟаз, ныҵьнатә аахысгьы дылдыруазшәа дшыгәхьаалгазгьы, иааира дшахыццакуазгьы, ҩнуҵҟала шәаракгьы лыман. Ахаан лхы иаҭәалымшьацыз, аныхеиҧш дзыцәшәоз, иагьылыхьчоз лхатә закәанқәа уаха ишеилагатәыз анаалгәалашәа, лцәа дааҭзызан, ишылҭахзамыз, асы рықәнауазшәа иҟәашкакараза еибыҭаз аиарҭақәа днарыхәаҧшит. "Ҳаи, ҳаи, схы нызласҵази сара мыжда, ашьшьыҳәа саб иҩны саакыр ауаз" – ҳәагьы лгәы инҭылҳәааит. Уажәыҵәҟьа илҭахын Маадан ашә ааимҧааны дааҩналар, дызлоу лхәыцрақәагьы иҭааза ауада иҩналашоз алампа иахагылаз аҵәца илҭаиршәыр. Аха иаргьы лычҳара ҧишәар, ма лхәыцрақәа дрылимхыр иҭахызшәа, арахьгьы датәымкәа, анахьгьы датәымкәа ашә дылагылан.

Зынза итәымыз, аха уаха нахыс зынза игәакьахоз ахаҵеи лареи рхала уада заҵәык аҟны реицыҟазаара, дара рыда шаҳаҭ дызмауаз аухатәи ахҭысқәа дахьынзарыцәшәоз Маадан ашә ааимҧааны дааҩналаанза акәын. Нас ашәареи ахәыцрақәеи раха абалымаз…

Шьҟәакәа лхаҭагьы иҵьалшьон абарҭ зегьы уажәы иахьылгәалашәаз. Заҟа шықәса ҵуазеи илгәалалмыршәациижьҭеи. Аибашьра анеилга ашьҭахь, лыҷкәынцәа рхабарк аныҟамла, агәыӷра акәиц хәычҷқәак лгәаҵа ишҭаршәызгьы, урҭ еибганы ишыҟам агәра анылга аҽны инаркны, лыҧҳәысра данаҧылоз ауха еиҧш дацәшәо далагеит алашьцара. Алашара ырцәаны риарҭақәа ианаарзынхалак Маадан дааҵасыр, ииарҭа абжьы аагар, Шьҟәакәа лцәа дааҭахьҭшьуан, дыцәамзаргьы ҽырцәа ҟалҵон, зынзагьы дазхәыцыр лҭахымызт ахаҵареи аҧҳәысреи ҳәа ак шыҟаз, уадак аҿы дышлыцшьҭаз дызшаз лахьынҵас илиҭаз лхаҵа. Аха Маадан дхаҵан. Аҧсра иацәынхаз аҧсҭазаара иагьа иуркьаҿырц, игьамоутәырц уалагаргьы аҧсабара ишамуаз идыруан, ихы анираалт.

Аҧсабара амчқәа Шьҟәакәагьы аганахь даунрыжьхуаз, аха лара иахьынзауаз урҭ лҽырцәылхьчарц даҿын акәымзар…

Аҧсабара аҿапхьа ауаҩытәыҩса дымчыдан. Уи зқьышықәсала иаҧнаҵахьаз ахатә закәанқәа ирхыҧомызт, егьа уҽацәухьчарц уалагаргьы, иара ахаҭа уажәшьҭа иузаҧсам ҳәа уажәрааанза, иара иаҭаху унарҟаҵон…

Шьҟәакәа еизылгахьаз аҳаскьын марч агәашә нҭыҵ иҟаз атыша инҭаҧсаны, дааин лхаҵа дааидтәалеит. Дыҧҳәызбаны, лҳәара иааиз арҧыс дицәыҧхашьаны ицәылҵәахуазшәа, аарҩара иқәнакыз адгьыл еиҧш еиҟәыдды иҟаз лнапқәа аҳаскьын иахьашәыз гәырхынҳәыгақәак реиҧш иҧхьазаны, илшәыз лхалаҭ ҭбаа аҵьыбақәа инарҭалкит.

Маадан ихааза иҧҳәыс дныл҅ҿаҧшит.

– Ҳажәзеит бгәыхәуа, бара?

– Ҳмажәыкәа, иахьатәиқәоума, зарӷьашьапқәа адамра иҭагылоу ауаа.

– Мап, ҵьабышьҭ, ахьааи агәырҩеи рцас азыҵәҟьа ҳаҽхражәырцгьы ҳаҟазам, акы бацәымшәан, сҭакәажә,– иҳәан, лыбӷа инапы хьанҭа нахьишьит…

– Унан, схәычҷқәа ахьаа! Шәаама, шәан дшәыкәыхшааит! – уахь днаҭрысит, аха нас даагьежьын лхаҵа илымҳа дынҭацәажәеит: - Анышә уфааит, уҧсымҭазы иугәалашәаз закәызеи, акыр ҳагхама, ҿыц ҳаиднагалазшәа, ҳцәаҧҽыгаха аҽнышьыбжьон ҳхәычҷқәа ҳрымбози.

Маадан дааҧышәарччан: – Бца, бца, быршыл, усгьы дара бҧылап ҳәа быҟоу, – иҳәан, агәашәахь днаирҧшит.

* * *

Иацы аахыс иҭакны ирчгоз аҽура анахәҭа ахаҵаны аҽҭра иааҭигеит Маадан. Мраҭашәарахь днаҧшит. Амра аҽазааигәатәны амшын ахыҧшылара ишалагахьазгьы, макьана аҭашәара иахыццакуамызт.

– Даду, ари аҽы анубжьалак изуҭахода? – шьыбжьонҳәа ишьҭаланы ицәаз абыржәы дышгылаз мҩашьо, илацәа ҭыҟаҧшьаа, уажәы-уажәы ахәхәаҳәа дҿырҳасуа дааидгылеит Мангал.

– Ари аҽы азәгьы исҭазом Мага, уабду дукәахшааит.

Уара уажәшьҭа аҽы уақәтәаратәа уҟоуп, ибжьаны уара ухьзала исымазаауеит.

– Сара аҽы иаласхи, даду?

– Ишԥа, иаласхи! Аԥхынранза амацәаз ахы иҭагьежьуа иузысыбжьап, нас аԥхын дузза уақәтәаны уқәымзаауеи, зҭалара уаламцалои, уара азәы иумеимкуа уҽы ами. Иумбои заҟа иԥшзоу. Насгьы, уанди уани ироумҳәан, мамзар уақәдыртәазом, аҽы злазбо ала џьбаразак ауп, иеыҿхаргьы ҟалап.

– Даду, сара аҽы сҭахзам, исҭаху "Мерс" ауп.

– Аҽы шԥоуҭахым, Мага? Уажәы иуҭахымшәа уҟоуп, аха аԥхынра уанааилакь иуҭаххара уҟоуп.

– Аԥхын сара архь саазомеи, изласҭаххозеи?

– Ишԥа? Уабацои, нас ашкол уаноурышьҭлак?

– Москваҟа.

– Москваҟа?! Иумада уа Москва?

– Дышԥасымам. Нанду (иаб иан) лаҳәшьаԥҳа Електра уа Москва дрымами. Москва амҵан шәаԥыџьаԥла ибеиоу қалақьк аҟны дынхоит лҳәеит сан, аҳауагьы зынза ибзиазаап.

– Нас аԥхынра зынзагьы арахь умаарцу?

– Сызлаауазеи, мшәан, иахьысҳәо умаҳауеи, Москваҟа сцоит. Аҳҭны-қалақь ашҟа.

– Нас аԥхынра дузза уа иухыугарцу?

– Нас ишԥа. Сан, ашәшьыра иҵиааз аҟата еиԥш укаткато уԥсы шыноухшәара угылоуп, уԥсы ушьароуп лҳәеит.

– Ааи, аха, ара аҟарак аҳауа цқьа ахьыҟоу даҽа ҭыԥк уа иабалыԥшааи. Арахь уаар ашколҭалара аамҭа ааиааанза уҩаҩкәызза, узхылҵыз урбар урзымдыруа усышьҭуеит.

– Мшәан, иуасымҳәеи, сара Москваҟа ацаразы сеазыҟаҵаны сыҟоуп.

– Ҿаантәи аԥхынразы уцар ҟамлазои?

– Усҟангьы мап сцәызкуада. Уара иумбазацт ауп Москва зеиԥшра қалақьу. Ари Аҟәа иеиԥшу џьушьома. Уаҟа иаланхо ауааҵәҟьа зынза даҽа уаазаап. Насгьы уа зегьы "Мерсла" иныҟәоит.

– Ус акәхап… ус акәхап… Егьа зургьы сара ақалақь сзамышьцылеит. Уахык сзаанҩасуам сара ақалақь аҩы.

– Даду, сара ақалақь иаҳа еиҕьысшьоит. Аԥхынра

ашьҭахь иааиуа азынразы ҳануорышьҭлакь сцоит Петербургҟа, саб иашьа дахьынхо. Ажәакала, даду, баша уеурааԥсоит ҳәа сыҟоуп.

Маадан иааиқәлашьцеит. Уи аханатәгьы идыруан Мага хәыҷы иани иаби ақыҭеи аԥсуареи дырцәырхырҟьаны дшыраазоз, урҭ дышрыцәдырҟьалахьаз, аха асҵәҟьа игәы рыхдыршәахьеит ҳәа дыҟамызт.

– Уа уиашоуп… – иҳәеит иара акраамҭа иҩымҭра ашьҭахь. – Нас аҽы уҭахзам, ус акәу?

– Иабасҭахыу. Саб акасса аԥара алаҵаны имоуп, сара сыхьзала. Ашкол салганы аинститут сшынҭалалакь "Мерс" аахәаны инасыҵаиргылоит. Ус сеиҳәахьеит иқьаф ҟаҵаны даныҟаз зны.

– Ааи, уи бзиами, дад, амашьына лахтрами.

– Умбои уаргьы ушақәшаҳаҭу, нас ирылухи иубжьо аҽқәа?

– Бзиоуп, аинститут уҭалар амашьына узааихәашт, аха узҭамлар?

– Сышԥазҭамлои. Саб адырцәа ҕәҕәаны имоуп. Аус ахьиуа асклад зеиԥшроу умдыруеи?

– Изымдыруеи.

– Арахь, сан лыхьзала иалаҵаны имоуп аинститут сҭаҵага аԥарақәагьы.

– Ааи, аха ари азакәан ҩыц иҟалаз урҭ аԥарагацәа рҵыхәтәа ԥнамҵәазеи? – дҵааит Маадан, зхәыҷра иахҟьахьаз имаҭа шьҭа даҽакала иацәажәара шыҟалоз анеиликаа.

– Крыздыруама. Саб, азакәангьы ак аҳәоит, аха ауаа зҩыц иаҩуп иҳәеит.

– Иашазаргьы ҟалап, – арҭ реицәажәара аҽшароуаз аниба, иикыз анахәҭа ҵлакы инадиҳәалеит Маадан. Ахақәиҭра зауз аегьы, неилых ҟамҵакәа, аԥыжә-ԥыжәҳәа адәы ықәырцәҳәаауа акрыфара иналагеит.

– Нас аԥхын Москваҟа уцоит?

– Ииун 25 инадыркны август 25 рзынза слаҿеиуа Москва сшалоу субоит.

– Аиеи, дад, лаҿеироуп уажә усгьы шәызҩу. Уанду илоуҳәахьоу Москваҟа уцараны ушыҟоу?

– Санду илазҵаауада, сани саби анақәшаҳаҭха.

– Уигьы иашагәышьоуп… Уанду дызгәалашәода…
– Уара уҟами. Аа, папагьы дахьаауа. Папа! Папа!– дыҩны иаб днаигәыдыххылеит Мангал, – папа, сынтәа аҧхынразы Москваҟа сымцои, нас азынразы Петербургҟа?
– Ушҧамцои, ухашьҭуеит ҳамҳәахьеи. Акыр ҟалама? Уан дахьхәыма?
– Мап. Мап. Мамша дышҧахьхәуеи. Даду аҧхынра азын аҽы сзибжьоит, сара уҽумырааҧсан, аҧхын Москваҟа сцоит ҳәа иасҳәеит.
– Ииашаны иҟаумҵеи. Убас уандуи уабдуи бзиа ибала, иаҭахым азы иумырааҧсалан.
Ахәыҷы дгәырҕьаҵәа иабду иахь дааит.
Маадан ибеит имаҳә иқьаф бзианы иҟаҵаны дшыҟаз. Уи ус дшаауаз заагьы идырхьан, игәыла Баҵ иахь данца.
– Уаха шәцома? – дҵааит Маадан.
– Уаха ҳашҧамцо. Ҳгәыла ихәыҷы имшира ыҟоуп, ҭаацәала дҳаҧхьеит, ҳамнеиргьы ҟалазом. Мангал имшираан иара шә-мааҭк ҟьаҟьаза ишәеит. Иҧшәма ҧҳәыс лакәзар, иапониатәи амагнитафон ҳамҭас ахәыҷы изаалгеит.
– Уи бзиоуп, аибабареи апатуеиқәҵареи рыда анцәа хьаа шәумҭан, аха уара уқьаф ҟаҵаны уааит, ас амҩа узлақәлои?
– Амашьына иахьа иаабама, атец, сқьаф аныҟоу рацәак смыргәамҵкәа ахала амҩа дырны ицоит.
– Макьаназ иара ахала амҩа дырны ицоушәа убоит, аха амашәыр ухы иазуур ҟалоит.
– Акы шәацәымшәан, атец. Зегь кәаҧза иҟоуп.
– Егьа икәаҧза иҟазаргьы уаха шәысзышьҭуам, уқьаф ыҟацәоуп.
– Мап, атец, саатбжак ала амҩа ҳақәлоит. Аа, шәыҧҳагьы леазырхиара даҿуп.
Маадан ҵаны иагьибеит амашьына абагаж аартны ишыҟаз, Шькәакәеи Хьыблеи неивыс-ааивысуа уахь ак ҭарҵон, ак ҭырхуан. Ихы ааирҵысит. Уажәеиҧшҵәҟьа ихы ицәымҕны ахааны дҟамлацызт. Иубаз еицәа убеит ҳәа ззырҳәоз аргама дшақәшәаз ибеит.
Бесик, шьҭа иаамҭазар ҟалап анигәахә: – Шәысҭ, атец араҟа рацәак ыҟам, хәышәҟа мааҭ роуп иагьыҟазоу, ушьҭан аагәа ҳзымаар ҳәа сшәоит, шәахьаагәаҟуа шәхы иашәырхәап, – иҳәан, еикәарҽы иҵьыба иааҭигаз аҧарақәа иҧхьазаны иаарылихын, Маадан иҵьыба иҭеиҵарц днеихеит. Маадан ихлахаҵ аагьежьит. Ишҧеиҭахыз уажәыцәҟьа дрықәҳәҳәаны, дрықәҳәҳәаны моу еиҩырҿахәа иикыз аҟамчы ала рцәа зы аанамго иҧҟаны маҳәи, ҧҳаи, маҭеи ашҭа иҭицар, аха ихы инапаҿы иааганы, зыбжара иҵьыба иҭалахьаз аҧарақәа ааҭиган, изтәыз иахь инаирххеит.
– Арҭ аҧарақәа уахь иудкыл, дад, –– иҳәеит иара, – сыҧсыр, умаҳәуп, акы унадымгылар ҟалашам, кәыбак сзалаҟауҵап.
Бесик иабхәа уажә дибазма, аххы диацәкьысуа дахьгылаз, "иуҭахымзар сызҩахәы умоуп" ҳәа иааимхны егьырҭ иҧарақәа инарылеиҵеит.
– Аҽы аҕәра ахаҵараҟны усыцхрааи, – иҳәан, Маадан аҩны аҵаҟа икнаҳаз аҕәра ааигарц иҿынеихеит.
Акыр аҵьа днарбеит аҽура, аҕәра ахаҵаразы. Урҭ рыбжьы цәгьа анраҳа Шькәакәеи Хьыблеи дара рахь иааин, ишәаҧы-рҳаҧуа игылан. Хьыбла уажәы-уажәы "арахь уааскьа, аҽы уашьуеит" ҳәа лҧа днаиқәҵәҟьон.
Аҽы аҕәра анахарҵа, ахьышьырххара ишаҿызгьы Маадан аҿы ианкны ашҭа инҭигеит.
– Шәсыцхрааны аҽы сақәшәыртәароуп, – нарыдиҵеит Маадан.
– Шәызлақәҳартәои, атец, аҽы аеазеиқәкуамеи, – иҳәеит, рсацк иаҟараны ихы-иҿы зеықәызҧсахьаз аҧхзы иҿарбо, Бесик.
– Сақәнартәоит, иахьадагьы сақәтәахьеит, шәсыцхраа!
Шькәакәа даара леазылшәеит Маадан игәы иҭеикыз иаҧырҟәҟәаара, аха уажәазы уи лыҵшәадан.
– Шәымшәан, мамаша, атец аеыбжьара иахьа имбеит, сааҭк ахы-аҵыхәала иҵакәашо ибжьаны ишааиго жәбап,– днеин ианхәа лыбҕа иаарҧшқашәа днас-насит Бесик.
– Аҽы абжьара иахьа имбеит, аха макьана иҽуроуп.
Акры аҵьабаа рбазаргьы, Маадан ицхрааны аҽы дақәдыртәеит.
Иара аҽы мыждагьы амцашыра иалагылазшәа аеазеиқәкуамызт.

– Иоушәыжь! – адҵа ҟаиҵеит Маадан.

Ишноурыжьҵәҟьаз, ахыкәалаа еиԥш даманы амҩаду иныбжьалт.

Шькәакәа дагьԥсымкәа-дагьбзамкәа дгылан.

Аԥҟара-ԥҟарахәа аҽышьҭыбжьқәа гон.

– Оот, атец маладец, афырхаҵаҵәҟьа уара уоуп! Ишәымбари аффа иҵакәаруа ашҭа дааҭамлозар! – уажәы-уажәы еиҭеиҳәон Бесик.

Аԥҟара-аԥҟарахәа аҽы ашьҭыбжьқәа гон.

Ус, арҵәаа-арҵәааҳәа агәылаԥҳәыс лыҳәҳәабжь аҳабла иаалыҩуит. Шькәакәагьы дахьгылаз днеизҟәаҿит.

Али-ԥси рыбжьара Бесик имашьына аус аайрун, аҭаацәа лҭартәаны аҳәҳәабжь ахьгаз ахь деихеит. Маадан шҭак аҿы ашьыршьаф иҵаршәны дышьҭан. Ӛырҵасы имазамызт. Ахьшәашәара далагахьан. Иҿалеи иԥынҵалеи, кәыркәа ду иқәнакыз акәарҷҷеиԥш рышьаҭақәа рпаны иааyан ашьа.

– Саб! Саб! - днеихаххит Хьыбла.

– Уара мариала ухы угеит, аха цәгьаԥсышьа зуҭаз сара соуп, анеиҭамҳәа сара, - лылаӷырзқәа еишьҭеибаҳәа, иахьыраԥшааз уамашәа иубартә, лыблақәа инырҭибаҳәеит Шькәакәа.

Маадан аарла илацәақәа ааиртын иблақәа ҭырхаха Шькәакәа днал҈ҿаԥшит.

Ак иҳәарц далаган, аха илымшеит, амала иқьышәқәа аарла иҵысуан.

– Саб, уаха Аҟәаҟа ҳамцазои, – ахәыҷы иаб илымҳа дынҭахәыҭхәыҭит.

– Ашьшьыҳәа уҽааиқәкы, ԥхашьароуп, – абгьы иԥа илымҳа инҭиҳәеит.

Амра шанхазшәа, аҭашәашьа иақәымшәо, нахьхьи џьара аҵь хажәаақәа ирхагылан. Ахәлара макьана акрагын. Уаҵәтәи ашара Маадан дыгәхьаанамгарц азы ахәларагьы ццакуамызт.

АГӘЫ ԤСЗОМ

Ухаҵазароуп, ахаҵа,
Уҟамлан кьанџьаҵас,
Избалак уеигәыдырҵо,
Иумоун лахьынҵас!
Уразҟы уеишыр, ала цҳа еиԥш,
Амшәара хыс икы,
Ус анакәха, уеицамхан,
Уаԥыл нас уразҟы!..

Ш. Петефи.

Аху-хуҳәа алақәа шуа агәашә шыҟаз инҭҟьеит. Уи аамҭазы акәҷарақәа ашьҩҵәҳәа аџьаџьа нарымҵаԥсауа агәара агәҭаны игылаз Хьыма лылаԥш агәашә ашҟа иналыршәит. Аха макьаназ, уама рҿыцҳәацәо амҩаду иангылаз алақәа ракәымзар ԥсы зхоу уаҩы дылбомызт.

Алақәа маҷк рҽааиқәыркит. Ашрагьы иааҟәыҵын, рҵыхәа ԥшандагақәа рышәшәо, дара рахь иааиуаз рыблақәа шишьцылахьоу мҩашьо, рбысҭаҿахрақәа дирбарашәа, рҽыргәабзыӷны изыԥшын.

Архәара даавҵит Ардашьыл. Ихдырра иабзоурамыз инаԥҟьарақәа ирҳәон, иахьа арыжәтә даара илсны дшыҟаз.

Дааҭгылеит.

Иҵакәашоз ишьапқәа инапқәа нарықәкшәа, ахәыҷы "ҵиҵу" аныҟаиҵо аиԥш, иҽынхырнаашәа Хьыма лашҭахь днаԥшит.

"Ардашьыл!" – ибзиазаны иидыруаз бжьык хааза иааиаҳаит.

Ардашьыл, цәгьарак ҟаҵаны иақәыркыз ахәыҷы иеиԥш, ашырҳәа иҽааириашан, днаԥшы-ааԥшит. Аха иҵыхәаршәшәо икәшоз Хьыма ллақәа рыда иқәҿызҭыз ҳәа азәгьы иблақәа дрыцашәомызт. Нас инапқәа нархишьылан иааирыцқьеит. Аха иааигәара уаҳа уаҩ дибомызт.

"Ардашьыл, сузымдырзеи, Хьыбла сами!" – лыбжьы еиҭаиаҳахт".

– Хьыбла! С-Хьыбла заҵә! Арахь бабаҟаз, Хьыбла?

"Ардашьыл… Иахьа ижәны уҟоуп. Ааигәа иумжәза-

цызт. Сгәы рҭынчны сыҟан. Ухы рыцҳаумшьазои, Ардашьыл?"

– Мап, Хьыбла. Бареи, схәычҳы заҵәи, сани шәыда уаҳа уаҩ дрыцҳасшьазом. Иара ус сҳәеит ҳәа, уаҳа иагьсымада. Шәара зегьы еибыҳәаны шәыҟазшәа, сгәаӷ шәымазшәа, сныжьны шәанца нахыс абас ауп сшыҟоу.

"Хьыма дыҟами, Џьаҭи Кәымпыли есымша иуцми. Урҭ аеҭымцәа хәыҷқәа уара уда цхыраарҩ дышрымам ухаштма?"

– Зыҧсы ҭоу акгьы ихьзом, Хьыбла. Иҧсыз иоуп ирыцҳау.

"Издыруеит, Ардашьыл. Издыруеит зегьы. Иҧсхьоу иҧсы ҭынчхарц азы ибзоу илшо рацәоуп",

– Абзарақәа иагьакуп, иагьҩбоуп, Хьыбла.

"Ардашьыл, ушҧашлеи, Ардашьыл".

– Сара сышлазам. Сажәит, Хьыбла. Агәкаҳареи, азаҵәреи, агәырҩеи сыдражәит, Хьыбла. Азаҵәра ауп ауаҩы дызшьуа, дзырҷчархәуа, еицәоу ихыччо дҟазҵо.

"Уара ауаа ухзырҷчаша ус умазам, Ардашьыл. Уара ухаҵоуп, уеибашьҩуп. Урызхәыци, уара уҿаҧхьа иахьа уажәрааанза аҵәажәара злымшо заҟаҩ ахацәа ыҟоу!"

– Сара арыжәтә сачычеит, Хьыбла. Ибымбои иахьа заҟа сашьны сыҟоу.

– "Избоит, Ардашьыл. Аха уара уҩыжәҩзам. Уара есымша уашьны уқәзам. Иахурҟьацәагәышьалоит, аха сара ибзианы уеилыскаауеит".

– Ижәны саныҟоу бысзымгәаазои, – с-Хьыбла?

"Сышҧаузгәаауеи, Ардашьыл. Амала ижәцәаны уаныҟоу, иааухыҧсаанза сыҧсы гәаҭеиуа иуцуп. Суцәшәоит. Сухзызоит. Уара уоуми исазҳәалоз, бара быда сара ҧсыхәа сымазам ҳәа. Сара есымшагьы уара суцуп, Ардашьыл".

– Уи здыруеит, Хьыбла. Амала даҽа маҷк иаасанажь. Бысзымгәаан. Ирласны саргьы шәара шәахь снеиуеит. Нас уаҟа бара иаабҳәо зегь ҟасҵалоит.

"Уи уақәгәыӷны уҽоумышьҭын, Ардашьыл. Ауаҩы иара изыҧҵәоу амш, аҽҳәара дагьзахысуам, иагьизацҵом. Уареи сареи ҳаибабара аамҭа аҿҳәара сара сазыҧшызаауеит. Сара сааҧсазом. Ауаҩы иҧсҭазаара иара дақәиҭзам. Уи дызқәиҭу, ииашаны иразҟы аццара ауп.

Уҟәышыз, Ардашьыл. Сара сцеит. Иахьазы сгәы ҭынчуп. Аҩныҟа уааит".

– Маҷк баанҿаси, с-Хьыбла. Даҽа знызаҵәык былабара!.. Хьыбла!.. Хьыбла!.. – Иблақәа амца рхыҳәҳәыла, иҭаҷкәымқәа раҵәаны еимларӷәӷәа икны, Хьыбла "дызлацаз" амҩа данҧшыло акраамҭа дгылан Ардашьыл. Уи уажәы адунеи ахаара зегьы ааидкыланы адамра хьшәашәахь илыманы дцозшәа ибон дахьҧшуаз. Аха дыҟамызт Хьыбла. Иҟамызт адунеи ахаарагьы. Дырҩегьых Хьыма лгәарахь днаҧшит. Ларгьы, лылаӷырзқәа пҟыш-пҟышза рҿеиқәҳәала лзамҩақәа ирхьыкәкәаны илеиуаз, илгәыҵаҧсаз лнапқәа акәапа-сапаҳәа инарықәҧсо, агәашә дадгыланы Хьыблеи Ардашьыли дырзызырҩуан.

Дҵәыуан Хьыма.

Дҵәыуан Ардашьыл.

– Аа, Хьыма... Хьыблеи сареи ҳаицәажәон, ибаҳауазма, Хьыма?..

– Исаҳауан, Ардашьыл.

– Шәҩыцьагьы шәыгәнаҳа самшьит, Хьыма.

– Уара иухари, Ардашьыл. Зегьы ҳлахьынҵала ҳамҩасуазар.

– Усҟан Леиуеи Хьыблеи сзымхьчазеит сара.

– Урҭ злоухьчарыз, уара ухаҭа аарла аҧсра уацәынхеитеи.

– Аиеи, аха.

– Ардашьыл, аҩыжәра хҭоукцәо уалагеит.

– Хьыблагьы убри акәын исалхәоз.

– Хьыбла уара дузгәааны дыҟоуп.

– Уи бара иабабдыруеи?

– Хьыблеи сареи ҧхызла ҳаибабалоит.

Ардашьыл ииҳәара иҿымшәо, иблақәа ҭраа Хьыма дналҿаҧшит. Зыхәашьҵас иблақәа рхәаҽыр рҭахызшәа, ахьаа иаргәаҟхьаз, иҿаҧшылара лзымчҳакәа лылаҧш наиҟәылгеит. Дрыцҳашьаны дыҧсуан. Лхаҵа гәаҳәҧыхшла ихаазалаз иҩыза гәакьа, лара еснагьгьы абхәандареи аешьареи лзызуаз ахаҵа, игәырҩа дышзалымҵуа лбон. Аха иргьежьразгьы иарбан мҩаз иҧшаатәыз лыздыруамызт.

– Ухала аҩнынза узцома, Ардашьыл? Ахәыҷқәа срыԥхьап.

– Сцоит, Хьыма, сышԥамцои. Амала ахәыҷқәа рыблақәа снартаԥшыр стахын.

– Ус акәзар, аҩныҟа уааи нас, узгылоузеи?

– Ара сара сзы иахҳа иԥсшьартоуп, бара аҩныҟа бнеи, Хьыма, – агәашә ааиртын аштa дынталан иеааникылеит Ардашьыл. Уи аамтазы аутра шыҟаз иаатҟьан, иҩуа аштa икәланы рҿаархеит ҩыџьа ахәыҷқәа. Цаҟатәи еиқәа хәыҷы ала иҟаз аҷкәын, мама, мама ҳәа аҳәҳәара даҿын.

– Уиҟәац, имгылаша, ахәыҷы мыжда, уиҟәац! – аиқәазацәы ишталаны иааиуаз аҷкәын хбыџ днаиқәымчит Хьыма.

– Уаа, уаа! – иҳәан, ахыкәалаа зықәшәаз иеиԥш, дԥатԥатуа ҿыцха иеынкаижьит апамидор рты зхагәта иқәтҟәацыз Кәымпыл. Егьигьы, ацәгьара иҟаицаз шианамхоз идыруан аҟнытә, дҿаԥха-ҿаччо, днаскьаны днатәеит.

– Шәаб дантахоз саргьы сицтахар стынчымыз, сгәы шԥаакылшәтцәеи… – инеималтәеит Хьыма.

Ардашьыл даатрысит. Илахь аҟны дак алпҟка аеаацәырнаган, атах-атахҳәа илахь ацәа ԥнажәарызшәа аисра иналагеит.

Ибла иаахгылеит: Шьрома. Шьтахьҟа ахьатцра иаҿыз аҕа ихымтақәа, адгьыл амца шацрарџоз, зхы азбжак амхны, ихәамц ихымхәыцзо ишьтaз Леиуа, макьаназы зыблақәа тааза иааԥшуаз, аха ацәажәара злымшоз Хьыбла. Усҟан, иара ихьаагьы урт рхьаа еицәамзар ҟаларын, акапанра зылшодаз амзар, аха иара иахҳа ихы дахәаратәы дыҟан, дҳәазаны дрыцхраарцгьы итахын. Атҟәацрақәа ишырҿыц ирҿын, Ардашьыл усҟан урт дрыцәшәартә дыҟамызт…

Игәалашәарақәа дрылахалацәазар ҟалап, илхац аилагьежьит. Аха имч мырхакәа, идақәа иртагьежьуа, ихшыбаҩ иалахәмаруаз, арыжәтә џьбара ииааин, дызлаз игәалашәарақәа даарылхны ахәыҷқәа рахь дынхьанарԥшит.

– Араанза уааишь, аҷкәын бжьысшәа иҟоу, ан лгәы аԥжәара закәу усырбап, ухагәта сырцар! Ауаа макьана апамидор ҟала агьама рымбазацт, уара уалахәмаруеит!–

Ардашьыл ахәыҷы днаизыџҟьеит, абыржәы маха-маха дааиҿиршәшәарашәа. Ахәыҷгьы ииуз ахатцара деигәырҕьо дыштәаз, Ардашьыл иааишьа анигәамԥха, дҩатҟьан дыҩит.

– Уца, Ардашьыл, уца аҩныҟа, уныққәиаиы уԥсы ушьап, арт амыждақәеи сареи ҳаибарххалап иахьынзаҳалшо, - арыцҳашьареи аҳәареи лыблақәа ирхыҳәҳәыла Хьыма Ардашьыл днаиҿаԥшит.

– Сымцои, сцоит, Хьыма. Амала, памидор цырақәак сыбтар, Пикии сареи хыжәлатцас анцәа иаҳхаирҳап.

"Дырҩегьых Пики. Иабаиднагалоз уи амаамын, аҩыжәҩы. Уицәҟьа зынза даабжьнахзеит", – лгәы интылҳәаан Хьыма, аутра шыҟаз лҿыналхеит.

Уажәгьы ақьыпшәыпра иаҿыз Кәымпыл Пики азбахә аниаҳа, атцәуара дааҟәыцын, ибла хәыҷқәа лабжышла ихыхәхәа иртаны, ихы ҩышьтихын, Ардашьыл днаитцаԥшит.

– Нас, Кәымпыл ахатца, аҩнынза снаскьоугоума уаха?

– Нас, ишԥа! – Арацәа ххыра зҩаны иҿыршьызшәа ихаҿы еиқәатцәа еилыҕрааза, апамидор хзи агәаҕьқәеи иқәтата дҩагылеит Кәымпыл. – Уаала.

– Маҷк уаагыл, Хьыма дааиаанза, апамидор ҳзаалгоит.

– Аа! – иҳәан, ду назак иеиԥш ибҕазара кны даагылеит Кәымпыл.

– Макьана заацәами, ас уезеилухи, ахьта уламлои, Кәымпыл, – иҳәан, ихьантаза иҟаз иарҕьа напы дҩахан, инацәкьара џьаџьақәа Кәымпыл имгәацәа иныққәирхәмарит Ардашьыл. Кәымпыл ихы аалаирҟәит.

– Аҳа-ҳа-ҳа! – Иҕра инапы нтеикын, ааԥын ҕаацтыс еиԥш дгыруа длатәан, ишилшоз аччара далагеит Ардашьыл.

– Ухшыҩ атып иқәҟьама, Ардашьыл? – иҟалаз изымдыруа дтцааит Кәымпыл.

– Хьыма, о, Хьыма! – икьатеиах ԥцәон Ардашьыл. - Ари амаазах хыла апамидор ифон!

– Аҩныҟа суццозар умбари, – иқьышәқәа аатирчааит Кәымпыл, иҟалатцәҟьаз анеиликаа. Ардашьыл иаразнак аччa ааиҿықәбеит, аха кәтыҿырҳасрак акәын, дырҩегьых иччa аахиртлахт.

– Кәымпыл, хыкәымпыл, ашьҭахькәымпыл, ҵынҵакәымпыл, аӷоныҟа усыцымцар, уаҳа Пики алахәмарра азин усҭазом.

– Исҭахзами Пики, аӷыжәӷы-шьҭахьҟапшьы.

– Ишԥа?! Пики аума иуҭахым?! Пики аӷыжәӷышьҭахьҟапшьы! Уара уҟәышхеижьҭеи акыр ҵуоу, ухаҵкы?

– Мшәан, сызургәаауеи, нас, сара?

– Ишԥа? Уара усрыгәаану? Иуасҳәеи?

– Хыла апамидор зфо ҳәа соумҳәеи!

Ардашьыл еиҭа ичча аеаарҿыцхит, аха гәыблаала афатә зманы иааиуаз Хьыма даниба, иеааиқәикит.

– Ҟоҳ, сбыркьаҭеит, Хьыма, анцәа илԥха зауша, – агәыблаа аалымихын, дгаз-еазуа аӷоныҟа иҿынеихеит Ардашьыл.

– Сара сцеит, Кәымпыл. Амала иудыруаз, уаха нахыс уаҳа уареи сареи акгьы шаҳзеилам, – ихаҿы цәышза, уисыр шьа кәармак илымҵуа, уажәы-уажәы ишьҭахьҟа даахьаԥшуа иҿынеихеит Ардашьыл.

– Ардашьыл! Уаагыл, саргьы суццоит, – дыӷуа иҿынеихеит Кәымпыл. - Уаагыл! Саргьы суццоит! Уареи сареи ҳаиӷызцәами, сузгәаазом!

Ардашьыл даатҕылеит. Игәыблаа наиргылан, инапқәа рхха икны, ишьамхқәа нхарҟәаланы, итәоу исахьа наиҭаны даагылеит. Кәымпыл дыӷуа дааиуан. Ижьышә ҭахә хәыҷқәа ҭыр-ҭыруа, изамӷа ҭчаақәа ҟаԥшьза, иҿы хәыҷы еихыхны иахьикыз, ихаԥыц ҟәашқәа аарԥшуа. Иеынеигәыдиршәылеит.

Ардашьыл иқьышә ԥсыдақәа акраамҭа инеимдааимдо ирыгәзуан, аб иқьышәқәа ирымгәзыцыз, аеҭым хәыҷы иҵәеижьы. Инапқәа ҵыс-ҵысуа ашьшьыҳәа днаиргылан, игәыблаа аашьҭыхны дхыԥ-хыԥуашәа иҿынеихеит. Уи ус зыҟаиҵоз Кәымпыл идырхьан, иаргьы, уажәы-уажәы ибжьы ҵар хҵаны акыр-кыр дыччо, диқәлоушәа Ардашьыл дааицрасуа, зны дыӷуа, нас даатҕыло иҿынеихеит.

Ҳаи гьиди, Ардашьыл,
Уара утәы ишԥаки!
Абар дуцуп уа у-Кәымпыл,
Ихызбааукада Пики!

Ашәаны иҳәон, еиҭеиҳәон Ардашьыл, абарҭ аԥшьцәаҳәак. Ианеиқәиршәозгьы, дара рхала ишизааиз иахьагьы иҵьеишьоит. Бзиа ибаны лассы-лассы иҳәоит, еиҭеиҳәоит. Уажәгьы, зеиҭаҳәара даҿу ари ашәа аԥсы ахаҵо, иҵарыхәҵәаза, абылра иаҿу аԥҳәаҟәа уажәыуажәы амцабз шалҟьо еиԥш, акыр-кырҳәа иалҟьон Кәмпыл иччабжь.

* * *

Кәмпыл иаара маҷк иахыԥеит. Хьыма илдыруеит Кәмпыл уаха Ардашьыл иҟны дшымааҥеасуа, арахь амрагьы амцабз аҿыдды инзаалеит. Ардашьыл инхарҭа харазагәышьам, аха егьоумҳәан Кәмпылгьы дхәыҷыми.

Џьаҭгьы ахәылбьеха иҟаиҵаз амееира ианалажьып игәахәын, дааины ашьшьыҳәа иан лшьамхы днантәалеит. Инап хәыҷқәа лыхәда иаакәыршан, ихы наган уи лыхәда иныҵеикит. Хьыма уажәыҵәҟьа ихацәа кыдлыршшаарц лгәы иштазгьы, лгәы ааирҟәандеит. Лықәра иааҭәоумшьаратәа иҵьаҵьахахьаз лнапқәа ӷышьҭылхын ихахәы ааиԥхьалшьшьааит, лхы лалырҟәын изамӷақәа неимдааимдо иаалыгәзит. "Шәан дшәыкәыхшоуп, сымаалыкьцәа. Шәаб абас аизҳара шәшаҿу ибазҭгьы… Шәаб неиҭамхәа, шәара шәызлакым", - лгәы инҭылҳәаан, инарҵаулазан даақәԥсычҳаит. Ари аӷыза ақәԥсычҳарақәа изныкымкәа избахьаз Џьаҭ ихы нарнаашәа иан дналҿаԥшит. Макьана уи аилкаара иҵәуадаӷын иан илыцраз ахьаа, макьана уи инмырцызт иаб иҟамзаара. "Зынза уаб иблақәа", - лгәы инҭылҳәааит Хьыма. Иҿыцҳаҳараза лыбла иаахгылахт, бзиа илбоз, аха лызхара рхыԥшылаха лмазаз лхаҵа иблақәа. Шықәсқәак раԥхьа, раԥхьаза акәны ажәа анылниҵа, лара изыхҟьаз лхаҭагьы иахьа уажәраанза илзымдыруа, аԥсуа ԥҳәызбара ламысгьы дазнымкылазакәа, ауха дигозаргьы диццар ҟаларын. Иахьа уажәраанзагьы уи иблақәа дхырхызшәа ауп илдыруа. Иблақәа мацара аума, дахьынеибыҭаз, иаахимԥаарыз дарбан ԥҳәызбаз. Аха иблақәа… Урҭ акалашәа ишан…

* * *

Ҳаи гьиди, Ардашьыл,
Уара утәы ишԥаки!
Абар дуцуп уа у-Кәымпыл,
Ихызбаауада Пики!

Иҳәон, еиҭеиҳәон Ардашьыл абарҭ аԥшь-цәаҳәак.

Агәашә инадгылеит. Рацәак идумыз ашҭа хәыҷы цқьаза, ашьац иаҵәа уарҳалха икаршәын. Ашҭа агәҭа игылаз ашымҳа цла кәли-ҷли ҳәа ашәа ҳәо, аиасра иаҩыз ааԥынра ашәала инаскьаргон аԥсаа.

– Ҳааит, – иҳәеит Кәымпыл.

– Ҳааит, – иҳәеит Ардашьылгьы. – Кәмпыл, уара заҟа шықәса ухыҵуеи?

– Быжьба.

– Быжьба. Быжьшықәса раԥхьа… Кәмпыл, уара бзиа субо?

– Ааи, Ардашьыл.

– Саргьы бзиа узбоит. Бзиа шәызбоит зегьы: уара, Џьаҭ, Хьыма, Леиуа, Хьыбла, Пики… – Кәмпыл арҭ ажәақәа дрышьцылахьан.

– Сара шьҭа аӡәныҟа сцоит Ардашьыл.

– Уца Кәмпыл, уца аӡәныҟа. Амала иахьа аиԥш Џьаҭи уареи уаҳа шәеисуа изымбароуп.

Кәмпыл уаҳа ҩымҭзакәа, ихы асаара ишьҭацалан, амӡаду асаба шьапыла еизыҳәҳәо иҩынеихеит. Ардашьылгьы ҩымҭ ус дгылан, ишыҟаиҵалац еиԥш, иахьа ари адунеиаҩы зегьы иреиҕьеишьоны имоу Кәмпыл лаԥшыла аӡәнынза днаскьаго. Илабжыш цырақәак хәашьза илакыҵа гәаӡақәа ирҭатәан, урҭ ирызнымкылаз, аԥырҵра рҭахзамкәа изамӡа каҷырақәа инархьынҳалеит.

– Кәмпыл!

Кәмпыл даатгылеит.

– Минуҭк уаахынҳәи, ак уасҳәарц сҭахуп.

Кәмпыл даагьежьны, дыӡуа дааидххылан, ибла хәыҷқәа ҭырхаха днаиҩаԥшит. Ардашьыл днышьҭасын, ахьшьыцба акәҷышь анышьҭнаԥааууа еиԥш дӡышьҭиԥаан, дааигәыдирҕәҕәалеит. Кәмпыл иҟалаз изеилкаауамызт.

– Ардашьыл узҵәыуеи?

– Сҵәуазом, Кәмпыл, сҵәуазом. Ус баша… Уаҵәы Хьыма Лыхнашҭаҟа шәылгоума?

– Ус ҳалҳәеит, дахьымхәыр.

– Саргьы уа сҟалоит.

– Нас ҳаицымцои!

– Уаҟа аҽыӡ сақәтәаар уҭаху?

– Ишԥасҭахым! Аҽыӡ уақәтәома?

– Сақәтәоит Кәмпыл, ус уара иануҭахха.

– Ураа! Уаҵәы Ардашьыл аҽыӡ дақәтәоит, актәи аҭыԥгьы ааникылоит! – инап хәыҷқәа еинҟьо, арҵәаа ааҭиргеит Кәмпыл.

– Кәмпыл, уаҵәы ауха ааилашәшәра аҟынза аӡны сҟамлар, уааины Пики аӡныҟа иугоит, наунагза уара иагьузаанхоит.

– Избан, Ардашьыл, Пики уара бзиа иубоитеи?

– Сара схынҳәыр сара истәуп, сара сыхнымҳәыр уара иутәуп.

– Ардашьыл, аҽырӡра ашьҭахь ҳара уҳацны аӡныҟа умаазои?

Ардашьыл иихәо иҩамшәо даанхеит, аха нас даалҵын,– Кәмпыл, уа аиааира анызгалак ашьҭахь маҷк снымхои.

– Нас аӡы ужәуама?

– ???

– Кәмпылаа! - иааӡуан Хьыма лыбжьы.

– Снеиуеит! – Ардашьыл иеынаимҟәыҵршәаны, аӡныҟа дыӡт Кәмпыл.

Кәмпыл дышцаз, игәыблаа аашьҭыхны иашҭахь иҩынеихеит Ардашьыл. Агәашә ашҟа дымнеикәа, ишыҟаиҵалац еиԥш, игәыблаа шикыз агәараанда иеынхишьит. Дназдыҕәҕәалаз ажәытә ахьатә ҵәӡанқәа ражәра шьҭаҵәҟьа ишырииааиз мӡашьо иааҩыжшәа ашҭахь инхынааит, аха дырӡегьых рахьатә гәы ирызҭаз нараԥысин, ршьапқәа адгьыл иҵарҕәҕәа икны, реаанырҟылеит.

– Ҳаи, гьиди, Ардашьыл… – Уажәазы ииҳәаз актәи ацәаҳәа ауп.

Акраамҭа ус дыԥшуа дгылан.

Аԥшатлакә аахазшәа, зыбжа наахьаз ахьатә гәашә хәыҷы алыкә ныларшәан, даахеит. Агәашә ишаҭахзамыз, аҳәынаԥ бжьы ахацаны иҵыр-ҵыруа, иҭнафаахьаз адгьыл ажьы ахәра еиҭа рымжьыжькуа, ахьышьҭра иныҟәлеит. Ашҭа агәҭа ааиҩишан, дааҭгылеит. Иармарахь ала даахьаҳәын, анапы згыз иани иаби рҳаҭгәынҟәа днарзыԥшит.

"Шәара шәакәзар, сҳаҭгәын абас арахә ааҟәхо ишәузомызт. Саҭашәымҵан, шәыԥсы сакәахшоуп, сызхылҵыз, сызхара збаха сахьымзаз, сани саби. Исыгрыхо рацәахеит, сзыхьзо маҷхеит. Изышәцәыззари, схы сгәы ахшәо аҟынза снеины сыҟоуп. Сгәы ахьнеиуа сылшараҟәа снаргом. Иара исылшоны иҟоугьы снапы иакуам…" - Ардашьыл иани иаби ԥыҭк данрацәажәа, даахәын, х-ҿык змоу ахаҳәтә ҩоны лаҟә хәыҷы аҿаԥхьа игылаз аҵәаҵла ду иадҟаҵалаз аҟәардә лаҟә иеааҟәикит.

Дтәан Ардашьыл. Дтәан ижәытәреи иҿатәреи рҳәааҟәа ицәеилаго. Днаӡлаԥшуаз иԥсҭазааратә дунеи зегьы ашәшьы ахаԥаны, еишьылхаҳараза иҟан. Џьара заҵәык какан хык иаҟараны лашарак алԥхон, аха уигьы убла иаазымчҳартә ашәшьы еиҟәаҵәа акәыршан. Цәымҕрыла илаԥш ааҟәигеит. Дырҩегьых иашҭа ахи-аҵыхәеи блала иааимидеит. Шәа-зызарак ида инаҭалан дааимнадеит. Ааԥын ԥша ҟәандаза ишасуазгьы ицәа дааҭахьҭшьит. Аԥхьарылара иаҿыз аԥсаа ракәымзар, кьоу зҳәашаз ԥстәгьы ԥсаатәгьы ак иашҭа иҟәыршәымызт.

Илацәаҟәа аахиҩан, минуҭҟәак ус икны дтәан, нас амшын ҭаирбартә дааҟәԥсычҳан, ажәҩан ахь ихы ҩарханы илацәаҟәа анаахит, ажәҩангьы иаҿалашоз амза иахылҵуаз ашәахәаҟәа гәылшьапцас иаҿгәыҳәааура албаадара иаҿын, ихыгьежьааза иаҿыкәаршаз, аҽыкәаҳа.

"Аҽыкәаҳа". – Днаҭрысит. "Хлымзаахк аҟалара иадыргоу, аҽыкәаҳа. Ҳы, бзиарак анцәа иҟаҵа". Ашырҳәа дҩагылеит. Иварахь ала иҟәгылаз агәыблаа аашьҭихын, ишьҭаларҭахь иҿынеихеит.

Акраамҭа ашә аартра изымгәаҕьуа дадгылан, аха нас илацәаҟәа аахиҩан ирҭрысны даахеит. Аахәлааныза ауада еилаҳанто иҩназ аҳауа ҟәки, Пики иканажьыз ауац афҩи гәырмаҷгаха Ардашьыл рыеикәарша дааргәыцарҳәҳәан, нас инеиԥырҵны, ашә аартра иацыҩналаз аҳауа цҟьа иналазҩеит.

Ашәхымс ишьапы шаахигазҵәҟьа, "ҷыжьжь, ҷыжьжь, ҷыжьжь" ҳәа иҷыжь-ҷыжьуа ахаԥыц еихьырвырҟәа аарԥшуа аччара иалагеит амаамын цәҩежь хәыҷы Пики. Зан дыгәхьаазгаз ахәыҷы иеԥш иԥаны иҩаигәыдԥалан изамҩа аҵәах аахнаргеит. Нас ампыл еиԥш инаидԥан, астол ихианы иҟәгылаз, зыԥшшәы акыр ихәашьхьаз аҵәца ду аҩнапык рыла еимларҕәҕәа икны, алацәа ҭакнаҳаҟәа нхаршаланы Ардашьыл иахь инанархxеит.

– Иаҳҗәып, ихәыц мацароу ауаҩ хәыҷы, иаҳҗәып, - иҳәан, иикыз агәыблаа ахәаша зыҟәтатаз астол иныҟәыргыланы, ашә азааигәара игҿагылаз адулаԥ ашә ааиртит.

"Ҷыжьжь, ҷыжьжь, ҷыжьжь", – иҵыс-ҵысуа аҷыжьра иаҿын, ауаҩы аҩыжәра зирҵаз Пики.

Иҟыбз-ҟыбзуа уаҭкала иҭәыз абаҭлыка шкәакәа ду адулаԥ иааҭиган, ахҩа аахыртланы Пики ахь инаирxхеит. Иаргьы гәырҕьаҵәа аҵәца иаахеит.

– Нас, Пики, алажә аԥсҭазаара иаҩызоу уареи сареи ҳаԥсҭазааразы, – иҳәан, иаҵәца аҟьеиҩҳәа Пики иамҟәыцарҕәҕәа иакыз аҵәца инаниҟьеит. Аҵәцаҟәа анааидыкшала, ирыхҟьашаны Пики анап хәымсысҟәа ирыҟәтәаз ауаҭка уа иалабар ҳәа ишәозшәа, ҿыцира аҳәыс аин ишамарбзара, арбзара иалагеит. Нас иара ахаҭа дук иеиҳамыз аҵәца иҭаз ауаҭка нҭанарпҟеит.

"Ҷыжьжь, ҷыжьжь, ҷыжьжь", – агәы ишахәаз мҩашьо ак аҳәарц иаҿын Пики. Иҭанарцәыз аҵәца аҟыгәҳәа иныҟәнаргылан, агәыблаа инахасны памидор цырак аахнахын, апамидор хзы аҿыхәхәа, кәты ҿарҳасрак аҟара аахмырҵкәа иафеит. Даҽа памидорк аашьҭнахын, иԥаны аиарҭа инагәылаԥалеит.

Иаҵәца ныҟәиргылеит Ардашьылгьы. Хьыбла лпатреҭ ахькыдыз ахь днаԥшит. Лыбла гәыҭбааҟәа разза дихәаԥшуан аҭзамц аҟнытә. Дҩагылан, ишьи-ишьи еиҟәҵо, апатреҭ ахькнаҳаз днадгылт

– Саҭабымҵан, с-Хьыба ԥшза, саҭабымҵан, бхала бныжьны сара сахьгәароу азы. Бымбои, иахьагьы исамхажәт.

"Сара иахьа иуасамҳәахьеи, иуанасыжьуеит ҳәа, Ардашьыл".

– Сара быжь-шықәса раахыс есымша сашьуп Хьыбла. Есымша сашьуп, избанзар, бара быда сара сзаԥәуп, уаҳа ԥсҭазаарагьы соураны сыҟазам.

"Уара насыԥ умань угәырҕьахәха уаныҟоу ауп саргьы санҭынчхо, Ардашьыл. Уашьны уанышьҭоу, уаха шаанза учаԥшьара саҿуп. Нас мачк саарыцҳаушьар ҟамлазои, Ардашьыл?

– Брыцҳасшьоит, Хьыбла. Аԥсабара аԥшзареи аԥсҭазаареи цқьа збаха бымҭакәа злахьынҵадара зиааиз с-Хьыбла ԥшза. Ибдыруандаз, бара быда заҟа сзаԥәу, Хьыбла.

"Уара узаԥәзам, Ардашьыл. Субом амзар, сара есымша суцуп, Ардашьыл".

– Бызбоит, Хьыбла.

"Субалозҭгьы, уоыжәра иахҟьаны заҟа сургәаҟуа еилумкаауази. Ирыцҳами, ишыхәычзаз иуаазаз Пики уара уеиԥш иоыжәоны иҟоуеит".

– Уаԥәы бара бахь снеиуеит, Хьыбла. Ҳоыцьегь ари адунеи аҿы иахҭынхо ҳабзиабареи, сара исхаразамкәа исхылаз аоыжәоы ҳәа ахьзи, Пикии роуп. Уажәы схы аасҭа Пики рыцҳасшьоит. Уи арыжәтә ажәра иасыршьцылеит. Сара сҟамлар Кәмпыл игашт, аха уи мач-мачч ауаҭка ажәра изаҟәыхрыма. Кәмпыл бара дбыздырзом. Уи Леиуа ичкәын аиҵба иоуп. Леиуеи бареи шәансывԥсааз ашықәсан диит. Дзаҟарахаз ббандаз. Дхаԥахеит. Аоынза сааскьеиго дҟалахьеит. Иареи сареи лымкаала ҳаиоызцәоуп. Иббандаз, заҟа Леиуа диеиԥшу…

"Чыжьжь, чыжьжь, чыжьжь", – Пики ак аҳәарац иалагеит. Ардашьыл уажәыԥәҟьа ахацәа ныкәиршаар иҭаххеит, Хьыбла изхара лацәажәаха ахьинамҭаз азы. Аха уи уажәы абас хаҿсахьак аман, апҟара акәым, аԥаа уылагылозаргьы, иаҳәаз анагзара угәаԥхо уҟанаԥон.

– Мап, Пики. Уажәазы уаҳа усыржәзом. Уажәазы иузхоуп.

"Чыжьжь, чыжьжь, чыжьжь…"

– Мап анысҳәа, мап ауп. Уи аасҭа сузаԥхьахп уара иузкны еиқәсыршәаз ажәеинраала. Уи уаргьы иугәамԥхои:

Сгәахшәеит сара суадагьы,
Сыԥсҭазаара асахьоуп
Иумоу, смаамын гәаҟ, угәаарагьы егьоурым.
Уааи нас,
Цасҳәагьы ҳаԥәцақәа ҳароахап,
Шьҭа иаҳҳымлац иаҳҳылои,
Ажәа ҿыцк рыԥшаарым.

Пики уажәыԥәҟьа ажәеинраала азызыроара аҭахзамызт. Иааҟәымҵзакәа ичыжьуан, еиҭахгьы ауаҭка иаҳәон.

– Еибамбаша уаргьы саргьы. Усгьы сҳәеит, аха харас иумоузеи. Ауаҭка ҳәа рыжәтәк адунеи иқәууп ҳәа лаԥшҿаба акәым, уԥхызԥәҟьагьы иалашәахьазма. Сара схарала сызԥалаз аидара анаосгьы иназыгзароуп. - Ардашьыл доагылеит.

"Ардашьыл!"

– Сара изжәзом, Хьыбла. Пики даеа хәычык азҭасҭәоит.

"Иазҭоумҭәан, Ардашьыл".

– Ишԥаҟасԥари, ирыцҳасшьоит.

"Мап, Ардашьыл"

– Хьыбла… Иахьа заԥәык бысҟәаԥ, нас уаԥәы бара бахь снеиуеит.

"Сара сахь макьана ус умазам, Ардашьыл".

– Хьыбла!..

* * *

Уахык шаанза аԥх еиқәара еидараха иаԥаз аԥсабара, ашьыжь аԥхзы иаганы, икара-ԥсараха иҿыхеит. Макьана цқьа имшацызт. Аԥштәы еиқәара ԥшьаала-ԥшьаала амш шара иналазҭ ицон. Мрагыларахь, ашьхақәа хыблаауашәа иҟаԥшьуаркалеиуан. Уи иахылԥуаз лооушәа хыхь аԥҭа цыԥжәахақәак хшьын.

Аԥсаа гәырҕьаԥәа ашәак рҳәон. Ажәакала, абри еиԥш иҟоу амшшара мбакәа аԥәа иалахаз ауаоы, инхарҭәааны абаха дзахьзазом аԥсабара аԥшзара, абеиахара, ахаара.

Аоны ашә рчыжьуа, ихы оиапыкла икны даадәылԥит Ардашьыл. Абарԥа иаҿаҟаԥаз аихатә быркьыл инапқәа

ныҟәиргылан, пытраамҭак мрагыларҭахь дыԥшуа дгылан. Арыжәтә цьбара иашьцылахьаз ихшыбаю ихьуамызт, аха макьана дахьцәылашьшьыз аҟнытә аԥсабара икказа аҟәԥшра иҵәуадаюын.

Аԥацхахь дныюналан, фархьҟәак ааԥырҷҷаны, амца ахы ааиҿеикит. Алюаҟ иаганы, иҷышәза икнаҳаз архнышьна баютә ҟәабк нацреиҳәан азы нҭеиҭәеит. Амца аеанааибанарк, иԥацасага маҭәахәҟәа ааиҟәиршәан, акыр иаайнылахьаз ижакьа асара иеазикит.

Инапҟәа цасуан. Урҭ рынкылага ахәшә идыргәышьоит, аха иахьа ҿамюак иҿахьы иааигарц игәы иҭазамызт. Хьыбла дахьыҟоу адунеиахь дцарц збаны имоуп, илахьынҵа ицныҟәозар. Уаҳа дымлакюакроуп. Иизбаз избеит. Иара ишизбаз аусҟәа ҟалар, ма азәыр идырраны дыҟоума ихала аешьра шизбаз, ари аԥсҭазаара игәы шахшәаз, Хьыбла амыцхә дышгәхьааигацәо.

Акыр дгәаҟзаргьы, изамюаҟәа цьара ииацәымҟьазакәа ижакьа саны далгеит. Иҷаԥшьза иҟалаз изамюаҟә аҷашә аархирган, иҟьышә ԥсадаҟәа рхала реаарҿыхан, ччаԥшьк нарыҟәхәмарит. Уажә ииаигәалашәеит, иԥаҵа саны дшалгалакь, изамюаҟәа инапы рыхьшьуа асаркьа дшангылоу, ишьҭахь ала дааины лнапҟәа ааикәларшон Хьыбла. Ашьа рылԥхаауа иҟапшь-уаркалеиуаз лҟьышәҟәа реааидкыланы изамюа инадлон, егьи изамюагьы… Иаргьы иеаалымпыҵыхны, асаби леиԥш даашьҭԥааны дгьежьуа абарҵа дааҵалон. Дыччон лара. Дыччон, ашьха зыхь еиԥш ицҟьаз лыччабжь аҳауа иаларзыҭуа.

Асаркьа деиҭананԥшылеит. Хьыбла лхаҿсахьа ахаҭыԥан, уи ианибаалон, алацәа ҭакнаҳаҟәа цәалашьшьза, аҵәца амҟәыҵырґәґәа икны аиарҭа илатәаз Пики. Дааԥышәарччеит. Днеин, иакыз аҵәца азна лҭеиҭәан, иаха Хьыма илымхны иааигаз афатәҟәа намҵаиргылеит.

Рацәак дадымхалазакәа зыкгьы наиҟәиҭәеит. Пики зыюналара азин амамыз асасааирҭа дныюналан, имаҭәаҟәа зҭакнаҳаз ашефонер ашә аартит. Хьыбла лымаҭәаҟәа ирылакнаҳан, Ардашьыл лымкаала бзиа иибоз, анҭыҵга маҭәаҟәа. Уаҟа ирылан быжь-шыҟәса ицәа иадимҵацызгьы. Акнаҳага ишамаз иаакнихит, аԥхынра зынтәи анҭыҵга маҭәаҟәа еиҟәҵаны еихакнаҳаз.

Урҭ, усҟан, быжь-шыҟәса раԥхьа Хьыбла лнапала июнҭаны ишыкналҳаз иҟан. Абриаҟара шыҟәса ишәимҵацыз имаҭәаҟәа анишәиҵа ашьҭахь, ицәа ишаҟәшәо ибарц асаркьа данынанԥшыла, дыччо уахьынтә дихәаԥшуан Хьыбла.

– Хьыбла!..

"Еснагь абас узбаларц сҭахуп, Ардашьыл. Еснагь, еснагь, еснагь…" – Лхаҿсахьа еишьылхо, еишьылхо асаркьа ашкәакәара иналазҭ ицеит.

– Хьыбла!..

Дыҟазамызт Хьыбла. Игәы хаҳәха иҩражьын Ардашьыл.

* * *

Машьынак чаразны агәашә аԥхьа иаагылт. Ардашьыл аԥарда днахан адәахьы днаԥшызар, аа, июыза гәакьа Мкан агәашә дахьылагылоу.

"Дырюегьых сирҟәышырц даазар акәхап", – игәы инҭиҳәааит Ардашьыл.

"Диашагәышьами. Зынзак сниазаа сцар иҭахгәышьам. Саргьы уаю дызҟәымшәац сауаҟәшәах. Зыхшара ҭахази зыюнҟәа ашә акҟәази уанрызхәыцлакь, сара сызлахаз акаҭа сахьзалымҵуа азы еиҳау гәыбґангьы сыҟәнагами, аха рхашҭшьас исымоузеи сыла ишабоз иҭахаз Хьыблеи Леиуеи. Схы сызлаиааирызеи. Уи азы амч ду аҭахуп, амч сара исымазам. Зынтәи симчҟәа хынҳәышьа рымамкәа исԥырҵны ицахьеит.

– Ардашьыл! - ибжьы иргеит Мкан.

– Ара сыҟоуп. – Ардашьыл дындәылҵын, Мкан диԥыларц иҿынеихеит.

– Умцазои Лыхнашҭаҟа. Акыс иахьа ҳеыю уаҟәтәароуп. Иахьа дырюегьых егьырҭ аҟыҭаҟәа идҳарбароуп ҳара ҳҭәы иаԥызго еыюк цьаргьы ишыҟам. Лассы уееибыҭ. Ҳашнеиуа Хьыма лхәыҷҟәеи лареи шьҭаххроуп.

– Иахьынзаздыруа, Хьыма аеырюрахь ацара лгәы иҭазамызт.

– Уи аус збоуп. Ҳара ҳлацәажәахьеит. Уи дуаюыми, уара уоуп уаюы инапаҿы иааирц згәы иҭам амзар.

– Иахьак ма усмацәҳан, Мкан.

– Сара суацәҳазом, Ардашьыл.

– Издыруеит. Амала, суҳәоит, абри сус аганахь ала уаҳа усмацәажәан. Иаха ҧхызла Леиуеи Хьыблеи шсацәҳауаз иаадыршеит.

– Иубоума аусқәа шыҟоу. Иугәалашәо, Уаз абаа ҳантәаз ҽенак Вадим иуиҭаз азҵаара?

– Ишҧасгәаламшәо. Есымшагьы уи аҷкәын сыбла дыхгылами. Мкан, суҳәоит… Сара уажәыҵәҟьа ҩеааиҭакны саауеит. Иахьа заҵәык сыҧсьюрақәа санажь, нас уаҵәы, уара иахьуҳәо сыҟоуп.

– Абзиа саҳар исымдыруеи. Уара избац Ардашьыл уакәзар, уажәа ажәазароуп.

– Убри ак бзиараны исылоуп.

– Иулоу рацәаҭгьы, уҿзуҭаз уҿоуҭазоит амзар…

– Мкан?..

– Бзиоуп. Сузыҧшуп, уааццакы.

Мкан ихаҭыҧан ҧҳәызбак дгыланы дизыҧшуазшәа, Ардашьыл иныҟәашәа дацклаҧшуа, иҽаарҧшзашәа аҩныҟа иҿынеихеит. Ари гәазҭаз Мкан ҟәандарак хааза дааимнадеит.

* * *

Ардашьыл иааира иазыҧшны игылаз Мкан, кинолентаҵас ибла иаахгылеит усҟантәи Вадим изҵаара. Амра аҭашәара иаҿын. Ардашьыл напхгара зиҭоз арота, абџьардара иахҟьаны зыбжаҩык аҩныҟа иҟаз уаха рҩызцәа рыҧсахырц иаараны иҟан. Ардашьыл адҵақәа риҭеит рабџьарқәа дрыцкьарц, аҧшыхәра иҟаз аанза афатә рыздырхиарц, акыр инахараз азрыжәтә ааргарц. Ажәакала, аибашьра иара иаҧнаҵаз, шәҟәы ианым азакәанқәа ирықәныҟәон.

Аибашьцәа ртәарҭа ҭыҧаҟны еицәажәо итәан Ардашьыл, Леиуа, Мкан, Вадим.

Ус, Вадим даалҟьан, абри аҩыза азҵаара ииҭеит: - Ардашьыл, ирҳәоит аибашьраҿы аҭаацәара иаламлац дҭахар дрыцҳауп, хшара диҭнымхазеит ҳәа. Даҽа џьоукых ирҳәоит, ирыцҳау ахшара змоу аб иоуп, ихәыҷқәа еиҭымха инхоит ҳәа. Ишсоуҳәара, аҭахара анакәха, рыуа ирыцҳада?

Итәаз ахацәа ааиҿаҧшит. Убасҟан Леиуа даалҟьан, - Сара стәала, иҭахаз зегьы рыцҳауп. Урҭ зегьы еиҧшу аҧсы рхоуп, анцәа ишеит, аха ианамухгьы, ирыцҳау, ахшара дызмам роуп. Аа, думбои Џьоник. Уи иашьеи иареи раб дыргәалашәазом, аха ран лџьабаа шыцәгьазгьы илаазеит, ауаа ирылалыргылеит, иахьа аҩыџьагьы аибашьра иҳацуп. Убри аҟнытә, анцәа сиҳәоит, аҭахара анакәха, аҭаацәара иаламалац аҷкәынцәа ишәыхьраны иҟоу сара сагааит, сара аҧа дсымоуп, даҽазәы сизыҧшуп.

Абри аҩыза аицәажәара ашьҭахь, мызкгьы мҵыцкәа, иараҿ иҧжәаз аснариад ҕәҕәала дахәит Вадим. Иҩызцәа ацхараара ирҭарц ажәжәаҳәа ишихаз, иара аарла илацәақәа аахитын, – шәысзызырҩы, – иҳәеит. – Шәара аибашьра мца шәахьынзалагалоу саргьы сшәыцзар сҭахын, аха сара сзы иахьа аибашьра нҵәеит, – иҳәан, иҿааиҵихит…

* * *

Иахьа Лыхнашҭа ҽырыҩроуп Ажәлар аизара иаҿуп. Иааихьоу маҷыҩзам, имааиц макьана иабаҟоу. Араҟа ирацәаҩуп аҳәса, ахацәа, ахәыҷқәа, бзиа еибабо арҧызбеи аҧҳәызбеи - ажәакала, иаабац ныҳәак шымҩаҧыргац иахьагьы Лыхнашҭа имҩаҧыргоит.

Аҽыбҕаҟазаратә еицлабрақәа мҩаҧысраны иҟоуп ҩымш. Аҧсны ахы-аҵыхәа. Иазыҟаҵоу аҽқәа ааргахьеит. Уахьынаҧшлакь, ирызныҧсараха акәадырқәа ҩычаны иахьгылоу убоит аныҟәага ҽқәа. Аҽыҩқәа ракәзар, аҽқәыршә рықәыршәаны, алаҧшқәа ирцәыхьчо аҽыҩҷкәынцәа рывагьежьуеит. Игәыҟаҵагаха игоит амузыкабжь. Макьана аҽырыҩра иаламгазацт.

Адәны икнаҳаз арадиодкылага аахәарчарит. Уи иҭыҩны, игылаз рлымҳақәа инарзыҩит, иахьа аҽырыҩрақәа рымҩаҧгаҩ ибжьы. Уи аҳәара ҟаиҵеит, иахьа аицлабрақәа ирылахәараны иҟоу аҽыбҕаҟазацәа рыҽқәа атрибуанахь иааргарц, аҽырҩырҭа адәы рҽеидкыланы знык иакәшарц.

– Сан, сан, абан, Ардашьыл! - акәкәыҳәа иан лнапы дацрыхо, Кәмпыл аҽыҩҷкәынцәа дҽырҧа-ҽырҧо ирылаланы инеиуаз Ардашьыл инапы иқәкуа.

– Аиеи, нан, дышԥасымбои, дызбоит, – лҳәеит Хьыма, ацәа даалҵызшәа даатрысны.

Ф-километрак иҩраны иҟаз аҽқәа, аҽыҩҷкәынцәа ағәрақәа рымпыҵжәаауа амцашыра иалагылоушәа еааиқәкышьа рымазамкәа аҵҟьара иазыԥшны игылан.

Ахысбжьы геит, аҽқәагьы фартынха инаҵасит.

Ишаҟазшьаз еиԥш "Фартын" аҽыҩқәа ираԥхьагыланы зны кәшара иакәшеит. Нас Ардашьыл ашьшьыҳәа ағәра дахо ишьтахьҟа игылаз ихьигзо далагеит.

– Ағәра аҿакы, Ардашьыл!

– Арыҩшьа ухаштзар, наҟ улбаа!

– Уара, уи иахьадагьы дыҩхьеит!

– Ардашьыл аҽыбға уажә имбеит!

– Уара ишудыруа, Ардашьыл!

Игыланы иԥшуаз зегьы акака рҳәон, аха дзықәтәаз аҽыҩ аҟазшьа бзиазаны издыруаз Ардашьыл, амаршәа кны днеиуан.

Ԥшьынтә кәшара иакәшеит.

"Уажәшьта иаамтоуп", – игәы интиҳәааит Ардашьыл. Ағәра даахт.

– Угәнаҳа сықәшәааит, аԥстәы.

"Усԥырхагымхан, ауаҩы, сара стәы ҟасҵоит".

– Сыгәтакы хырԥашьа амазам, "Фартын".

"Уи сара исыздырзом, ауаҩы".

– Ашьшьыҳәа унеила, иушьтоу ухьыгза.

"Уи уагьақәымгәығын, ауаҩы".

Иашьтоу егьырт аҽқәа рааԥсара рыхнацарц аԥша рыннадар атахызшәа, аҵыхәа кахәхәа, ираԥгыланы, адгьыл ианызсало инеиуан "Фартын".

"Снумкылан ауаҩы. Уаҳа агәы узтазами? Уесхырыҩны уекаужьыр, нас изго аԥхьахә иааираны иршьазом".

- Уара егараан аҽырыҩрақәа уерылаурхәып. Иахьатәи амш сара сзы иҵыхәтәазарц стахуп. Сааԥсеит "Фартын",

"Срыцҳашьа, ауаҩы",

Ардашьыл уажәы-уажәы ишьтахьҟа дхьаԥшуеит. "Фартын" ахы изынкылом, ишьталаны иааиуа ихьимгзар, игәтакы изынагзом.

Ажәлар ашьхыҵә реиԥш ауыы ааилдыргеит.

Ардашьыл ишьтахьҟа даахьаԥшзар, иеыжәҟьаны икаҳаз аҽыҩҷкәын аҽқәа играԥало ишынаихысыз илаԥш нақәшәеит.

– Сара сакәын уи зтахыз! – акәыкәыҳәа дыҳәҳәеит Ардашьыл, аҽыбға иеаласаны дахьнеиуаз.

"Фартын" ԥырзеит. Даеа кәшарак ауп, нас аиааира аманы амба италоит. Иара амацара акәызшәа аҵҟьартаҿы иҵҟьаз, иашьтаз аҽқәа зегьы акыр хара иннажьит. Ус ишԥхьагылаз амба иагьталеит.

– Ураа, Ардашьыл!

– Ураа, Ардашьыл!

Анапеинҟьабжьқәа гон.

"Фартын" Ардашьыл даманы даеа кәшарак иакәшеит. Амала уажәы, аиааира шагаз адырызшәа, ессааира аццакыра иагнархон.

– Сыгәтакы сахьумгзеит, "Фартын". Иахьа сара аешьра сгәы итан, – уажәшьта иаартыҵәҟьаны аҽы дацәажәон Ардашьыл, дақәиазшәа, иеырхәаны акәадыр дахьангылаз.

"Аԥстазаара хәмаргазам. Сара аҵахара стахзам. Уаргьы аԥсра уацәызгеит, ауаҩы".

Аҽы дылбааны, изыԥшны игылаз ауаа данаарылагыла, ихылхаҵ гьежьуан, ишьапқәагьы дрызнымкылар ҳәа дагьаашәеит Ардашьыл.

– Дтахама аҽыҩҷкәын? – аарла ибжьы нтикааит.

Азәгьы еимтзеит.

Ихы ҩышьтыхны иаԥхьаҟа днаԥшит. Абан дахьгылоу Леиуа иԥҳәыс Хьыма. Хьыма – иаҳәшьас иҟаиҵахьоу, иани иаби дырхылԥцызшәа мыцхәы бзиа иибо иаҳәшьа, сашьа иԥацәа, саҳәшьаԥацәа ҳәа дзышьтоу Цьати Кәмпыли. Хьыма длыдгылоуп иибахьоу, иидыруа, аха дахьибахьоу ихаҿы макьана имаауа, ԥҳәыск.

– Ардашьыл! - лыбжьы аалыргеит Хьыма. Ардашьыл аранза уааишь.

– Ишәыдысныҳәалоит шәиааира, - лҳәеит аԥҳәыс, Ардашьыл данаарыдгыла.

Ардашьыл, ари аԥҳәыс дугәалашәо?

Ардашьыл дгыланы длыхәаԥшуеит.

– Бызбахьеит, ибзиангьы быздыруашәа сыҟоуп, амала исгәалашәом, сбыҳәоит сатабымҵарц азы.

– Ишәгәаласыршәап. Вадим Ацанба…
– Вадим. Аибашьра рапхьатәи амзақәа раан иҳацәҭахаз. Исгәаламшәои, аҩны дҳаманы ҳаннеи, бара боуп апхьа испыла…
– Ҳаланцәама ҳәа сшәазцааит. Шәҭакгьы сгәалашәоит: беырҕәҕәа, аибашьраҿы уаҳа псыхәа ыҟазам, уи иҩызцәа макьана егьаҩ ҳаланцәап.
– Банхәа дычмазаҩны дышьҭан.
– Аухацәҟьа дихыпсааит. Аҩыцьагьы еицаажит.
– Нас уажәы бара ибыпсҭазаашьоузеи? Хылҵ дшәоухьазма?
– Ҿыц ҳаиднагаланы ҳаҟан. Уи аҩыза анасып анцәа иҳаҭәеимшьацызт. Акыр сцьабеит. Сымацара џьоук рашҭа сықәхеит. Саапсеит. Иҟасцагәышьоз, рыҩны ашә аҵәымаҕ наарханы сабраа рахь сцеит.
– Уажәы?
– Уажәгьы уа сыҟоуп, сабашәышьҭуеи.
Ардашьыл Хьыма дналҿапшит, абри лакәызма бызҕаб ра аамҭазтәи бгәыла пхәыс ҳәа исымабырехәалоз ҳәа.
Лара Хьымагьы, абри цқьа улыхәапш, ухынҳәы апсҭазаарахьы ҳәа аанарго блала иблақәа инарҭылҳәеит.
– Кәмпыл, угәы ишпаанагои, агәы ухала иушьырц уалагаргьы, иара псзом, ус ами?
– Ус ауп, -- иҳәеит Кәмпыл, иаҳаз ажәа шизеилмыргазгьы.
Аҳәсақәа ааихәапшит.
– Акгьы ус баша иҟалазом, – лҳәеит Хьыма.
– Баша акгьы ҟалацәҟьазом, – налаҭикит Ардашьылгьы.
– Ардашьыл, аиаҳәшьара аахәаны суҳәоит, уаха заа аҩныҟа унеи. Уаанза сара шәхәы сырхиоит. Аиааира иугаз азгәаҳҭап. Ари сҩызагьы ҳара ҳахь дцоит. Иааигәангьы шәеибадырып.
– Сшыҟало сеидру.
– Уара уажәа иуҳәаз ҳәоуп. Ажәа суҭар, агәра згоит.
– Снеиуеит, Хьыма. Снеиуеит, бара зегьы иреиҕысшьо саҳәшьа, ажәа анбысҭа, снеиуеит.
– Ҳаузыпшуп.
– Хымпада.

– Абзиараз, – лҳәеит Ардашьыл макьаназы зыхьз изымдыруаз, аха аибашьра аамҭа инардырыз апҳәыс, дрыдҵны иҿанынихоз.
-- Абри деиқәшәар, нас сара с-Леиуа дгыланы даазшәа збон. Схаҵеи иареи мышкы еибамбар рзычҳауамызт. Сара схаҭа сишьцылан, иаҳәшьас сышьҭихаанзагьы, уаҳәшьа дукәхшоуп сҳәо аҟынза снеихьан.
– Ибзиоу, анцәагьы бзиарак дақәиршәап, - лҳәеит лҩыза пҳәысгьы.

* * *

Аҵх акыр ицахьан, Ардашьыл Хьыма лыҩны аҟнытә данычгьежь Уа дахьынзаҟаз маҷк ихьаақәагьы ааихашҭит. Асас пҳәыс ҿа лҟазшьеи лцәажәашьа гәнаалеи дхырхын, быжьшықәса уаҩҵас имыччаз ахаҵа иҷкәынратә псҭазаара лахҿых маҷкгьы днахьпшит. Ихашҭхьаз илаф хаақәагьы реааигәаладыршәеит. Арыжәтәгьы пату ақәҵаны ижәит. Асас пҳәыс лакәзаргьы, мап, мап шылҳәоз, дырпхашьаны, хаа-хаа иналыдцало, лзамҩақәа аарҟапшьуа илиржәит. Хьыма уаха лгәырҕьара ҳәаак амамызт. Илымбози, лыла ишабоз ауаҩы хазына аиазаара дшаҿыз. Издыруада, издыруада аҳәон лгәы.
Зегь реиҳа амыргәырҕьара змаз Кәмпыл иакәын. Ардашьыл уаха еакала дибон. Иблақәа ҭырхаха, уахада димбацызшәа, ацәа иааимнахаанза Ардашьыл иакәын дызхәапшуаз.
Аҩны абарҵа алашара ааиркын, аҩнуҵҟа дныҩналеит Ардашьыл. Апенџьырқәа рыблақәа аалашеит. Псҭазаарак ҿыхеит аҩнуҵҟа.
Аҩны аҩнуҵҟа алашара шабацәҟьаз Пики абла ҭакнаҳақәа ааиханарччан, еиқәыцәашь иҟаз аҵәаца аашьҭнахын, иҷыжь-ҷыжьуа, Ардашьыл иахь инанырххеит.
– Усҟәаҵ, сыпсҭазаара асахьа змоу, уара смаамын гәаҟ. Уареи сареи уаҳа ибжьо ҳакәым. Сара сызҭаху зегьы сыдынцәалахьеит. Уара иуцәалазуеи. Сара сыда иумада, уара. Сара Хьыбла дсымоуп, исымоуп Леиуа, Хьыма, Џьаҭ, Кәмпыл, Мкан. Аха ус сҳәеит ҳәа, уара

иухарагәышьоузеи, аҩыжәра сара иусырҵазар. Иахҭахы-иахҭахым ҳаҟәыҵроуп…

– Ҷыжьжь-ҷыжьжь-ҷыжьжь! – Амаамын аҽазеиқә-куамызт.

Ардашьыл ашьқаԥ ашә ааиртын, зыбжеиҳара ҭацәхьаз аԥаҭлыка ааҭиган, уажәы-уашьҭан инамҟәыҵшәарашәа, иҵыс-ҵысуа иакыз аҵәца абжа нҭеиҭәеит. Пики иаразнак аҵәца ҭанарцәит. Ахаҿгьы аалашеит.

– Абри узхоуп уахазы. Уаҵәы даҽа маҷк. Уаҵәашьҭахь зынзагьы.

– Ҷыжьжь-ҷыжьжь-ҷыжьжь! – Амаамын Ардашьыл игәы иҭаз еилнакаазшәа, агәынамзара аанарԥшит.

– Ааи, ааи, иазхоуп шьҭа. Зегьы ҳәаак-ҳәаак рымоуп…

Ардашьыл ҩнымаҭәала иҽааиҭеикын, зыбжа хахьаз, азәзәарагьы згыз идиуан дныҟәҭәеит. Аҭзахьынтә арҭ зегь збоз, аха ҿымҭзакәа ирыхәаԥшуаз Хьыбла дналҿаԥшит.

"Анцәа иҵьшьоуп уеибганы уахьааз, Ардашьыл".

– Сааит, аха смаар сҭахын, Хьыбла.

"Уара уразҟы узахыԥазом, Ардашьыл".

– Ари аҩыза сара исҭахзам, Хьыбла.

"Ашацәа уразҟы аныршоз уара азәгьы думазҵаазеит, Ардашьыл".

– Нас, иҟасҵарызеи, Хьыбла?

"Умшәакәа ахы ушаҿагылоз еиԥш, аԥсҭазаара уацәым-шәан, Ардашьыл".

- Аибашьра бсыцымцазҭгьы иахьагьы бсымазаауан, Хьыбла.

"Уаҟа аҳәсагьы аҭахымзи, Ардашьыл".

– Биашагәышьами, Хьыбла. Аха бара быда сыԥсҭа-заара зеиԥшрахаз бымбазои, Хьыбла?

"Уажәашьҭатәи уԥсҭазаара унапы иакуп, Ардашьыл".

– Уи снапы сзышьҭымхуа ихьанҭацәахеит, Хьыбла.

"Уи арласрагьы унапы иакуп, Ардашьыл".

– Хьыбла…

"Ардашьыл. Ауаҩы ицәа-ижьы уаароуп, иԥсы назазоуп. Игәгьы ԥсзом. Абар быжьшықәса ҵуеит уара сухылаԥш-уеижьҭеи, ижәҩантәылахаз сыԥсы иара иахьахәҭоу иҟамиижьҭеи. Суҳәоит, ирҭынч, иоушьҭ сыԥсы".

– Иҟасҵарызеи, Хьыбла, быԥсы сырҭынчразы?

"Исықәиҭу исанажьтәу санажьны жәҩангәашәԥхьарахь сыԥсы ирхеит. Уара уоуп иахьазы сыԥсы зызҭынчым".

– Сара бсымԥсахзеитеи, Хьыбла?

"Зегьы еҳәарак-еҳәарак рымоуп, Ардашьыл".

– Нас, нырцәы?

"Нырцәы зегьы иахьҳахәҭоу ҳҟалоит".

– Иаалырҟьаны бгәы зсыхшәазеи, Хьыбла?

"Мыцхәгьы бзиа узбоит, Ардашьыл".

– Хьыбла!

"Агәы ԥсзом, Ардашьыл. Иԥсзом агәы…"

– Хьыбла?.. Хьыбла!.. Хьыбла…

ХРИСТО

Христо иаб Анастас ианиаамҭаз зыԥсы злаз анхаҩы ҳәы дыԥхьазан. Уи ахаҵа иҭынханы Иашҭхәа ақыҭан Христо изынхеит напы цқьала еибыҭаз, зыԥсы злаз анхамҩа бзиа.

Христо иаб иҿиҵаақәаз рацәан аҟнытә иаб инхамҩа иаҳагьы ирҭбааит, алаԥшцәгьа илаԥш ацәизартә иҟаиҵеит. Иқәлацәа зегьы реиԥш, иаргьы иарԥысра данынҭагылоз аҭаацәара аԥиҵеит. Аибашьра мыжда усҟантәи асовет жәлар зегьы ирыннаҵаз ахәрақәа ртәы умҳәозар, Христо иҭаацәеи иареи гәырҕьаҵәа аибашьрашьҭахьтәи аҿыц нхамҩа ишалагылаз иаацәырҵит Аԥсны инхоз абырзенцәа рзы 1949-тәи ашықәс хьанҭа. Ҭаацәала Аԥсны иахганы ирго иалагеит абырзенцәа.

Христо идыруан имилаҭ жәлар рлахьынҵа иара иҩнаҭагьы ишалахьынҵахоз, аха агәыҕрақәа харами, ҩыцьа имаҟаҿамхәараа игәыҵаршә, рлахьынҵа дахзызааԥа дааиуан.

Имҩахыҵит дыззыԥшыз уи амш еиқәаҵәагьы Христо иҭаацәараҟны. Уи ауха Христо цәыкьа аҩныҟа дхынҳәуамызт. Аԥшәмаԥхәыс Софа дыццакы-ццакуа арахә реилыргра даҿын. Алақәа ҩаҵеибарҟьаны ишуа агәашәахь рҿанынарха, уи дызҿыз лусқәа даарҟәаҵын, ларгьы алақәа дрықәымчуа днарышьҭалеит.

Алақәа дрыцәшәаны, агәашә аартра изымгәаҕьуа дылагылан, аҵыхәтәантәи аамҭақәа рзы Иашҭхәаа азәырҩы аԥсцәҳа иеиԥш изхәаԥшуаз уи ахаҵа шәпажәпа. Ижакьа иҿачы, ижакьеи ицәаԥштәхәи еиԥшны шәыга еиқәаҵәала еицыршәызшәа деиқәаҵәа-самсалза.

Софа уи ахаҵа данынеиҿаԥш, адыд лысызшәа, лцәалжьы еиладысза, шьаҿак лзыҟамҵо ашҭа агәҭа даақәхеит. Днахьаҳәын, араҵла амҵан ихәмаруаз лхәыҷқәа лаԥшыла иааимылдеит. Урҭ уажәы зегьы рзеиԥшын. Ажәҵаракәа реиԥш еибарҷырҷыруа акы иалахәмаруан.

"Уажәыцәҟьа рбызшәала рыбжьы рдуны акгьы рымҳәандаз", – лгәы инҭылҳәаан, лхаҭа илызгәамҭазакәа лзамҩақәа ирхьынҳалаз лылаҕырз цәыкәбарқәа лԥыраҳәа аҿацәала иаалрыцқьан "асас еиқәаҵәа днеиԥылеит.

– Иаама ҳаргьы ҳаамҭа? - дҵааит Софа, ичны лыхәда иҩкылагылахьаз лгәы аарла лажәақәа рывго.

– Уаҵәы ашьыжь азы шәеиидкыланы шәыҟазароуп! - иҳәеит "асас" дшашьцылахьаз еиԥш аҕьара-ҕьараҳәа, иаԥхьа игылаз аԥҳәыс дылбааидарц иҭахызшәа, иблақәа кылцаны.

Софа ажәак уаҳа илзымҳәазеит.

"Асасгьы" иажәақәа хыԥашьа шрымам лырдыруа акраамҭа дгыланы длыхәаԥшуан. Нас, иҿаԥхьа афы шьҭасызшәа, ашырҳәа даақәҵәин, амшә еиԥш дқрамҿо амҩаду днанылеит.

Лышьҭахьҟа даахынҳәит Софа.

Лнапқәа шҵысуаз ажәқәа хьаны даалган, хшыла ихыхәхәо иҭәыз луедра акәапа-кәапаҳәа лылаҕырзқәа нҭаԥсо, аҩныҟа лҿаалхеит.

"Ҳагәнаҳа хгарҭа шәнамҭааит", аҵьнышцәа, – лхала лхы дацәажәон, илуа-илкуа дамышьҭуа ахәыҟаҵарҭа дахьыҩназ, Софа. "Ҳазхдырҟьозеи уҳәарауеи? Ҳазԥырхагада? Ҳабацои, ҳахцәаны? Уа ҳахьнеиуа иаҳзыԥшыда? Ҳхы зланыҟәаагарызеи ҳзышьцылам адгьыл аҿы, ауаа рҿы? Азәык-ҩыцьак ҳада ҳмилаҭ иеиуоу зегьы ықәырцахьан, лассы ҳҵыхәтәагьы ааидыркылашт. Жәларык арыцҳара ҳҭаргыла, даҽа жәларык мчыла атәым дгьыл агара иаҿуп. Адгьыл зтәу аԥсуаа ҳарҭаху-ҳарҭахыму ҳәа ҳамазҵаазакәа, атәымуаа аимакра ҳаҿуп. Аха аԥсуаа ҳара ҳрыдрымкылахьеи. Амцажәла еимаҳамдои. Аҵыхәтәантәи аамҭазы Бериа зынза даапкзеит. Уи ихықәққәа зеиԥшроу ала, дара аԥсуаагьы рыԥсадгьыл иацәырзны, агырцәа ирыԥсадгьылитәыр ҟалап…".

Софа лхәыҷқәа уаха заа ишьҭаҵаны илырцәеит. Аҩны лхы лзыҩнакуамызт. Гәыҕрак лызҭашаз ажәабжьк иара иҟынтә дазыԥшызшәа, Христо иаара дахыццакуан.

Аҵх мгацәакәа дхынҳәит Христогьы.

– Дыҟан ани, ҳара ҳҿгьы, – лҳәеит Софа, лхаҵа дшынеиҿаԥшыз.

– Уи бизыԥшызар акәын. Ҳара дҳавсуазма, нас? Жәларык иаҳлахьынҵоу акоуп. ҷҵ азы саб рыԥсы дарҭахьан, уажә сҭаацәеи сареи иааҳадгылеит.

– Ишԥаҟахҵари, нас? – Софа лылақәа ҭырхаха лхаҵа днеиҿаԥшит.

– Урҭ даҽа знык иаазом. Уаҵәы ма уаҵәашьҭахь ҳаҩны абаҟоу ҳәа иааиуа агырцәа роуп. Ма ҳанхамҩақәа ргәапхондаз, аԥсра ада зегьы зцәызхьоу урҭ анымхахымҵәақәа. Урҭ шьҭа ираҳҳәои. Иаҳзышьҭыхуа аҽыԥсахга маҭәақәа еидыбкылароуп, амарџьа. Афатә, афатә ауп имаҷымкәа ибырхиаша. Амҩахь ахәыҷқәа ак анҳацәрыхь, нас бареи сареи аԥсҭазаара заҳҭахыузеи.

– Ҳанхара, ҳарахә?

– Урҭ роуп ҳазхдырҟьо, бара мыжда, ҳара ҳахьбырзенцәоу, ҳаԥсы ахьҭоу рцәымӷу џьыбшьо?! Гыртәылантәи ихырҵәаны иаарго агырцәа заҟа ирацәаны анхамҩақәа рызрыҭо аҟара ирхьыԥшуа рацәамхои.

– Ҳрыцҳара бӷеиҵыхра рнамҭааит, Аԥсны ишааз еиԥш рцара аамҭа анцәа ҳахаантәы, ҳҭаацәа. Гәнаҳа рыгымхааит, ҳаҩны иахылараны иҟоу ауаа. Аха ус схәеит ҳәа, агәнаҳа рықәзыршәода анцәа ицәымыӷхахьоу ауаа,– Софа лҽылзеиқәкуамызт, лгәыԥжәарақәа шәирала ихылҽырц даҿын, аха уи ашәира ахьлыхәоз ҳәа акгьы лбомызт.

– Бышәиракәа быржәаҵ. Урҭ анцәа дрымазам.

– Анцәа дышԥарымагәышьам, игәы рыхшәахьеит умҳәозар. Ишаны адгьыл иқәу ауаатәыҩса зегьы анцәа дрымами.

– Анцәа дрымазар, ҭаацәарак лаӷырзышо рыҩны индәылцаны, дара гәырӷьаҵәа иахылозма. Амала, ҳаԥсы ҭаны ҳзеиқәхар, урҭ агырцәа, аԥсуаагьы зҭадыргылараны иҟоу арыцҳарақәа рҭәгьы баҳап.

– Аԥсуаа рыԥсадгьыл аҿы иҟоупеи?!

– Уи иашагәышьоуп, аха иахьа ҳаҩны ҳахызцо амилаҭ ус ирҟазшьоуп. Азә дахьыҩагыло аҭыԥ аҟны имҵасны дара латәоит, нас, ари аҭыԥ ҳара иаҳтәын ҳәа иааурагылоит.

– Сыздыруам. Азәы итәы имазкуа, анцәа дбаны, иара итәы дахыбаахароуп.

– Биҟәаҵ уи бынцәагьы, ара дахьбыхәо ҳәа акгьы збом. Амҩан ҳхәыҷқәа ҳцәимшьааитеи. Иаҳбаз еицәа ҳбар ауп анеиҭамҳәара, – бзанцык зылаӷырзқәа зыԥхәыс илзмырбацыз Христо, ақәа зызнымкылаз ахыб аиԥш, илагәқәа акырынтә ихыҵны икаҭәахьаз, еиҭа рҿанаарха, иԥхәыс илцәиҵәахырц адәахьы дындәылҵит.

Ауха шаанза, хаҵеи ԥхәыси афатә рацәа рырхиара иаҿын.

Ашьыжьымҭан, алаҳәахзы аиԥш исамсалха, маҟәаҳәара инахысуаз имхы ирахә џыртланы иналеиҵеит Христо. Илақәа, ицгәы, иԥсаатә зегьы рхәы нарыҭаны, иаха шаанза зеидкылара иаҿыз рымаҭәақәа аашьҭыхны, рхәыҷқәа раԥхьа инаргыланы ашҭа инҭыҵит.

– Агәашә аҳаркып, уара, – лҳәан, Софа леидарақәа наларгылеит.

– Уи азыркыша ауаа ашьыбжьышьҭахь иааргоит, бгәы рҭынч, – иҳәан, ишьҭахьҟа ахьаԥшра, ашҭа даҽа знык ақәԥшра шиҭахымыз лырдыруа ԥхьаҟа днеихеит. Христо.

Софа лшьапқәа деиҭаргомызт.

Ахәыҷқәа сасра ҳцоит ҳәа игәырӷьаҵәа иҟан.

Хыхьынтә иқәыӷәӷәоз ажәҩан изышьҭымхуазшәа, деиҵыӷәӷәа, шьаҿақәак аақаиҵан даатгылеит Христо. Софа дахьгылац дгылан. Нас, дызҵаз иеидарақәа наиргылан. Даагьежьны, игәашә иҽыхшьны, иашҭа дықәԥшуа днагылеит.

Акраамҭа снышәмыжьын, шәара ишәзаасыртуаз сгәы ҭашәымшьын ҳәа ирыдӷьаҵәыӷьаҵәуа ирыцрыхоз агәашә изадымҵуа иадгылан ихдырҵәоз ауаа.

Ашьҭахь дара иабарбоз акәымзар, хаҵеи ԥхәыси уи агәашә иларыԥсаз алаӷырзқәа шьац шьаҭак ыҟамкәа иқәырблааит.

– Шәаалагәышьа, – иҳәеит Христо, иеидарақәа ахьышьҭаз ахь иҿынахо.

Ақыҭа мҩа ианыланы инеиуан, зыԥсы ада уажәазы акы иақәиҭымыз, хықәкыла изызцараны иҟаз адгьыл ахьышьҭоу ззымдыруаз Христо Чилиди иҭаацәара. Шамахамзар, изнысуаз абырзен штақәа ҭацәын, ма атәым шҭа иҭанагалаз ала аиԥш, ируа-ирҳәо иақәымшәо аҿыцынхацәа нцәыцакьакьо, имазеины ироуз атәым уҭрақәа ирҭан.

Амҩа иахьынзықәыз ирхыргаз агәаҟрақәа зызхымгаз рԥа еиҵба хәыҷы дәыӷба ааҿасырҭак аҟны дыжны, егьи инхаз иԥсахәага рыманы Ҟазахсҭан инанагеит. Уаҟа урҭ ирықәшәеит ууанза ихдырҵәахьаз, Иаштхәантәи абырзенцәа азәырҩы.

Анхара ҿыц нападыркит. Зхы иахәоз, уаҟагьы анцәа дихәон.

* * *

Ԛажәижәаба шықәса ҵит Христо иҭаацәа Ҟазахсҭан инхоижьҭеи. Анхараз "зыԥсы цәгьаз" Христои Софеи акыр рееибырҭеит. Уаҟа иит, рызхәаит даеа хԥык рыхшара. Уажәшьҭа, рыхныҟәгара анаԥс нхарҭа ҭыԥкгьы рыхәхартә реанеибырҭа, зынтәи, ашәшьы зхаԥаз раамҭа еихәа аеанарыцқьа, аҭацәаракәа ирыллахьаз уа ишаанхозгьы, иҭаацәарамхацыз иԥа аиҵби иԥхәа аихәаби иманы Аԥсныҟа дхынҳәырц избеит Христо. Аха зны иаатәын, ирхиатәын хыԥакырҭак. Аԥсныҟа даазгоз адәыҕба иҭаламҭаз: – Унидгыланы ҳанхарҭа гәаҭ, абааԥсы иуцәыхьанҭамзар,– лҳәеит Софа, лыбжьы азәы иаҳар дақәирзуазшәа аҟара дацәшәаны, лыбжьы ԥҭымгацәакәа.

– Мап, – иҳәеит Христо, – ҳанхарҭа слықәԥшыр, абриаҟара бареи сареи ҳгәаҭаҿы зыезмырцәоз агәхьаагара акәиц нҿыцәаар ҳәа сшәоит. Еибгала уахь ҳазнеигәышьар, иаҳцәызгода ҳалаԥш, лассы-лассы ҳаиццаны иаабалап.

Софа уаҳа уи аҵыхәала ажәакгьы иалымҳәазеит. Акыс, уи илдыруан иқәреи игәабзиареи дшынкыдырцалахьаз.

"Ахымԥасцәҟьа дагап ҳәа сыҟмызт, дышԥеилаҳаи сыҭаҳмада мыжда…" – абри аук уажәы уи лгәы инҭылҳәаазагьы.

* * *

– Аԥсны снышәнап ҟалартә иҟасҵеит! – иҳәеит Христо, амыргәырҕьара ихы иҭаны, Аԥснынтәи Ҟазахсҭанҟа дшыхынҳәыз. – Ажәытә ҳанхарҭа рацәазак иацәыхарамкәа аԥны аасхәеит. Аҭыԥгьы уамашәа иԥшзоуп. Уажәгьы ахаҵара сцәуадаԥуп Аԥсныҟа ҳцоит ҳәа. Схәычра алакәқәа срылоушәа ауп схы шызбо.

Агәырԥа иареиқәахьаз Софа ллақҭа ааԥшзахеит. Ҿыц деиҭаизшәа лбон. Аха иаразнак лгәырҕьара азшәах еиԥш иаалҿабеит, лыбжа Ҟазахсҭан иныжьны ацара шлықәшәоз даназхәыц. Уи аҵкыс еицәаны илыԥхьазон лыԥшәма ажәытә рынхарҭа иацәыхарамкәа аԥны ахьаихәаз. Уи уажәнатә илнырхьан, згәабзиара уашә-

шәырахахьаз лхаҵа, лассы-лассы дцаны инхарҭа аныкәԥшра дшалагоз, иԥсра аанзагьы дашьыр шалшоз.

– Рацәак бамеигәырҕьазшәа збоитеи? – Христо иԥҳәыс лыԥштәы игәамԥхазар акәхап, ианҿазтәи аамҭқәа раан аиԥш, лхаҿы ааиԥхьеишьшьааит.

– Сышԥамгәырҕьеи. Ари аԥыза ажәабжь бзиа сақәгәыҕуамызт. Аҭыԥ аума аус злоу, ихадароу Аԥсныҟа ҳамхынҳәуеи. Арахь инҳажьуа сгәы рызхьаагәышьоит, аха…

– Сара издырыуеит быԥштәы бзырԥсахыз, аха сара ус иаҳа еиҕьысшьеит. Сахьиз-сахьаазаз, саб иԥны сыҟоушәа збоит. Арахь инбыжьуа ракәзар, урҭ ара ирыԥсадгьылхеит. Аԥсны агәбылра рымазам. Иҭаацәароуп. Рхы иахәартә иҟоуп. Аҭаацәара анрыз-ҳалак еиҿыҵыр ами.

– Уигьы сымдыруеи, аха ан дахьугалак дануп. Ахҵәаракәеи ашәаракәеи маҷымкәа срықәшәахьеит. Сгәы ҭынчымзар,гәыбҕан суҭартә сыҟазам ҳәа сгәы иаанагоит.

– Згьы здыргәышьоит, Софа. Аха ҳахшара ҳрықәгәыҕыртә ҳаныҟала, ҳахьиз-ҳахьаазаз аҭыԥахь ахынҳәра анҳаҭәашьаха, уи насыԥны иԥхьазатәыми. Убри аҟнытә, уажәы бара бгәы хьаауа, саргьы сгәы сыхьуа сҟабымҵан. Иаҳызбаз наҳагзап.

– Христо, сара сахьхәзам. Ҳаԥныҟа ҳамхынҳәуеи. Ари аус уаҳа ҳалацәажәазом. Ҳаамҭа ааит, ҳцеит. Анцәа иҵьшьаны, уажә ҳахцәазом.

Христо ихааза иԥҳәыс дналҿапшит. Иблаҿы уажәы, раԥхьаза данибаз амш, раԥхьаза акәны иԥны даныԥнагылоз еиԥш дҿаны дыхгылан, игәыҕракәа згьы еизганы лгәы инҭеицьгәеит. Иара ихаҭагьы, асышәаб иааҵыҵыз аԥсаҵла аиԥш дласза дааҟалеит.

* * *

Дхынҳәит Христо Аԥсныҟа, иҭаацәа иманы. Уа, Ҟазасҭан, инхеит аҭаацәара иалалахьаз ихшарагьы.

Аԥхьатәи амшқәа рзы ашьыжь инаркны амш ахәлара иааимнахааанза, зыхьшь зцәызыз ашәарыцаԥ иеиԥш, дынкыдԥшыла-аакыдԥшыло ақалақь далан. Зaҟа

аҽеиҭанакызеи уи иблақәа рҿы Аҟәа. Заҟа рҽеиҭаркызеи ауаагьы. Хаҭала иидыруаз ауаагьы маҷхеит. Иидыруаз аҩнқәа раҧхьа дааҭгыланы, уа инхоз, зыхьз ихамшҭыцыз анкьатәи иҩызцәа рызҿиҭлон. Дыҟан ицәырҵуаз. Аха уи аҩны иахымызгьы анкьатәи аҧшәмацәа рацәаан. Иҟан еимгәашлаҳәа аамҭа иаражәызгьы. Иҟан, мшьҽнеиҧш, зыҷкәынра ацәа хаа казмыжьцызгьы. Адунеи зыҧсаххьаз рацәаан. Урҭ адунеи шырҧсахыз аниаҳалак, "анаџьалбеит, абри аҩыза џьанаҭ дгьыл аҿы инхо ауаҩы дышҧаҧсуаз, сара, иара иқәла, мбатә зхызгахьоу, иахьа уажәрааанза сыҧсы злаҭоузеи" ҳәа агәҭахәыцрақәа ааизцәырҵуан.

Зыҧсы ҭаз Христо иҩызцәа изхара избомызт, даргьы нырцәынтә иааз азә иеиҧш ихәаҧшуан.

– Ари, Христо уоума?..

– Сара соуп, Гьаргь. Сыҧсыгага аазгеит.

Аҧхьақәа абас еиқәҿырҭуан, акраамҭа еибамбацыз ани аҧҳаи шгәыдеибымҳәҳәалара, зҽынеигәыдзыжьлоз ахацәа.

Христо абас мацара ақалақь акырынтә дшакәшахьазгьы, игәаҕьны ажәытә инхарҭахь дзымҩахыҵуамызт. Заҟантә иақәикхьаз дцаны ибарц, уаҟа уажәы инхо аҭаацәара днарыдтәаланы изакә уаау, изакә милаҭу еиликаарц. Аха уахь иҧхьоз игәы аҩныҟа дазмырхынҳәыр ҳәа дшәон. Аиаша акәзар, лара Софа лхаҭагьы илҭахымызт, уахь ацара.

– Бгәы ишҧаанагои, уаҟа инходашь, иарбан милаҭу? – Хәылбыҽхак, аҭацәара рҽанааиларк, Христо иҧҳәыс длызҵааит.

-- Сеидру, егьырҭ ихдырҵәаз абырзенцәа рыҩнқәа ирыҩноу ауаа рыжәлар иреиуоу ракәхап, аҧсуак усгьы ихы иаҭәашьаны ҳаҩнык дыҩналап ҳәа сыҟам.

– Ҳаи, џьабышьт. Аҧсуа аҵла амҵан дтәазаргьы уи аҩыза ихы иаҭәеимшьацызт, иагьаҭәеишьом. Аха ус ега иҟазаргьы, ма даҧсуандаз ҳаҩны иахылаз, уаҳа акгьы сҭахымызт. Зыдгьыл аҿы инхо азәы игеит ҳамҳәарыз. Уахь сымҩахыҵыр, сыҩныҟа снеимҧхьарыз, ма...

* * *

Мраҭашәарҭа ҵыблаауа амшын инхықәгылахьаз амра уахык шаанза зхабар днамырбоз ауаа иаҳагьы агәыблра днаркыр аҭахызшәа, игәыбзыҕуа ашәахәақәа аршәуан.

Христо аҧхьатәи иаштаҿы ихәмаруаз ахәыҷқәа руазәк данынаҧш, ҿыц иҟаҵаз аихатә гәараанда хаҵак иҽахшьны дышгылаз илаҧш наиқәшәеит.

– Сан! Сан! – Агыршәала ҿыҭуа, ахәыҟаҵарҭа иҩназ иан дналыдххылеит. – Абна ҳгәараанда хаҵак иҽахшьны дгылоуп.

Аҧҳәыс лҧыраҳәала лнапқәа рбо даадәылҵит.

– Ҩыжәҩык иакәхап. Ишҧарацәахеи урҭ аҩыжәцәа, ршәаџьҳәаҩык дыҟамкәа адунеи ианызааит, – лҳәан, лышьҭахьҟа даагьежьит.

– Иҟалазеи, уа? – ҿааиҭит аб, ауҭра дахьҭаз.

– Иҟалахзеи, даҽа ҩыжәҩык дыбжьанагалахит ҳгәарабжьара. Унеины наҟ дадца, ахәыҷқәа ицәшәоит, - лыбжьы гон аҩны аҩнуҵҟантәи аҧҳәыс.

Ахаҵа ауҭра дааҭыҵын, иҿашыз аҧхзы амаҕра ҿацә ала ирбо, агәараандахь иҿынеихеит.

– Ее, нцәыҵагәагәа – аҳаҧшьа дҭаҟааууазшәа игәаҩаз ибжьы лымҳаҵхыга аашргеит.

Агәараанда ихшьыз иҽирҵысуамызт.

– Уара уакәын иҳагыз. Ҳадгьыл иқәнамгало дубахьоу, нҵәара шәылалааит. Уҳ, ақырҭуа дгьыл рыцҳа, иаауху-гахьоузеи, заҟаҩ учҳахьада, аха зхы здыруа дабаҟоу?

Убасҟан, уаанза ҽырцасы змамыз ахаҵа, адгьыл ааиҵагазҽазызшәа хаҳәцас дшынеизакыз маҷзак дылхынааит. Аха амхалдыз дакызшәа уа даанхахт.

– Оо, Маҟвала, арахь баадәылҵи бара, азәы иҧсра ҳаштаҿы иааигеит ҳәа сыҟоуп! – Ахаҵа ҧхьаҟа деихарызу, ишьҭахьҟа дхынҳәрызу изымдыруа, игәы аҭҳара-аҭҳара ҳәа есиуа дгылан. – Исҳәо бмаҳазои, бара! – Уажәы амшә дакызшәа дхәааит.

Иҧҳәысгьы лхаҵа ихәаабжьы бзиарак ишазҳәамыз дырны аҩны дындәылҟьеит. Ахәыҷқәа иҟалаз ҳәа акгьы рзымдырзо, иҿабыҕ-ҿабыҕза раб ишьҭахь игылан.

– Ари ахаҵа ҳгәараанда дадҧсыланы дгылоуп.

Сымԥахь шәмааин, иску абомба шәылаԥызжәоитҳәа иҳәозшәа, агәараанда еиԥш еиқәыхьшәашәа уа иадгылаз ахаҵа иҵәшәаны, хаҵеи ԥҳәыси ҏееидырҕәҕәала ԥхьаӄа рҿынархеит дазусҭоу еилыркаарц.

–Ари дышәхьеит, уара. Дазусҭада зыԥсра ара иаазгаз?

– Иахьадагьы дсымбацт ари ахаҵа.

– Саргьы. Ишԥаӄахҵари, нас?

– Амилициа адырра рыҭатәуп. Бышзахәо беиха.

– Уаргьы уԥсра ҳара ҳҟны иааумгар ҟамло уабаҳҭахыз, унеиҭаргааит, – аԥҳәыс дмыр-мыруа, дшәи-ԥшьиуа ашҭа дынҭҟьеит.

Аԥшәма, иҳашҳатәрахахьаз ахаҵа дихәаԥшуа дгылан. Агәараанда еихазаҵәӄьагьы, адунеи лашара зцәызхьаз, Христо дызҭиааз иашҭа гәакьаҿы аҳаскьын татара ихы анылаҵара иаԥырхагахар аҭахызшәа, еилаӄацаза, иҵәеиқәараза иҵагылан.

РАԤХЬАТӘИ АԤЫШӘАРА

Аибашьра раԥхьатәи амзақәа руак азы акәын. Абаталион акомандаӄаҵара аӄнытә адҵа ҳауит, ҳҭыԥ еиҭакны, ахырҕәҕәарҭа ҭыԥ ҿыц ахь ҳаиасырц.

Есааира аҕа ҳаизааигәахалар акәын.

Аԥшыхәцәа излазгәарҭаз ала, Ешыра аҩадатәи ахәҭа, Уаз-абаа ҳәа иахьашьҭоу аҭыԥ ала аҕацәа, азиас Гәмысҭа ирны, иҳажәлар ҟалон. Убри аӄнытә уи арырҭа ҭыԥ хьчатәын.

Аибашьраан аҕа заӄа уизааигәахо аӄара уԥсҭазаара ашәарҭа иҭагылар шалшоз ширдыруазгьы, ари адҵа ҳавзвод иалаз арԥарцәа даара иеигәырҕьеит. Урҭ зегьы гәҭакыс ирымаз шаӄа ирласны аҕа ҳаԥсадгьыл дықәырцо акәын.

Ҭагалара аамҭа ахы шакхьазгьы, макьана ишоуран. Уи ашықәс азтәи аԥхынра ашьаза-гәазеи абџьар мца лҩеи шахьшызгьы, ажәытә ҟазшьа канажьыр, имарианы Аԥсны аԥсабара ԥшза ннажьыр аҭахымызт. Издыруада, ҳара аибашьцәа иҳацхраар аҭахызҭгьы – уахьтәалак ҟалон, адгьыл аза уқәиар – ахьҭа улаломызт, аҭабиақәа аҳауа ҟәкы афҩы рхышәшәо иҵәаакымызт… Аԥсабарагьы ҳара иҳацеибашьуеит уҳәарын.

Ҳалбааит Гәмысҭа ахықәахь. Маҭҵас илакьуа, Уаз-абаа зхы аларсыз ажәытә ашәарыцаҵәа рымҩахәасҭа уаныҵны џьаргьы цашьа ыӄамызт. Арымарахь ала иҿҟьарсҭан. Арыҕьарахь ала – абынҳәа злымҟьо абнаршәыра.

Аҕа Гәмысҭа нырцә амрагыларахь ала дтәан. Ҳаибашьцәа агәҿыҕь иагар ҳәа ишәозшәа, ҿааихак ҟарҵомызт ампыҵахалаҩцәа рабџьар хкқәа. Аха урҭ абыжьқәа ҳара ҳрышьцылахьан. Макьаназ, анцәа иџьшьаны, лԥсаак дахьҳмоуцыз акәу, аҷкәынцәа хымҭак ҳагап ҳәа иӄамызт. Акыс, ари аҭыԥ аӄны макьаназ ишәарҭаз аҕа иснаиперцәа ракәын. Урҭ аеырцәыхьчара усҵәӄьа ишымариамызгьы, иаҳа агәҭынчра ҳаман.

Амра жәҩангәы ихалахьан. Аҷкәынцәа ҳгәалаӄазаарақәа зеиԥшроу гәанаҭар аҭахызшәа, уи ашәахәақәа, аҵла еихиаақәа рымахәқәа иргәылҟьаны, иҳалаԥхон.

Ҳарҭмаҟҟәа ааҳартын, шьыбжьхьак ҳфарц ҵлкы амҵан ҳнатәеит.

Ҳанацәа иаҳзыҟарҵалоз шьыбжьхьақәа ишреиҧшымызгьы, уажәы, ақәчага аишәа ацынхәрас, адгьыл аҿы ишьҭаз ҳафатә еиҳагьы ихаазшәа ҳбон. Уаанза ҳҳы иадҳамбалацыз хаҵара цәак ҳаҟәнызшәагьы ҳгәы иаҳнаҭон.

Нас, ишҧа?!

Ашьеи ахши еилазҭәоз, зызхара зарҧысратә ҧсҭазаара аҽалазҩара иахьымзацыз аҷкәынцәа рарма напы иакын абџьар, рарҕьа напы адгьыл аҟнытә ишьҭыхны аҧсымшьҭыга рызҩанагон.

Ауаҩи аҧсадгьыли.

Ахаҵеи абџьари.

Ахысбыжькәа, ашьарҩаш, алаҕырӡқәа, ахацәа, ахаҵара, аҧсадгьыл аиқәырхаразы ахы ақәҵара. Абарҭ зегьы ыҟан Аҧсны. Аха иҟан зегьы иреиҳаз, зегьы ириааиуаз – Аҧсадгьыл.

Шәышықәса атәым дгьыл аҟны унхозар аасҭа, уқәрахьымзан, аха уаҧсадгьыл ахьчараз уҭахар еиҕьызшьоз арҧарцәеи аҭыҧҳацәеи Аҧсадгьыл иахшахьан, иаазахьан, рдац-ҧашәгьы уи иаларсын. Абрантәи акәын иахьалагоз зегьы: ахацәа, ахаҵара, аҧсадгьыл аиқәырхаразы ахы ақәҵара.

Уаанзагьы ҳшашьцылахьз еиҧш, шьыбжьхьафара иақәҳарзызар ҟалап, аҭынчра аамҭа аан аамысҭашәала зхы ныҟәызгоз ауаҩы шьыбжьхьафара дтәаанза инапызәзәара иақәирзуаз аамҭа.

Ара ҳааганы ҳзыртәаз иҳарҳәахьан, иаҳдырбахьан иаҳахьчараны иҟаз аҭыҧқәа, ҳҳы шымҩаҧаагашаз уҳәа аибашьра иаҵоу амазақәа маҷымкәа - аибашьраҵәҟьа ҳара иабаҳбахьаз!

Ҳара ҳаҧхьа ара иааихьаз аибашьцәа идыргылаз амшьамбатә қьала хәычы ҳазкуамызт аҟнытә даҽа аҟара ацҳҵеит. Нас уи ақьала аҕа ибла иҵамшәарц азы ашыц махәқәа рыла ихаҳҟьеит. Уажәшьҭа аганахь унаскьаны уахәаҧшуазар, аҵла қәыҧш иаҵиааз акәыкәбаа иеиҧшын ҳқьала.

Мышқәак рыла ҳҭыҧ ҿыц ҳашьцылеит.

Ҽынла ҳускәа еиҳа имариан. Аибашьра ишаҟазшьоу еиҧш, уахынла акәын, ҳәарада, ианшәарҭаз. Акыс, ҳара ҳазҭатәаз аиҩхаа аҟны уахынла убри аҟара илашьцон, уаҕа дааиуазаргьы, дааугәыдҳалаанза дубомызт. Аха уи ахәымга ианаамҭоу игәаҭаразы аҷкәынцәа дара рхатәы маанақәагьы хәыцны ирыман.

Ҳахьтәаз аҭыҧ аҟны аҕа иснаиперцәа ҳарҿамшәарц азы шьыжьы инаркны шьыбжьааанза даара агәҽанызаара ҳаман. Абри аамҭазы акәын, аҳаҷҷа аха ссақәа шалшәшәо еиҧш, аснаиперцәа рхымҭақәа анҳалаҧсоз. Мрагылара аганахь ала дара тәан. Амра ашәахәақәа ҳаибашьцәа ахьтәаз абахә ианагәыдыҷҷалалак, ана-ара ашыцраҿы ҳцәаарақәа анырбалак, ахысра иалагон.

Убасҵәҟьа мраҭашәара аамҭа рҧырхаган дара афашистцәагьы. Уи аамҭа иалагзаны, амаҵуаркәа инарцоз ажьа еиҧш, рхы ахьыргара иақәымшәо иқәдырхалон ҳара ҳхысыҩцәагьы.

Уи аҽны ҳавзвод рыҧсахраны иҟан. Ашара адәы ақәлаха амҭакәа даҽа зныкгьы ҳхырҕәҕәарҭақәа гәаҳҭеит. Шьыжьхьа ашьҭахь, ҟарулра иқәгылаз рыда, егьырҭ зегьы ҳабџьаркәа ҳрыцқьеит. Ҳџьаҧханы еиқәҷаб аҭыҧ иҭаҳҵеит. Абар, ҩ-сааҭк рыҩнуҵҟала иааираны иҟоуп ҳзыҧсахуа ҳҩызцәа.

Амшьамба хыбра хәыҷы ахьгылаз аҭыҧ ина-цәыхараны арыҕьарахьтәи аҧшыхәырҭа шыҟаз ала "ҟьаҧ-ҟьаҧ" ҳәа ҳаҕа иснаиперцәа рхымҭақәа кшо иалагеит. Аҟарулра иқәгылаз аҷкәынцәа дырҩегьых ргәы рҽаныс-ҵарц уахь сҿынасхеит. Аҕа ибла сыҵамшәарц схы ларҟәны сышнеиуаз, схы еиҟәжәаны инагәылсызшәа снарбеит инсыхҟьаз ахызаҵә. Снеиҭаҧан, иаҳа иахьшәарҭамыз ҭыҧк аҟны сҽынкасыжьит. Нас иныҵакны исыргаз атрышә бжьала аҷкәынцәа аахьарҧшны, напыла идсырбеит ахысрақәа ааиқәтәаанза шьаҿакгьы еиҭамцкәа, аҕа иснаиперцәа рыҧшыхәларц.

Инаҳавак-ааҳавакны аҳацаҟьақәа ирыдҧыххаалон ахқәа. Ус Валик ҳәа изышьҭаз аҧшыхәҩы ҷкәын дахьтәаз аҭыҧ аҟнытә ҵәҟьа хәшырбцас анышә хәашақәа ҩышьҭырҟьаны, хык ныҵасит.

– Валик, иуаахама? – сыбжьы насымҟьан, уахь сҿынасхеит.

"Уа уҟаз, исмаахазеит" аанарго, инапы иҟьеит Валик.

Аха сгәы иамукәа уи иахь снеит. Иара дтәаны ахәра зауз инапы дахәаҧшуан.

– Сыхәзам умҳәази, Валик?

– Ари хәроума?!.

Ҳиацхырааны имахәар ааҳартызар, ҳәызбала азәы дынҭасны, ижьы аармаҷны иҭаҧиҟазшәа, идуцәамыз ахәра ҭыҧ анын. Ашьа имаҕра арбаазахьан.

– Ачара аҟынза иҕьоит, – даахыхәмарит Валик.

– Хар умазам, – саргьы маҷк сыҧсы ааҭалеит.

Аҭаҭын аҿаҧсаны ахәра ҭыҧ ҿаҳҳәеит. Нас ҳаргьы аҭаҭынқәа ааиларҳәны инаҳҿакны, амца нацраҳарсит. Акыраамҭа ҳаихәаҧшуа ҳтәан. Уажәы-уажәы иаармаҷшәа ҳааиҿаччон.

– Алхас, суҳәоит, абра иубаз ҳҩызцәа ироумҳәарц, – иблақәа аҳәара рхыҳәҳәыла ҿааиҭит Валик.

– Избан, узыцәшәо акыр умоума? – азныказы ииҳәарцииҭахыз сзеилымкааит.

– Сыхәра маҕык сыцрасзар иаҩызоуп. Аха аҩны сани саби ираҳар, егьа умҳәан, ргәы днархьуеит. Макьана ҳабаҟоу, аҕа дыҧхарсны Егрынзагьы днаҳцар ауп. Иуасҳәаз еилумкааи, Алхас?

– Еилыскааит.

Дырҩегьых Валик снеиҿаҧшит: саҧхьа дтәан қәрала имаҷыз, акыр иаазгыз аҷкәын қәыҧш. Аха уажәыҵәҟьа сыбла ихгылан ҳавзвод иалаз адауаҧшьқәа зегьы, Валик қәыҧшгьы дназлаз. Ҳаҵаҟа ииасны ицозгьы Гәмысҭа азиас акәымкәа, аиааира ганы, Егры ахықә ҳақәтәоушәа сгәы иабон…

Аиааира амш аҽенынза шықәсык инеиҳаны ибжьан.

АЕҴӘАХӘ АХЬКЫДУ

Уи ауха, Бадра лацәааихьшьык изыҟамҵеит. Ууанза, дышныққәиалак, дыргәыбзыҕуа иааихалалоз ацәагьы аҽазеит, игәабангьы хаҳәха иҵан. Уи агәабан кьакьазоушәа изырбоз, дзынхьаауаз ибаҩқәа ракәын. Зынызынла урҭ убриаҟара ихьаауан, иааиҿышәшәаны ицәа иҭаҧсоушәа ибон. Аха урҭ ишихьаауаз еиҧш аҧсгарагьы ааирҭалон. Усҟан дара рхала изҭыҟьҟьаз рҟәартәрақәа ирҭатәазшәа, рыҧсы зхоу ауаҩы хьаак имуозацызшәа, ихы дақәгәырҕьо дааҟарҵон.

Ҩымш раахыс ибаҩхьаа даргәамҵуеит Бадра. Ҽынла ибарги. Днеи-ааиуеит, ак шьҭеиҵоит, ак шьҭихуеит, иҩызцәа днарыдтәалоит. Ихьаа уиаҟара иҽеиҭацәом, аха уахынла, аиарҭа дышнылаиалак, изыҧшны ихыза ицәыҵатәоушәа дыргәаҟуа ицәа инҭалоит.

"Харак снанамгар бзиагәышьоуп, аха ас еиҧш иҟоу ахьаа аасыцрымҵкәа ақәра назгар, исыҧсыхәоузеи? Аҧсны ари аҩыза ачымазара ахәшәтәра ауам рҳәеит. Инеиҧынкыланы акраамҭа ихәшәтәтәуп. Урыстәылаҟа ицатәуп. Акраамҭа Урыстәыла аҟазаара акәым, ара ҳаҩны ҳшыҟоугьы, ҳҭаацәа ҳазныҟәгом. Ари аҩыза ахьҭа бааҧсы ахьсылалаз здыргәышьоит, аха изоуҳәода? Акыс, сара сушьыргьы схы еиҭасҳәазом. Иара, ахеиҭаҳәара уцеит ҳәа, иухаҵгылода? Имаҷзоуп иахьа аибашьцәа ҳаҭырла ирзыҟоу. Иахьа ҳаҭыр змоу ахыхәацәа, ҵеи-мци еиҧызшьуа ракәушәа сгәы иабоит. Ирласцәаны иаҳхашҭит ҳәа сыҟоуп иаҳхаагаз агәаҟрақәа зегьы.

Аҧсҭазаара ҧхьацароуп, рҳәеит. Сара саҟара изҭахыда ҧхьаҟацара. Сара саҟара изҭахыда абзанхара, ашәҭы-какаҷра. Аха сацәшәоит сыҧсадгьыл. Амал иаанамхәо азәгьы дыҟазам. Аҩсҭааҵәҟьа малла дырҳәынҷоит. Амал иахырҟьаны ами ааигәа Аҷара ҟәыбаса изықәырҵаз. Амал зыбжьалаз ауаа ирҭахы-ирҭахым еизааигәанатәуеит, иарлашәуеит, иарцаркьуеит… Сыздыруам… Сыздыруам… Сара схаҭа ари аҧсҭазаараҿы еилыскаауа маҷзар?… Сҩашьозар?… Амилаҭтә идеиа ааcҭа амал еиҕьзар?.. Ацқьара аасҭа акәараҵара иаҳа иҧхьацагазар?.. Аҕа ирҳара аасҭа агәаҵәажәпара иаҳа аҧыжәара амазар?..

Ҳажәлар еиҿаҳарц аԥсык аарыгхеит. Сара сакәзар, уахы заҵәык адәы сыҟәлом, сара исыхҟьаны суаажәлар еиҿаҳауазар, аигәыцхәцәа еилыҵуазар. Ажәлар дызларԥызоуи, ажәлар еинызҟьо? Ҳхыбаҩ, ҳаҳкәажә ԥҳәыс Ҭамара лышьра ашьҭахь иарбан ҳәынҭқарроу ҳара иаԥаҳҵарц ҳазҿу? Адемократиатә ҳәынҭқарроу? Изахьзузеи иара, адемократиа? Иарбан ҳәынҭқарроу уи ахьыҟоу? Америка акәзар? Уи изакәытә демократиатә ҳәынҭқарроу адунеи иамдыруеи. Ҳаргьы иаҳа ҳанрыцҳаибашьашаз, иаҳа ҳанеилибакаашаз америкаа ҳарҿыԥшуа ҳалагеит. Амч аԥыжәара ахьагаз аҳәынҭқарраҿы иашак зыҟалазом. Џарала иаахәоу дтәуп, дмаҵуҩуп, ддагәоуп, длашәуп. Иршәоу дҿаҳауп. Зымгәа иазхәыцыз, иҿанаҵо рацәоуп. Амаҳагьара анырҳәа, зшьа еилазгаз ауаҩы диеицәаны дмаҳагьоуп зашьа знапы изышьҭызхыз, бзиа дзымбаз, дзымхьчаз. Ҳара аибахьчара акәым, еигәыдаҳҵахьоу аҳәынҵәа ааизгазар, шьха дуззак иаҟарахар ҟалап. Иара убригьы аамҭа кьаҿла.

Дасу имоуп иара ииаша. Аха уи аиаша ацәыргашьа иақәымшәаз, ииашара иашахазом. Еҳ, џьанаҭ тәарҭа зауша, сҩызцәа хазынақәа..."

Бадра иварауҿы акаруаҭ ааҵасит. Игәҭахәыцрақәа даарылҵын, лаԥшы хаала иԥшәмаԥҳәыс днализыԥшит. Уи уажәы, аԥенџьыр икылԥхоз амза ашәахәақәа ддырчыхәчыхәызшәа, ацәа дшалазгьы, дааҳәны, Бадра иахь лҿы рханы лывара дныкәиан, ацгәы ԥшқа аиԥш ахыр-хыр ихга лывараҿы ишьҭаз лхәыҷы лнапы ааикәлыршеит. Иара ахәыҷгьы, иахьшоурацәаахаз акәхап, макьана ишыжәпахара ижәпамхацыз ихахәы ԥшқа аԥхзы алаҳәҳәы, игәы раҳаҭзаны дыцәан. Бадра амза шәахәақәа ирыдбаланы дызхәаԥшуаз иҭаацәа ихьаақәеи ихәыцрақәеи аадырԥсасиит. Уахантәарак ихала игәы иҭиҳәаауаз иажәақәа урҭ ираҳауазшәа аҟара ԥхьазаны, маҷкгьы даарцәыԥхашьеит. Ихалагьы ихы гәыбӷан аиҭон, џьоукы-џьоукы ишыҟарҵало еиԥш, Аԥсны сара исзеиҿкаауама ҳәа, ҭынч иҭаацәа мацара дрызхәыцлартә ихы аҭагылазаашьа ахьеимҭоз. Аха агәы мыжда заҟа алазарызеи, заҟа ачҳарызеи. Уажәы ахаҷаҳәа иааигәалашәеит, ааигәа иҩызаки иареи еибырҳәаз ажәақәа: "Уара, Бадра! Адунеи зегьы уара еиҟароутәуама? Зегьы

угәы иасуеит. Умбои, сара иахьынзауа сгәы акагьы асырсзом, ирласны сажәыр ҳәа сшәоит азы. Сыԥсра аанза сеысшьыртә гәаҟрас сзыкәшәазеи".

– Уара ушыҟоу сыздыруам, – иҳәеит аҭакс Бадра. – Сара акы згәы иамысуа ауаҩы дысзеилкааауам. Исҭахым сара скамбашьхар. Иумдыруеи, акамбашь иаҟазшьоу. Иамҵуа ахш рацәа ихырҳагоуп. Ахырҵәы акәзар - ақарбыџь. Аха алеишәеи ахымҩаԥгашьеи!? Аанда абеит, ганха иласны, атанк иԥнажәазшәа иҟанаҵоит. Арахь, азмах шабалак, абриаҟара ихазыноу ахш зҭоу ачыргәа аҳәынҵәа иларшьшьы илҭатәоит. Амра аахацеиуа уа иахьҭатәоу, акәуақәа хәнаны аҟәаҟәа иқәтәоит. Адырганҵыхәа аҵыхәа ҵар аффаҳәа ирҵәиуа атәыҩақәа неимда-ааимдо ирықәԥалоит. Арахь, акамбашь наныкьара аманы, абла газақәа неиқәыԥсо иааиқәыхуа, ахы агәы ақәбзиаха аҳәынҵәа илатәоуп", – аҭак ҟаицагәышьеит Бадра, аха уи иажәақәа заҳауадаз. Иаҳазаргьы, изеилымкаазшәа ҟаиҵеит.

Амыцхә агәыԥжәара акагьы ишаԥсам игәыла бзиа Саҭбеигьы иеиҳәахьеит, аха Саҭбеи дизымгәаазеит. Избанзар, Саҭбеигьы уамашәа инырuан иааикәыршаны иибоз аиашамрақәа, агәнаҳарақәа. Игәы ԥыржәон, аха ихьаа инмырԥшзо Бадра игәы ирԥсаҳәарц дшалагоз идыруан. Саҭбеии Бадреи уамашәа еилибакааауан, ихеибарҭәааууан. Аамҭа-аамҭала ԥсҿыхгаҩыс Бадра имаз Саҭбеи иакәын.

Имаҷызшәа ибон Саҭбеираа.

Иҿиазшәа ибон Хәаџьандураа.

Ԥсыхәа рымамкәа иааҟәгылеит Амбакәараа.

Тышәкәараа лабз-ҩабзо Аԥсны ахы-аҵыхәа рҿахьыргзон.

Кыҷын иҳәақәа агәҭаны атәара шеимаркыц еимаркуан.

Абарҭ зегьы игәы иасуан Бадра. Даргәаҟуан, аԥырҳәа дыҵнарҟьон

Абарҭ зегьы еиҳангьы игәы иасуан Саҭбеи, аха уи ҟәышрала амцаԥшь арцәашьа дақәшәон. Убри азакәзар Бадра Саҭбеи есымшагьы илабаразы агәаҳәара изҭозгьы...

– Иахатәи аҵых лацәааихьшьык ҟаумҵеит, ахьаа умоума? – Марҭа лнапы ҩышьҭылхын Бадра ихцәы иналылшьит.

Бадра ҿимҭзеит. Дыцәазшәа ҟаиҵеит.
– Абаҩхьаа аума узыргәамҵуа?
– Быцәа, Марҭа. Сара акагьы саргәамҵзом. Уажәгьы сыцәан, бара боуп сзырҿыхаз.
– Уцәазамызт, Бадра.
– Сышԥацәамыз Марҭа. Сыцәан.
– Уцәазамызт, Бадра. Уаныцәоу, уԥсыԥ алагаҩагабжьы ала издырыуеит.
"Зегьы зныруа, сеилҹҹа, бара". – Бадра иԥшәмаԥҳәыс игәы лыздуны, напы ԥшқала лхаҿы ааԥхьеишьшьааит.
– Бадра, ахәшә усҭап.
– Исҭахзам, Марҭа. Макьана аҵх акрыҟоуп. Быцәа. Усгьы ашьыжь шаанза бгылароуп.
Марҭа уаҳа лхаҵа иацәажәара аҭахны илымԥхьазеит. Уи ибзиазаны илдыруан Бадра ицәарҭа даныло ихәыцракәа иешриҭалоз. Уиацәажәаргьы рацәак ишиҭахымыз. Ихәыцрақәеи иареи реизныжьра иара изы ирeиҕьу хәшәын.
"Бара бсыднамгалар сшыҟалашаз здырхуадаз. Зегьы рааста ауаҩы даныстахыз, санизгәаҟуаз, аԥсра ацәнырхага ахәшә еиԥш бсыԥсеиқәырхаганы бсызкашәеит. Баргьы аума бымгәаҕьи. Сара схаҭа сацхраарала, исықәнагазгьы исықәнагамзгьы насыԥшьуа, кашәарахк сиеиԥшны адәы сықәдырхарц акагьы сыгмызт, иаасыкәыршаны иҟаз азәырҩы. Сара сыццара гәаҕьыуацәан. Сыццара анысҳәах, бхагаха баусышьҭахыз. Сара сами, Ҳаиҭ иеиԥш, ибхаҩо, бахьынаҵыслак ихахаза иаабԥылалоз. Баргьы, мап ада уаҳа аԥсуа ажәак бзымҵазшәа, ахәгьы алаҟәгьы сшықәбмыргылозгьы, сара схьаҵырц сгәы иҭамызт. Усҟантәи схьамҵра акәзар, ус баша, машәыршақәа иҟамлазар акәхап. Абри лоуп уара унасыԥ. Абри лоуп уара уажәымҭа зыршкәакәо. Ухьамҵын. Унасыԥ уазықәԥа, аҵыхәтәантәи акәаԥ аҟынза ҳәа жәҩанахьтә аҵаҳәарак соуан. Бара ибызкны изыҩуаз ажәеинраалақәагьы рацәак сдыргәамҵуамызт. Сызқәымгәыҕзоз ажәақәа дара рхала ашәҭыцқәа реиԥш ақьаад иаными҅салон.
Сара гәанхәҵысҭала иснырхьан, бара заҵәык ишбылшоз анкьатәи сыԥсҭазаарахь сырхынҳәра. Сгәы абжак уи еигәырҕьон, аха егьи абжа хьааха иаасыцрыхон. Ишәон, сгәы абжа. Брыцҳанашьон. Бара быкәлацәа рыхшареи дареи еиҵаҩсы иҟалахьан. Бара бынасыԥ базыԥшны, ашьха зыхь еиԥш ицқьаны, иразаны имҩаԥызгоз быԥсҭазаара шәытарак сцәанҵар ҳәа ишәон. Ус иҟамларц азын сара исылшоз рацәан, аха иҟамзи сымч змырхоз даеа мычқәакгьы. Сара исхызгахьаз агәаҟракәа ирeицәахон, сара сахь еихыбгоз ашьаҿа бақәшәиуа бҟалар. Ухәыццәҟьар, аԥҳәызба даазоит даеа ҩнаҭак. Уа илызҳауеит. Нас лынасыԥ даашьҭыхны дагоит даеа ҩнаҭак ашҟа. Уа дахьнанаго, саб иҩны скәаԥза сыҟамзааuаз ҳәа агәаанагара лоуа даныҟала ауп арыцҳара. Лгәы илыҵанахәозеишь сара с-Марҭа? Саргьы зынза суаканфеҭху, аха сыцәгьамшәагьы сгәы иабоит. Аҵәыцъ мца сеиԥшха аԥырқьҳәа сшааибакуагьы, азәы игәы исырхьыр ҳәа сшәаны сыԥсуеит. Сара схарала азәы игәы нхар, нас мчабжьы наҟьак сшьара сзықәлазом. Ех, адунеи аҟны агәи агәи еилибакаауа иҟазҭгьы, рыцҳара ахаангьы иҟаломызт…"
Асаби дааҳәацы-мацит. Бадра иеиԥш амцәара лиааины дышьҭазшәа, Марҭа иаразнак дыҩхыкәтәалан, лхәыҷы днеиҿаԥшит. Иара ахәыҷгьы, иани иаби цқьа ихылаԥшларц азы ргәы реаниҵарц иҭахызшәа ихы ааргәаларшәан, иаҭахгьы ицәа хаа иенеиҭеит.
Бадра убри аҟара иеырманшәаланы еырцәа ҟаиҵеит, артист бзиакгьы уиаҟара ироль изынамыгзар ҟалап. Марҭа, ари дыцәеит анцәа иҵьшьоуп ҟалҵан, ларгьы ахчы лхы нылалҵеит. Уи еиҭах дыцәааанза Бадра иеирҵасыр иҭахымызт. Аҵхыбжьонха, агәыхь лиҭар ҳәа дшәон. Иара усгьы уи лҵьабаа маҷызма. Изыхьзатәыз рацәан, аҵхырааҩы длымамызт.
Марҭа ацәа днаҩыцарк дшагаз, Бадра ихәырақәа иериҭахит.
"Иԥсы зымҭәуеи, ауаҩы? Ирҭахыз абарҭ агырцәеи ақырҭцәеи? Џоуп, аԥхьазатәи ахцәацәа мчыла иааргоз маҷмызт, аха нас еихьԥшны Аԥсныҟа ишԥеихеи, азы рыцалазшәа, азы рыцалааитеи. Ҳабдуцәа ирҳәо смаҳахьази, урҭ реагақәа рызқәынҵа, арашәара зҭахыда ҳәа аԥсуаа ишҳалаз. Уажәы, урҭқәа, рхы шаҟәазшәа, зегьы рхашҭит. Уигьы азмырхакәа, аԥсуаа шьаҭанкыла ҳақәхны Аԥсны дара иртәыртәырцгьы рҭаххеит. Рхы

анырзымдыр, ҳчеицьыкеи ҳадгьыли пату анырзақәымҵа, иахьааз, рабдуцәа ахьжыз рцьынцьахь иҳашьҭит, аха ари аус пшьа иахҭнаҳҵаз рацәазагәышьоуп, ихьаа дуззагәышьоуп. Ус схәеит ҳәа, ари аҩыза адгьыл, есшәышықәса шьала иҿыхтәызар акәхап. Аха ирыцҳами ҳҿаазага. Уажәшьҭаҵәҟьа еибашьрак ҟалар, инхаз хҵеира нахәлапсар, аԥсуа дгьыл уаҳа иазымчҳар ҟалап, ҳагеиҭа, инеиҟәыжәжәа ицаргьы ауеит. Дырҩегьых анцәа иоуп. Иара анцәагьы ҳиқәгәыӷны мацара ҳнапқәа ҳаваҳажьызшәа сгәы иабоит. Ҳнапала анышә аҭара ҳаҿуп, иахьа уажәрааанза, ицәгьа-ибзиа, ҳазхылҵыз ихьчо иаҳзааргаз ҳаԥсуара. Уи, иахьа даеакала иахзызаатәын, ихьчатәын, еихаҳатәын.

Ҳагәнаҳа ззымгаша аԥсуа ҭыԥҳацәақәак. Ҭыԥҳацәақәак сҳәахит. Рхыԥхьазара маҷзар иҳабыргызеи. Ишҩаҵшәалак, аԥара дара ирымоуп, ауадақәа дара ирымоуп ҳәа агырцәа ирыццон. Ма ишԥадырҿиоз урҭ агырyа жәлар. Агырyа иццаз аԥсуа ҭыԥҳа, ахшара рацәа дранхон. Ларгьы шықәсык ааҵаанза рбызшәа аҷҷаҳәа иҳәо днарыцлон. Урҭ рацәак излареиӷьу ҳәа иҟоуи агырцәа рҭыԥҳацәа аазгаз аԥсуаагьы. Урҭ ахацәагьы иаразнак рыҳәса рбызшәа рҵон, ирыхшоз рхәыҷқәагьы рыбжа аԥсуаны, рыбжа агыруаны ирызҳауан. Ибжамеаму ауаҩы, дахьугалак дыбжамеамуп. Ега иҳәаргьы ега иургьы, идақәа ирҭоу ашьа бжа аус амур ҟалазом. Мап ацәкышьагьы ыҟазам. Абиологиатә процессқәа узларҿагылои? Исҳәо закәызеи, мшәан. Амилаҭ ахьеилапсоу, аибагаракәа ҟамлар ауама? Аха, ҳара? Ҳара, ҳхыԥхьазара есымшагьы ҳасаб азаҳаулар еиҳа иаҳзеиӷьын. Зыхԥхьазара рацәоу амилаҭ ирылазо ҳара иҳалазазом. Амилаҭтә идеиа ҳшьа ианаламе, милаҭтә ҟазшьала ҳанымхәыц, ҳабанзанеиуеи? Ҳара, иқәзаауа милаҭзар? Агырқәа ахьынзаҳалаз рбызшәа хҭакны аҵара ҳаҿын. Урҭ анҳалҵ, аурыс бызшәа ҳасны иаҳкит, ҳара хҭәы аганахь ҳнаханы. Астол ҳнахатәар, Аԥсуара ашьапы иқәыргыланы иаҳныҳәоит. Ахацкы ҳҵоит. Иабанзаԥсуааy заазара ҳаҿу ахәыҷқәа? Рбызшәа карыжьын акагьы ҳамҳәеит, ҳмыҳәҳәеит. Аҭыԥҳацәа рымгәақәа хыртын, мраҭашәара ус ауп ишныҟәо ҳҳәеит. Ҳарԥарцәак аҵыбаҭалареи, акәытӷьычреи, аҳәаӷьычреи иалаган,

ихацәоуп ҳҳәеит. Агәыр ҟарҵан, аҳаскьын иахан, адунеи зегьы уи иаҿуп ҳҳәеит. Ачара ааун, аҷкәыни азӷаби еидҳартәалан, аамҭа ҳаццоит ҳҳәеит. Уаҵә ҭыԥ ԥхак зырҭарц изҵарҳәаз, иаԥсуа хымҩаԥгашьа иҵыба иҭеиҵеит. Арахь зегьы ҳаицҿакны иаҳҳәоит аԥсуара ҳарзит ҳәа. Изырзда мшәан, сабду Џьгәанаҭ иоума? Уи ихаан Аԥсуара еиқәырхан. Изҳәогьы - ҳара, еилазгогьы - ҳара.

Саланагалацәеит. Арҭ зегьы сара исзыриашагәышьом, аха сгәы ахьыԥжәо, схала схы сацәажәоит.

Ма зхы ҟәнызшьо милаҭындаз, ҳара, аԥсуаа. Ҳара, хаҵара згымыз, зхыԥхьазарагьы маҷымыз милаҭын. Иахьа маҷк ҳааӷархазаргьы, уи зыхҟьаз ҳазхәыцны, иҳацәҭахаз хҵеира ҳрызхәыцны, зынза даеакала ҳҟалар ҳахәҭан. Изаҳгәаламшәои, ҳара ҳаидгыла иамаз амч дузза. Баша иҳәозма Византиатәи аимператор Аԥсҳа Леон актәи аабатәи ашәышықәсазы изааишьҭыз ашәҟәы аҟны абарҭ рҩызцәа ажәақәа: "Аԥсны уареи, уԥацәеи, ухылҵшьҭреи наунагза ишәысҭоит. Иудысҵоит Қарҭли аҳәынҭқари уи ижәлари ибзианы урзыҟазарц. Уара иухәҭам шьҭарнахыс амчра иумоу ухы иархәаны урҭ урԥырхагахарц…" Абас иҟан усҟантәи Аԥсны амч ӷәӷәара. Дыҟан Леон, иҟан Қьалышь, Лакоба. Дыҟоуп Арзынба. Аԥсны аԥхьагылацәа арҭ рымацара руакәху иҳамаз, аха арҭ аамҭа-аамҭала Аԥсны лымкаала, хаз ҷыдала иазаашьҭыз уаан. Ажәлар ргәаҿы аанхара ауаҩхшара зегьы ираҭәашьазам. Урҭ ииуеит, Аԥсны аразҟы анцәа иҿаԥхьа иҟанаҵо аҳәарала. Анцәагьы уи аҳәара наигзоит, Аԥсны аиқәырхаразы, ҳаргьы агәеанҵаракәа ҳаиҭарц азы.

Абарҭ реиԥш иҟаз аҭоурых уаа рыла мацара Аԥсны ауҭәыхыз. Уи ес-биԥара иахшон зымшала Аԥсны агәаҟракәа иҭагылоз, ма акыр шықәса ҭыԥкаҿы ишьақәынхаларатәы иҟазҵоз. Аҭоурых ма џьара ак ахашҭып. Ҿеи ҳзыҟалҵама Гәырандыхәт. Ақырҭуа дахьиццаз азмырхакәа, уи лашьа Аԥсҳа Феодоси илашәра лхы иархәаны, лԥа Баграт Аԥсны Аҳәынҭқарра дахагылартә ҟалымҵеи. Уи алагьы аамҭала иԥылымҵәеи аԥсуа Псҳацәа рдинастиа. Ҳара ҳҭыԥҳацәақәак рхара-мхәыцрала заҟаҩы агырцәеи ақырҭцәеи Аԥсны иаланагалада? Убарҭ зегьы рыриашаразы ԥсаҭатәс хҵеицәа хазынақәа

аҳҭеит. Ари чҳашьас иамоузеи. Ҳаҿиара заҟа шықәса шьҭахьҟа иаазеи?.. Сеилагаҵәҟьоит… Уаҳа сылшом…

Иԥа дахьыцәаз аганахь днаԥшит Бадра. Уи уахак зынӡа иҽырраҳаҭзаны дыцәан. "Уҩызцәеи уареи шәыцәа ҭынчзааит, сыҵәҩаншьап, сызкәахшоу. Шәара шәзыхьӡаша рацәоуп. Шәызхылҵыз ҳагхақәа ахаангьы иҟашәымҵалароуп. Изҿыԥштәу шәиҿыԥшы. Деилышәкаала, шәыбла аҷыцқәа реиԥш дшәыхьчала анцәа шәара шәшәышықәса иазааишьҭраны иҟоу ауаҩы. Убри даншәзыхьча ауп аԥсҭазаара анышәԥеиԥшу…"

Арбаӷьқәа аккаҳәа рыбжьы дырго иалагеит. Бадра ихаҿы ааихалашеит. Уажәшьҭа ииарҭа дылҵыргьы ҟалоит. Ашара рацәак агӡам. Ихыза ныԥхьаршәҭны, бырӷцас деиханы дҩықәтәеит. Ишьапқәа реиҵыхра ицәыуадаҩын. Аха дгәыӷуан, иахьа дызԥыло ашара наиҵагыланы, даҽа мышктәи аԥсҭазаара дахьнагӡап ҳәа.

ТАШӘА

– Шьыжьбзиа, Нуца! Аиҳа бхьеит!

– Бзиара збаша, Ташәа. Иахьагьы еибашьра уцоума?– Нуца дызҵатәаны зхьара даҿыз лыжәеиқәаҵәа ду лхы аавлырҳәҳәан Ташәа иахь днаԥшит.

– Мап, Нуца. Иахьа сеибашьӡом. Иахьа аҷкәынцәеи сареи аусқәа ҳамоуп, ажәылара ҿыц ҳҽазыҟаҳҵоит.

– Ааи, уара, арыцҳа. Алақәа фатәыс урзыҟалааит, ахышкәакәа, ҳаҷкәынцәа ушԥарылгеи, - Нуца лыжә аԥеи иареи ааизныжьны, илыдҵны идәықәлахьаз Ташәа дизыԥшуа даагылеит. Арҭ ажәақәа илҳәаз лхазы ишылҳәазгьы, лыбжьы аалымҟьацәазар акәхап, Ташәа иаҳан дааҭгылеит. Ихәда ихшьыз автомат ааирҽеин, Нуца лахь даахьаԥшит.

– Акрыбҳәазма, Нуца?

– Мап, Ташәа, уцагәышьа, уара суҿзам.

Ишыҟаиҵалац еиԥш иахьагьы ашара даҵагыланы адәы даақәлеит Ташәа. Уи ихьзыҵәҟьа Лагәсҭан ауп, аха ихьз ихәыҷра иацәдуцәазшәа рбазар акәхап иани иаби, ирҭаз ахьыз ҷыда Ташәа иашҭа инҭыԥрааны агәылацәагьы ирыхьзеит, ашкол ашҭа иҭалеит, аибашьраан дызлаз абаталионгьы аҽананраалеит. Иара ихаҭагьы ихәҷыхьыз убриаҟара ихарԥ еиԥш дашьцылан, ашәҟәы узлаҭаҩу ахьыз ҳәа уиазҵаар данаҿахалозгьы убарын, даҿамхаргьы агәыларантә уаараны иааигазшәа дахәаԥшуан.

– Шьыжьбзиа, Хаԥҭина! Ашьыжь шаанӡа арахә збыргәаҟуазеи, бааҟәаҵыр даҽа ԥыҭк рыԥсы рымшьарызи.

– Урҭ заҟа заа иҭысцо, амра шаанӡа акы инацҳауеит, аха уара уабаццакуеи, Ташәа? - Хаԥҭина Ташәа дахьыццакуаз бзиазаны ишылдыруазгьы, анкьатәи Ташәара дацәажәар лҭахын.

– Саргьы амра шаанӡа еибашьра сцоит.

– Уажәгьы уеибашьуама, уара рыцҳа?

– Сара срыцҳазам, Хаԥҭина.

– Уара уакәзам сызҿу, Ташәа.

– Ус акәзар бзиоуп. Сара санеибашьуа аӡә дысԥырхагахар сҭахзам.

– Сара суԥырхагазам, Ташәа.
– Хаԥҭина, бырахә архаҟа аума иахькабцо?
– Аиеи, Ташәа. Арха ада уаҳа арахә рҳәырҭа ҳамагәышьоума.
- Амарџьа, архаҟа икабымцан, макьана. Уахь ақырҭцәа ыҟоуп, рыҵцара ҳахьымзазацт. Иахьаҵәҟьа урҭ ҳрыжәланы иԥыххааса иқәаҳҵоит. Иахьа заҵәык иаабычҳароуп.
– Бзиоуп, Ташәа. Иахьа урҭ уа иҭышәцозар, сырахәгьы ааныскылоит. – Хаԥҭина уажәы Ташәа дихыччазомызт. Игәы дасыр лҭахымызт аҟнытә иара иахьатәи ихдырра даццәажәон.
– Иахьа заҵәык иааҳараза, Хаԥҭина.
– Бзиоуп сымҳәеи, Ташәа. Амала ухы аагәаҭала, амарџьа.
– Аибашьра иахьа избама, Хаԥҭина, абзиара збаша.
– Аиеи, Ташәа, аиеи, – Хаԥҭина иџьалшьон Ташәа иажәақәа рыцқьара, арахь ихымҩаԥгашьа зынза даеакын.
Ташәа дыццакуан аусҳәарҭахь. Уа иара изы иштабын. Збаҟа аргылара иаҿыз, аԥсадгьыл ахьчаразы иҭахаз аҵеицәа, ируаа ракәын, иара ихаҭа дкомандаҟаҵаҩцәаны ихы иԥхьазон. Абраҟа аргылара ишналагаз, уаха аҵх иааимнахаанза есены убра дгылан, иҭахаз аҵеицәа рпатреҭқәа драцәажәон…
Иԥси-иԥси еихьымзо аусҳәарҭахь дхалеит. Иҭахкааны иҟарџахьаз абаҟа аҭыԥ аихатә гәашә аҷараҳәа алыкә аалиршәан ашҭа дынҭалеит. Ана-ара еиԥхьытта аргылагатә маҭәахәқәа кажьын. Минала еиҵырпапа иҭәу адәы дықәланы днеиуазшәа, ашьшьыҳәа ишьапқәа ахьир-гылоз цқьа дахәаԥшуа, џьаргьы атрышәҳәа хаҳәык днахыԥо, патреҭла ичаԥаз аҭзы хьшәашәа днадгылеит.
– Уа шьыжьбзиақәа, аруаа! – Ташәа ибжьы акеиҳәа иааиргеит.
"Бзиара збаша, Ташәа!" – Аҷкәынцәагьы аԥсшәа иарҳәон.
– Иахьа арха иҭоу ақырҭцәа ҳрыжәланы инҳарҵәароуп, мамзар Хаԥҭина лырахә лцәырфоит.
"Бзиоуп, Ташәа. Ҳара еснагь ҳахиоуп". – Апатреҭқәагьы дрыцҳашьаны иацәажәон.
– Афырхацәа! Афырхацәа! Амала маҷк сара шәаасызԥшыроуп. Савтомат аамыхны исрыцқьароуп.

Иахьысшьлоз сыхәшагьы нҵәагәышьеит, аха Даҭа дааир еиҭасиҭахп. Уи еснагь еиқәшәшәа имашьына иҭоуп иаасҭаху зегьы, – дниасын, еидчаԥаланы ишьҭаз ҕәык дныкәтәан, автомат аимҿыршәашәара дналагеит. – Ах, апатрона аҭырҟьага ац шысцәызыз схамышҭи. Аха уигьы Даҭа лассы иузсырхиоит ҳәа сеиҳәеит. Даҭа дыҷкәына бзиоуп…
– Шьыжьбзиа, Ташәа. Узацәажәода уаҟа? – Аанда ҭыхкаага даадгылеит, аусҳәарҭа азааигәара инхо, Ташәа иеиԥш зыҩны зхы ззыҩнамкуа абырг Шабаҭ.
– Аҷкәынцәа сырмацәажәои.
– Урҭ схамшҭи, мшәан.
– Аиеи, уажәшьҭа изухамшҭуеи, – Ташәа ихдырра ааимшәан, ацәа даалҟьазшәа дҩагылан, зызбахә рымаз аҷкәынцәа рпатреҭқәа ахькыдыз ашҟа иҿынеихеит. Акраамҭа дрыхәаԥшуа дыглан. Урҭ уажәы ашәшьы рҿалазшәа инарбеит. Ҿымҭзакәа дгылан. Дахьаныз, дахьыҟаз, иҟоу ҳәа уажәы ихахьы акгьы ааиуамызт. Ус, машьынак абжьы ааиаҳаит.
– Даҭа даауеит, Даҭа! – Ташәа ихаҿы ааихалашеит.
– Уҩыза Даҭоу? – Шабаҭ есены аиԥш иахьагьы ибыз ҵәыршы Ташәа инаилакшеит.
– Даҭа зегьы даҳҩызоуп. Ақыҭа деиҳабуп.
– Уара хаҭыԥуаҩыс уимоума?
– Сара, ар среиҳабуп.
– Иахьа иарбан ҭыԥу шәахьеибашьуа?
– Ахысбыжьқәа ргара иалагар, еилургап.
– Ташәа.
Ташәа уаҳа Шабаҭ диламцәажәакәа, акәты амахақәа реиԥш еимҿыршәшәаны иаԥхьа ишьҭаз автомат аибыҭара дналагеит.

* * *

Аԥсны, ақырҭцәа бџьарымцала рееибыҭаны ианажәла, Ташәа аҵара иҵон Аҟәа, Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә университет аҭоурыхтә факультет аԥшьбатәи акурс аҟны. Аибашьра ишалгазҵәҟьа, иқыҭахь дхынҳәын, зҵысшьыга ашәақьқәа аанкыланы аӷа иҿагылоз иқыҭауаа

днарылагылеит. Далахәын Гагра ахақәиҭҭәра. Иахьанзагьы иааихымхзакәа дызҵоу автоматгьы уаҟа ауп иахьиԥыхьашәазгьы. Ихдырра аҭыԥаҿы иахьынзаҟаз игәы аладуун, дахыҽхәон, аҕа иабџьар имхны иара иҿасыргылоит ҳәа.

Гагра ахы ианақәиҭха, иҩызцәеи иареи ииасуеит Ешыратәи ахырҕәҕәарҭахь. Иалалоит ҿыц еиҿкаахаз ахԥатәи абаталион. Ари абаталион аҕьырак иқыҭауаа аҷкәынцәа рыла акәын излашьақәгылаз. Дыҟан зны Уазабаа, нас Шәабараа, уаантәи лбаа Гәымысҭа ахықәаахь, Каман, Ахалшени, Шьрома… Дабананамгеи. Убриаҟара аибашьра далашыҩкын, сшәап закәу издырзомызт. Аха… Аха Аҟәа агараан уи иваҭҟәацыз аснариад аԥҽыхақәа ҕәҕәала дырхәит. Аԥсра агәашә илаԥшуаз арԥыс иԥсы еиқәхагәышьеит, аха ихдырра уаҳа аҭыԥахь имааизеит, иҟәышра ицәызит. Арахь данцәажәо, ахаангьы акы зламкьакьац диеиԥшны данубо рацәоуп.

Аибашьра еилгазар хәышықәса ҵуеит, арахь уажәгьы аибашьра далагылоушәа ибоит. Уаҳа ишьҭеимҵоз автомат, машәырк алаҟаимҵарц, мазала, апатрона арҭҟәацга ахаԥыц аҿырхит. Иара иахьа уажәрааниза уи иамшәаны ицәызыз џьишьоит, Даҭа изиԥшаап ҳәагьы дақәгәыҕуеит. Иааиԥылалак, абри иамшәаны исцәызыз жәбазар ҳәа дразҵаауеит.

* * *

Ташәа иеибиҭаз иавтомат еиҭа еимихыхит. Дцәыҵыԥшны Шабаҭ иахьгьы днаԥшуеит. Иара Шабаҭ иакәзар, иахьада Ташәа димбацызшәа, лаԥшыла деилблаауа дгылоуп.

Ташәа ари ахаҵа бзиа дибазомызт. Имшьҭа цәгьоуп ҳәагьы дихәаԥшуан. Ақәыџьма дақәтәоуп ҳәагьы агәаанагара иман. Уажәыцәҟьа иара дахьтәаз дааит амзар, егьырҭ амшқәа рзы уи дшааибалак, Ташәа дыбналаны дцалон. Аԥсцәаҳа иеиԥш дицәшәон, дицәымҕын. Иара Шабаҭ мыждагьы, Ташәа игәамбзиарақәа идырүеит, аха даабаны ҵәык наилимҵар игәы иауамызт.

Ташәа игәы аныԥцәалак автомат иқәкны даҵхагәышьон, аха иҭҟьомызт. Нас Шабаҭ иааира дук згаз иеиԥш ибжьы хҵаны аччара далагон. Ташәа ари деиланагон. Иавтомат ҭымҟьазшәа анибалак, длатәаны аҵәуара далагон. Шабаҭ уи дарччон…

Амра ашьхара иаавҵхьеит. Иахьагьы ашоура бааԥсхарц иҟоуп. Аҳауа хьанҭоуп. Ташәа изы зегьы акоуп: аԥхынра, ҭагалара, азынра, ааԥынра. Ахьҭа иара дакуамызт, ашоура дацәшәомызт. Амшә еиԥш агәабзиара сымоуп, ажьа аиԥш скәаруеит, ажьа аҟара сласуп иҳәалоит, аџьықә-џьықә дыччо. Арҭ ажәақәа уаанза иҳәо азәгьы имаҳацызт, ичымазаҩра ашьҭахь ауп ианцәыригаз.

– Амшә дааует, – рҳәон џьоукы.

– Ажьа аиԥш дкәаруеит, – иччон даҽа џьоукы.

Ташәа арҭ зегьы игәы иахәон.

* * *

Абар, хымз инарзынаԥшуа иҵуеит Амбара ақыҭа иаланхо ажәлар дара рнапала, аибашьраан иҭахаз рҵеицәа рыхьзмырзга абаҟа аргылара иаҿуижьҭеи. Ари аус ԥшьа рнапы аналарк амш инаркны, амш ахәлара иаарымнахаанза аус руеит. Ташәагьы уа дрыцуп. Зны ирччоит, ҽазных ргәалаҟара аабжьихуеит. Аиаша акәзар, усҟак иара ихарагәышьазам, аҵәы илоумҵар, уихымччар, иара дуԥырхагагәышьазам, аха аамҭа иара атәы ҟанамҵои, дзыхҟьаз бзиазаны ишырдыруазгьы, иааихыччаргьы цәгьа изымбоз, Шабаҭ иҩызцәагьы ҟалалон.

– Даҭа. Абарҭ схымччалааит, мамзар ақырҭцәа реиԥш Амбара иалсцоит, – иҳәеит, игәы анкыдгылаза Ташәа.

– Урҭ газақәами, уара ушԥарызхәыцуеи, Ташәа. – Даҭа иакәын Ташәа азәы диеиԥшымкәа ҳаҭырла иацәажәоз. Ташәагьы иаҳа Даҭа иҽидкыланы дыҟан.

– Игазақәазар, сара исхарои?

– Аиеи, аха…

– Даҭа. Абри шәызҿу аус шәаналгалак, сҩызцәеи сареи ҳхы ахьааҩнаҳкша хыбрак ҳзыҟашәҵароуп.

Макьана шоуроуп, аха азынра мааиуеи. Ҳаштаб хыбрак амазар ами.

– Иҟахцоит, Ташәа. Иҟахцоит, уара ишаауҭаху зегь ҟахцоит.

– Аа, ауаҩы! Аа, узацәажәаша ауаҩы дахьыҟоу! - Ташәа уажәы ихы амыргәыргьара ҭан. – Даҭа иоуп ауаҩы! Егьырҭ зегьы ҵәылаҵаҩцәоуп, исылахәмаруеит.

– Иулахәмарзом, Ташәа, алаф рҳәоит амзар. Урҭ мыцхәгьы бзиа урбоит.

– Бзиа сырбаҵәҟьоума, Даҭа? – Ташәа ихаҿы ааихалашеит. Ихәда ихшьыз автоматгьы ааихихын, ҿыц еиҭарҳаз апальма ашьапы инадиргылеит.

– Даҭа, автомат абра исыргылар азәгьы имҕьычзои?

– Мамоу, Ташәа, угәы рҭынчны уҟаз, уи сара сахылаԥшуеит.

– Ус акәзар, уи унапы ианысҵоит, сара аус зуроуп, — Ташәа агәаргәалеи аашьҭыхны, иргәыргәыруа, ԥслымзаагара иҿынеихеит. Уи зны аусура даналагалак даақәумхуазар, аангылашьак имазамызт, иеҳәижәон.

— Имаҷны иақәԥсала, Ташәа.

– Узырҩуазеи, ууалафахәы иагдырхар ҳәа ушәоума?

– Шәиԥырц, уара, шәахьишьо шәымбазои.

– Машьынак азна зныкҟьара еиҭеигоит.

– Уи баша амшә ихьзума.

– Ажьеиԥш дкәаруеит.

Зегьы акака ихырҳәаауеит. Уи иаргьы игәы шьҭнахуан, нас иаҳагьы дԥыруан.

Даҭа заҵәык аусура иаларгареи иаҟәыхреи зылшоз.

Даҭа заҵәык иакәын Ташәа иахьатәи идунеи икказа иалаԥшуаз. Уаҵәтәи и-Лагәсҭанра шыхынҳәуазгьы агәра згоз. Иара, ихнымҳәзаргьы, уи дзыхҟьаз идыруан, имаршәа икуан, игәы дҭаҵәуан, аха имчыз.

– Далҵуеит. Ишәымбари далымҵуазар. Аҵәы илашәымҵалан, имаршәа кны шәиацәажәала. Уи далҵуеит. Мчыла иаагоу, ацара мариамзаргьы, ицоит, – иҳәалон Даҭа, Ташәа ианимаҳалоз. Аха ауаҩы зегьы дрышьцылоит. Ауаа, ихҭигаз рхашҭызшәа, ҵәык ааила-рымҵар ргәы иазычҳауамызт. Иаҳҳәеит ҳәа, аибашьраҿы иагьимыхьзазааит, даниуаз ицизааит, ачымазаҩра ахыччара азин рымоушәа ргәы иабон џьоукы.

* * *

Амбара ақыҭан иахьа аизара ду ыҟоуп. Иаадыртуеит шықәсыбжак зыргылара иаҿыз абаҟа. Еизаз ажәлар ҵәа рымам.

Абаҟа аартра иадҳәалаз амитинг ааиртит Даҭа. Иарҳәан Аԥсны агимн. Ишьҭыхын Аԥсуа бираҟ. Абаҟа ахаршә анахырх, Ташәа иахьада имбацызшәа, ҿыцбарах ибо, иблақәа адырхаланы дахәаԥшуан.

Наскьа зеыриашаны игылаз аруаа адҵа анроу, ажәҩанахь зхы хаз равтоматқәа улымҳақәа аухдыршәшәартә, игәыҭҟьагаха еишьҭаргыланы ахысра иалагеит.

Ташәа ампыл еиԥш дышьҭыԥеит, игәы иеанзамкәа игаз ахысбыжьқәа илымҳа иштагәыргәырыз. Иблақәа амца рхылеит. Нас, – иҳақәлеит! – ҳәа автоматқәа рыбжьы еицамыз бжьык ҩеихылҟьан, дшаҟьо ажәлар дҩарылалеит.

Даҭа ашырҳәа дзыдгылаз амикрофон даадҟьан, Ташәа дихьзеит. Ижәҩа нҭарсны иааникылеит.

– Ара сыҟоуп, Ташәа! Субоу? Азәгьы дҳақәымлазеит, Ташәа! Арахь уаасҿаԥши!

Ташәа иблақәа ыршаҟь-шаҟьо Даҭа диҿаԥшуан. Ихы инаркны ишьапқәа рҟынза дҵысуан.

- Ташәа, уаалеи ашәшьырахь ҳаицнеип. Уеырҭынчи, Уҩызцәа зегьы ара ҳаҟами.

– Даҭа… – Уаҳа акгьы имҳәазеит Ташәа. Илаҕырзқәа иҿаҳәҳәы илеиуан. – Даҭа, иахьа ара имҩаԥысуазеи?

Даҭа ихаҿы аалашеит. Игәыҕрақәа дшырмеижьаз агәра игеит. Дԥырны ажәҩан далаларашәа ибон.

– Абаҟа ааҳмыртуеи, Ташәа. Уи аргылара уара заҟа уџьабаа аду ухаштма, Ташәа.

– Ииашану! Саргьы аус шәыцызуазма, Даҭа?

– Аиеи, Ташәа, аиеи! – сабик иан дшылгәыцлымҳәҳәара инапқәа Ташәа иааикәиршеит. - Ташәа! Сукәахшоуп, Ташәа! Сыбжьы шәаҳауама? Лагәсҭан дхынҳәит!…

Игылаз ажәлар зегьы шанханы, еидгьалазшәа знапқәа еикәаршаны, хәычҵас иҵәуа еидгылаз ҩыџьа ахацәа ирыхәаԥшуан. Аҩыџьагьы ирҿыкьаса илеиуаз алаҕырзқәа рҩашхарц акгьы рыгмызт.

– Ташәа! – иеизеиқәкуамызт Даҭа.

Амитинг цон.

Ацәажәаракәа. Алаҕырзкәа. Ахьаа. Агәырҩа. Аибашьра иазку ашәақәа, ажәеинраалақәа.

Амитинг ахыркәшарахь инеиуан. Ажәа ирҭоит, аибашьҩы Лагәсҭан. Иааирццакыр амикрофон шәаны ицәцозшәа, ашьшьыҳәа днадгылеит. Акраамҭа ажәлар дрылаԥшуа дгылан. Ҿыц дизшәа, ма харантәи дааны, раԥхьа акәны ауааи ақыҭа аԥшзареи ибазшәа, аееизгара ицәыуадаҩын. Нас уи иажәа аахиртлеит. Уи иаҟара иахьа измадаз аҳәатәы…

АԤХЫН-ҚӘА

Уахагьы, имацара адәахьы дыԥшуа аԥенџьыр даднтәалан Ахра. Ажәҩан агәы кылблаауа икаԥхоз амза еынла аиԥш аԥсабара арлашон.

Дырҩегьых Алла дзыҩназ ауадахь днаԥшит. Аха лхабарк ыҟазамызт. Мыцхәы ишшоуразгьы ашә ыцарбаҟа иаркын. Амала аԥенџьыр шаартыз идыруан, аха уи арстәи иҿырхасҭамызт.

"Алла!" Амшын ҭаирбартә ахәхәаҳәа даақәԥсычҳан, дзыдтәалаз аԥенџьыр даадцын, кәыркәа мза аееиҩшамҭазы, аԥсабара ҿажәкуа ишаарҩаразгьы, излачза аҟәкфҩы зыҩншәшәоз иуада ҭшәа блала иааимидеит. Уажәыҵәҟьа хықәкыла дзышьҭаз иаргьы издыруамызт аҟнытә, дҩаԥан хәычҷцас ииарҭа дҩагәылаԥалан иеааиҵыхны днылаиеит. Уи уамашәа бзиа ибон игәы аҩада ирханы, хәыцрала деиҵаҭәы, зышьхәа ҳараку еимаақәак ишьазар ихы наҵысратә илаҟәыз аҭуан цәыш даҵаԥшуа аиара.

Маҷк зызәзәара ицәахыԥаз имаика шкәакәа аԥштәы игәамԥхазт днафҩит. Аха иара иԥхзы афҩы мацара ахьахыз акәхап, азәзәара ишахыԥахьаз инамырдырзеит.

Аҩада игәы рханы дахьықәиаз, иҭашәашәа иҟаз имгәа инапы нақәикит. Амла иакыз акәҷаракәа ран иаҵатәаны аҵәуара ианаҿу аиԥш, иҟьатеиқәа кәли-ҷли ҳәа "ашәа" рҳәон уажәы. Насоуп ианигәлашәа иахьа ашьыжь аахысгьы амла дшакуаз. Аха уажәшьҭа акрыфарҭақәа зегьы рышәқәа адыркхьан, уахагьы амла дшакуаз дынрыжьырц рҭахызшәа. Иара ихала, ашьра икәырҵозаргьы, афатәҟацара иламызт. Абас, уаххьада уажәадагьы данынхалоз уи млахеыгас имаз азы заҵәык акәын. Ҵәыцак азна азы хьшәашәа ыжәны, нас иҭәы-иԥха иҟоу азә иеиԥш днышьҭаланы дыцәон. Уажәгьы зык ижәырц иаҵәца аашьҭыхны акрант шыҟоу иҿынеихон еиԥш, чхьырԥ-чхьырԥ ҳәа ишьҭаҳәазо иааиуаз ашьапышьҭыбжькәа ааиаҳаит. Иаразнак идырит. Ас иныҟәоз, дзыҩназ аҩны аԥшәмацәа рыԥҳазаҵә Марго лакәын. Уи зынза дышқәыԥшзазгьы, лышәпацәара иахҟьаны аума, лшьапқәа шьҭарҳәазо акәын дышныҟәоз.

Ашыз чымазара иаргәӷуаз азә иеипш, иахьаанагаз ихаҭагьы изымдырзо, шәазызарак дааимнадеит, иааиуаз Марго шлакәыз анидыр. Уаанза уи лааира иара изын ныҳәа дук иаҩызан, аха уажәы даазқәылаз уи лыблақәа рхыԥшылара дацәыԥхашьон. Арахь, ҩымз зыхә имшәац, ауадазы иқәу аԥарақәа лани лаби ириҭахьоу џьылшьап ҳәа уӷазу, лара лакәын урҭ абыргцәа знапы ианыԥшылоз. Луалафахәы илоуаз ахәҷи, рыҩны иҩназ астудентцәа есымза илырҭоз аԥарақәа рылеи урҭ ныӷәылгон. Лара лхаҭа лҳәашьа, хаҵа дцагәышьан, лхаҵа лаб иҩны ашӷа дылзаагозар ҳәа агәыӷра лыманы, аха уахьгьы илзамуит. Иацы зеиқәа қәыршәны Гыртәылантә иааз, иани иаби ара рыԥсы рылалан, рнапы амса иҵоу макьана иштатам-хацгьы, реагақәа рхашҭны, ахатәарагьы раҭәарымшьо аӷынза инеиханан.

— Ҳара агырцәа иныхтәу милаҭуп, – лҳәеит Марго, лхаҵа дилҵны аҩныӷа данаа ашьҭахь, Ахреи лареи еидтәланы ианеицәажәоз уахык.

– Избан, агырцәа уаа цәгьақәоума? – дцааит Ахрагьы, агырцәа закә уааз Марго илеицәамкәа ишидыруазгьы.

– Ацәгьаразы ишԥацәгьоу, аха рхы анырзымдырыуа рацәоуп, – лҳәеит Марго, лгәамҵра дшыхнаԥааз лнырзар акәхап, илҿыҵӷьаз лажәа лыриашар лҭахны.

– Аиеи, мшәан, ицәгьоу милаҭ ӷалахьоума, аха ауаа зегьы еиԥшым, – Ахрагьы иеаамаириашеит.

– Аԥсуаагьы зегьы шәауеиԥшху… – Марго лҵәа-лаҵаратә ӷазшьа аеацәырнагахт.

– Бареи сареи ҳацәгьоума, Марго? Хара-хара аихәаԥшра ада уаҳа акгьы ҳалымҵит умҳәозар.

– Суҳәоит, Ахра.

– Ихҳаркәшеит, Марго.

Дымгәаазеит Марго.

Лафла уи дыхҭеиклон Ахра. Аха иареи лареи аҵыхә-тәан еизааибагон. Ҳаҭыр еиқәырҵон. Шықәсынаӷьак ауада ахә имшәаргьы акгьы иалҳәазомызт, аха иаргьы ламыс имами. Ма Маргои иареи ас еизааигәамындаз. Аизааигәара анаҳҳәа, уи ус ауп ишыӷалаз: Марго лхаҵа дилҵны данаа, усӷантәи аҭагылазаашьа аан аҳәса-хәыҷқәа зегьы ишрыхьло еиԥш, ларгьы илуа-илҳәо дақәымшәо, мышцәгьашьҭахьтәи аҩаршьҭрақәа реиԥш

ллакыҵақәа ҵызәзәааны, ихәашьза, уамашәа ихьаалгон. Иаргьы илшоз ала лхы лгәы ахымшәарц диргәабзыӷуан, лхьаақәа лхаирштырц иӷаимҵоз арбан.

Марго лшьапышьҭыбжьқәа иара иахь рҿаархеит. Ахра деиҭааилыԥсаахт, аха ианиашьа ихаҵашьаны дзықәиаз икаруаҭ иеаақәикит.

Ашә асбжьы геит.

– Иӷалоит, – иҳәеит Ахра.

Даҩналеит Марго.

– Хәлабзиа, Марго. -- Дҩалхаҵгылеит Ахра.

- Оо, бзиара збаша, ауаҩы заҵә. Ушԥеилажьу, џьым-џьым. Аха ус сҳәеит ҳәа, маҷ ҵуама ууада уахымиижьҭеи. Иаҳҳәеит ҳәа, улабара ҳазхьааргьы џьара убарҭак ҳмоуа ҳақәурхеит, -- лыгыршәеи лыԥсышәеи еилаӷәаӷәаны иҳәо, ишылӷазшьаз еиԥш, лышәпара ианымаалоз лыбжьы ҵар ааҭганы ахьыр-хьырҳәа даачеит. Нас дызхагылаз ашәхымс даахыҵын, лнапы ҭахә шкәакәа налырххеит.

– Сан лахь сыӷамзи, сыҩныӷа, – Ахра лнапы аалыми-хын, днаиртәеит. Аха Марго лтәашьа ала ибартә иӷан даара дшыццакуаз, атәаха аамҭагьы маҷны ишлымаз, аха даеа аамҭанык иеиԥшымкәа уи уажәы иааигәара дыӷазар иҭахын.

– Ахра. Усыргәамҵыр сҭахымызт, аха, уажәыҵәӷьа цәгьала сеилахеит, ауада азы иуқәу аԥарақәа ушәартә уӷазар? Амала, иумамзар, уаҵәы исыԥсахуеит ҳәа уаламган, сара џьара исыԥшааует.

– Марго, уаҵәынза исабразар, уаҵәы сыстипендиа соуеит, нас ахәылбаеха ибықәсыршәап. – Ахра исти-пендиа уаҵәы ишимоуагьы, амц иҳәеит, уаҵәтәи амш иацу агәыӷрақәа ршәаԥшь иеалакны.

– Мап. Мап, Ахра. Ухы умыргәаӷын. Саб ахәшәтәырҭа дҭахацәеит. Аха сара исыԥшааует. Уара ианоулак исуҭап. Ега ԥара сзыландаз, ишсоурыз.

– Сара ибхьызгзоит, Марго.

– Умыццакын ҳәа уасҳәеит, Ахра.

– Маҷк баатәар ауеи Марго. Иахьа акалашәа сыӷоуп. Иахьаӷара ауаҩы сизхьаауа сӷамлацт.

– Уанҭатәқәак сымоуп, Ахра. Сшаарылгалак саауеит, ҳааицәажәап, аҵх ду имшо. Саргьы сымала сгәы ԥҵәеит,

аиаша уасҳәап. Сани саби рхазы. Сара арахьгьы сатәымкәа, анахьгьы сатәымкәа. Абахҭа зымала иҭаку сиеиԥшны схы збо салагеит, сеилагарцгьы акагьы сыгым.

– Ахагацәа рыхәшәтәырҭахь быргозар саргьы сырхамышҭыртә сызраҳәа, Марго.

– Уаргьы ушьара уқәӷьаны уӷоуп, Ахра.

– Ахәылбыеха ҳааидтәалап, Марго?

– Сааиуеит, Ахра. Амала ушьтәа шушьра ухоумыршҭаит.

– Бара ауаҩы иԥсы аҿыхра базӷазоуп, Марго.

– Ҳаӷанаҵ ҳаихалароуп, Ахра. Саргьы иаҳа ауаҩы данысҭахыз сышнумыжьыз угәаламшәои?

– Бааиуама, Марго?

– Сааиуеит, Ахра.

* * *

Марго данца ашьҭахь Ахра акраамҭа ииуа-ииҳәо дақәымшәо дтәан. Нас дҩагылан аԥенџьыр дналԥшны Алла дзыҩназ ауадахь днаԥшит. Ашә ӷьаӷьаза иаартын. Али-ԥси рыбжьара иааиԥыхьашәаз аԥхьарӷьа кьаҿ џаӷа ааишәхарԥаны аҳәынҵәарақәа еибаркуа, Алла дзыҩназ ауадахь иҿынеихеит. Уи уажәшьҭа дацәымҩашьо идыруан Алла иара дышицымцоз, аха зегьы акакәын мчык ихо лара лахь дагон. Иара итәала ега игәы дацәажәазаргьы, иага агәшәымшәа иҳәазаргьы, цәыкәбарк аӷара иххәыцуамызт.

Алла ишыӷалҵалац еиԥш иахьагьы ҽыргызмал ччарала диԥылахт.

– Ианакәзамыз сасра сыбҭаазар ӷалап, – Ахра аԥсшәа аҳәара ацымхәрас, иҩны дааизшәа, аӷәардә даахан длатәеит.

– Мап, џьаушьҭ. Сара ауаа бзиақәа анысҭаауа бзиа избоит, аиҳаракгьы уара уеиԥш иӷоу аҷкәынцәа.

– Уи азы иҭабуп. Амала, исабҳәар ӷамлари, абри схыччара бгәы ахзыршәо амш ссир анаауа, – Ахра ишиҭахзамыз маҷк дааицрашәеит.

– Оо, уи сара сакәым, уареи сареи ҳазшаз анцәа дугьы издыруам.

– Алла, бшыхәмар-шыхәмаруа, зны баамҵԥааны, Нарџьхьоу иеиԥш сеыхәда бныќәкны бызгоит сан лахь, џацасгьы былзыӷалоит.

– Ӷоҳ, ари арԥыс зынзаскгьы дысзымдыруазаарын. Кыр џуоу уара сыршәара уеазукижьҭеи, аҩыза? – Аллагьы Ахра ицраз амца ашыра анылгәыдыԥхала, иҿыцәаар ҳәа дшәозшәа фырхьқәак нақәылԥсеит.

– Алла, аиаша басҳәап, шьҭа уаҳа исызчҳаҵәӷьом. Ибымдыруеи, цәыкәбар-цәыкәбар азы зҭаҭәо аҵәца ҽнакымзар ҽнак ишҭәуа, ихыҵыргьы шалшо.

– Мшәан, саргьы иуасымҳәахьеи, баша уеумырааԥсан, уареи сареи ҳзеинасыԥхом ҳәа. Уахатәи уааирагьы сзеилкааuам, аиаша уҭахызар.

– Сара бзиа бызбоит, Алла.

– Ииашану?

– Еиҭах бысхыччоит акәу, Алла? Бара бтәык сара сакәым аҩсҭаа ихаҭа изеилыргом.

– Убри ами саргьы исҳәо. Сара стәы аилыргара цәгьоуп. Уаргьы ухы мыргәаӷкәа, ашьшьыҳәа ууада џшәаҿы утәаз.

– Сара сзыҩноу ауада џшәоуп, аха сыбзиабара ҳәаак амазам.

– Аа, абриаӷара ахаара абааигеи ҳәа схәыцуан, ҳәаа змазам убзиабара ууада џшәа ианазымк адәахьы ихыҵзаап.

Ахра аҵәымаӷ дахаԥалазшәа дааҭрысит

– Алла! – Ашырҳәа лнапы кны даахан, иааигәазаны дааидирԥалеит.

– Узҿу сзеилкааuам, Ахра! – Алла лгәеисра ааццакит.

– Уаха исабҳәароуп аиаша! Ма бышсыццо агәра сбыргоит, ма сылахәмарра баӷәыҵны, сгәыґрақәа сымпыҵабырзуеит.

– Усыламкьысын! Наӷ соужь! Сара суцәшәоит, Ахра!

Ахра Алла лнапы ааиушьҭуеит. Иблақәа амца рхыҳәҳәыла абылра иаҿын.

– Сара сыԥшуп, Алла.

– Ахра. Ииашаны уара узласгәамԥхара акагьы уалаӷам. Аха…

– Аха гәынамзароуп.

– Ахра! Уареи сареи ҳаибагар, ҳхы ҳазныӷәгазом. Ара Аӷәа, уаргьы саргьы ҳазқәиҭу ҳәа акгьы ҳамазам.

– Иарбан ҳазқәитҳараны ҳазқәитҵым?
– Иаҳҳәап, ҳҳы ныздаҳкыша ауадақәаҵәҟьа ҳамазам.
– Нас, бицца агыруак. Урҭ роуп уажәы Аҟәа ауадақәа змоу. Усгьы ҳаԥсуа зҕабцәа азәырҩы агырцәа рыццара бзиа ижәбоит, амал рымоуп ҳәа иԥхьазаны.
– Сара урҭ срыдумкылан, Ахра.
– Бызлареиҕьу ҳәа акгьы збом.
– Ахра!..
– Ааи, ибыргәаҟхьоу, амалдара иахырҟьаны ибшьуа, Ахра соуп
– Ахра! Уажәыҵәҟьа суада удәылҵ, мамзар аԥшәмацәа срыԥхьоит! Исҳәо умаҳазои? Узгылоузеи? – Иахьа нахыс сыхьыз ухаршҭ, Ахра!
– Сара быхьыз ахаангьы исхашҭзом, Алла.
Ахра акраамҭа дгыланы Алла длыхәаԥшуан. Нас ашьшьыҳәа дындәылҵит.

* * *

Ахра ихи иареи рымацара ианеизаанха ауп Алла лажәақәа иаҳагьы ианилс. Уи уажәы Алла лахь гәыԥжәара хыбаарак иман. Ауадақәеи амали ахьимамыз иахырҟьаны бзиа иибоз аԥҳәызба еазәы динасыԥхараны дахьыҟаз акәу, даеа хныҟәгашьак ахьизымҵаз акәу, изҵысыз хыбаара хьымзҕшьарак ҩнуҵҟала деимырхха дакын, ацәцашьасгьы иҟаиҵара изымдыруа.
"Алла илҳәаз иашазар?" - Уажәшьҭа маҷк рыгәра иго далагеит Алла лажәақәа. Ииашаҵәҟьаны, уажәтәи аамҭазы узмаҭәахәузеи ԥарада. Алла лыблақәа ирныԥҟала ирныз ажәақәа рыла иаҳҳәозар, дыб-зиагәышьоуп, аҵара дугьы далгоит, шәҟәыкгьы давторуп, аха иазууазеи дыцәҳәы-ҟьантазуп. Иаб заа диԥхеит. Иан лхала ԥшьҩык ахацәырԥар ршьапы иқәларгыларц даеуп. Иабаалгари усҟатәи аԥара, Ахра Аҟәа ауадақәа изаалхәартә еиԥш. Арахь уԥшыр, уахгьы-еынгьы ргылароуп изеу, аԥсуаа ауадақәа зауа маҷуп. Қырҭҭәылантәи Гыртәылантәи ауаа раагара иаҟәыҵуам, урҭ рызхара Аԥсны акәым, иара рыԥсадгьыл аҟынгьы иҟамлеит. "Аԥароуп, баба, уаҩрасгьы малсгьы иҟоу" – иҳәеит, жәаха енак, Ахра ибзианы

иидыруаз уараштҩык, Хыбжьы ицә атәыҩақәа реиԥш иԥаҵа акьатрацәқәа акы аҩада ирханы, акы - алада. "Аԥара анумам азы зҵабаз аԥсыз уаҩызоуп. Уҩызцәа рҿы ишуҭаху узцәажәом, уаа-уҭынха узбом. Игазго уҿаԥхьа иҭажьу амшын қашьзар мҳаҵәк алухырц унапы аҩышьҭыхымҭаз изҿашәо аихацқәа реиҿыршәаразы иаҭаху аԥара хьча-ԥса анузаҿамԥса, амла уаганы уԥсыр алшоит. Нас ауп даеа мҩак ахь ухы анурхо. Аха уи амҩагьы анылашьеи анысшьеи анузымдыр, ацәқша иаҩызаха, уеиҕрыжәжәа ушьҭанаҵоит. Уи азакәанԥҟаракәа анузымҵа, уи аҳауа џьбара анунымаала, меигзарада илахнажәо утәыҩа иацыркәкәо ашьаршәы ала уԥсҭазаара мҩа адамыҕа цәыршәагақәа нанҵо, уаанзатәи ухьышьҭра гәкажьгахь уаархынҳәуеит".
– Нас, уи аԥсҭзаара ҷыда ҳәа узҿу, уара иуцныҟәаразы иҟаҵатәузеи? – Ахра иблақәа гәыҕрала ирҭәны ауараштҩы днаиҿаԥшит.
– Акымзаракгьы. Уи иара ахаҭа иунарҵоит, уара узадгылар.
– Нас уи адгылаaразы иҟаҵатәузеи?
– Абри убоума? – Дабатәи лыгу абри арԥыс ҳәа аанарго ауараштҩы Ахра днаиҿаԥшит. Нас, злымҳа икыз акрант ааирҵәин, иаҵагылаз аҟәрышька ду абжа уарашла, абжа шәахла иааирҭәит. -- Абри акрант ахи аҟәрышькеи заҟа еицәыхроу аҟара еицәыхарахоит уи ҭазҭәои аҕарреи. Еилукаама шьҭа? Иарбан усзаалак иамоуп иара ахатәы маза. Убри амаза ауп зеилкаара уадаҩу, еилукааит, есс, унықәхысны уцеит ауп. Аа, усҭ абри аҟәрышька, уара уҟынтәи аԥара сҭахзам, ижә, ҳалалс иуауааит.
Ахра усҟан ижәит ауараш. Амала уажәы ауп уи данахьхәы. Уажәы акәызҭгьы, уи ауараш изҭазҭәоз иҿеиҭәон. Ауараштҩыҵәҟьа уи дихыччозшәа ибеит уажәы.

* * *

Иуада ашәхымс даахыҵызшәа ибеит уажә иан. Уи лакәын агәыԥжәарақәа аниоулоз, дахьынтәааз изгәамҭазакәа иблақәа иаарыхгылалоз, дидтәалазшәагьы дзацәажәалоз.

"Сан, бара саб баниццоз амал ду имазма? Уи малла бхихзар, бара?"
"Иабаҟаз, нан, усҟан амал. Уаб деилаҟәаҟәа аибашьра Ду далҵны иҧсы ааигеит. Насгьы, Ҵаҵақьала иаамҭа аан, даара аҧсҭазаара цәгьан, сыҷкәын. Иааҳрыхуаз ахәҭа хәҷык акәын ҳара иаҳтәыз, егьырҭ аҳәынҭқарра иагон".
"Аҳәынҭқарра иагозу, ауаршаҭиҩы иҩызцәа ауаа иргозу, сан?!
"Уи сара иабаздыруеи, сыҷкәын?"
"Нас саб бызлахихи, сан?"
"Ҳара ҳхаан ауаҩреи ацқьареи раҧхьа игылан, сыҷкәын".
"Нас урҭ уажәы иабази, сан?"
"Урҭ уажәгьы иҟоуп, сыҷкәын. Амала, урҭ рбара зегьы ирылшазом, даргьы рхы цәырыргазом. Рҭынчымҩа ишаныц иануп".
"Саби бареи уаҳа малк шәызмырҳазеитеи, сан?"
"Уаби сареи зегьы иреиҳау амал ҳарҳаит, сыҷкәын".
"Иабаҟоу нас уи амал, сахьрыцҳанатәуа бымбазои, сан?"
"Уи шәара иҳахшаз шәоуп, нан. Шәарҭ ахаан аказы ҳазмырҧхашьац, сыҷкәынцәа, нан!"
"Иабаҟоу ҳацәҳәы-ҟьантазқәоупеи, сан?"
"Агәабзиара шәаҳәала, нан, агәабзиара. Уи аншәоу, нас зегьы-зегьы дара рхала иҟалоит. Зегьы ҽҳәарак-ҽҳәарак рымоуп".

* * *

Ахра иан лгәы ианаҳәаз ажәақәа даадырхәыцит. Усҟан зынза дицәымӷхан, дцәыршәагаханы ибла даахгылеит ауарашҭиҩы. Ибла даахгылахт: инапы хәамсыс дуқәа аффаҳәа аус дыруа, ибла гызмалқәа шаҟь-шаҟьо, шәахла иҟыбз-ҟыбзуа ирҭәны, ала кәтаӷьфа еиҧш ицқәа хырџьаџьаны акапеи азы зегьы дырҿаччо, аҟәрышька дуқәа ауаа ишыдиркуаз. Убри диҧҳазшәагьы дибеит уажәы Алла.

Амза, зыбжа зымҽыз асаан ҩежь еиҧш абжа шамырффазгьы, ахаҿы лашаза иҟан.
Жәҩангәы ихалахьан. Иҽыхьшәашәаза иасыз аҧша ласкәантраза Ахра иуада иааҩнашьқьарын, аҳәса рылаҧш надхалартә еиҿкааз ицәа-ижьы ааиҧхьашьшьааны, ихтыз имахәарқәа ааимнадеит. Ахра аҧша днафҩит. Ақәа афҩы ахын.
"Ҳаи, шьыри, қәак аундаз!" – игәы инҭиҳәааит Ахра, жәҩангәахьы аҽеизгара иаҿыз аҧҭақәа дырзыҧшуа. Иахьоуп ақыҭарахьынтә даныхынҳәыз. Мчыбжьнаҟьак зырашәара иаҿыз шықәсыктәи рымгәахә, рџьықәреи хазына аарҩара иқәнакын, абыӷьқәа атыҧ еиҧш рҽыргәаҩаны, ақәа аура иазыҧшын.
"Ҳаи, шьыри, қәак аундаз!" - еиҭеиҳәахт Ахра.
– Дырҩегьых, хәлыбзиа Ахра! -– хаҵаҵас аџьықә-џьықә дыччо дааҩнашылеит Марго. Уажәы уи ҧхынмаҭәала дахьеилаҳәаз акәу, илшәыз лхалаҭ маӷра ҿцәа дагәылҧхаауа, амаҵмыџь ҟала арыцқәа реиҧш иҭҵәрааны ицоз лзамҩа татақәа иҧлыртлаз лқьышәқәеи лыччаҧшьи рыла ирҿыхо, Ахра иблақәа дыҧсырмаҷгаха даарыхгылеит.
– Арахь бааины баасыдтәал, Марго. Уаха уамашәаҵәҟьа сгәалаҟазаара бааҧсуп, – Ахра дҩагылан, ааигәа ари аҧҳәыс димбацызшәа иҽаалыдирхалеит.
-- Аллеи уареи шәышҧеиҧырҵи, Ахра? – Марго зан дыгәхьаазгаз асаби диеиҧшха, Ахра уажәтәи "идунеи" лҽаагәылалҳәеит.
– Ара бтәа, Марго. – Ахра изы иагькаруаҭыз, иагьҟәардәыз, иагьҧсҭазаараз, ажьакца зиааихьаз икаруаҭ ашҟа инапы наирххеит.
– Сымтәои, сышҧамтәои. – Марго "лыквартирант" илыдигалаз "аҟәардә тата" днылатәеит. Иаргьы днеины дналыватәеит. Акыр инықәсхьаз акаруаҭ "абас иаҳа еиӷьуп" аҳәар аҭахызшәа, амгәа лҭаҳан, аҩыџьегьы ааиднарӷәӷәалеит. Зынза еизааигәазамыз ҩ-цәеижьк анааидыӷәӷәала, урҭ ирхаз аҧшьблак ааиҿаҧшит…
– Узықәгәыӷша ҳәа акгьы ыҟам, Марго, – иҳәан, Ахра инапы ҩышьҭыхны Марго лыхәда инакәиршан иара иахь иааигәаны даалыхан лыблақәа ҭыблаауа дналҿаҧшит. Аиаша акәзар, уи уажәадагьы абасҵәҟьа иааигәаны ҧҳәызбак лыблақәа дырҭамҧшыцзар ҟаларын. Дызхыҧ-

шылоз урҭ аблақәагьы убри аҟара иҭбаан, иҵаулан, Ахра ѡ-зиак дырхыҧшылозшәа игәы иабон. Нас маҷ-маҷ ихдырра аҭыҧаҿы иааин, урҭ азыжь иаҵәақәа дныр-заакәала дцар ҳәагьы маҷк даашәеит. Аха ларгьы уи аамҭазы лмахәар ҟьантаз ѡышьҭылхын ихәда ина-кәыршаны даалгәыдлыҳәҳәалеит. Егьи лнапы иара ахала иѡышьҭыҵын, лнацәкьарақәа ихцәы ажәпара ина-лалеит…

Ахра икылкаа дызхыҧшылоз лыблақәа иҽаарҟәиган, лқьышә ҭахәқәа днарыхәаҧшит. Урҭ иҟаҧшьы-уар-калеиуа, абыржәыҵәҟьа иаарцәаакымзар, ҳаҭеиҭа, ааҟәыжәжәаны ицарашәа еицраланы абылра иаҿын. Пыҭраамҭак усҿымҭзо лыблақәа дырхыҧшылон, аха нас, игәыдыҧхалоз лыҧсыҧ ҟәанда, деилырхха дҿаҳәаны дызмаз "ашаха" аарҧсаҳәаны, ишибоз илеикәазҭын, иҧхаҵәы-ҧхаҵәуа икәа инҭалан даимнадеит. Нас абылра иаҿыз лқьышәқәа ирыцраз амца ирцәар иҭахызшәа ашьшьыҳәа иқьышәқәа нарыдикылеит.

Марго, ацәгьара ҟаҵаны иақәыркыз ахәыҷы иеиҧш дааҭрысны лҽааимпыҵылжәааит.

– Саҭабымҵан Марго, - иҳәеит Ахра.

– Сара саҭоумҵан Ахра. Ухәыҷыми, ухы еилазгеит ҳәа сыҟоуп.

– Сышҧахәыҷу Марго! Бареи сареи ҳшеиқәлацәоу бхашҭзар?! – Ахра иаҳаз ажәақәа аахьымзҕишьеит.

– Акрыздыруоу, -- Маргогьы уажәшьҭа илура-илҳәара дақәшәмозт…

Уажәыҵәҟьа ари ауадаҿы Алла лызхәыцшьа ыҟа-мызт.

Уажәыҵәҟьа ари ауадаҿы ахәыцрақәа ҽакын.

Уажәыҵәҟьа ари ауадаҿы ацәанырра хаақәа рымца аиқәылара иаҿын. Уахатәи аҵхгьы шә-ҵхык ираҟарахарц агәы иҭан.

– Аҵх шьҭа жәаѡа инархысхьеит, саргьы сыѡныҟа снеип, – Марго дааҳәын, знапқәа лыкәыршаз Ахра днеиҿаҧшит. Архагьы ари аимгеимцара ушхәыданамтәуаз ззымдыруаз иакәмызт. Убасҟан ауп уи ицәанырракәа азхыҵреиҧш ианижәлаз. Уажәшьҭа ихыи, ихшыѡи, инапқәеи иара итәзамызшәа дара ирҭахыз ҟарҵон, инацәкьарақәа дара рхала лцәа ҟәымшәышә ҧшааны

ишьышьуа иѡеиуаз, лгәышҧаҿы инызлашәаз ататарақәа маҷк иаарыдхалеит, аха нас мчыла рҽаарыдкәааны илшәыз лыҧхьарҟьа халаҭ ахәынҵәрақәа рҧыртлара иалагеит. Ахра уажәшьҭа усгьы ихдырра иҵәызхьан, аха зхалаҭ аҧыртлара даҿыз аҧхәыс илымурц даҿызу, дицхраарц даҿызу аилыргара уадаѡны, Ахреи лареи рнацәкьарақәа азҭачы хәыҷы иҭахаз аҧсыз рацәа реиҧш, еилаҧаҭаны митәы рымшын…

Ашьыжь заа дҿыхеит Ахра. Уи уажәы зхатә ҧҳәыс илықәиҭу хаҵа назак диеиҧшны ихы иҧхьазон. Уажәоуп цқьа ихаҿы ианааи аҧсҭазаара иацу ақырбыцә хаақәа.

"Абри ауп изыхьзыҵәҟьоу аҧсҭазаара!" – Ахра игәырҧхазаны, иҭаххаа ицәаз Марго дналзыҧшит.

Аҧенцьыр икыдыршәылаз аҧарда даахеит. Адәахьы хаа-хаа аҧхын қәа алеира иаҿын.

– Марго! Ақәа! Ақәа! – Ахра Марго дналхаххит.

– Ақәа! – лҳәеит Маргогьы, дыцәазамызшәа, дласны аиарҭагьы дѡагәылҧеит. – Ақәа! Шьҭа адгьыл ахәра-қәагьы ҳақьым бзиак иеиҧш зхьамҧшла иҿызәзәааны иарҕьап!

– Аха нас еиҭамѡахуеи, еиҭамышьшьахуеи, Марго.

– Ақәагьы еиҭамухуеи, Ахра.

Марго лыҧхьарҟьа халаҭ аалшәылҵан адәахьы дындәылҵит. Акраамҭа ақәа дыцәгыланы льылырбаазон, нас ахыбра иахьынҳалаз азыршәра днаҵагылан, лыблақәа хѡаны, лхы аѡада ишьҭыхны иѡаҵалкит.

Ақәа лықәнауан Марго. Ҽыҭ-еыҭ зеeидызкылахьаз лыхцәы шьыҵәрақәа ирхьыкәкәоз ацәыкәбарқәа лыкәа ҧха иҭалон рьезаны.

Алла луада ашә аалмыртзацызт. Иаартзамызт Марго лыѡны ашәгьы.

Хаа-хаа илеиуан аҧхынтәи ақәа ҧсҭаҵага.

АШҲАМ ЗЛОУ АХӘЫРБҒЬЫЦ

Аҵх ашарахь ахы архахьан, аха макьаназ аԥсабара ҭынчза, алымҳақәа кыдҵаны адгьыл агәеисыбжь иазызырҩуа, ашара иазыԥшын.

Акарпыжә мӷала аиԥш, мрагыларахь, ицәеиқәаразу, иӷаԥшьызу узеилмырго ԥштәык ашьхақәа ирхан.

Ар рымца аххаҳәа еиқәҵаны аԥсаҵла иамҵатәаз Сиҭ иблақәа ирхылоз аҵәа рхихырц, еилашьшьы, ахәрыдхәырдҳәа ижаҳәо иаԥхьа итәаз ирахә илаԥш нархиган, ихы ҩышьҭыхны ажәҩан дҩаҵаԥшит. Уахагьы уаӷа аеҵә цәымзақәа еилаҵьуҵьуа иаркын. Мрагылара иҩахыкны, абла ҭбаа ахалашо ажәҩан икыдшеишеиуан, ашамҭаз ԥшахьырсра ҳәа иаацәырҵыз, ашаеҵәа. Сиҭ иблақәа надхалеит, иаргьы дышгәанаҭаз аниба, зыԥсы ҭоу азә дкылкааны дихәаԥшуазшәа дааԥхашьан, еилаҕҕа иавалашоз аеҵә-рԥарцәа днарылаԥшит. Убри аамҭазы, иқәрахьымзахаз еҵәак аҩызцәа иаарылшәан икаууа Сиҭ дзымҵатәаз аԥсаҵла иакәҟны аҿыланахеит.

"Азә иеҵәахә кыдшәагәышьеит, гәаӷ", – игәы инҭиҳәааит Сиҭ. Нас ашырҳәа дҩагылан, иқәкны илеиуаз аеҵәа назҿиҭит: – Ее, уара, аеҵәа! – Аха аеҵәа Сиҭ ииҳәаз амырҳазакәа, адгьыл иналахәаша ицарц аҭахызшәа, амцабз аҿыдды икәкәаза иҭаланы ишлеиц илеиуан.

"Џьанаҭ гыларҭас иуауааит, зеаҵәахә ҭашәо, сара акгьы сызухәагәышьом" – Сиҭ дызҵаԥшуаз аеҵәа шлеиуаз дзымҵатәаз аԥсаҵла ахықәҵәа аҵарра инақәшәан, ашәах мпышҭа аиԥш ашьҭа-мҭа ыӷамкәа, амахәқәа риаҵәара иналазҭ ицазшәа ибеит.

"Зегь зымчу анцәа ду, улаԥш хаа еснагь иаҳҳызааит, ҳашрыцҳау убоит. Уара - хыхь, ҵаӷа – адгьыл. Шәҩыџьагьы шәымгәарҭаҿы аԥсҭазаара заҭәашьоу ауаа ҳамчыдаха ҳабжьаршәуп. Мгәарҭа иҭоу асаби дмаалықьуп. Ҳаргьы асаби ҳаиҩызоуп, ҳахьча". – Сиҭ аныха дамҵагыланы, ахҿыхра идызшәа, ҳазшаз днаиашьапкит.

Иҿыхьҭаза иасуаз ҭагалантәи аԥша зылач ӷамаҵас Сиҭ дааилнашьааит. Иеырхынааны аҿыцәаара иалагахьаз амца данҩаҵха, икәша-мыкәша ырлашо, амцабзи ахәеи еилахәмаруа, еиҿажьыз амҿқәа иҩарылӷьеит. Ари иӷалаз алашара ихы иархәаны, Сиҭ ирахә днарылаԥшит.

Ихы-иҿы ааихалашеит. Уи ирахә убриаӷара бзиа ибон, убри аӷара дырзааигәан, ауаа иахьраҳауаз дацәыԥхашьон амзар, дырныққәуазар дырныққәуан. Урҭ ракәын ԥсҭазаараси малси уи иагьимазаз.

– Сиҭ аԥҳәысаагаха изҭодаа, ирахә дырхашәаланы, - рҳәон зыбз иафоз џьоукы, иарԥысра шынаскьеигахьаз гәаҭо.

– Сиҭ ицәқәа, – рҳәон анхара пату ззақәыз ауаа.

-- Сиҭ ижәхьақәа, – рҳәон Сиҭ дызҭахыз ауаа, уаха ибаӷа-саӷуа, иргәыҵамзоз рычаргәқәа хшла ихыхәхәо аҩныӷа игәарлоз ирахә анырбалак.

* * *

Абнаршәыра шыӷаз махәык аҿаҩҳәа иааԥҵәеит. Сиҭ ашырҳәа ихы ҩышьҭихын уахь днаԥшит, алашьцара абла ҭиқәаҵәаақәа рыда илаԥш акгьы ыҵамшәазеит. Ихьшәашәаза иваратны ишьҭаз ишәақь ҩышьҭиԥаан, ииахаиршалеит. Пыҭраамҭак ҭычнран. Аҿаҩҳәа даеа лабыҵәк аԥҵәабжьы аагахт. Сиҭ дҩагылан, игәы аҭҳара еисуа, абжьы ахьиаҳаз ашӷа ишәақь ахы наирхеит. Аҿыцәаара иаҿыз акәиц хәыҷқәа реиԥш ҩ-бла хәыҷқәак еизаагәазаны, ицырцыруа алашьцара иналибааит.

– Аа, абна улзааит, уара аԥсы қам-қамыжә! – ишилшоз ибжьы ҩҭицан, инацәа зҵакыз аҵхга нарҭрысны даахеит, нас аҩбатәигьы. Ехьымза-еиԥымзо ахысбыжьқәа ҩба ахрақәа рҿыхо, реырхәоузаны алашьцара иналазҩеит. Сиҭ ирыцҳашьаны дызмеихсыз адәыбга иахьыз азымдыруа, игәыҭӷьа-ԥсыҭӷьаха аасра инылапӷа ицеит. Акраамҭа ахәшәыблы афҩы зҭыҵуаз ишәақь имӷәыҵырҕәҕәа дгылан Сиҭ. Нас арыӷәҿыга акьыԥшь нарҭрысны днахан, агәыцә зынсалаз амҿы ианыҩрны инкаҳаразшәа иааихыӷәҿын, иаҕраз апатрона ҭацәқәа ааҕрыршәаны инкеиԥсеит. Иҭирӷьаз апатронақәа рыцнхәрақәа наҭаны, ҭаҭынӷаҵак ааҭиган инаиҿакны амца нацраирсит.

Алашьцара агәы жәпара кылблаауа аххаҳәа ибылуан акәаш мца.

Сиҭ иҿакыз иҭаҭынҟаҵа даҿгәыҳәаазаны данынаҿыхалак, уи иаӷрыҵуаз алҩа игәаҵәеи ирҧҳақәеи ааимданы, сара исуалыз ҟасҵеит аҳәозшәа, иаагьыжьны ихәда иҩкылагылон, нас иқьышә ҧсыдақәа маҷк иааҭырқәацәааны аҭаҭынлҩа нарыбжьицон.

Аҧырӷышқәа дрыӷраҧшуа дтәан Сиҭ. Уи ибон алашьцареи ахьҭеи маҷ-маҷ амца иалаӡҭуа ишалагахьаз. Урҭ ирхылҵуаз алҩа хааза Сиҭ иблақәа инырхыланы ихьанҭаза иааикәанаҧсон. Нас ан гәыбзыӷ леиҧш аҽааикәыршан, напыҧшқала ихахәы ныҧхьаҳәо, ҟарулҵас илакыҵақәа инарыҵатәеит. Аха макьаназ ацәара згәы иҭамыз Сиҭ илацәақәа мчыла иаахитит.

"Ажәра сиааиуазар, иаразнак ацәа сакуа сышҧалагеи".– Дҩагылан ацәа ихирҧсаарц ирахә жаҳәо иахьтәаз днарылалеит. – "Аа, сыҷкәынра зегь зыдсырӡлаз сырахә, сара смал, сара сыҧсҭазаара. Издыруада ихасырҟьацәазар. Сыҧсҭазаара рыдсҳәалацәазар. Сыҧшәма лакәзар, дыҧҳәыс ҿахеит. Лымалагьы аҩны дазынсыжьцәеит. Лхы даҽакала ишҧаныҟәылгари, аха азаҵәра лгәы сыхнаршәар. Шықәсыбжак сырахәи сареи абна ҳалоуп, ашьха ҳақәуп. Шықәсыбжак аҧҳәысҿа лымацара аҩны дахуп. Мап. Мап. Уажәшьҭа, раҧхьатәи асы шоулак аҩныҟа сылбаауеит. Сымч зықәхаша аҩны иаанкыланы егьырҭ зегьы снарыхан исҭиуеит. Уажәшьҭа иазхазар ҟалап. Саргьы ҧсҭазаарак схы иасҭар ами. Сыуа-сҭынха исыцәрыгхеит, сыҧсыр сызҵьабо дысмоуа сҽыҟасҵеит. Мап. Мап. Инысхуеит сырахә, сынтәаҵәҟьа, шьхалбаан. Лычҳара хымҵындаз уаанза сыҧшәмагьы, уигьы деилкаатәыми. Хаҵа дааит. Лхаҵа лара лаасҭа ирахә еиӷьишьеит. Егьа иҵәгьазаргьы сынтәаҵәҟьа урҭ ықәызгоит. Лареи сареи ҳамч зықәхаша, иныҟәызгаша ҳныҟәызгаша нсыжьуеит". - Сиҭ уажәыҵәҟьа аахәаҩи иареи еидгылазшәа игәы иабеит. Ирахә аарыцҳаишьеит. Нас рымаршәа куа днарылалан, дназдгылалак иҽыларҟәны иааишьышьуан. Дара хаҿы газараагьы ишаҳәшаҳәуа ирыншуаз аҧхарра ргәаҧхозу, ашара иазхьаауазу узеилмырго, рлымҳа ҧшандагақәа аффаҳәа ирҟьон.

Дхынҳәны иҭыҧаҿы дааины днатәан, амца дҩаҵхеит. Аҧсабара зегьы аҭынчра хьшәашәаза иахатәан. Ибла иаахгылеит Хьымашьа лсахьа. "Дызҿузеишь уажәы

Хьымашьа. Ҧхыз хаак акәа ҧха драҳаҭаза дҭаршәзар акәхап. Ҧхыз сылбозар сара? Абар, хымз ҵуеит уи лыблақәа сырхымҧшылеижьҭеи. Илыгхама? Илыцлама? Сыгәхьаалгоума? Сара схаҭа дыгәхьаазго салагеижьҭеи анбыкәу. Аҩныҟа саннеилак дыччо дысҧылару? Аха уи аччаха лызҭада, есымша лылахь еиқәуп. Ари аҩнаҭа сара сазмырҧхеит лҳәоит. Избан уи дзымҧхара? Илфо иагым, илжәуа иагым. Ҵоуп, акраамҭа уи лымала дныжьны дсымоуп, аха еилылкаар ами сызҿу аус. Сара схаҭагьы исҭахума ахьчара сахьадынҵәалаз. Аха урҭ рыда ҧсыхәа сымамзар ишҧаҟасҵари? Амала сара исхароугьы рацәоуп. Дҿацәоуп уи аҧҳәыс сара сзы. Ҳахьеиқәымшәо рацәазар акәхап. Аха илычҳароуп. Сынтәа заҵәык ауп. Нас аҩны сыҟазаауеит, уахгьы-ҽынгьы ҳаицызааеит. Сынтәа заҵәык…" - Сиҭ ихәыцрақәа дыртәыртәцәар ҳәа дшәан, мчыла даарылҵит. Дақәгәыӷуеит, иҧҳәыси иареи реиқәшәаара, анаҩстәи реицынхара знапы ианны ииҧхьазо, иразҟы. Аха ашара акрагын. Сиҭгьы дмыцәакәа аҵх изыршомызт. Ибымба палта ааикәыршаны, ишәақь харшаланы иааивиҵан, ихы аҧсаҵла инадиҵан, илацәақәа ааиқәиҧсеит. Уи, иазыҧшыз ацәагьы даашьҭҧааны аҧхыз дналанаҵеит.

* * *

Хәылбыҽхоуп. Дааҧса-дкара, еицырхашьшьы, агәарабжьара бжьырҭәаа иааиуаз ирахә дрышьҭаланы игәашә даадгылеит Сиҭ. Дзыцәшәалоз игәылацәа рылаҧш дырҩегьых иааихьынҳалахт. Хьымашьа шәынтә иалҳәаахьан урҭ рылаҧш дацәымшәарц. Урҭ иара изы бааҧсык шырҭахымыз, ишуаа бзиақәаз, аха зегьы акоуп Сиҭ ирахәи иареи игәылацәа ишьыцаргоушәа игәы иабон, есымша иҽырцәихьчаларгьы иҭахын.

- Еи, бара, быҟоума, аҩны! - Ихаҭа иҭахзамкәа ишицәыҟалалоз аиҧш, уахагьы хаара мацәак аҵазамкәа ибжьы ааиргеит.

Нхарҭа ҩны бзиак иаҩсуа, игәашә аҧхьа изгылаз арахә рбоура ашә ааиртын ирахә нҭеицалеит.

– Еи, бара, быќазами аҩны! – Даҽа зныкгьы ипҳәыс ибжьы налыкәиргеит. Аха уи лыбжьы иаҳауамызт. Аштагьы ԥсы зхоу азәгьы дықәымлацызшәа, џьара иќьалаз шьапышьҭак иадымхаргьы цәќьарсҭак анымԥшзо, мшынҵас иҭазысуаз ашьац иаҵәала аҽҭалаҳа ишьҭан.

– Ара сыќами, ас ирласны ухынҳәуеит ҳәа сыќамызт, уахьцо уаалеит! – Лшьапы ԥшзақәа сса-сса еихго, аха ирццакны ашҭа дықәланы лҿаалхеит Хьымашьа. Сиҭ ипҳәыс данылалҿаԥш, игәы ааќәандахан, маҷк дааԥышәарччеит, аха уи иччаԥшь ипҳәыс илбар ҳәа дацәшәаны мчыла иааиҿаирбеит. "Ас ауп апҳәыс ишылԥылатәу. Уи илдыруазар ауп ахаҵа дшыцьбароу, аҳәасарҭ аиԥш игәхьаагареи игәыкреи ԥсаќьаны ркапсара ихы ишаҭәеимшьо". – Сиҭ арҭ ажәақәа игәы инҭиҳәаан, ипҳәыс лԥылара, лгәыдкылара ацымхәрас ибоураҿы акы ихашҭызшәа даагьежьит. Хьымашьагьы ашҭа аҭыцра азин змам азә леиԥш, илура лзымдыруа, дкәаны-зануа ҳамҭак агәашә даалахеит, аха нас дааиҭашәан, инарццакны аҩныќа лҿыналхеит.

Сиҭ илаԥш налышьҭеиҵеит. Инхара азааигәара игазго иҭажьыз амшын жәҩангәԥштәыла дналибааит лара. Рацәак мцыкәа уи ажәҩанԥштәыла ахәашьхара иалагеит. Ус ихәашьхо, ихәашьхо мацара, лакәк аќны аиԥш ипҳәыс ахәашьра дницәалазит. Уи ахәашьра асырбылгьеиԥш еилахынҳәуа, иацло, иацло мацара иԥҭа еиҵәа дуны инеихалан, иара ихаҭагьы дналазит. Заќа аамҭа уи аԥҭа еилахәашь дагози дахьагози здыруада, инаигәҭасын, илакәу дунеи ссирк агәашә аартны дынҭанаҵан, иара неихыҵны ицеит. Абар, уи адунеи ссир аќны Хьымашьа ашәҭ шьыцәрақәа кны цлак дахьаҵагылоу. Леилаҳәашьа зынза еиҭаҳәатәны. Сиҭ даашанхеит, аха нас иахьааигаз иара ихаҭагьы изымдыруа:

– Хьымашьаа! – ҳәа ҿыҭуа, дыҩны дналԥыххылан, хәычҵас дҩышьҭԥааны дааигәыҵиҳәҳәеит. Ларгьы, ахаан имаҳацыз ччабжьы гәыҿкаагак аалхылҵын, ихәда шәпа ду лнапы накәыршаны днеихьынҳалеит. Сиҭгьы ари аимгеимцара ихы иархәаны, зьезыртлахьаз лкьышәқәа днарыгәзит.

– Сдауы гәымбыл, уара, сдауы! -- Хьымашьа дхьычԥаԥырха лхаҵа дахьигәыдыршәылаз, акыр-кыр дыччон, лажәақәа еиҭалҳәон. – Соушьҭ ушьҭа, сдауы, уаргьы уааԥсоуп, саргьы схьанҭами.

– Мап, Хьымашьа. Сара снапаќны бара ҭәыцк баҩызоуп.

– Ииашану?

– Ааи, сырахә ирымаҿоуп.

– Дырҩегьых урахә! – Хьымашьа иаразнак лхаҵа лҿааимпыҵылжәааит.

– Урҭ рыда сара уаҳа адунеи азәгьы дысзықәым, Хьымашьа. Урҭи сареи ҳаибаазахьеит.

– Сара сызтәыда, Сиҭ?

– Биашами, саҭабымҵан, Хьымашьа. Сыццакцәаразы саҭабымҵан.

– Уажәшьҭа уи ҳақәыҵып. Сиҭ, иубоума амшын заќа иҭынчу, уаала ҳҭалап.

– Баала, Хьымашьа. Заќа ҵуазеи амшын сҭамлеижьҭеи.

Аҩыџьагьы рнапқәа еибыркны, еибарыҩуа, шәҭышла иќьаз адәы иқәланы рҿынархеит.

Иҳаҵаќьыцуа ашәҭқәа рыцҳами, Хьымашьа. – Сиҭ ипҳәыс дааникылан, дааигәыдирґәґәалеит.

– Урҭ дырҩегьых рыԥсы ҭалоит, Сиҭ.

Аҩыџьагьы ааибарччеит.

Заќа иҩуаз здырхуада, рҩыџьагьы зқәыз адәыԥшза аанҵәан, ахыԥҳәа аԥслымз гәза шыра инылагылеит. Рҿаԥхьа ииаҵәќаќараза, аҽырҭынчны аҭра иҭаиан амшын. Зны-зынла, аџьықәреи цырақәа реиԥш уи иааҿыҵышәшәалоз ацәқәырԥа ссақәа ахаҳә ссақәа анаадырчыхәчыхәлак, ргәы хәыҷқәа ҭырхьахьа иаацәыҵаччон.

Ажәжәыҳәа ишәыз иматәақәа ааишәихын, дласза аќәара даақәгылеит Сиҭ. Лшьыргәацәқәа хнаҩауа амшын иалагылахьаз Хьымашьа дналыхәаԥшын даачеит. Ларгьы аҭак ќалҵеит.

– Беилых, Хьымашьа, амшын ҳаицҭалап.

– Уажәыҵәќьа, Сиҭ. – Хьымашьа амшын даалҵын, дкалаза аќәара даақәгылеит. Сиҭ иахьа уи ҿыцбарах дибон. Илаԥш аалќәигар, гәнаҳарак ќаиҵашазшәа, дышлыхәаԥшыц длыхәаԥшуан. Ларгьы лхаҵа ичҳара ԥылшәар лҭахызшәа, дмыццакзакәа, дҭаќаца илшәыз

лыцкы ԥшқа еизакы акалҭқәа аанылкылан илшәылхырц аӡәада дӡахеит. Уи аҽышьҭыхра ишалагазҭәҟьа, амра иамшәыцыз луаҭәа ҭҭәаа ҟәашқәа ԥшьаала рҽыхтуа, изласаз лыгәчамақәа рҟны ианӡеи, иҵегьы рҽаарҭбааны рҽааиԥыршьит. Нас, напҟаза бзиак иҟаҵамҭоушәа, ихыгьежьааза, ишәырҭаҭаха лхәамц инаҵагылеит. Уи лзара убри аҟара ипан, ҳаҕеиҭа ԥша ҕьык аалыдсылар дааӡнаҵәарашәа.

Лгәашԥы аҽаахнатит. Лыцкы мчыла дахьӡахоз акәу, леилакь зыԥсы аҵаҟәкуаз лгәаҳәԥқәа уажәымзар-уажәы рыхӡага ааԥжәаны, аԥсабараҵәҟьа аблақәа аахкны иаалгәыдҷҷалап аaугәахәрын.

Иԥҳәыс длыхәаԥшуан Сиҭ.

Иԥҳәыс длықәгәырҕьон Сиҭ.

Иҿапхьа дгылан, аԥсҭазаараҿы зегь реиҳа изааигәаны ииԥхьазоз, зегь реиҳа бзиа иибоз иԥҳәыс ԥшза. Аха иага иургьы уи ус шакәу аартны излаҳәауамызт, еилыл-каартәгьы аныҟәашьа дзақәшәомызт. Уи иблақәа рыла уажәы зегьы дырбозҭгьы, усҟан иҟаларын ахаан зышьҭахьҟа ихьамԥшыц арӡаш ҭрысқәаҵәҟьагьы ҳамҭакы иаанкыланы илыршынхазҭгьы, ашьха ԥагьа-қәагьы рҽыларҟәны иналеихырхәаргьы, кәрыжәаа ирықәлоу аӷьҵла хӡаа ааҳәцымацны аԥсы ааҭаларгьы.

Аха урҭ аԥсабара абеиарақәа ирҟәырҷахан. Лара дуаӡытәӡсан.

"Иухьзеи Сиҭ агәеицамк. Ухаҵами. Лгәы аарҟәанда уԥҳәыс. Дӡышьҭԥааны аҳауа дӡалаҵа, дыргәырҕьа. Аԥҳәыс лгәы аҟаҵара акраҭахума. Аҳы, унеиҭаҵ. Дааугәыдыҳәҳәала". - Аԥшалас шьқьыруа илымҳақәа инарҭахәыҭхәыҭит.

"Сара схаҵоуп, аԥша. Сгәы аҟәамшәышәра сыԥҳәыс дышԥаласыртәои".

"Исҳәо урҳа, Ауаӡы. Угәы аԥхара дадҵа бзиа узбо аԥҳәыс".

"Уи есуаха дадуп, аԥша".

"Уи мацара дазырԥхазом, Ауаӡы",

"Лара дыԥҳәысуп, аԥша. Дзызшоу инамцхәны уаҳа акгьы".

"Аԥҳәыси ахаҵеи. Аиреи азҳареи. Аԥсҭазаареи аԥсреи, Ауаӡы".

Сиҭи аԥшеи ахьынзеицәажәоз лхы иалырхәарц лҭахызшәа, лгәычамахқәа нхынаа-аахынaауа амшын далаланы лҿыналхахьан Хьымашьа. Аха нас, Сиҭ илаԥш дыннакылазшәа, дааҭгылан лашьҭахьҟа днаԥшит. Амшын агәы аиҵәара даагәылԥхеит аҿиара аиқәырхаӡы, ахаҵа инасыԥ - Аԥҳәыс. Аԥҳәыс - амаҭәа зыԥшзара аҵәахуа, аха амшын адәахьы ицәырнаго, ахаҵа иблах-шәала.

Амшын днaлалхт, Хьымашьа. Убри аамҭазы Ҳаиҭ ихәамц ду амшын иааҭыҳәҳәан, знапқәа рхханы иара иахь еиханы зҿыназхаз Хьымашьа дааигәыцеиҳәҳәан, аффаҳәа дзысуа амшынгәахь диманы днеихеит.

Аԥсабара аалашьцеит.

Аҵыҟь-аҵыҟьҳәа ахысбыжьқәа геит.

Сиҭ иҟалаз изеилмырго дыԥшуан. Ашьаза зыхьшы иҟаз амшынҳәақәа ржьышәақәа ҭыжәжәа, иҵәаа-ҵәаауа амшын иалԥон.

– Еи, Ҳаиҭ! Уаангыл! Усҵәҟьа имарианы усхымҷҷан, ухаҵами, Ҳаиҭ! – Ишилшоз ибжьы ҭцаны диқәхәааит Сиҭ.

Рыҵәаабжь уаргыломызт амшынҳәақәа.

Алашьцара ааимҟьан, уахьынтә даагәылҵит Ҳаиҭ, ибжьы гәаӡа хҵаны дыччо, Хьымашьагьы дигәыдкыланы дикын.

Игәыҭҟьагаха иччабжь ааӡуан Ҳаиҭ.

Аԥсабара агәы кылҵәо дыччон Хьымашьа.

Рыҵәаабжь гон амшынҳәақәа. Ирыҵакьаса ицоз ашьа амшын абжа арҟаԥшьхьан.

– Ҳаиҭ, уԥсымҭәажә сынасыԥ ҿаҵахәыс иаумҭан. Арахь дысзырхынҳә иугәыдкылоу аԥҳәыс! - Акаӡҳәа ибжьы наиргахт Сиҭ.

– Уара ухаҵамзи, иабаҟоу ухаҵара. Ухаҵазар, уԥҳәыс даҽа хаҵак сахьигаз умбазои! Симх, умч хозар! - уахьынтәи ҿылҭит Хьымашьа.

– Сара есымшагьы схаҵан. Инамцхәынгьы сыцьбароуп, уи ус шакәу иахьанзагьы ишԥабзымдыри, Хьымашьа.

– Агәыцьбарара мацарала, ахаҵахьзы узгозар, уажәы хьзы умгози.

– Нас, сынбыжьырц бгәы иҭоума, Хьымашьа?

– Уагхеит, Сиҭ.

– Бхынҳәы, мамзар сбеихсуеит, сымала сжьы сҿабымцан, Хьымашьа.

– Ухыс. Сара акгьы саахазом, ахаҵа ибаагәара сыкәаршоуп.

– Схысуеит, Хьымашьа.

– Ухыс, Ахаҵа!

Сиҭ инеиқәкны ҩынтә дхыст.

Ашәақь иҭӷьаз амцабз иаарлашеит, иҿхарччоз Ҳаиҭи Хьымашьеи рхаҿқәа.

– Быстҭ, апҳәыс хымдыр, аригьы! – Еиҭаҭӷьеит Сиҭ ишәақь.

* * *

Сиҭ дыҭрысны даапшын, ашырҳәа дҩықәтәеит. Расацк иаӷараз апхзы цәыкәбарқәа изамҩақәа ирҿибаҳәа ишлеиуаз, икәа рҽыннҭарпсон. Имӷәыцарӷәӷәа иикыз ишәақь аҩгәыцәкгьы алҩаҵә хәхәаза ирҭыцны иҩеиуан. Еилагьежьуа еилаз ирахә улымҳа аӷәаӷәа ҧыржәартә игәыҭшьаагаха иӷзуан.

Сиҭ иӷалаз изымдырзо ирахә днарылаххит. Арахь дызлаз ипхыз пылҳаҭ цқьа дзалымҵыцызт. Абар, иапхьа аҽеиҵҳәа ишьҭан зегь рааста бзиа иибоз ицә ахәда ҧжәаны.

Ибжа неиҟәыпсааит.

Иварахь аӷзра иаҿын зыпсы зхызхуаз егьи ицәгьы.

– Ее, уара, хаҵа шәыӷазами, алашәага сеимырцәеит, шәсыцхраа абаапсқәа, шәхацәами! - Ишилшоз аҳәҳәара даҿын Сиҭ. Аха уи ибжьы заҳауаз ацәылашара иалибаауаз ашәапыцьапи ахрақәеи рымацара ракәын, дара урҭгьы ицәалашьшьза игылан-еырцасы ҳәа рымазамкәа.

Ҭынха дызмазамкәа аӷәы заҵәы иқәхаз еипш ихы кны днатәеит Сиҭ. Заӷаамҭа ус дтәаз здырхуада, аха ихы данҩаха, апсабара рызныпсараха, ирықәнауаз азазеи шьыжьтәи амра ашәахәақәеи еихәмаруан.

Дырҩегьых илапш нархигеит ақәыцьма млашьқәа рыпсы иарҭаз ицәқәа. Ӗырцасы рымазамызт. Рнаҩсан еиҵҳәа ишьҭан Сиҭ ихымҭа зшьапқәа зцнарӷьаз ижәхьа бзиахәгьы.

"Ҳаи, рацәа сҭахеит, акгьы зқәымыз сара. Гашьасгьы иасҭарызеи ариаӷара акәац. Иагьызҭахыда. Инсыжьру? Алашәага рзыну? Мап. Иреицәоу шьапыкгьы шәзынсыжьуам шәара ахәымгақәа. Сара схаҵоуп. Сзыниаз схы аҵасмырхароуп" - Иаҳәызба ааҭиган, макьаназы ипхаза иӷаз ицәқәеи ижәи ахьышьҭаз ахь иҿынеихеит.

Аҵх агәы ааҩнашахьан инхаз ирахә иманы иашҭа агәашә даадгылеит Сиҭ. Иҩны лашаракгьы ахылымҵзо ихьшәашәаза алашьцара акәа иҭаршәын, арашәыгақәа рашәа иазызырҩуа.

Иеихатә гәашә алыкә аҷараҳәа инылиршәан ирахә ашҭа инҭеицалеит. Нас ишьи-ишьи еиқәҵо иҩны ашӷа иҿынеихеит. Акраамҭа аҩналара изымгәаӷьуа ашә дылагылан. Хьымашьа дахьзымҿыхазгьы ааџьеишьеит. Афатәӷацарҭа ашә ырҭрасны даахан иаатит. Ипсырмаҷгаха аҳауа ӷәкы ааиҿаҳаит. Аҵәашьы ааиркит. Ауада еилфаҷа еилырган Акрызқәырфо астол иқәын бӷьыцк, анбанқәа анпыӷӷала. Иааҟәихит. Хьымашьа лнапҩыра: "Сиҭ. Ега иззазаргьы, сара уаҳа исылымшеит. Саапсаҵәӷьеит уара уӷны. Сара ақьаранџьра мацаразы сшазҭгьы, саб иҩны аӷара исгәарпханы сабақьарнџьуаз. Саргьы суаҩуп, сыпҳәысуп. Саргьы исҭахуп, аҳәса зегь реипш, анасып. Уи анасып уара уӷны исзымпшааит, исыпшаартә уара ацхыраара узыӷамҵеит. Бзиа сшубогьы здыруеит. Уара иуеицәамкәа саргьы. Аха ихадараз акы ҳазеидымкылеит. Аиашаҵәӷьа уҭахызар, апҳәыс лгьы узмырпхеит, Сиҭ. Апҳәыс лхаҵара рылшоит зегьы, аха лныӷәгара зегьы ирылшазом. Цқьа ухы уазхәыц. Даҽа пҳәыск лыгәнаҳа уқәумцарц азы еилукаароуп арахә рнаҩс ишыӷоу апсҭазаара, ауаҩы, аҭаацәара. Урҭ аблаҷыц еипш ихьчалатәуп, аҭәыц хшәалар ианаамҭоу ихыхтәуп, уаҵәы ихҭәамсаарц азы. Сара мшаҽнеипш иахьагьы бзиа узбоит, рапхьа избаз ахаҵа уара уоуп азыҳәан. Аха уигьы сынкылара алымшеит. Амала, ауаа умань усышьҭалоушәа уаламгааит. Сара ахаангьы уара уахь схынҳәзом. Ицаз цеит, ипсыз хнырҳәышьа амазам.

Хьымашьа".

Сиҭ иикыз ақьаад ааилеиџьгәеит. Нас иааиҵыхны, агәра изымго дырҩегьых дапхьеит. Иблахаҵ гьежьуан.

Иаартыз ашә ахь данынаԥш, рыла ҭаа ихәаԥшуа игылан хымш раахыс ачаҕьа зымфацыз илақәа.

– Шәыгәнаҳа сзымгааит! – Аԥны дныԥнахәааит.

"Ҳара уаҭахҵазом, амала ҳазхара акраҳҿаҵа". – Алақәа ргәыҕрақәа аԥшәма ихьнырҳаланы итәан, ишыцәмзгьы рбысҭаҿахра иеиԥхызуа.

А С А Х Ь А Р К Ы Р А Т Ә

ОЧЕРК

ДЗЫҦСАЗ ҲИРДЫРЫРЦ ИҬАХЫЗҬГЫ?..

Ари аочерк аҩра напы асыркырц сҭахижьҭеи акыр ҵуан. Исзыгәаӷьуамызт. Аамҭа иҵегьы сеибанарфарц сҭахын. Ауаҩы лаша имҩа лаша ианыҧхалоз амра ашәахәақәа ҽакала сарҿыхон, ааҧынра иазыҧшу ашәырҵлеиҧш, сылашарақәа аарттәын. Уи иацын агәаӷьрагьы, агәҭынчымрагьы. Акыс, илегендауаҩу, Аҧсни аҧсуааи рҵеи хазына, Аҧсны Афырхаҵа, аинрал-леитенант Сергеи Платон-иҧа Дбар аҧсҭазаара иара ахаҭа изаҧнаҵаз, ишедевру аочерк ақьаад ахь аиагарагьы ус имариам. Аха агәаӷьра зцым ус нагза зыҟалом…

Хаҭала иҩны снеир, иара иаҳагьы еиӷьишьон, деигәыр-ӷьон, аха иҧсшьараамҭа саҧырхагамхарц сызбан, снеит имаҵуратә усурҭатә кабинет аҟны. Усҟан Аҧсны апарламент аспикер ихаҭыҧуаҩыс дыҟан. Ишиҟазшьаз еиҧш, дычча-ччо, дҩагылан дааслылеит. Иахьа ҳаиба-базма, ҳаизааигәан, қыҭак ҳатәқәан, ҳаижьрацәаран. Ҳанеибартәақәа иасҳәеит, акыр ишысцәыуадаҩызгьы, иара изкны аочерк аҩра сгәы ишҭаскыз, изҩырцгьы шысҭаху.

– Ахзыргарахьы ҳабаҟоу, абзиара збаша, макьана заҟа ус, заҟа ҟаҵатәы ҳаҧхьаҟа ишьҭоу умбазои, – иаразнак сажәа ааҿахиҵәеит.

– Иуаҳахьоу сыздыруам, Аҧснытәи ажурналистцәа Реидгыла аҧшьгарала, аҧсуа генералцәа ишәызкны аочерккәа рыҩра напы аркуп, – сҳәеит саргьы, ари аҩыза азнеишьа бзиа ишимбоз шыздыруазгьы, инамцхәны илаз ахзырымгара маҷк аҟара иаарҧсаҳәап ҳәа збаны.

– Аҧсуа аинралцәа уҳәама? – даасҿаҧшит.

– Ааи, аҧсуа аинралцәа ишәызкны аочерккәа.

– Уи бзиами. Амала ак уасҳәашан. Аинралцәа анцәа иҵьшьаны иҳамоуп. Рылшамҭақәагьы маҷзам. Ижәыҩла. Амала дасу ҳшыҟаҵәҟьоу. Шәара ашәҟәыҩҩцәеи ажурналистцәеи, угәы иалымсааит, аха, ианышәгәаҧха, ауаҩы дызлаҟамгьы далаҟоушәа ажәҩан аҟынза дҳа-рашәкуеит, шәыззыцәгьахазгьы дызхысуа азы лак иазымжәуа дҟашәҵоит. Ижәҩла аиаша шыҟаҵәҟьоу.

– Ааи, аха уара уаҟара аинралра изыхәҭаны измада, араҟа ахзыргара ҳәа акагьы ыҟазам, анапынҵа наг-

затәуп,– уажәшьҭа саргьы аиҩызареи аизааигәареи схы иасырхәарц салагеит.

Дааҧышәарччеит.

– Ушҧахәаҧшуеи иахьатәи ҳаҧсҭазаара? – ҳаицәа-жәара даҽа хырхарҭак азиҧшааит.

– Иаҳҳаагақәаз зегь рышьҭахь, хар ҳамамзар ҟалап, аха иҵегьы акырза ҳаиӷьзар акәын.

– Ҳаиӷьзар ауан… ииашами… Изеицәааазарызеи, акалашәа ҳҟалеит, досу, хаҭа-хаҭала, иҟаҳҵараны иҟоу, азәы ихала иҟаҵаны иҳаиҭар ҳҭахуп. Ҳхы бзиа иаабацәан, иахьакәым ҳкылнагар ауеит. Ҳҟәышхарц азы аамҭа маҷымкәа иҳаман, аха ҳаблақәа хҩаны иҳаҩҳажьыз рацәахеит. Уаҵәы зынза ҳахьымхәырц азы иахьагьы ириашатәу маҷзам. Дарбанзаалакгьы, иҭаацәа дыш-рызхәыцуа еиҧш дазхәыцлароуп иҧсадгьыл, иҳәынҭ-қарра, дацклаҧшроуп иара ихымҩаҧгашьа. Ацәгьоурақәа ҟазҵо дызусҭада, ҳахшара ракәзами. Аҭиҩцәа зусҭқәада, ҳашьцәа ракәзами?!. Еҳ, аибашьра аан иҳамаз аид-гылареи аихаҵгылареи… Аполитика ҳҽалаагалацәеит. Енвер, сара цқьа схы сазхәыцуеит. Даҽа знык ҳаиқәшәап. Иара иахьатәи аамҭазы иабаҭаху сара исызкны аочерк. Уи аҩра ҳахьымзар ҳәа ушәоума?

– Нас, ҳанеиқәшәо амш ҳҳәап.

– Иааиуа амчыбжь азы.

– Усҟангьы ҳзымеицәажәар?

– Уи амчыбжь ала аҧсҭазаара нҵәоума? Уабаццакуеи, ҳахьымзар ҳәа ушәоума. – Абарҭ ажәақәа рыла уи аҽнытәи ҳаицәажәара аанкыланы ҳааиҧырҵит. Иааиуаз амчыбжь азгьы аха имоузеит.

Мышкы иахыҧоз шәымшхон.

Сабшак аҽны сыҧшәма ҧҳәыси сареи Мгәызырхәаҟа ҳцарц амҩа ҳақәын. Ҳазҭаз автобус Аҧшьдәны ҳанна-жьын, анцәа иҧшуа азәыр дҳақәшәозар ҳәа ҳаҧшны ҳашгылаз, ҩнымаҭәала деилаҳәаны дааҳадгылеит Сергеи Платон-иҧа.

– Аҟәа ҳаицәажәартә аамҭа узымҧшааит, аха ма ара Мгәызырхәа ҳаицәажәап, - сҳәеит сара, сгәалақәа ирдыруа, аҧсшәақәа анааибаҳҳәа ашьҭахь.

– Абра уажәы атрактор сазыҧшуп. Аҷкәынцәа сыц-храауеит. Аҵьықәреилаҵара исцәахыҧеит. Мышқәак

роуп, ҧшзала, Аҟәа ҳаиқәымшәои. Аицәажәара уахьымзар ҳәа ушәоума, уааи арахь, - иҳәан, симаны акәыкәбаақәа реиҧш еиврыҧхаа амҩа ацәхыҧ иангылаз аҿхышәқәа руак днадгылеит. Хаа-мыхаақәаки, ачахқәеи уан илызга ҳәа исзааихәеит, уара узы ҳәа ҩ-ҧаҭлыкак ауараш наҵҵаны.

Арҭ рыла сузхыхуа џьушьозар ухы ужьеит, ашәахьа инаркны даеакала ҳаицәажәап ҳәа гәанылa сиқәмақаруа снаидҵит. Иабаздыруаз усҟан, ари аиқәшәара иареи сареи аҵыхәтәантәи ҳаиқәшәара шакәхоз. "Уабаццакуеи, ҳахьымзар ҳәа ушәоума" имҳәоз. Агәыҕрақәа симҭахьаз.

"Уабаццакуа".

Иара дыццаките.

Иааиуаз амчыбжь азы Сергеи Платон-иҧа инырцәымҩахь днаскьаагон. Саргьы сызлагаз сочерк хыбжаҿыбжаха иаанхеит.

Акраамҭа скалам сзышьҭыхуамызт.

Уажәшьҭа иҩызцәеи, иҭаацәеи, сареи дшаҳгәалашәо ала аҩра сықәшәеит.

Агәалашәарақәа еизгатәхеит, дызгәалашәо ражәақәа разатәхеит. Иара еснагь дзышьҭаз аиаша дшазыҟаҵәҟьаз аарҧштәхеит. Аха уи аиаша зшьа иалаланы здақәа ирҭаныҟәоз игәеисра еиқәтәахьеит.

Ауаҩы даныҟам изҳәатәу шырацәоугьы ҳаниҵашьыцуа рацәоуп. Аҧсы ҳаниҵашьыц, абзара ҳазмырманшәалар ауеит. Аблақәа анеихәаҧшуа инрыбжьшәаны, ҧсҭазаарак, роман-епопеак иацназго ажәак нкашәар ҟалоит, аха уи ыззом, урҭ аблақәа ирыҧшааууеит.

Аха даныҟам ауаҩы.

Ҳара макьана ҳаныҟоу.

Зегь реиҳа иаҳзааигәаз ауаҩы дызгәыҵаҳәҳәа дызмоу адгьыл ахәыҭхәыҭбжьы ма иҳаҳару.

Сергеи Платон-иҧа иҧсҭазааратә шәырҵла дузза агәаҧшь сагәылаҧшырц сеаназыск, заҟа махәҭа рацәа цәырҵзеи. Заҟа хәаҷагьы уи аҵла ақәцәахь ихаланы абҕьқәа хырфаарц иалагазеи, аха аҧшатлакә рысызшәа урҭ уахьынтә иалшәшәаны икаҧсон.

Ауаҩы даныҟам ихцәажәарагьы цәгьоуп.

Аҳәатәи аҳәашьеи.

Аамҭеи абаҩхатәреи.

Исгәалашәоит, аибашьра ашьҭахь раҧхьатәи ашықәсқәа руак азоуп. Сергеи Платон-иҧа дызлахәыз чарак аҟны ҳтәоуп. Ачара чароуп. Аныҳәаҿақәа, алахҿыхра, ақьаф. Ус иааҳалалеит, аҧсадгьыл зхы ақәызҵаз ҳҵеицәеи ҳҭыҧхацәеи ргәалашәара лашазы аҵәца. Астол аҿы џьоукы-џьоукы ишаҳҟазшьоу еиҧш, еизцасны, рцәажәаратә баҩхатәра еиеырбо, игәхырҷагаха, ахьаа ду зцыз аҧсныҳәаҿа аҳәара иаҿын. Акыс рааигәара дтәан, иаҳауан, инеибеиҧшны зегьы бзиа еицырбоз р-Аинрал. Уи иахьиаҳауаз, изыхәҭазгьы изыхәҭамызгьы, иаҳхысыз аибашьра хлымзаах ртытуа иалацәажәон. Даара акраамҭа ичҳаны дырзызырҩуан. Нас ишызбоз, ихаҿы аеааиҭанакит.

– Сшәыҳәоит, иҭахаз аибашьцәа ргәалашәаразы иаанаҳкыло аҵәцақәа ажәа мыцхәы рхаҳамҳәаап. Урҭ цқьацәоуп ҳа ҳаасҭа. Иара усгьы акыр иҳаргәамҵцәахьеит. – Сергеи Платон-иҧа азәгьы игәы анырхара шиҭахымыз шиныҧшуазгьы, иажәа маҷк иҵьбарахеит. Уи акәхеит, аҳақ ныҳәаҿа шҳақыз ицеит. Ианаамҭоу иҧшаау ахәшә, ачымазара бааҧсгьы ахәшәтәуазаап.

Диуеит ауаҩы

Ашьыжь амра ҧхашьа-ҧхаҵо, абз ашьхара ианаавҵнарҳәҳәо, аҧсабара аалахҿыххоит. Ажәҩан ҵлашааyеит. Шьыжь шәаҧшьи аҧсаа рашәабжьи еилазҩоит. Уимоу ашьац ирҿыжәу азаза пҟышқәаҵәҟьа ублақәа хыркыртә иаауҿалашоит.

Абас амш ҿыц ссирха аҧсабара ианаҧыло аамҭазы иизаҵеи, ирҳәоит, ижәлари иҧсадгьыли рзы дҵеи хьзырҳәаганы дгылоит ҳәа.

Аҧсабаратә цәырҵрақәа ирҳәои ирызоурои рацәоуп ауаҩы иҟазшьарбага ашьақәыргыларaҿ, аха иҟами узхымҧо, иара ахацкы, ашьҭра, ашьа! Ашьҭратә шьа уи иахылҵыз ауаҩы иланаҵоит даеа милаҭ шьак иаламҩашьо ахатә ҷыдарақәа.

Сергеи Дбар, абриаҟара ажәлар ргәы-рыҧсы дырзалымхуа дҟазҵаз аҩазара аҟынза дзымнеир ауан, уи Пла-

тон Дбар диԥамзар, Басиаҭ Дбар дихьышьҭрамзар. Ари ахьышьҭра сара ибзиазаны издыруеит. Ари ахьышьҭра иалиааит Аԥсни, Урыстәылеи, уи анҭыҵи еицырдыруа иҟалаз аҵеицәеи аҭыԥҳацәеи жәпаӡоык.

Ажәытә азыхь хьааиц иааиуеит.

Аԥсабареи аԥсҭазаареи заҟа уеыргәылаурхо аҟара, иаҳа-иаҳа иуныруашәа убоит уи ашәага-загақәа, аха урҭ рыҭҵаара шымариам еиԥш, ааԥынтәи ашьыжь деиԥшха длаша-лашо уаԥхьа дааганы дааргылоит Ауаӡы. Уи ибара насыԥуп. Иаҳагьы инасыԥуп уи еилкаара, ицәымзра, имшра амҵаныҳәара.

Аԥсабара ауаӡы дахшоит амзар иԥырхагазам, уи иара ахатә закәанқәа анеилеигалакь ашьҭахь дахьнамырхәуазар. Анцәа иџьшьоуп уи азакәанқәаҵәҟьа ахьаҳзымдыруа, мамзар, аныха иашьцылаз алапҟьа шагәыдиҵо еиԥш, амацәыс кны аихац иҭаҳкуеит ҳәа ҳалагон, адыд абжьы ароиаль иахахҵон…

Ауаӡи аԥсабареи…

Уамашәаҵәҟьа ишоуп, Сергеи Платон-иԥа Дбар дахьиз, дахьаазаз Мгәызырхәа ақыҭаҿҭәи аԥсабарагьы. Уи ақыҭа агәҭа иахьазеиҟароу унагыланы, унаҳәы-ааҳәуа улаԥш инҭоугзар, асахьаҭыхӡы ҟаза ақыҭа апроект ҭыхны анцәа изишьҭызшәа, ашьха хажәаа џагьақәа рдац-џашә ара иаларсушәа убоит. Аладатәи ахәҭа амшын иаларсуп. Ҽынла ауаа ашәа рзаҳәар, уахынла рыцәа арҭынчыр аҭахушәа уи ацәқәырԥа ссақәа ахаҳәқәа рзамӡа ырчыхәчыхәуа, ахьырчҳәа аҟәара инасуеит. Иангәааугьы шԥаҟам. Ацқьараз ишоу, мчыла иаланагалаз ҟьашьрақәакгьы алнацар ами. Мрагыларатәи ахәҭа, агәыла бзиа иеиԥш, Жәандәырԥшьи Џьырхәеи аҿрываҵаны ишьҭоуп. Мраҭашәаратәи ахәҭа акәзар, алаԥшҳәааҿы, анаӡс уаҳа ԥсабарахәҭак ыҟазамшәа, Дбараа рхықә зегьы ааҵанарзуеит. Абри ахәыԥшзаҿоуп ишьҭамҭа рыҵәӡан баӷьаза иахьарсу аԥсуаа ҳҵеи хьзырҳәага, аҟәрахьымза Сергеи Платон-иԥа Дбар.

Уа, диуеит рҳәеит азәы дыхьзырҳәаганы,
Дыхьзырҳәаганы диуеит, длашарбаганы.
Даҽазәы ижәлар рзы уа дхырҵәаганы,
Ианҵәҟьа дызхылҵыз длызгаганы.

Уа, ари адгьыл агәаҟрақәа нымҵәазеит,
Ҳажәларгьы хӡахак уа ирнамҭазеит.
Ес-шәышықәса шьаарҵәырак ҳзалымҵзеит,
Ес-шәышықәса ҳҵеицәагьы ҳрылазоит.

Уа, анацәа рылаӷырз зырӡашхеит,
Абацәа рқәыԥсычҳара шьха цәҳәырахеит.
Инымҵәо ахьаа шьҭа ҳаркарацәеит,
Агәыӷрақәа рымӡа ҳанхалацәеит.

Уа, аԥсуа иуазашәа, Уарада,
Уанҳацымгьы ҳшыҟало здырхуада.
Ҳаи, абааԥс, гәнаҳарак ҳхарахоу,
Ҳажәызшәа ак ҳалымшо ҳкарахоу.

Уа диуеит рҳәеит азәы дыхьзырҳәаганы.
Дыхьзырҳәаганы диуеит, длашарбаганы.
…Платон-иԥа, ҳаамҭа уафырхаҵаны,
Уцагәышьеит, зегь иреиӷьыз наҳаҭаны.

Ажәа ахы умҳәакәа аҵыхәтәа узҳәом. Сара, абарҭ ацәаҳәақәа равтор, ибзиазаны дыздыруан Сергеи иаб, Платон Басиаҭ-иԥа. Уи сара сымацара сакәзам, илаф еилыҷҷақәеи, ихымӡаԥгашьа ҷыдарақәеи, ихшази рыла Аԥсны шамахазак, уи дыззымдыруаз азә дыҟоуп ҳәа сыҟам. Амала иахьагьы гәала дус исымоуп, ҵыхәаԥҵәара змамыз уи илаф жәабжь хазынақәа џьара иахьҭаӡымыз. Еснагь ҳара акы ҳшагхо, ианаамҭоу игәаҭатәу ахьҳазгәамҭо азы игәы ҳзынхазшәа, адамра хьшәашәа иахьҭеигалаз.

Ицаз цагәышьеит. Уи иажәабжь ҭынхақәа здыруа ҳрацәаӡоуп, ԥхьаҟа уаӡы дзызхәыцша усуп.

Исгәалашәоит, ажәытәтәи Аџьынџьтәылатә еибашьра ду иаххәааны Платон Басиаҭ-иԥа еиҭеиҳәалоз хҭыск. Уи сара иахьа даҽакала сазхәыцуа салагеит: "Уаҵәы аибашьра сыргараны сыҟан. Ауха санышьҭалоз анцәа сиҳәеит, сӡызцәеи сареи ари аибашьра хлымзаах лыԥхала ҳалигарц. Ҳаԥсадгьыл (усҟан ԥсадгьылс зегьы ирыԥхьазоз ԥыхьатәи СССР акәын) аӷа ишьапы иаарласны иқәымгыло иҟаларц азы. Ауха ԥхызлагьы дызбеит

ахаан зыблақәа сырҭамҧшыцыз хаҵа ҧшзак, абасгьы сеиҳәеит: "Умшәан, аибашьра уеибганы уалҵуеит, аҧсҭазаараҿы ақәра-нҵырагьы уауеит" ҳәа.

Уажәы сизхәыцуеит уи ахаҵа ҧшза. Ҳәарада уи Аҧсны иахылаҧшуаз ҧааимбарын. Иҧсы еибганы ичамҩахәахь дааишьҭит Платон Басиаҭ-иҧа, уи ихылҵрангьы иҟазаарын Аҧсни уи анҭыҵи еицырдыруа артистка Розеи, макьаназы зеиҧш аҧсуа ар рҧыза аҩажәатәи ашәышықәса дазымдыруа, илегендатәу ахаҭара змаз Сергеии, аҭаацәара бзиақәа аҧҵаны, зыжәлар рҿы иҿырҧшыгаха иҟалаз Алықьсеи Аниеи.

Сергеи (Едик) Платон-иҧа Дбар диит 1946 шықәсазы, Мгәызырхәа ақыҭан, Гәдоуҭа араион. Уи ихәыҷра иацыз иҩызцәа азәырҩы, иқәлацәа срыҿцәажәон. Зегьы еицҿакны ирҳәоз акы акәын: уи ихәыҷра иаабац ахәыҷра иеиҧшын. Амала урҭ изларҳәо ала, маха-шьахала дыҕәҕәан, иқәлацәа азәгьы адгьыл дықәимырсыцызт. Аигәылацәа рыбжьареи ашколтә "ротақәеи дыр-командирын", иҷыдоу агәеилыххареи, ианаҭаххоз "аҧсҿыхгатә" хшыҩи иман. Уи иҩызцәа хәыҷқәа ирмаҳацызт (ихатә мазақәа ируакзар акәхарын), иаҧхьаҟа, иҧсҭазаара зегьы аррамаҵура иазикуеит ҳәа. Ус ҳҳәеит ҳәа, уи ари аусхк ахь ииасра рыбзоуразаргьы ҟалоит, иаб иашьцәа, аррамаҵура зыҧсҭазаара зегьы адызҳәалаз. Ус акә, анс акә, ауаҩы иара изшоу илахьынҵала дымҩасуазар акәхап.

Абжьаратә школ даналга, дҭалоит Бақәатәи иреиҳазоу азеиҧшкомандаҟаҵаратә ҵараиурҭа.

Разҟык амазар акәхарын Аҧсынра.

Аҧсҭазаара ду ахь амҩа

– Ари ахҭыс ҟалеит 1966 шықәсазы, – игәалаиршәоит аполковник ҧхьатәа Иаков Давид-иҧа Гәынба. – Сара сиаган Бақәатәи иреиҳазоу азеиҧшкомандаҟаҵаратә ҵараиурҭа ашҟа атактика арҵаҩыс. Ҽнак зны аҵараиурҭа ашҭаҟны сҩызаки сареи ҳаицәажәо ҳашгылаз аҧсышәала цәажәабжьк слымҳа иааҭасит, иааҵьасшьеит, сагьеигәырҕьеит. Санынаҧш, иқәыҧш-қәыҧшза, ар рформа иагәылҧхааиа еидгылны еицәажәоит ҩыцьа

арҧарцәа. Ҳахьгылаз ашҟа саарыҧхьан, сразҵаазар, абар ассир, Мгәызырхәатәи арҧарцәа Сергеи Дбари Валера Ҭарбеи. Акраамҭа рхы-рҵыхәа сразҵааиан. Анаҩс даҿа гарнизонк ахь сиаргаанза, шықәсыки бжаки инарзынаҧшуа урҭ сырхылаҧшуан, рҵара уск әа шымҩаҧысуаз азы есымша срызҿлымҳан. Аиаша ами, сгәы рыладуҵәҟьан урҭ арҧарцәа, иҿарҧшыгақәаҵәҟьан урҭ.

Ар ртәы ижәбац. Уи аахыс заҟа шықәса ҵызеи. Аррамаҵуратә ҧсҭазаара ҳаҧсаҟьаны адунеи ахы-аҵыхәа ҳабакәнамыршеи. Анаҩс еиҭа ҳаиқәшәеит Аҧсны аҵьынцьтәылатә еибашьра ианалага. Усҟан урҭ арҧарцәа хатәрақәан, икомандаҟаҵаҩцәан…"

Бақәатәи аҵараиурҭа даналга, Сергеи Платон-иҧа, 1979 шықәсанза авзвод инаркны абатальон аҟынза дкомандаҟаҵаҩны аррамаҵура дахысуан. Аха еснагь ак изхомызт. Иациҵар акәын иҵара. Иҧсҭазаара зегьы змеидаз аус дазҟаза дуны дҟалар акәын. Уи иҟазшьа ҷыдарақәа ируакын.

Игәҭакы неигзеит. Дҭалоит Фрунзе ихьз зху Арратә академиа. Уи даналга ауп имаз азыҟаҵара ҳаракы аарҧшразы алшарақәа аниоу. Ҧыхьатәи СССР еиуеиҧшым акәакьқәа рҟны аума, ГДР, Венгриа, Ефиопиа уҳәа аррамаҵуратә мҩа дабананамгеи. Аполк дакомандҟаҵаҩын, аоперативтә ҟәша дахадан, адивизаитә штаб дахадан… Ламысцқьалатәи арратә уалҧшьа анагзаразы аиҳабыратә ҳамҭақәа маҷымкәа ианаршьахьан. Ажәакала, ишырҳәо еиҧш, иара ихаҭа иҟазшьа иаҭәаз аманшәаларагьы иман.

Аҧсныҟа, Аҧсныҟа

Ишдыру еиҧш, есжәашықәса зник амилаҭтә хақәиҭратә ҵысрақәа ыҟан Аҧсны. Уи ус машәыршақә иҟалазомызт. XIX ашәышықәса аҩбатәи азбжа инаркны аҧсуа жәлар алахьынҵа бааҧсы роуит. Амшын цәқәырҧеиҧш Кавказ шынеибакәу иабашьуа, ихырҵәо иааyаз, зыҧсымҭәра ҳәаадаз Урыстәылатәи аҳ ир Аҧснынзагьы иаазеит. Аҭыҧаҟны иҭархаз ҭархан, иаанхазгьы реиҳараҩык хырҵәаны, мчыла иқәҵаны икацан Ҭырқәтәылаҟа.

Ацгәы Аԥсны агаҿа ҩнык ахыб ианнықәлалак уахьынтәи даҽа ҩнык ахыб иныкәԥало ашьханза ицон ҳәа ззырҳәоз адгьыл аиҳарак ҭацәит. Ақәыларақәеи, арҳәарақәеи, амҵарсрақәеи ирыцәшәаны аԥсуа жәлар азәырҩы агаҿа ҭыԥқәа рҟынтәи рынхарҭаҭыԥқәа ааныжьны, ашьхақәа ирзааигәоу ақыҭа ҳаракырақәа рахь нхара ииасуан. Абас еиԥш иҟалаз атрагедиа ду рхы иадырхәеит ақырҭуа жәлар рхаҭарнкацәа.

Урҭ ишырҟазшьаз еиԥш, иаразнак аурыс енралцәа рҽырзааигәатәны, ирҿагәыбзыӷны, иҭацәу аԥсуа дгьылқәа рахь нхараҳәа раагара иалагеит ақырҭуа хҵәацәа.

Ари апроцесс маза-маза имҩаԥысуан 1992 шықә-сазгьы. Иара убри, ауаа ҿыц рнырхара ҳәа изышьҭаз аполитика акциа ҟьашьы иахҟьаны аԥсуаа рыԥсадгьыл аҟны хыԥхьазарала имаҷу милаҭны иҟалеит. 30-40-тәи ашықәсқәа раан иреиӷьыз аинтеллигенциа аиҳарак ндырҵәеит. Абарҭ азалымдарақәа иҟаз ракәын изыхҟьоз есжәашықәсала иаацәырҟьалоз амилаҭтә ҵысрақәа.

Изеицәаазарызеи, ар рганахь ала аума, аҩнуҵҟатәи аусқәа рганахь ала аума, ашәарҭадаратә маҵзура аганахь аума иааиԥмырҟьазакәа анапхгара мҩаԥыргон ақырҭуа милаҭ иреиуаз ауаа. Аԥсуаа рзы урҭ шыҟаз идыру усуп.

1990 шықәсазы Аԥсны аиҳабыра, уарла-шәарла акәзаргьы, Аԥсны ихадароу анапхгаратә ҭыԥқәа аԥсуа кадрқәа рахаргыларазы лшарақәак анроу, иҟарҵаз аҳәарала Сергеи Платон-иԥа дааган Аԥсныҟа, дагьы-шьақәырӷәӷәан арратә комиссарс. Иҳәатәуп араҟа, усҟан Сергеи Платон-иԥа Урыстәылатәи ар рҟны, ишырҳәо еиԥш, нхарҭа ҭыԥлеи, усурҭа ҭыԥлеи, бзазаралеи уҳәа дҭышәынтәаланы, иаԥхьаҟа изыԥшыз аиҳаракырақәа шмаҷмызгьы, иаҭахны ианиба, мышкала зегьы нкажьны Аԥсныҟа дшыхынҳәыз. Аррамаҵзуҩы иԥшәмаԥҳәыс, аҭыԥ аԥсахра иацу ауадаҩрақәа зегьы зыхганы аҭышәын-тәаларатә ԥсҭазаара ашьцылара иаҿыз, Римма Шьониа-ԥҳагьы лыԥсадгьыл аҿы аҿыцынхара лықәшәеит. Аха уи Сергеи Платон-иԥа аҩызара иашаҵәҟьа изызуаз ԥҳәыск лаҳасабала ауадаҩаркәа дрыцәшәомызт, аиҳаракгьы лыԥсадгьыл ахь даныхынҳә ашьҭахь.

Еиҭахгьы разҟык амазаарын Аԥсынра.

Сергеи Платон-иԥа Аԥсныҟа ирхынҳәра акыр иуа-даҩыз аамҭақәа ирықәшәеит. Зегь раԥхьазагьы уаҩы ибартә иҟан Қарҭ зхы аларсыз, Аԥсны инхоз ақырҭуа милаҭ имҩаԥыргоз аполитика бааԥсқәа: милаҭла аҽеиҩ-шарақәа, "амлашьрақәа", аԥсуаа ирҿагылоз амитингқәа, рыхшара Аԥснытәи аррамаҵзурахьы рынамышьҭра. Абарҭ зегьы ирызхәыцтәын, урҭ рхы ахьхаз усгьы идырын. Иахьынзауа ҳажәлар ашьакаҭәара иацәыз-хьчаша амҩақәа ԥшаатәын. Еиҿкаатәын Қырҭтәылантәи забџьаркәа пеипеиуа еиҵаҵаны Аԥсныҟа зхы хаз аруаа Егры ихыҵны рҿаархар иаанызкылаша аҭыԥантәи амчқәа. Абраҟа, жәлар рфорум "Аидгылареи", дшарԥыеҵәаны ажәлар ирызкашәаз Владислав Арзныбеи ирарӷьажә-ҩаны ирывагылаз дреиуан, макьаназы қәрала акыр иҿаз, аха арратә ԥсҭазаара иазрыжәхьаз, аԥсҭазаара аԥышәа ду знаҭахьаз Сергеи Дбар.

Ибзиазаны исгәалашәоит "Аидгылара" зегьы ҳаидкы-ланы ҳанамаз уаҟа ишааилоз Асовет ар рҟны арра-маҵзура иахысны, итәынчаҩцәаны зыԥсадгьыл ахь ихынҳәыз ԥыхьатәи аруаа. Урҭ рықәгыларақәеи ус рцәажәарақәеи рышьҭахь ауаҩы агәыӷра иауан иамузакәа ҳаӷацәа ҳажәлар, абарҭ ауаа аԥхьагылара ҳзыҟарҵап, арратә напхгара ҳарҭап ҳәа. Аха ус иҳамбеит, ҳаш-гәыӷуазгьы ҳазыԥшзамкәа ииашахаҭаны ҳандырҵәарц ақырҭуа фашистцәа еиқәныхла ианҳақәла. Усҟан шамахамзар урҭ рахьтә азәгьы авзводцәҟьа дахам-гылазеит. Дырҩегьых ахаангьы аҽырбаратә цәажәарақәа зҭахымыз, зусаҿы зхаҭара аазырԥшуаз Сергеи Платон-иԥа Дбар иакәхеит.

"Аибашьра раԥхьатәи амшқәа инадыркны Сергеи Платон-иԥа Дбар иԥсадгьыл ахьчара дазгылеит. Иаразнак иалкаатәхеит аполитикатә хықәки, бџьаршьҭыхлатәи аҿагыларазы астратегиеи атактикеи. Абри аус аҟны хәы змазам ихәҭаа алеигалеит" - иҳәеит Аԥсны атәылахьчара раԥхьатәи аминистр, Аԥсны Афырхаҵа Султан Сосна-лиев.

Аибашьра. Раԥхьатәи афырхацәа

Август 14. Ахәаша. Аԥсны интеллигенциа ашьыжь шаанза ҳусқәа рахь ҳцаанза ҳахьеизалоз Акоп икаҳуажәыртаҿы ҳаикәшәахит. Зегьы акака ҳрылацәажәоит, зегьы ҳхатә гәаанагаракәа ҳамоуп, ак еимаҳкуеит, ак еиҿаҳкуеит. Ҳцәажәаракәа ртема хада усгьы Аԥсны акәша-мыкәша ауп. Атыԥантәи ақыртуа уааԥсыра иаауазымчҳаратә рхы мҩаԥыргоит. Ҳачҳаракәа итәыз аҵәца еиԥш ихыхәхәо инеихьеит. Арахь иахьа Иреиҳазоу Асовет аилатәара рымоуп. Иахьынзаадырыуа, иахәаԥшраны иҟоуп Аԥсни Қырттәылеи реизыҟазаашьа иазку азҵаара.

Ажәакала, Акоп икаҳуажәыртаҿы аԥсуа зҵааракәа зегьы "збаны", дасу ҳусуракәа рахь ҳцеит. Сара хатала ажурнал "Амцабз" аредакциаҿы ақьаадкәа еилыхуа сышрылаз ауп ишсаҳаз, Анцәа хыхьынтәи иҿытны исеиҳәаргьы ихасымҵоз: қартаа бџьарла еиқәных Аԥсны иақәлеит, Агәызеранзагьы иаахьеит, иҟоуп раԥхьатәи атахаракәа ҳәа.

Иалагеит аибашьра. Рыгәтакы нармыгзар рымуит Жорданиеи, Сталини, Бериеи, Гамсахурдиеи, Шеварднадзеи, ақыртуа тоурыхҩоцәа-афальси-фикаторцәеи иманкуртцәаны ираазаз, ипеипеиуа здақәа шҳамла идыртәхьаз ақыртуа фашистцәа.

Ҳаилауатыруа ҳаилахеит, шәарыцага шәақьқәак рыда зыҩны бџьар ҩнамыз азәырҩы. "Аидгылареи" арҿиаратә коллективқәеи зегьы ҳахьыҩназ ахыбрахь дкылхха дааит ҷкәына еилҟьак, абџьар змоу зегьы Ацҳа ҟаԥшьы ахь шәеиха ҳәа адырра наҳатаны дцеит. Уи автомат икын, сааиҵашьыцит. Абџьар ҳкым ҳәа ҳамԥшзакәа зегь ацҳа ахь ҳаихеит. Убраҟа дасу иҟарҵаша, иахьтәаша, иахьгылаша, иахьцаша раҳәо иблақәа амца рхыҳәҳәыла, раԥхьаза сылаԥш назхьысыз Сергеи Платон-иԥа иоуп.

Итамхараны иҟазаарын Аԥсынра

Аҟәа ҳалымҵыр ада ԥсыхәа ыҟамкәа ианааба, ҳгәыҳаԥсы зегьы уи иназныжьны ҳцеит Гәдоута аганахь. Уахь акәын макьана амҩақәа ахьаартыз. Агәра ахаҵара шыуадаҩызгьы аибашьраҵәҟьа ҳааины ҳаатагылеит. Ладеи-ҩадеи Аԥсны аҳәаа инапаҿы иааганы дтәахьан аға. Гәдоута араион амацәаз итакын. Макьаназы иҟаз ҳәа акгьы ҳаздыруамызт абжьуаа рганахь ала. Уи хьаа дуззан. Аԥсуа раион дуқәа рыҩбагьы ааиҟәшаны, ҳабжьара аға дныбжьатәеит. Аха иқәԥатәын. Иқәԥатәын. Еиҿкаатәхеит аҿагылара-хырҕәҕәартатә фронтқәа. Акы - Гәымыста амшын иахьалало инаркны ашьхара аҟынза, аҩбатәи - зегь реиҳа иагьыхадаз, аға импыҵхтәын Гагреи Цандрыԥшьи, Гагрыԥшьи. Иаарттәын Урыстәылеи ҳареи ҳаимаздоз амҩа. Абарт аиҿкаатә хадақәа рызбараан дырҩегьых ида ԥсыхәа ыҟамызт апрофессионал ду Сергеи Платон-иԥа.

Аԥхьатәи амшқәа инадыркны зеиҿкаара напы аркыз Гәмыстатәи афронт иаҳа атышәынтәаларахь ахы анарха Сергеи Платон-иԥа дрышьтуеит Бзыԥтәи ахырҕәҕәартатә штаб аиҳабыс. Избанзар, иахьынзауа хара имгакәа Гагра ахы иақәиттәын, иаарттәын аибашьцәеи ажәлари рзы иԥсҿыхгаз, Урыстәылатәи аҳәаахь инагаз амҩа.

Аамта кьаҿк иалагзаны уи хатала дызлахәыз, иара еиҿикааз Гагра ахы ақәиттәразы аоперациа, октиабр мзазы қәҿиарала инаигзеит. Иагьышьақәирҕәҕәеит аԥхьанатә уи ииҳәалоз: "Ихьынзауа ҳаибашьцәа еиқәырхалатәуп, иреицаҳалатәуп. Аҿар аныҟамла иаҳахьчо абаҳтаху..."

Ишдыру еиԥш, аибашьра мыжда иацуп атахара, ахьаа, алаҕырз, анацәа рҕәырҩа. Уртқәа зегьы ибзиазаны иныруан. Уи азакәхап гагратәи аоперациа ашьтахь ҳаиқәшәараан ус иҳәоны зсаҳазгьы: "Аибашьцәа азә дтахацыԥхьаза саргьы сицтахоит, харак сыдны схы сыԥхьазоит. Уи ахьаа иацу здыруеит сара..." Аинрал абарт иажәақәа рырҵабыргра атахзам. Уи агәрагара ду змаз аибашьцәа инамцхәынгьы бзиа дырбон. Уажәгьы схаҿы иҟоуп зықьҩыла ауаажәларра злахәыз Сергеи Платон-иԥа аҵыхәтәантәи имҩа иқәҵара иазкны иҟаз алахьеиқәҵаратә митинг аҟны Константин Озган ииҳәаз ажәақәа: "Ҳазхәыцыпи цқьа, иахьа ҳаԥсадгьыл зхы ақәызҵаз ҳцеицәа Сергеи Платон-иԥа дышрыдыркыло еиԥш ҳрыдыркылару ҳара мышкызны уахь ҳаннеиуа..."

Сара срыхәаԥшуан Гагра ақалақь ахы иақәиҭҭәны, Ԥсоу аҳәаахь ҳар рхы андырха, Сергеи Платон-иԥа икомандаҟаҵаратә моментқәа зныз акадрқәа. Исаҳаит усҟан уи ииҳәаз иажәақәагьы: "Аԥсыцәгьарахь, амал-еимҵәарахь шәмиасын. Зыгәра гам аҩнқәа ҳрыцқьаанза шәрыҩнамлан. Макьана Гагра заҵәык ауп зхы иақәиҭу. Ихьзыдоу аус азы шәхы ҭашәмырхан. Ҳара ҳжьы ҳара ҳҳала иаҳҿашәымҵан. Ҳмал ҳара ҳиааира ауп. Иҳақәлаз дыԥхьаҳцап. Ԥхьаҟа шәеиха, азәы ҩынҩажәаҩык дыриааиранны дшыҟоу шәхашәмырштын..."

Аԥсны мраҭашәаратәи аҳәаа ахы иақәиҭын. Аԥсни Урыстәылеи рҳәаа - Ԥсоу азиас иахашәыршәырит аԥсуа Бираҟ. Иаатит анаҩс иԥсҿыхгаз, аиааира нагза аиуразы ихадаразоу аҭыԥ аанызкылараны иҟаз амҩа. Уи амҩа амлакра иахәшәын, аибашьцәа ԥхьаҟатәи ржәыларақәа ирымч ҷыдан. Аԥсны зыхәшәтәра алымшоз ҳаибашьцәа ирыԥсҿыхган.

Гагра қәҿиаралаҵәҟьа ахақәиҭҭәра аналыршаха, ашьҭахь, Сергеи Платон-иԥа диагахоит Гәмысҭатәи афронт ашҟа командаҟаҵаҩыс. Араҟа ауп уи инагзаны иахьааирԥшыз аррамҵзуратә зыҟаҵара бзиеи аситуа-циақәа ианаамҭоу ахәшьара рыҭареи шилшоз.

Аибашьраҿы зегьы уара ишуҭаху изыҟалазом, еиҳаракгьы мчылеи техникалеи уаҕа акырза дануеиҳау, насгьы уи иааникыло апозициақәа иаҳа ианыманшәалоу. Аха рыцҳарас иҟаз, иманшәаламхаз ажәыларақәа раан уи иахҭнаҳҵоз, аԥсадгьыл аҵеицәа зегьы иреиҕьны ирымаз - рыԥсқәа ракәын.

Аибашьра еибашьроуп.

Аҵеицәа рыԥсҭбаракәа.

Ажәлар ргәынқьра. Рычҳара. Ргәыҕра. Рыгәрагара.

Исгәалашәоит, иманшәаламхаз, Аҟәа агаразы еиҿкааз ианартәи ажәылара ашьҭахь, иаҳзааигәазаз, иҭахаз ҳҳыҭаҿтәи ҷкәынак иԥсыжраҿ сгылан. Санынаԥш, избеит Сергеи Платон-иԥа имацара, ауаа рыжәпара далҵны ихы ихьааха ганкы иеаҭаны дышгылаз. Асы шьҭан. Саны-нидгыла саашанхеит. Избанзар, сара исаҳахьан агәырҩа-хьаа ду ашьҭахь, мышкала ауаҩы дышлоит ҳәа, аха лабҿаба исымбацызт. Асы шьҭан, аха аены асы ауамызт, арахь ууанза шлацк зламыз Сергеи Платон-иԥа ихылԥа

изхнамҩаз ихахәы асы зқәыз аҵлеиԥш ишкәакәаза ишышлара ишлахьан. Сара ажәакгьы мҳәазакәа инапы ааимсхит. Акраамҭа ҳаиҿаԥшуа ҳгылан.

– Сергеи Платон-иԥа, аказарма аҩнуҵҟа амца еиқәуп, уахь ҳнеип, – сҳәеит сара, ҳҩыџьегьы иҵаахьшәа-шәараха иҳабжьагылаз аҿымҭра аилаганы.

– Ара сгылаз. Хьаала иршәу сдақәа зырԥхаша амца абаҟоу, – иҳәеит иара, аибашьра ҳшалагылазгьы лафк мҳәакәа исывымслоз ахаҵа. Азныказы игәы каҳазаны дыҟазшәагьы збеит. Сыгәгьы нҭыԥсааит. Уи иахаҿала ԥхьаҟатәи ҳԥеиԥш збалон сара стәала.

Нас акраамҭа ҳалацәажәон макьаназы ҳазлымҵыцыз ажәылара: ҳалшарақәа, ҳагхақәа. Заҟа изымҳәоз, заҟа ажәа игәы иҭеишьуаз хьаацәгьан иснырyан сара. Аха иџьоушьашаз, аибашьра иалахәыз, сара инасыркны акомандаҟаҵаҩ хада иҟынза иҳагхаз акрыҟазар, зегьы ихахьы игон, азәы изы гәынамзажәак иҳәомызт.

– Иҳалымшаз усгьы иубоит, – даасҿаԥшит Сергеи Платон-иԥа, ҳазлагылаз асы ишьапқәа рыла зны иааизыҳәҳәо, нас длақәгыланы икәаҳауа. -- Сахьынаԥшуа избоит Гәмысҭа нырцә инхаз ҳаҷкәынцәа ахьышьҭоу. Зыԥсы ҭоу аҷкәынцәа ацхыраара шырҭахыу збоит, сгәы ҭҟәацуеит. Унапы наурххар, уаарыцхрааны азы иаару-гартә иааигәоуп, арахь рымԥанҟа узнеизом. Уаҳа цхыраарак шимоуаз анеиликаа, аибашьҩы Зураб Бебиа аԥсуа бираҟ иеылаҳәаны иеишьит. Убри еиԥш иҟоу афырхацәа Аԥсны рацәызра чҳашьас иҟоузеи. Абарҭ агәыҭшьаага хҭысқәа рышьҭахь аԥсҭазаара гәхыр-шәагаха избо салагеит. Гәмысҭа аладатәи ацҳа инаркны азиас ахықә снаваланы сааит аҩадатәи ацҳа аҟынза. Аснаиперцәа сеихсуан. Акгьы смаахазеит. Сгьежьны сеиҭашьҭрақәлахит. Еиҭагьы самгеит, џьаҳаным ицаша уи ахы лашә... Уахыки-енаки рыла сшышларыз сыш-леит. Аха уи усума. Ех, анацьалбеит, закә арԥарцәоузеи иҳацәҭахаз. Аҟәа анеира ишԥахыццакуаз...

Абраҟа сара избеит Сергеи Платон-иԥа илагәқәа лаҕырзыла иштәыз. Аиаша ами, иҿаԥшра саaҟәымҵыр, илагәқәа збылуаз алаҕырз цақәа саргьы сырблыр ҟаларын.

Аҭахара хьаахәашәтәыганы изыҧхьазаз дҭамхазеит. Ивсит аҧсҭазаара иазыҭрсыуаз ахы лашә. Дыҟоуп Анцәа, зыбзоурала иахьанза ҳахьчоу.

Дыҩеегьых, иҭахараны иҟамызт Аҧсны рыцҳа.

Акраамҭа ицо аибашьра иара ахатә закәанқәа ирыцнаҵоит зынза уззыҧшзам ахҭысқәа. Ианартәи иманшәаламыз ахҭысқәа рышьҭахь даҽа блакы ала иахәаҧштәхеит анаҩстәи ажәыларатә операциа. "Аибашьраҿы ҧсыхәа ыҟазам азыҟаҵара бзиа змоу ар рнапхгаҩцәа рыда, - иҳәоит аибашьҩы, артист Сергеи Габниа. - Убри ус шакәу азгәаҭаны, аибашьра аамҭазы Сергеи Платон-иҧа еиҿкааны иман астратегиеи атактикеи рзы акурсқәа. Уаҟа уи имаз арратә ҧышәа рымаидон, иааиҧмырҟьазакәа ицоз апозициатә еибашьра иамоу ахатә закәанқәа дирҵон. Усгьы уи ҭыҧк аҟны дтәаны акомандаҟаҵара мацара иаҿыз дреиуамызт. Позициацыҧхьаза иара дубон. Аибашьцәа дышрыцыз мацара аиааира амш аҟынза дназеит. Дарбан еибашьҩызаалак изнеишьа дақәшәон, ргәы-рыҧсы дацны. Сара сшубац, аццакыра ансыласлозгьы ыҟамзи, иара лафла сынкылара илшон, ҽнак зны иареи сареи ҳанеиқәшәа, уара аҵыс еимаа зшьоу Урачка, са сҟынза уааи ҳәа сызҿиҭит. Сахьнеиз Дарафеи-иҧа дтәоуп. Ҳара ибзианы иаадыруеит Дудаев лымкаала бзиа ушибаз, комбатк иаҳасаб алагьы уа ушыҟаз. Иуирҵаз рацәоуп ҳәарада, аха аҧсуа дыррагьы узацзароуп… Апрофилактика узызургьы цәгьазам ҳәа сыҟоуп… Абас акәын уи есымша дшыҟаз. Иагьа аҭагылазаашьа цәгьазаргьы илаф хаақәа аҭыҧ рыман. Аҧсуа жәлар иргаз аиааираҿы ибзоуроу даара ирацәоуп. Амала сгәы иалоуп Аҧсны ҩынтәны Афырхаҵа ҳәа ахьыз азәгьы иахьыхырымҵо. Убас иҟазар, изықәнаго Сергеи Платон-иҧа иоуп".

Сергеи Платон-иҧа зхадараҿы дыҟаз акомандаҟаҵаратә гәыҧ агәҭакы хада иахьынзауа аибашьцәа рҭахара мачзаны, аиааира дыргара акәын. Уи азы иҧшаатәын афантастикатә ҵакы змаз хырхарҭақәак. Акыс, Гәмысҭатәи афронт ажәыларазы иманшәаламыз агеографиатә ҭагылазаашьа аман. Избатәын зеиҧш уаҩы иимбацыз планк. Аҳҭны-қалақь аганахь ала бџьарлеи џьаҧҳанылеи еиқәныхла итәаз ампыҵахалаҩцәа рнапсыргәыҵа

уангыланы унеир акәын дара рҟынза. Аҳаракыратә позициақәа знапаҿы иҟаз аӷацәа алшара чыдақәа рнаҭон. Азәи уаа зқьҩыки еиҟарартәуан.

Апоет гәлымҵәах Алықьса Лашәриа "аҧсҭазаара, заҟа скыдуҟьо аҟара иаҳагьы сыӷәӷәахоит" ҳәа шиҳәахьаз еиҧш, абриаҟара шьеи-лаӷырзи ирласны, аманшәаламрақәа рҟарҟы иҭысны иааuаз ҳар рхадареи дареи гәкаҳарак рныҧшзомызт. Хатәгәаҧхарала ҿеидызкылаз, акомандақәа, шьҭа апрофессионалтә ар рыҩазарахь инеихьан.

1993 шықәса маи мзазы Аҧсны еиҿкаахеит Арбџьар мчқәа. Уи аштаб Хада аиҳабыс дшьақәырӷәӷәан Сергеи Платон-иҧа. Азыҟаҵареи аҧышәеи змаз ауаҩ иааигәара иҟаз иҩызцәа ибзиазаны идыруан, ега гәыҧжәаратә ситуациа ҟаларгьы, иҩнуҵҟатәи гәеибафара ииашаны амҩақәҵара илшон. Иаҳа ианҭынчымыз иара ирҭынчуан, аҭагылазаашьа ахәшьара илшон, инапы аҵаҟа иҟаз ар рымчхара агәра игон. Убарҭқәа ирыбзоурахеит ажәыларақәа зегьы ирыцкхаз аҵыхәтәантәи, сентиабртәи ажәыларақәа.

Сара хаҭала абри иоуп ҳәа дсыздыруам, аха ажәлар рҿы ирҳәо саҳаит - аурыс еинралк иажәақәа: "Аинрал-леитенант Сергеи Платон-иҧа Дбар хаҭала дызлахәыз ажәыларатә операциа цқьа иҭҵаатәуп, Урыстәылатәи арратә ҵараиурҭақәа рҟны акомандаҟаҵаратә кадрқәа раазараҿы ахархәара азутәуп".

Жәашықәса шьҭа ишҵуагьы макьаназы ҳхахьы имааицзар ҟалап чыдала иҭҵаатәыҵәҟьоу ари ажәыларатә операциа. Иҭҵаатәуп ҳаибашьцәа гәымшәақәа рфырхаҵара, урҭ ираҧхьагылаз, чыдала арратә зыҟаҵара змамыз ркомандирцәа. Иахьа уажәраанза дыҭҵаазам, ишиқәнагоу ихцәажәазам атрадициа дуқәа змоу аурыс енралцәа зҵашьыцуа, илегендоу Ауаҩы Сергеи Платон-иҧа Дбар. Ҳәарада ус иагьыҟалароуп. Сара иахьынзаздыруа, уи иҧсаҭзаара зегьы иҭырҷҷааны иаазырҧшуа ашәҟәы аҩра иаҿуп. Уи ашәҟәы аҟны ҳара даҽа блакы ала даабашт, дҳаҳашт. Аха еиҭагьы иаҭахуп зегьы аазырҧшуа, зегьы рҭыҧқәа рҟны изыргыло аамҭа.

Аибашьра макьана инымҵәазацт

Сентиабр 30. Ампыҵахалаӡ деилаҟәыбаса Аҧсны далҵан.

Иҟалеит уаҩы ихаҿы изаамгашаз ахҭыс дузза. Адунеи аршанхеит. СССР еиларбганы, Урыстәыла адгьылқәеи амшынтә территориақәеи ҭины, Германиа аҳәынҭқарраққәа ҩба ирыбжьаз абаагәара еилаҧыххааны, ЦРУ исыднаҵаз зегьы ҟасҵеит, шьҭа шәсыцхраа ҳәа абгахәыҷы еиҧш дҵыхәаршәшәо рышә илахаз Шеварднаӡе изхәыцтәхеит, аха иҟалаҵәҟьаз ахҭыс узавсуам. Иқәылаз даҵахан, иҩныҟа дгьежьит, изқәылаз уезимуршьри ҳәа узиаҕьуам. Ақәылаӡ бҵьарла деибыҭан, ҳара ҳабҵьардан. Аха иара абҵьар ахаҭа иаҩызоу агәы зызҭам бҵьарс иурклакгьы амч маҷхоит. Уи ашәараҵәҟьа дҭагылаанза дцәыҵатәаны дхыслоит, ашәарҭа данҭагылалакгьы иабҵьар кажьны дыҩуеит.

Ҳара ҳажәлар зегь раҧхьаза иргыланы бҵьарс ирымаз рыҧсадгьыл абзиабароуп, уаҵәтәи рҧеиҧш азхәыцроуп, аҭакҧхықәра дуззеи агәаҕьреи аарҧшны зыжәлар аҧсадгьыл ахьчарахь ирыҧхьаз ажәлар рҵеи Владислав Арӡынбеи Сергеи Дбари реиҧш ар раҧхьагылаҩцәа рыгәрагара ауп. Напҭацәы аҕа иқәланы иабҵьари иҵьаҧҳани имхны иара иҿаргыло мацара, ахәаршы еиҧш Аҧсны ахы-аҵыхәа зеаларҧс итәаз, иахьынтәааз ргәаладыршәеит ҳҵеицәа хазынақәа.

"Ахаҵара, – имҳәахьеи Аристотель, – ари гәыҭбаароуп. Шәарҭарак шааҟалалак уи агәыҭбааратә мчы иаанар-ҧшуеит уаҩы ихаҿы имааиуа аус дуқәа. Избанзар, убасҟангьы изықәныҟәахо агәыҭбааратә закәанқәа роуп".

Иҟоуп аиааира.

Аибашьра макьанагьы еилымгазацт.

Аҧсны мрагыларахьтәи аҳәаақәа хьчатәуп. Ихьчатәуп иахьанза, уаҵәгьы, наунагзагьы. Избанзар, уи аганахь ала ҳара дҳамоуп маза аҵҳара зҵаз ала иаҩызоу, ак ҵкьыҵкьазымшьо, ак ҧхазымшьо, зыҧсадгьыл кажьны атәым дгьыл иазыҭрысуа аҕа.

Аррамаҵзуразы ишахаз Сергеи Платон-иҧа еибашьрак далҵны даҿа еибашьрак даалагылахит. Еиҿкаатәхеит аҳәаахьчаратә хырҕәҕәарҭақәа.

Пышәарак аҟнытә даҽа пышәарак ашҟа.
Иааирак аҟнытә даҽа иааиракахь.
Аҳәынҭқарра ҿыц ашьапы аихгара.
Еилаҟәыбасоу анхамҩа ашьақәыргылара.

Ҿыц иаҧҵахаз ихьыҧшым ҳәынҭқарра апрезидент ар рганахьала ицхырааҩыс дҟаҵоуп Сергеи Платон-иҧа. Уи уаҟа иусқәа шмаҷымгьы Аҧсынтәи ар рыҧсҭазаара далахәуп, дрыцхрааҩуп, драбжьаҩуп. 1998 шықәсеи 2001 шықәсеи рзы ақырҭцәа иҟарҵаз ақәыларатә еазышәарақәа раан ирҿагылаз ҳар драҧхьагылаҩуп, деибашьҩуп. Даҽакала уаҳа илшазом. Ажәлар рыҧсҭазаара ахьчареи аиҿкаареи рзы дшан, дзызшаз дзацәхьаҵуамызт. Еснагь ауаҩы изы бзиарак аҟаҵара дазшан. Иҵьоушьаша, ахаангьы ихы дахашшааауамызт, ихы ианагижьуаз рацәан. Амаҷ еиҳазар иҭахын, арацәа - иаҳагьы иацзарц.

2002 шықәса. Аҧсны имҩаҧысуеит Жәлар Реизара адепутатцәа ралхрақәа. Сергеи Платон-иҧа ихшыҩи, инапхгаратә баҩхатәреи, иеиҿкаара бзиеи азгәаҭаны, Оҭҳаратәи алхырҭатә округ аҟны адепутатрахь кандидатс дықәдыргылоит, алхыҩцәагьы еицҿакны рыбжьы ирҭоит. Апарламент раҧхьатәи аилатәараҿы далырхуеит аспикер ихаҭыҧуаҩыс. Аамҭа кьаҿла уи уаҟатәи иусураҿы илиршаз маҷмызт. Зшьапы ақәгылара иаҿу ҳҳәынҭқарра аҩнуҵҟатәи ашьақәгыларатә еиҿкаара "архитекторцәа" хадақәа азәыҳәа ирылагылаз, ар ираҧхьагылаз ауаҩы шьыжьыказ… Шьыжьыказ ажәлар иаарылаҩит ажәабжь хлымзаах.

Уи ашьыжь, аҧхынра ишамшызгьы изынрахеит, ҵааршәырахеит. Иаалырҟьаны игәеисра еиқәтәеит аҧсуаа ҳҵеи гәлымҵәах Сергеи Платон-иҧа Дбар.

Жәларык аақәыҧсычҳар амшын ҭадырбоит рҳәеит ажәлар. Убри амш аены амшын ҭабаны иҟазар ҟаларын, ахыҧшылаха змадаз акәымзар.

Иаҳа Аҧсны данаҭахыз. Аекономикеи азинхьчареи Алтаисктәи ракадемиа астудентцәа, иҷкәынцәа хазынақәа Дениси Димеи иаҳа данырҭахыз. Лара лхаҭа дыруаҩызшәа, араамаҵзура иацу ауадаҩрақәа ицеиҩшаны, шьҭа аҭышәынтәалара амҩа иаангылаз иҧшәма

Римма ларҕьажәҩа иаҳа данлывагылашаз… Ҳанижьит зегьы.

Адунеи аҟны еицырдыруа агеницәа азәырҩы абас ишыҷкәынцәоу адунеитә ҧсҭазаара нырмыжьхьеи. Аҧсабаратә дунеиҧҟара убас ишьақәгылазар?..

Ҳазшаз Анцәа ду, зегь реиҳа иаҳзааигәоу, кәыркәа шоуразы ҳаблақәа ҭырхаха ҳаззыҧшу аҧхынқәеиҧш, ҳгәыҕрақәа зыдҳәалоу ауаҩы – қәра маҷла иҟаиҵаша ҟаҵаны, нас, анунагза ҳгәаҿы даанхарц азы дааҳалҧаа дигазар?.. Аҧсҭазаара аунҵәахуа. Ма уи иҧсы даҽазәы ихаҵаны, уаҵәтәи адунеи дазишарц иҭахызар?..

Имазазааит амазақәа. Бзиа иаабо ауаҩы, дыззаабоҵәҟьа аиҭаҳәара шҳалымшо аиҧш.

А М И Н И А Т И У Р А Қ Ә А

АҲАҚ

Аибашьра.

Ишҧахлымзaаху.

Аибашьра…

Азә дқәылоит, егьи аҧсадгьыл ихьчоит.

Атәым уаҩ иҭахуп атәым дгьыл иара иҧсадгьылхар.

Уи адгьыл иаҭахуп иара иаҵеиҵәӄьоу иара даҧшәымазарц.

Аиаша здыруа Анцәеи адгьыли роуп. Егьырҭ зегьы хжьароуп.

Адгьыл - АН иара аҵеи иара деиқәнархоит, ичамҩахәгьы арззом.

Ақәылаҩ ахаангьы атәым дгьыл аҿы дзымҕьацазацт. Ари аартразам.

Илакәзам ҳара ҳҵеицәа иаадырҧшыз афырхаҵара.

Аҧсабара шаҳаҭуп.

Ишаҳаҭуп Аҧсуа Анацәа, ишаҳаҭуп ишьаны ҳаҧсадгьыл иқәҭәаз урҭ ргәыҳәҧыхш.

Ан лхаҳ азәгьы ишизымшәац еиҧш, азәгьы изгазом.

Ус ҳҳәеит ҳәа…

Ан лхаҳ ршәеит ҳҵеицәа хазынақәа!

Ҳнеилап лассы-лассы урҭ Адгьыл иахьагәыҵаҳәҳәоу аҭыҧқәа рахь.

Ҳрацәажәап. Ҳарзызырҩып. Иҳарҳәо гәнаҳкылап. Нас ауп аҧсуа дгьыл даҿа зынык ашәарҭа тыша ихықәгылартә ианыӄаҳамҵо.

Ҳарцәымшәап урҭ ҳҵеицәа хазынақәа. Ҳрыцәшәозар, иҧшьоу урҭ рныҳәаҿа астол аӄны ҳтәаны иҳамҳәалап. Гәнаҳа змам агәнаҳа рыцҳамҵап. Ахдырра! Уи ыӄазҭгьы иахьатәи ҳрыцҳарақәа реиҳарак ӄалазомызт.

О, Анцәа! Исзымдыркәа гәнаҳак сумырӄаҵан. Уи амҩахь скылсаанза сымҩа ааҿахцәа.

Сара сыла иҭимхааит, иаахәамхааит Аҧсны!
Саргьы сцоит ҳҵеицәа срышьҭалан…

Аамҭа ансоуло, сқьаад цәаҳәак анысҵоит.
Снапҩымҭа еилыркаартә сацклаҧшуеит акыр.
Иудыруеи иӄало…

Усӄан уаҵә џьоукы цәыргатәыс ирысҭоит.
Сыгәҭакы сахьымгзакәа аҕа ихымҭа сагар…

Аҧхьаҩцәа! Заӄа аамҭа ҵуазеи шәареи сареи ҳаиқәымшәежьҭеи.

Аҧхьаҩцәа! Сара саҧхьаҩцәа. Сыгәҭыха, схьаақәа, сгәырҕьарақәа зегьы змаздо. Исыгу саназыжьуа, сыбла иаахшәо ччаҧшь хәчык мра шәахәаны иӄазҵо.

Гәнаҳала иҭәу ари ҳаҧсҭазаара зуаҩрала иҿызхуа, саҧхьаҩцәа. Еиҭа шәара шәахь сымҩахыҵит. Саҭамзааит, шәгәы шәсырхьуазар (сара схьаа рацәоуп).

Сара сыҧсҭазаара еснагь иныӄәызгон, аҧсуаа ҳбиблиа хада Аҧсуара иаҳәо аҧӄаракәа инарықәыршәаны. Аха усгьы, заӄантә сшьацәхныслеи. Заӄантә скаҳаи, заӄантә сгылеи.

Сара суаҩуп. Сыгхақәа сдырхәыцуеит, сдырҧхашьоит, аха, сшәықәгәыҕуеит шәара. Саҧхьаҩцәа! Аиаша сыблақәа ирҭашәҳәа, сара, исыршало аҵхқәа ирыцәганы ахьы еҵәақәа насыҧ бырлашны ишәхасҧсалар сҭахуп!

АԤСҬАЗААРА АЗХӘЫЦРА

Иарбан ҭыԥу ари аԥсҭазаараҿы ауаҩы иааникыло?

Дазусҭада, иара, ауаҩы ҳәа изышьҭоу?

Издыруада, уи зегь рааста зыхдырра лаҟәу, аԥсабара акырӡа иацәыхароу маҭәарзар? Иԥсы ҭаҵәҟьоу ҵьишьозар? Ақәаршаҩы еиԥш адгьыл дныкәаххны, ишьҭа хәҷы нанҵаны даҽа ԥсабарак дазцарц даашьҭызар? Мамзаргьы, ари адгьыл аҿы дшахаанӡа дахьыҟаз аҭыԥ аҟны дмыцхәхазар? Инапала иҽанихырц арахь даашьҭызар? Ҽа цивилизациак ахьеилеигаз азы ихшыҩ ырцагәны, нас ирҿыхазар?

Ԥсы зхоу зегьы ирдыруеит ари аԥсабараҿы изызшоу, ҭыԥс иааныркыло. Дара рҳәаақәа ирҭыҵзом. Ауаҩы иоуп еснагь ак ззымхо, зеидыҵьгәалагьы алагәырҕьаха змаӡо.

Аӡылахәақәа ҩба еснагь иааицрымшәо еицуп. Урҭ руак ак анахь, инхаз аҩбатәи иахьынӡазалшо ажәҩан ихаланы, амҵәыжәҩақәа ааикәаԥсаны хланҵы адгьыл ахь хаҳәҵас иҭалоит, аҽкыдҟьангьы аҽашьуеит.

Ашхырцәаҕь хәычы уаналакьыс, уи зҭоу аҭра аҟынтәи аҩызцәа ааҭганы, идоумбеизаргьы иагәыдлоит, ршьа рымукәа иуԥырҵзом.

Ауаҩы изы зегь реиҳа ихәшәу, зегь реиҳа ихаау ацха ҟазҵо ашьхыц уаналакьыс, уи ашьҭахь ишԥсуа шадырбагьы, иумыцҳар ауам.

Абқәа ргәыԥ аҟны зхы иақәгәыҕуа иҟалаз аб ҿааҵага аԥхьагылара иашьҭалоит. Нас уи тәыҩала еисуеит аб ԥхьагыла. Ианзымиааи, ахы дырны аҩызцәа инарылагылоит. Ианызиааи, аԥхьагылара иара иааннакылоит. Уи иаҵанархаз аб ԥхьагыла ԥагьа, иахьыз ԥхашьаны, аҩызцәа иаарылҵны ицоит, ахы ахьынахо. Аԥсҭазаара иалҵаанӡа, ма ашәарыцаҩ ишәақь ԥынҵа иаҿашәаанӡа иҟазаауеит ахала. Уаҳа уи аб заҵә аҩызцәа рахь ихынҳәзом.

Амариал, ахеиқәырхага, ашҳамлаҵагас иамоу аҵыхәа уаҕрагылар, ахы адгьыл ианҟьаны аҽашьуеит…

Ахьӡи ахьымӡҕи рзы дшоуп ҳәа ҳәоуп ауаҩы изы.

Ихьзызар, аԥсабара аиԥш, ацқьара, абзиабара?

Ихьымӡҕызар аԥсымҭәра, ахзымдырра, ауаҩы имхьчара?

Ари адунеиаҿы ауаҩы дажәызшәа збоит.

Данбеиуеи иҿыцу ауаҩгьы?

АԤСЫЖРА АҞНЫТӘИ ХҬЫСК

Ҳҩыза гәлымҵәах Виачеслав Ҷыҭанаа иԥсыжра аҽны акәын. Уеи-ҭынхеи ҩызеи-қәлеи зегьы ҳгәы хҭаҵәуа ҳгылоуп. Абар, сааҭқәак роуп ҳәа, наунагза ҳанижьуеит ҳҩыза қәрахьымза. Ус, ауаа рыжәпара иалаланы, асы ԥны амҩахәасҭа аныҟарҵо еиԥш, амҩа рзыҟазҵоз арԥарцәак раԥхьа иргыланы, ҿыц иалырхыз Аԥсны анапхгаҩцәа ааит. Еилагылаз аҵьар иаразнак рылаԥш инандыргылеит. Даргьы, аԥсы дахьыкҿаз ихаланы ианылбаа, апартиа ишаазахьаз мҩашьо, ажәлар иаарылҵны, хазшәа инагылеит. Сара сгыланы урҭ срыхәаԥшуан. Исҭахын избарц, ахырбза-кәырбзацәа рахьтә аԥхьа инеины ирыдгыло ауаа зусҭқәаз рбара. Аха урҭ ауаа ираԥыргеит ҳаԥсуа шәҟәыҩҩцәа гәыԥҩык.

"Шәхы зылашәырҟәуазеи, шәара шәышәҟәыҩҩцәоуп, шәара ахаан имԥсуа уаауп. Аԥсшәа рашәҳәарц шәзызнеиуа шықәсылагьы шәара ишәеиҵбацәоуп. Шәара шәахьгылоу дара ааины аԥсшәа шәарҳәарц рыхәҭоуп аԥсуа ламыс ҳәа акыр ыҟазар. Шәҽаанышәкыл. Шәхы шәара ҳаҭыр ақәшәымҵар, азәгьы ҳаҭыр шәықәиҵазом. Шәаԥхьаҩцәа гыланы ишәыхәаԥшуеит", - ҳәа сгәы аҳәҳәара ишаҿыз, дара рус ҟарҵахьан. Ега рузаргьы, изацәымцеит акоммунисттә партиа мчыла ршьа-рда иаланаҵахьаз, аԥсуа ицәтәымыз аҟазшьа ҷыдақәа…

Иаҳәшьцәа дырҵәуон Славик.

Ҳгәы хҭаҵәыуон иҩызцәа.

Џьоукы ргәы ҭгәырҕьаауан, еимгеимцаракны иахьа ироуз "анасыԥ" азы.

ИАРЕИ САРЕИ

Сара дыздыруеит азәы. Шәаргьы дыжәдыруеит.

Иара иҟазшьа аҽеакын.

Сара сҟазшьа аҽеакын.

Иара зегьы дырҿаччон. Зегьы дырнаалон. Игәы иҽанын. Иблақәа џьара иԥшуан, иҿы акы аҳәон, игәы даҽак ҭан. Есаамҭазаалак дафҩышәон.

Сара сгәы сзырхьуаз рацәан. Абзиа сеигәырҕьон. Абла ҷыц еиԥш исыхьчон.

Иара имарианы ауацәеи аҩызцәеи ирҳауан.

Сара урҭ ԥуҭк аџьыка рыцфара сҭахын.

Иара аҩыза иалхраҿы дҩашьазар, инапы ааҟьаны днеиԥырҵуан.

Сара чымазаҩра бааԥсны исхызгон, ахәра ҭыԥгьы сыннаҵон.

Иара иҵыхәа рышәшәо ачынуаа дрышьҭан.

Сара ацхыраара зҭахыз, саԥыџьра изуа снаиҵагылон.

Иара аизарақәа рҿы дықәгыланы дцәажәон. Ихы дирбон.

Сара ашьхыц саҵаныҟәо, исылшоз ахәыҷы, сҿыжбжьы уаҩы имырҳазо, иҟасҵон.

Иара ауаа рышәшьыра иҽныҵикуан.

Сара схы амра ианашаҟәоз еиҳан.

Иара аҭыԥ ԥхақәа рахь дхаргалон.

Сара уахь дхазгалоз амардуан счаԥон.

Иара амашьына иҵагылан.

Сара шьапыла сныҟәон.

Иара ихәыҷқәа тәымбызшәала рҿы аатит.

Сара стәқәа - аԥсышәала.

Иара ҳаҕацәа ашәа рыциҳәон.

Сара урҭ рашәа сардагәон.

Бџьарла ианҳақәла, иара дшәаҟьеит, Аԥсынгьы дналԥрааит.

Сара абџьар шьҭысхит, ахацәа срызцеит, аҕа дыԥхасҵарц.

Урыстәылатәи ԥарала иџьыбақәа рҭәны, дхынҳәит аибашьра ашьҭахь.

Аиааира иаагаз ала сгәы хыхәхәо ирҭәны сиҧылеит сара араҟа.

Дзеиҧшразаалак ҳара даҳҭәуп, шьҭа ихы идырп сҳәеит, ҳхы ҳаназаанха.

Иара даафырхаҵахан, днасыгәҭасыргьы цәгьа имбеит, шәарҭа шыҟамз аниба.

- Ухы удырыр цәгьамызт, ҳачҳара ҧумшәан, - сҳәеит, иҳәаақәа дышрызнымкылоз анызба.

Сыбжьы заҳада, уи дцагәхахьан, длашәхахьан, игәы хаҳәхахьан. Адгьыл агәынқьбжьы иаҳауамызт, анацәа рылаҕырз дабылуамызт, абацәа рқәыҧсычҳабжь игәы ҧнажәомызт. Икәша-мыкәша реизгара даҩын ала ҧина иаҩызаз аҵыхәршәшәаҵәа, аҭиҩцәа, аахәаҩцәа.

Сара аргама избон, иацы иарцынақәаз иахьа иарбаҕьқәаны ишаақәгылаз.

Иара шьҭа хыхьынтә дсыхәаҧшуа далагахьан. Лымша ччиак иеиҧш сибон.

"Рада гәышьа" сҳәеит уаҳа ансылымша.

"Уа иҳәала, иҳәала уҩы аҳарккаанза", - иҳәеит иара.

Анцәа бзиарак иақәыршәа, Аҧсны!

Амал азы иҭиимхааит ҳажәлари ҳаҧсадгьыли.

Адамра хыла иаҳмырсааит ҳфырхацәа, ҳҵеицәа хазынақәа.

Убла хты, алашә!

Улымҳақәа еихыркка, адагәа!

Уҩы аарты, аҩаҳа!

Угәы ҧсах, ашәыргәында!

Ухы угәы ахымшәааит, ахшыҩҭра!

Иахьа гхак аныҟаҳҵа, уаҵәы иаҳзыҧшуп ма атәра, ма аублаа рлахьынҵа.

Мышкы ииуа мышкы дыҧсуеит. Аҧсуа еснагь аҧсышьа дазҵаауан, иабацәа рыҧсыбаҩ дананықә, аца иҭоу аҿыкәреи агьама ибомызт, азыхь даҩыхәомызт…

АПҞАҚӘА

Апҟақәа сгәы инҭыҧраан, ажәҩан инаҵалеит.

Ицон урҭ ҩееиҿкаа, ар реиҧш еишьҭагыланы.

Ицон урҭ ажәҩан аҵа ҵыхәаҧҵәара змамыз аҵәаҳәа еиқәаҵәа анҵо.

Апҟақәа халаны ицон, еицырхәхәа.

Ицон урҭ ажәҩан ҭынчра еиларгар ҳәа ишәозшәа, рчытбжьы мыргазо.

Урҭ рыҧсҭазаара аҧсаатә шкәакәа уажә бжьык аархылҵыр ҳәа ишәон, аҧсра лаҳәа еиқәаҵәа иазгәакьоу бжьык иазыҧшын.

Ҩ-дунеик еимаркуан сгәы иҭыҧрааз аҧсаа.

Ҩ-дунеик ирыбжьалан ҩееиҿкаа инеиуан аҧсаа. Ажәҩан иаҵан сылаҧш ианызсало.

Иаҳа-иаҳа урҭ рымҩа наскьон.

Иаҳа-иаҳа урҭ харахон.

Иаҳа-иаҳа аҵәаҳәа еиқәаҵәа пахон.

Ицон урҭ ҩееиҿкаа, ар реиҧш еишьҭаланы.

Сгәы аума, мшәан, абас ӡееиҿкаа аҧрышьа здыруа, абриаҟара апҟа рацәа зҭыҧрааз?

АРБАҒЬ АХӶАТӘИ АБЖЬЫ

Хынтә заҵәык роуп ахы лықәкны арбаҕь аңӷнаҭы.
Мышцәгьашьҭахьтәи азиас еиԥш, лыблагәқәа ааҭбаахеит.
Азынтәи амреиԥш, ллакҭа аахаахеит.
Ааԥынтәи ашәҭеиԥш, лзамҩа ааԥшзахеит.
Хынтә роуп арбаҕь аңӷнаҭыз.
Лыблақәа кыдырхалан амҩадуахь дыԥшуан. Иацәыхьанҭаз еидарак иаҵан лгәы. Уажәшьҭа уи маҷк иааласхар лҭахын. Илыздыруамызт иахьанза, уи дшамкәа дызшаз, уахгьы-еынгьы зыҳәара лгәы ахымшәоз, уажәы дызхирҟьаз.
Мчык уажә дышьҭнахзеит зынза. Лаб ихәшҭаара амца уажәшьҭа дазырԥхом, ашҭа ҭбаа-ҭыцә лцәыҭшәахан, дазкуам.
Лышьҭақәа рацәацәахеит ашьацраҿы. Ԥыхьақәа урҭ рыԥхьазара лҭахымызт, есааира ишырацәахозгьы лбомызт. Арбаҕь илнардырит уажәшьҭа урҭ акырза ишырацәахаз.
Хынтә роуп макьана аңӷнаҭхьоу.
Аԥҳәызба урҭ рыԥхьазара лгәазырԥхаз аилкаара уадаҩуп макьана.
Аха уи арбаҕьцәҟьа агәра лгоит. Ашҭаҿы ирацәахаз лышьҭақәа лыԥхьазоит.
Хынтә роуп ахы лықәкны арбаҕь аңӷнаҭхьоу.
Даҽа заҟантә ахы лықәкны ңӷнаҭрызеи?

АГӘЫ

Агәы ԥсзомызт…
Агәы аԥсҭазаара аҭахын…
Зегьы аҳауан, зегьы анырyан, зегь абон, аха агәы ңӷнаҭзомызт.
Сеилышәкаа ҳәа зныкгьы имҳәҳәацызт.
Аҵәыуабжьы уаҩы имаҳацызт.
Агәы ҵәыуалон, аха хаҳәҵас имҭҟәаццызт.
Агәы аус ауан, ԥсҭазаарак ԥсыс иахан, иара ала иалагон зегьы: абзиабара, аԥсҭазаара, аԥшзара, ахьаа, агәырҩа, аԥсахра…
Зегьы алазон агәы.
Иҵысит аибашьра Дузза. Аибашьра наскьанагон агәы.
Ахы алҟьон агәы.
Ишьабон агәы.
Иԥсуан агәы.
Ибзахон агәы.
Аиааира амш аҽынгьы лаҕырзыла иҭәыз агәы ауп.
Зегьы аахон, зегьы ажьжьон, зегьы ириааиуан агәы.
Аха иҟоуп уи иалымшаз, арыцҳарақәа зегьы зыхҟьо акы - егьа руазаргьы изеибамдырит, изеилибамкааит агәи агәи.

АРИ АҦСҬАЗААРА БЗИА ИЗБОИТ

Ари аҧсҭазаара бзиа избоит. Дарбан исымазкра. Са сыхәҭакгьы алоуп иара.

Са сгәы аартны саныччо, сангәырӷьо ауп адгьыл ааҧынра шәҭышха иантәоу.

Адгьыл алҧха снаҭахьеит. Уажәшьҭа, амҩан сшьацәхныслар, ма сышнеиуа скаҳар, иароуп сара сеиҳа зжьы зцо.

Сара адгьыл анапсыргәыҵа сышәҭыцны сангылоуп: аҩнаҭақәа сырҧшзаларц, аҭыҧҳацәа сыргәырӷьаларц, арҧарцәа сырманшәалаларц, абырг игәы ҿыцза дҟасҵарц.

Ҭагалан саргьы сканзоит. Азын саргьы сарыхьҭшьуеит. Аха издыруеит ааҧынра шааихуа, ҿыц ауаа шсыргәырӷьахуа, рынасыҧқәа ишрыцысҵахуа.

Сара адунеи азна сгәы разуп. Иаасыкәыршаны избо зегьы схырхуеит, бзиа избоит.

Уахагьы схи сареи ҳхала ҳаизынхеит. Мышкы исхызгаз аҧсҭазаара сазхәыцуеит. Асқьала иаадҵыз аӷбеиҧш, урҭ асааҭқәа сышрызхәыцуа алашьцара инасцәалазуеит. Дырҩегьых схала саарзынхахуеит ҽнактәи сыгхақәеи иҟасҵаз абзиарақәеи. Урҭ рыкапанра сцәыуадаҩуп. Рыуа еиҳау аилкаара сашьҭазам. Сара суаҩуп. Срызхәыцыр сҭахзам аҧсра, абзара, аҧсҭазаара уаара. Сгәыӷуеит, уаҵәы зегьы срыниап, зегьы сыриашап ҳәа. Уаҵәы сеиҭашьҭрақәлахуеит: стәоит иахьтәатәым, изуеит иутәым, исҳәоит иҳәатәым, срыдтәалоит бысҭа хьшәашәа зықәдымргыло ауаагьы…

Сара суаҩуп.

Ари аҧсҭазаара бзиа избоит. Исҭахуп, уаҵәы ҵьоукы сымраны срызкаҧхарц. Аха сшәоит, са сшәахәақәа урҭ рҟынза инамзар, урҭ аанызкылаша ашәшьырақәа рацәахар, азшәах еиҧш наҟ ибжьазыр ҳәа. Аха иҟоуп зыгәра зго, мыч ҷыдак сылаҵаны ҧхьаҟа сызго…

Суаҩуп сара.

Ари аҧсҭазаара бзиа избоит!..

УЗЫРҨЫР – ИУАҲАУЕИТ, УНАҦШЫР – ИУБОИТ

АҼЫМҬРА АБЖЬЫ

Аԥсуаа ишырҳәо еиԥш, иижәша азыхь ахы ыҵна-хаанза, машәырла дҭахеит сашьеиҵбы Вахтанг.

Аԥсрақәа иагьакуп, иагьыбоуп. Иаалырҟьаны, ухы иақәнаумырго, уззыԥшзам ануаҭәашьахалак, аԥхьатәи амшқәа раан ауаҩы ихы иаҭәеишьаша, иҟаиҵара изымдырыуа дықәхоит.

Ҳгәараҭаҿы иҟалеит арыцҳара ду. Иааины иҳа-дышшылон ҳазҭахыз ауаа, иҳахәлаҵәуон, ҳрыц-ҳаршьон.

Арыцҳара – рыцҳароуп.

Аԥсы дыкәан ԥшьымш.

Ԥшьымш дузза сан, ашьха цәҳәыраҿ еиҭагашьа змамкәа иқәхаз ахаҳә ду аиԥш, деиқәԥсы, дҵааршәыраха иахьа хәлаанза лԥа дихатәан, ажәак аалҿымшәо. Нас, уаха шаанза, ҿааихак лымазамкәа, амыткәма гәыҭшьаага ҳәо уи дихатәан, аҷаԥшьаразы уаҳа даеазәы днамышьҭзо.

Ашьҭахь излеилкаахаз ала, еынла, зыҟны дым-цәажәацыз лабхәындцәа дуқәа лыбжьы рмаҳарц азы лҿырԥсны, лхьаақәа зегьы лылаҵьгәаны илҵәах-уазаарын. Дара рыҩныҟақәа ианцалак акәын авулкан еиԥш ианԥжәоз, нкылашьагьы уаҩы ианизамҭоз ан лгәы, лшьа, лыламыс.

АН ЛХАРҴӘЫ

Аԥсуа жәлар ҳҟаза ду Уасил Царгәыш иаб диздырзом. Уи ажәытә аибашьра ду аан хабарда дыбжьазит. Иааизынхеит ани аԥеи.

Ахаҵа аҩны дахьыҩнам, аԥҳәысеиба лыҷкәын заҵәи лареи реибаазара иацу ауадаҩрақәа ззымдыруада, зхаҿы аагара злымшода.

Акәтагь цәа дылкәкәааны длаазон Уасил иан, ԥсаҭа шкәакәа.

Ауаҩ иакәым, абна илоу ашәарахгьы зны агәы бааԥсхоит рҳәоит. Игәы бааԥсхан, ахәшәтәырҭа дҭахеит Уасил. Уахгьы-еынгьы тәамҩахә змамыз аҩнтәи лусқәа лҿырхаршәало Аҷандареи Гәдоуҭеи дрыбжьалеит ан. Ма, ахәшәтәырҭаҿы уи ирҭоз афатә лыҷкәын изхоны илыԥхьазозма.

Есенеиԥш уи аеынгьы Аниута лыҷкәын ихәы аалыр-хиан, Гәдоуҭаҟа амҩа дықәлеит. Мидарадәы днахысны дышлеиуаз иаалыхьзеит рколнхара иамаз аидара-шьҭыхга амашьына. Амашьынарныҟәцаҩ иахьа дибазма аԥҳәыс ламыс Аниута, илзааникылеит.

– Бааи, бҭал, бхацкы сцеит, Аниута, – иҳәеит, аԥҳәыс ҳаҭыр лықәҵаны, лымаршәа куа.

– Аа, ухацкы сцааит сара, даара иҭабуп амашьына ахьсзаанукылаз, анреи аԥареи узыбзиарахааит, аха угәы иалумырсын, сара шьапыла сцоит, – лҳәеит.

– Дихеит, сара ақалақь аҟынза сцоит, баргьы уахь бышцо здыруеит, иахыбҭаху бнасымгои, – амашьынар-ныҟәцаҩ Аниута лхы зыхлырҟьоз изеилкааyамызт.

– Нан дукәыхшааит, уца, сара амашьына сҭалазом. Избан акәзар, Маҵь изы исырҵәыз ахарҵәы амашьына иаҟьар, еилаҩынтны иҟалар ҳәа сшәоит. Сара с-Маҵь ахарҵәы баҟаза, амҳаҵә аламло ианыҟоу бзиа ибоит. Уи бзиа иибо изыҟасымҵар, уаҳа иззыҟасҵода, – лҳәан, лсумка иҭагылаз ахарҵәы ҵасыр ҳәа дшәо, изхьынҳалаз лнапы ҿыцны икаҳауазаргьы хьаас ишлымам дырдырyа, ашацаҳәа лҿыналхеит.

БЕЛЛА

Иаалырҟьаны гәамбзиарак ааизцәырҟьеит сҩыза Алик Дауҭиа. Усҟантәи аамҭазы Аҧснытәи ахәшәтәырҭақәа зегьы ақырҭуа жәлар иреиуаз ауаа ракәын аиҳарак знапаҿы иҟаз. Акыс, даргьы иаартны ҳҿагылара иалагахьан. Уа-ҭахы, гәакьак думамзар, урҭ рымҧанҟа ақәларагьы гәаҕьуацәан.

Ажәакала, Алик избеит Леининградҟа дцарц ҽеыхәшәтәра.

Анцәа иџьшьаны, Алик ичымазара уадаҩрак зламыз акәын, 20-ҟа мшы рыла ихәшәтәра иалгеит. Иаргьы ихыиҧсы дақәгәырҕьо аҩныҟа даауан. Саргьы, иҩыза гәакьак иаҳасаб ала, адырра сиҭан, ҳзеиҧш ҩызак, амашьына змаз ҷкәынак дсыманы сиҧылеит Аҟәатәи аҳаиртә баҕәазаҿы.

Аҳаирплан штәаз, Алик ҳааиҧылан ҳиеигәырҕьаҵәа дгәыдаҳкылеит, дхыдаҳкылеит. Имаҭәақәа амашьына абагаж инҭаҵаны, иара дҳагәҭылак Аҟәаҟа амҩа ҳақәлеит.

– Алик, – иҳәан, иашьҭахьҟа даахьаҧшит, амашьына аҧсҟы зкыз ҳҩыза. – Сара иахьынзаздыруа уареи сареи ҳаиҩызцәоуп, аҵара ҳаицалгеит, ачеиџьыка еицаҳфахьеит. Бзиарамзар ҳабжьара цәгьарак бжьамлацт. Амала иуцәыззом, сзыхҟьа сзымдырзо, уара уахьынзаҟамыз, ҩынтәҟа уҧшәма сгәы нлырхеит.

– Иуҳәо саргьы исзеилкааауам, сыҧшәма ҧҳәыс угәы нлырхартә еиҧш уаргьы иуҳаҿым, ларгьы илхаҿым. Уи уа Аҟәа ҳнеир еилаҳкаап, аха усгьы амҩа ҳақәуп, шәызхибарҟьаз саҳәи.

– Зныкҩынтә машьынала сшаауаз Белла ахәыҷ баҳча "Алашара" аҧхьа ахәыҷқәа лыманы дсықәшәахьан. Саргьы смашьына аанкыланы лхәыҷқәеи лареи аҩнынза иаазгар сҭаххан, аха ега зургьы смашьына дҭамлеит. Иуцәыззом, маҳагьак сиеиҧшны схы збо сҟалҵеит.

- Сыҧшәма ҧҳәыс умашьына дышҧаҭамлои, сҩыза гәакьа, аха сыҟамзаара иақәыршәаны џьоукы жәа

бааҧсык ҳабжьарҳәазар акәхап. Аха умццакын, уажәыҵәҟьа аҩны ҳнеиуеит, уаҟа еилҳаргап уаргьы саргьы ҳзыхҟьаз.

Абри ала уи атема амҩан иаанаҳкылеит. Нас иаҳҳәашаз маҷхызма, ааигәа еибамбацыз аиҩызцәа.

Алик иҩны ҳахьааиз, ҿык-бзык иазымҳәо астол рхианы, лхаҵа иаара дазыҧшын Белла. Алик аҩны ааҩналаха иазаанза иаразнак иҧҳәыс длызҵааит, амҩан ҳазлацәажәоз аус аҵыхәала.

- Аа, уи аума хьаас иумоу, - лҳәан, дааччеит Белла. - Уҩыза саҭеимҵааит, уи имацара иакәзам уара уҟамзаара иалагзаны "згәы нсырхаз" уҩызцәа. Алик, уара ҽыхәшәтәра уахьынзаҟаз ухәыҷқәеи сареи ҳамацара аҩны ҳахын. Ахәыҷқәа абаҳчахь ргара-раагара сара сзы имариазамызт, арахь сусурахьгьы сцар амзи. Аха азәгьы имашьына сҭаломызт, сынкаҳауа сшааҧсазгьы. Избан акәзар, уара аҩны уҟазамызт. Уара уҩызцәа иахьа азә дсықәшәан сааигеит, уаҵәы - даҽеазәы. Урҭ зегьы уара ишуҩызцәоу угәылацәа ирдыруама? Ишҧарҳәарыз зыбз иафо адәы иқәу ауаа. Лхаҵа дышцаз, ахацәа машьынала аҩныҟа даарго иалагеит ҳгәыла ҳәа ргәы иаанамгоз. Сара исҭахуп, ега гәаҟра сҭагылазаргьы уара уаҳаҭыр, сара саҳаҭыр, ҳҳәыҷқәа раҳаҭыр хьчазарц. Уажәшьҭа нахыс уҩызцәа сывымсааит, саргьы сгәырҕьаҵәа урҭ рмашьынақәа сырҭаланы саалоит.

Аиҩызцәа ҳааиҿаҧшит. Иаҳҳәара ҳҿашәомызт.

Алик иҳаҿы насыҧ лашак ықәын.

МАИАНА

Аԥхын мшқәа руак азы акәын. Сыԥшәма ԥхәыси сареи ҳаицны ҳнеит сҩыза Анатоли Лагәлаа иҟны.

Ҳааидтәалеит.

Аԥсуа ҩнаҭа бзиа иаазаз Алина иаразнак афатәҟаџарҭа дныҩналеит. Сара маҧ-чап ҳәа саламгеит. Уи лчеицьыка иахьа избазма. Амала, сеиқәыцәо азба сакуан.

– Маиана! – Сыбжьы налықәсыргеит, зан лыцхраара иаҿыз, Анатоли иԥҳа Маиана. – Зык сзаага, сбыҳәоит.

– Уажәыџәҟьа! – афатәҟаџарҭахьтә лыбжьы аалыргеит Маиана.

Уажәыџәҟьа зҳәаз Маиана азы сзаагара дадхалеит. Сара сыԥхашьаны ҩынтә лызҿысымҭзеит. Арахь леилҟьашьагьы здырыуеит. Уи еиџахо ԥҳәызбазам. Издыруада азрыжәтә нкыланы ирымамзар ҳәагьы агәаанагара соун, иахьынзазалшо саатәап ҳәа сызбеит. Аха иабаздыруаз уи слыршанхарц дшыҟаз.

Ҳахьтәаз асасааирҭа ашә даахыџит Маиана. Ларма напы иакуп аҩы зҭарҭәо аҳаԥшьалых-аирыз, ларҕьа напы иқәгылоуп џәыцак азна аҩы асаан ианыргыланы.

Исҳәо сҿамшәо саанхеит.

Ари аҩыза ахҭыс аҳәамҭақәа рҟны исаҳахьан, аҩымҭақәа рҿы саԥхьахьан, аха лаԥшҿаба исымбацызт.

– Быԥсынџры дуззахааит, Маиана. Абас бзаазаз бани баби анцәа илԥха рымазааит! – Маиана дныҳәаны, саџәца нҭасыркәкәеит.

ЏЬУЛЕТТА

Аибашьра хлымзаах анцоз акәын. Аԥсны мрагыларахьтәи ахәҭа ақыҭа ауааԥсыра ашәарҭа бааԥсы иҭагыланы иҟан. Ақырҭуа фашистцәа, аибашьцәа рнаҩсгьы, ақыҭақәа ирыланхоз ауааԥсырагьы ндырџәарц абомбақәеи аснариадқәеи џыхәаԥџәарада ирыларыжьуан. Еиқәырхатәын ахәыҷқәа, аҳәса, аҭаҳмадцәа, аҭакәажәцәа. Алшара хәҷык зауз руа-рҭынха ахьынхоз ахәџақәа рахь идәықәырџон, аԥсеиқәырхага авер-талиотқәа ирыхьзаз мраҭашәаратәи ахәҭахьы иаарышьҭуан.

Кәтол ақыҭан, сҩыза Рауль Лашәриеи уи иԥшәма ԥхәыс Џьулеттеи, хҩык асабицәеи, зықәра зиааихьаз раб ахымхәеи иаарыдхалеит. Зегьы ахьынџәо ҳаргьы иаҳразҟхароуп ҳәа рҭагылазаашьа реандраалеит.

– Ҳара ара ҳаҟагәышьоуп, аха бара Абзыԥан бахьцаша бҭаацәа ыҟоуп, ахәыҷқәа аашьҭыхны бцар, иауеи, - ҳәа Џьулетта илазҳәақәаз ҟалеит, дрыцҳашьаны.

– Сара сҭацаны Кәтол саанагеит, схәыҷқәа ара иит. Ишәарҭахеит, аҿыџәахырҭагьы сымоуп ҳәа схәыҷқәа раб иҭаҳмадеи иареи еизныжьны сышԥацои. Кәтолаа ишәыхьуа саргьы исыхьып, – лҳәеит Џьулетта Смырԥҳа.

ЛИЛ

Лил Шьоуа-пҳа Акәасқьа ақыҭан ҳаҭыр ду зқәыз пҳәысны дыпҳьазан. Лыхшара, лмаҭацәа, аныҳәаҩ бзиа ихы лыдиныҳәалартә дыҟан. Иара убасгьы Лил дыпҳьазан зыхшыҩ еилфачаз, ажәа ҟәыш апшаарaзы зҵьыба иҭамлацыз пҳәысны. Ллафқәа ракәзар ихаан, ианаҭаххозгьы ирхәыцган, иаазаган.

Ламысла иаазаз ажәытә ҳәсақәа зегьы реипш, Лил ианылгәампхоз рацәан иахьатәи ҳәар реилаҳәашьақәаки рхымҩапгашьақәаки, аха илымчыз. Аиаҳарк уи ибаны дықәгыломызт аҭыпҳацәа рыҵкқәа ркьаӷзаны ирышәҵаны ианныҟәоз.

Аамҭа шәынтә еиҭасуеит. Иаалырҟьаны аҵкы аркьаӷра ахаҭыпан ароура модахеит. Ари Лил лылапшҵар иҵамшәо иауҟахыз, аха узеигәырӷьацәо умпыҵазыр шалшоз дырны, ӷымҭзакәа лгәырӷьара ҭаҵәахны илыман.

Ҽнак зны, Лил лмоҭацәа азӷабцәеи лареи аштаӷы ашәшьыра иҵатәаны ишцәажәоз, реилаҳәашьа уааигәырӷьаратә, икахәхәа-кахәхәа, зӷабцәақәак ргәашә илсны, адәыӷба ааҿасырҭахь ицоз инархьпшит.

– Иббома, нана, бгәы иаламзи, азӷабцәа рҽыхтны иныҟәоит ҳәа, арҭ рыҵкқәа шаҟа иауу, - лҳәеит, лмаҭацәа руазәк, лылақәа ыргазмалны ланду дналӷаапшын.

– Изымбои, ишпазымбо, нан. Амала зных ихутыз, нас ихуҩеит ҳәа акраанагоума, – налаҭалкит уи.

ЕҬЫР

Сашьа Рауф ичкәын Еҭыр ачарахь дрыманы ицеит. Ачара змазгьы ҳаҳәшьа Мзиа лакәын. Еҭыр хәычы иқәлацәа дрыцын. Дыхәмаруан. Ихәычра иага ииааиуазаргьы, иахьынзауаз, иҭаацәа рылапш иҽацәирзуамызт, ргәы штынчымхоз идыруан.

Ачара анеилга ашьҭахь, Еҭыр иаб иашьа Ражден имашьынаӷы рҽанеизырга, дрышьҭит Еҭыр Ражден дааипхьарц. Акраамҭа урҭ аҩыцьагьы рхабар ыҟамызт. Нас даaит Еҭыр.

– Уабаҟаз, дузымпшаазеи, Ражден? – азҵаарақәа наирҭеит.

- Дышпасзымпшааи. Дсыпшааит, аха санааидгыла, хаҵаки иареи еицәажәон, аиҳабацәа ражәа иалгаанза саарзыпшыр акәымзи, рцәажәара ааныскылозма, - иҳәеит Еҭыр хәычы, дкәыбчаза.

– Уи бзианы иҟоумҵеи, Еҭыр ахаҵа, – лҳәеит, лгәы иахәаны, иаб иаҳәшьа Римма.

САН ЛЫЛАӶЫРӠҚӘА

Аибашьра анцоз аамҭазоуп. Ҳзыԥсахраны иҟаз аҷкәынцәа апозициахь ианҩеи, урҭ ҩазгаз амашьына ҳара ҳалбаанагеит.

Шьыбжьышьҭахь ҟалахьан. Аҩны сахьааиз, ԥсы зхоу азәгьы ашҭа дыҟәсымбааит. Снаԥшы-ааԥшуа сышгылаз, амхырҭа шыҟаз ахәыҷқәа рыхәмарбжьқәа саҳаит. Издырит амхырҭаҿы уск ишаҿыз. Хыма-ԥсыма акы снацҳан, амхырҭахьы сцеит. Сахьнеиз, сани лҭацацәеи аҟәыдхақәа ылхны аҟәыдшьапқәа рыварсра иаҿын.

Ашырҳәа сан илкыз акылҵәага аалымсхын, адгьыл акылҵәара сналагеит. Ларгьы дааԥсаны дыҟамзи, днаскьаны дҳахәаԥшуа длатәеит. Аиаша акәзар, хәыҷҵас саргьы дыгәхьааганы сыҟан аҟнытә, уажәы-уажәы сынцәыҵԥшны сналыхәаԥшлон. Ус, даҽа зных лара лахь снаԥшызар, лылаӷырӡқәа еишьҭаланы лзамҩақәа ирҿибаҳәа илеиуеит.

– Сан, иҟалазеи, ибыхьзеи? – слазҵаапт сара.

– Акымзарак смыхьзеит, ҽааны зымбаша сара, – лҳәан, лылаӷырӡқәа аалрыцқьеит. Сара уаҳа лыла-ҿысымҭӡеит.

Аибашьра еилгеит. Ҽнак аҭаацәа ҳаилатәаны ҳшеи-цәажәоз иаасгәалашәеит сан лылаӷырӡқәа. Сеиҭа-лазҵаапт, усҟан бзырҵәуааз ҳәа.

– Исыхьуаз, аха акылҵәага кны аусура уахьаҿыз, аибашьцәа ишәхыжәгахьоу сазнархәыцит, иҭахахьаз сгәаланаршәеит. Насгьы, уара сахьухәаԥшуаз сгәы иаанагоз удыруоу, усҟан сшәаны исызҳәомызт акәымзар. Абри ахаҵа игәы иаруны аус дызлаҿуи, мышқәак роуп, еиҭа аибашьра мца дналагылахуеит ҳәа ан лшьа саргәаҭеиуан.

ҬАМАЗ

Уамашәа ишоу хаҵоуп Ҭамаз Цахнакиа. Уи аибашьра ашьҭахь ихаҵареи, иуҩреи, игәыҭбаареи ирызкны синопаа рыҷкәынцәа ирҳәамҭаны избахә саҳахьан, аха хаҭала дсыздыруамызт. Иааигәаны ҳанеибадыр, дџьасшьон сара, уи ахаҵа. Ахаҵареи агәымшәареи ихьынҳәҳәала иҟәынҵаны, ҩ-протезк дышрыҟәгылазгьы, иара иаҳа адгылара шиҭахызгьы, иуа-иҭынха, иҩызцәа, дҳашьҭан, иҟаиҵоз ацхыраарақәа маҷымзт. Аха зегьы ирыцкны избоз, аибашьра абриаҟара дшаргәамҵуазгьы, сара уи ахаҵа ихаҵарақәа дрылацәажәо, ма иҭа-гылазаашьа ихы иаирхәарц џьара дымҩахыҵуа зымбеит.

– Ҭамаз, – сҳәеит сара, – аибашьра рхы иархәаны, џьоукы, амхәыцқәак ирыҟәнагам аусқәа ирышьҭоуп, уара "Агәымшәараз" амедалҵәҟьа урымҭеит, изыҟәнагоу аусҳәарҭахь еиҭаҳәатәзар?

– Сара исымоуп, – насаҭикит иара,– зегьы иреиҳау аҳамҭа, сыԥсадгьыл ахы иаҟәиҭуп. Сара сыҩны счамҩахә ыҟоуп. Амала, еиҭаҳәатәу, иаҳҳаҳмыршҭыша, иҳацәҭахаз аҵеицәа роуп. Убарҭ ирыҟәнагоу ажәа шәызҳәар, шәара ажурналистцәа, ашәҟәыҩҩцәа, усҟан ҳара аибашьцәа зегьы ҳзы инасыԥ дууп.

Сара ацәажәара иҵегьы иацсҵар сҭахын, аха иблақәа, ахаҵа ацәажәара мыцхәы шиаҭәам сырдыруа, скылкаа исыхәаԥшуан аҟнытә саанырҟылеит.

АЏЬАБАА БАША

Ари ажәабжь саҳаижьҭеи акыр ҵуеит. Усҟан сыҷкәыназан. Ҳаибадырит аҭоурыхдырыҩ, аҵарауаҩ Вианор Пачлиеи сареи. Лассы-лассы икабинет ахь снеилон, игәалашәаракәа сырзызырҩлон. Акыс иара убас дажәабжьҳәаҩ бзиан, еиҭеиҳәоз зегьы рыԥсы рхан.

– Усҟан, абри уара уеиԥш сыҷкәынан, – дналагеит еҿнак, игәалашәарак сеиҳәарц саниҳәа. – Аԥсны дааит акырҭуа ҵарауаҩ, афальсификатор Пауле Ингәараҟәа. Уи, иуаҳахьазар акәхап, аԥсуаа акырҭцәоуп ҳәа иҳәон, ишьақәирӷәӷәарцгьы ихы иаимырхәоз ҳәа акгьы ыҟамызт. Ишысҳәаз еиԥш, Аԥсны дахьынзаҟаз аамҭа иалагзаны Лыхнытәи ашкол ахь дцаны ибарц, арҵаҩцәа дрыҿцәажәарц иҭаххан, уахь иныҟәараан сара сицырҵеит. Маҭ кышьа сымамызт, сицны сцеит. Зынран. Ашкол ашҭа ҳаақәсны, аҩналарҭа ҳнадгылон еиԥш, аҵәцәа ааҟалан, хәыҷ гәарҭак азхыҵреиԥш иааҳажәлеит. Аха, аиҳабацәа ашә ҳшылагылаз анырба, рхылԥақәа аархырхын, реыриашаны иаагылеит ахәыҷқәа. Ингәараҟәа еҿымҭзакәа акраамҭа урҭ дрыхәаԥшуа дгылан, нас – уаала, ҳахьааз ҳцоит, – иҳәан, даагьежьит. Сара иҟалаз сзеилымкаакәа, исызимҭаз азҵаара сыбла ихыҳәҳәыла снеизыԥшит.

– Сара баша схы сыргәаҟуеит. Арҭ қырҭцәазам. Иқырҭцәазҭгьы иааҳажәланы ҳкарыжьуан, – иҳәеит, игәы каҳазаны.

МЕСУҬ

Месуҭ Ажьиба иабдуцәа Аԥснынтәи Ҭырқәтәыла иагеит. Ҭырқәтәылантәи Месуҭ ФРГ днанагеит. Ааигәа, уи, Аԥсны иашьцәа дахҭан. Уи шыҟалазгьы ус ауп: круиз ҳасабла Шәача дыҟан. Аԥсныҟа аҭел дасит, Ажьиаа рахьынтә сназацәажәаша азәыр дыжәдыруазар ҳәа. Сашьа Рауф Ажьибеи иареи еимардан, ахьышәҭҳәа дцаны, ҩымш уи Шәача иҟазаара ихы иархәаны, дааигеит Аԥсныҟа. Иабдуцәа рыдгьылқәа, рыԥсҭазаашьақәа иирбеит. Ахәылбаеха, иара Рауф иҩнаҿы иҟаҵаз ачеицьыкаҿы Месуҭ иҳаиҳәеит, ФРГ аус ахьиуа дзықәшәаз хҭыск: - Сныҩнаргалеит аудиториак. Астудентцәа ҳәа итәоу зегьы ҭыԥхацәоуп, арԥыск дрылазам. Исарҳәеит урҭ зҭоу афакультет иахьзу: "Аҭыԥҳа ииашаны лаазара, ахымҩаԥгашьа, ҳаҭыр зқәу ауаа рԥылашьа, рацәажәашьа дақәшәо лазыҟаҵара". Ахьз абасшәа иҟоуп. Иддырҵақәоз цқьа ианеилыскаа, аччара салагеит. Аҵараиурҭа аиҳабы иҟалаз изеилымкааит, узырччозеи ҳәа дсазҵааит. Сара иасҳәеит, Аԥсны ҳәа аԥсадгьыл шсымоу. Уаҟатәи аҭыԥҳацәа ашкол ахь аныҟәара иалагаанзагьы, араҟа хәышықәса иддырҵо дара ишырдырхьоу. Аҵараиурҭа аиҳабы, иага изеиҭасҳәазаргьы, ахаҵара ицәыуадаҩын аҵабырг шиасҳәаз, аха иҟоу ыҟоуп, ҳара аԥсуаа даеа милаҭк иламҩашьо уаауп.

САРА САҦСУОУП

1989 шықәсазы, Аҟәа инхоз ақырҭуа жәлари ҳареи ҳанааидыххылаз аамҭа азоуп ари ахҭыс аныҟалаз. Усҟан иҟаз ахҭысқәа ззымдыруада.

Мгәызырхәаҟа сцоит ҳәа смашьына агараж иааҭызган, сахьынхоз, Аҳабла жәытә аҟнытә саахаҵәин, Гәдоуҭаҟа схы рханы сҿынасхеит. Ақәа кыдхаҽа иауан. Амҩа уаҩҧсыкгьы данымызт. Ус, дахьаанагаз сымбазо, ақәа дацәшәаны џьара дцәыҵагылазар акәхарын, 30-ҟа шықәса зхыҵуа хаҵак инапы ҟьо амҩа дааныххылеит. Амшцәгьаха, дрыцҳашьаны амашьына ааныскылеит. Иара ашырҳәа дынҭаҧалан, иижәхьаз шиаҧысуаз иныҧшуа, еилаҟәаҟәа урыс бызшәала иҭабуп ҳәа сеиҳәан: – Уара ма уаҧсуоуп, ма ушәануоуп, – иҳәеит.

– Сара саҧсуоуп. Амала, сшәануоушәа угәы иазырбаз ауп исзеилымкааз, – сҳәеит.

– Изымдыри ушаҧсуаз. Ари иҟалаз аидыслара ашьҭахь, уагыруазар, ма уақырҭуазар, ушәаны уаагылазомызт, иузымдырыуа ауаҩы дышьҭухзомызт, - иҳәеит иара, ихаҿы гәыбзыӷ-ҿыхаарак ықәҵаны.

– Уара узмилаҭда? – сҵааит саргьы, иара ихала ихы ансылеигала.

– Сара сшәануоуп.

– Ҳаидысларағы, шәара ашәанцәагьы шәхы ҽеимкәа иаашәырҧшит.

– Урҭи сареи ҳаидумкылан, аҩыза. Сара аҧсуаа срымаҳәуп. Схәыҷқәа раншьцәа бзиа ианызымба, нас сара сышьхауҩума?

"Иуҳәо ахьынзаиашоу здыруада, аха уанышьҭысхх, сахьынзацо узгап", – ҳәа сгәы иааҭысҳәааит, схала сҽызқәсыршәаз сҽанрааланы.

АСАТИРЕИ АИУМОРИ

ИЗМААНОУЗЕИШЬ?..

Уаанза ишыҟаитцалоз еипш акәымкәа, иахьатәи амш азы ақьаадкәа рзыжьра дшаалцыцәҟьаз, амшын апшаҳәахьы дныкәымлазакәа, дышиашаз аюныҟа дааит.

Усгьы ауадақәа реимдара иқәшәар ҳәа даушәахуаз, дышиашаз, шьҭаларҭасгьы, тәарҭасгьы, гыларҭасгьы ирымаз, Ԥарч ишәишәи еипш зегь злазоз руада затцәы дныюналан, юнымаҭәала иеааиҭакны ақалақь ашыра далаԥшуа, ҳамҭак аԥенцьыр иеаалаирхеит. Цәа-шьыркыла уашьҭазаргьы зны лбаадара аҟара иҟоу ҳауа цқьак џьара иуԥыхьашәомызт, убри аҟара аҳауа ауаркь ахылҟьо, асаба алачны иҟан. Аратәи аҳауа аюнуцҟатәи аҳауа рацәак излеиҭьыз егьыҟамызт аҟнытә, ихәҳаны иааигаз агазеҭ ҿыцқәеи ажурнал ҿыцқәеи иманы, Трахеиатәи аибашьра иалцны иаазшәа, ихәахәа-жьахәаны ирызгылаз, шәышықәса зхытцуаз рдиуаныжә иеныкәикит.

Афатәҟатцарҭахьтә ихааза, фатәык афюы лаҳа-лаҳауа, уҿытца азы аанагартә игон. Насгьы уахьынтә ҟәынд-шәындбыжькәак дәылыюны иааиуан, иԥшә-маԥҳәыс азәы дышлацәажәоз мюашьо.

Дюагылеит.

Дааимҳәа-еимсашәа ааҟаитцан, афатәҟатцарҭа хәычы иҿаз ашә рҿыжуа иааиртит, иԥшәмаԥҳәыс агаз плита хәычы дахагыланы фатәы хаақәак рызра даҿын, ларҭьарахь ала ҳҟәардә еицаҟьа хәычы лхәамц-па ықәрҟәыҟәны, лыбла хәыцкәа кәиза, дхәыҭхәыҭуа лыԥҳа акы лалҳәон ианхәа. Дшылбаз еиԥштцәҟьа, иухьша, узгаша ҳәа какан хык иаҟараз лхаҿы ааихалырччан, даагәыдылкылеит.

Иԥшәма блатцыхәала дааихәаԥшын, лус деиҭа-налагеит. Уи ус лыԥшышьа иахьа ибазма, абҳәаса ҟамла еиԥш лыблақәа тцәматаҭьаза данааиԥылалак, ма, иҟамзаара иақәыршәаны ианхәа аюны дыҟан, ма акы лгәы ԥнажәеит ауп.

Ианхәеи иареи ауадахь инеит. Адиуан иԥсаҟьаны иқәԥсаз агазеҭқәеи ажурналқәеи данынарыхәаԥш, ишибоз, адыд лысызшәа, дааҭрысит, аха еимгеимцаран инылхыԥсаан, днаскьаны лхәамц-па хәыцы кәакьк иныкәалгзеит.

– Даара шәыҭшәаны шәынхагәышьоит, сара иԥсы-ша…–лыблақәа аалырԥаҭԥаҭын, иныцакшәа лԥынтца тцәырԥса дынҭацәажәеит ианхәа.

- Макьаназ ари ҿеалаҳгзартә ҳаҟоуп, нас мышкы зны уадақәак шԥаҳмоури, - иҳәеит иара, лассы ишиоуцәҟьо агәра газаны дыҟоушәа.

– Ааи, аха… - аригьы гәынамзаран.

Афатәҟатцарҭаҿы иҿаз ашә ааҿыжит. Ԥшь-блак лылаҟаца ԥыҭраамҭак ашә даалахеит иԥшәма, нас ашырқьҳәа днаицәхасын, ажурналқәа днарыгәҭасны, днеины лан дналыватәеит.

Аиашаз, еинаалак, ԥшзакы лоуп иԥшәма, аха иахьа лқьышәқәеи лылацәақәеи тцааза, уаматцәҟьа лса-хьахәуп.

– Журналқәак урытцакь уаахт, ажурналист! – ажәа "ажурналист" днақәыҭәҭәаны ҿаалҭит иԥшәма.

– Бара быда еазәы сзанааҭ ирцьо смаҳацт, иахьа ибытцалаз сзеилкааyам акәымзар! - иҳәеит иара, акы лгәы ишалоу шьахәлатцәҟьа ишидыруазгьы.

– Исзеилкааyам, исзеилкааyам! Ахаангьы иузеилкаарц уҟазам исытцалаз! Избан акәзар, сара ара қьаранцьык сиюызоуп! Изысҭахузеи узанааҭ, уюны акатца млаганы иԥсуазар! Абри сааидызгалаз баҳәшьцәеи бареи абри аюыза аразҟы хазынақәа анцәа ишәҿаижьлааит!.. - Уаҳа илҳәо лҿамшәазар акәхап, афырҳәа дюагылан, афатә-ҟатцарҭа дныюнапҟа дцеит. Иара инцәытцакшәа ианхәа лахь данынаԥш, гәаныла "аферым сыԥҳа" шылҳәоз лхаҿсахьа ииаанихт, ларгьы дышлыхәаԥшуаз ангәалҭа, лцынтца хаҿы мчыла иаалырччеит.

Дааюналахт иԥшәмаԥҳәыс. Уи ус илҟазшьан: акы данаргәаалак неиааираха илысуан, нас афатәҟатцарҭеи ауадеи дышрыбжьоу иаалхылгон.

– Ара бааишь, бгәы иалоу цқьа еилҳаргартә иҳәеишь,– иҳәан, ианхәа дыштәаз игәаламшәазакәа, лнапы кны даахан, адиуан днықәиртәеит.

– Уара ужурналиступ, атцара ду утцеит, сюызцәа рҿы урехәаара сшаҿыз сыбзгьы хеит, даргьы рлымҳа за-ҭьастәит. Арахь уцьыба амц ҭаԥсуа, ууалафахәы

уазыҧшуа утәоуп... Ас иабанзасычҳари? Ҳаҩны ыҟам, ҳадәны ыҟам, арендла уада ҟәкык ҳаҩноуп, арахь ҩнымаҭәа ҳзыҩнагылазам!.. - ахәыҷҟәа реиҧш инеималҭәеит.

Арҭ алаӷырзҟәа усгьы ахацәа ргәы ҭызфаахьоу ракәын. Иаргьы дашьцылахьан аҟнытә, рацәак хьаас имкзеит.

– Абас еиҧш иҟоу ацәажәара уаха нахыс абра сыҩны исмаҳароуп! - иаргьы иеирцәгьарц иакәикит.

– Уҩнымкәа, еихачаҧа иузгылоуп... Сара соуп иразҟыдаз ҳәа, дбымбои сан, абни аҵаардәына маамынсахьаҵәҟьа закә разҟу илҿаҳаз! – дырҩегьых илҳәац лҳәон.

Аҵаардәына ҳәа дызҿу ргәылаҧҳәыс Сырма лакәын. Илуеи, аҧҳәыс замана, аха аҳәса ртәы ижәбац. Иҧшәма лаасҭа лара дкылцаны дахьеилаҳәаз, аҩны бзиа ахьлызгылаз, ахьымаҭәа рацәаны иахьлымаз, ари лгәы ҧнажәон, насгьы дланхәҧҳа дуу џьышьап, ахьызшьарагьы лылҭахьан.

– Баргьы уи лҟынза быҟамзаргьы, хар бымам, беаанкылеишь зны, - лыҧҳа илыцраз амца ҿыцәааuазшәа лбазар акәхап, даеа фархь ҩақәак наганы инақәылҧсеит ианхәа ҟадыць.

– Думбо Сиҭ! Зынза хә-класск роуп дзылгахьоу, арахь инапы ахьааиҟьалак аҳәиҵәҳәа аҧара аашьҭихуеит! Уара? Уара жәаф шықәса аҵара уҵон, аха ушгазаз, ушыччиаз уаанхеит!

– Сиҭ дӷьычҩуп, сара сыкруҩуп!

– Сиҭ дӷьычҩуп! Иҳәеи иуцәиӷьычыз?

– Сара дсыцәӷьычуеит, бара дбыцәӷьычуеит, аҳәынҭқарра дацәӷьычуеит – зегьы дҳацәӷьычуеит.

– Хышықәса роуп иҵуа аусура далагеижьҭеи, арахь ахан ӷьазӷьазуа иргылеит! – Уажәшьҭа ианхәа лахь лхы лырхеит лыҧҳа, лан иаҳа дылзызырҩуазшәа анылба.

– Иҳамдыруеи, ҳақәымныҳәахьеи, мызктәи буалафахәы зегьы уи иақәҳмырзхьеи, – иҳәеит иара, ари зынза иҿы асыркзеит ҳәа изылхәар ҳәа дацәшәаны.

– Имашьына цырцыруа иашҭа иҭагылоуп!

– Ҳаблақәа хнамкхьеи!

– Иахьа хәлаанза зақәхра иаҿыз "импортни мебель" ббоит!

Аа, ари акәзаапеи, анцәа иишәиша, иахьак алаапкы лыцҳазшәа дызмырҭынчуаз.

– Иҟоу басҳәап нан лыҧҳа, – иҳәеит, – сара сӷьычҩым–сыкруҩуп, – иҳәеит, – суалафахәы ала схы ныҟәызгоит, мышкы зны бареи сареи урҭ рҩызцәа ҳауп, ууанза иаачҳа, ани ҳагыуп, ари ҳагуп ҳәа сгәалаҟазаарақәа бжьыбымхлан, сара ақьаадқәа рҿы аус сымоуп, сара сжурналиступ, сара споетуп, сара аҭынчра сҭахуп, ибаҳауама, аҭынчра, – ҳәа дыҳәҳәеит.

– Упоетмкәа, ушәҟәқәа томла еиқәуп! – лҳәеит ларгьы аҭакс. Аҵәылаҵаразы илуҭахуеи, арахь ишалхтәу лыздыргәышьом акәымзар, – 25 шықәса ухыҵуеит, иреицәоу шәҟәык узҭмыжьцт, ахагацәа реиҧш угәеигәеиуа уаха зны аручкеи атетради ушрышьҭоу ацәаха ҳауҭом, – лҳәеит.

– Ашәҟәҩҩцәа дуқәа ианҧслак ашьҭахь ауп ишдуқәаз ауаа ианырдыруа, ара аҭоурых шаҳаҭуп, – иҳәахт иаргьы, ари аус пылҳаҭ еибгала дзалҵуазар, дызлалҵлак зегьы изеиҧшны.

-- Зны дыстудентын, нас джурналистхеит, уажәы дпоет духеит, иҧсы ахьынзаҭоу ирзеилымкаауа ҳаамҭазтәи агени!

Ибоит шьҭа русқәа шыцәгьахаз, уимоу, асқәа анрыхьлоз, аинраалага ҳәа дзышьҭаз иҧышәоу методкгьы ахархәара азиулон, аха уажәы уи аметодгьы Торричели ипробирка еиҧш, иҭацәза иааимпыҵахеит.

– Нас, сшыстудентыз бымдыруаз, бызсыццеи, азәыр мчыла бырҳәҳәо бысзааигама? – иаргьы шьҭа иҿизеиқәкуамызт.

– Акыр улҵуаз џьысымшьеи, уцәылдышза саҧхьа уанаагыла!

– Нас быҧшла, макьана сыҷкәыноуп, изжәыша азыхь уажәоуп ахы аныҵнахыз.

-- Ух, ажәха анцәа ухьимгзароуп, сара иужәындаз сҳәаанза!

– Уаҳа ибымуазар, баала саб иҩнахьы. Уа ақыҭараҿы аҩны баӷьаза игылоуп, "импортни мебельгьы" ҳзыҩнагылоуп, адгьыл ду ҳҭатәоуп, акраабрыхыр – акрыбфап, аҧхзы былбхыр – амал бырҳап.

– Ухы ианыҟьааит уаб иҩны! Уа снеины сынхаанза, аршра ҩналааит!

– Ее, ее, бҿы бааҧшны бцәажәала аҧҳәыс хымдыршәа иҟоу!

– Сҿы саҧшны сымцәажәакәа, еиҿкааны сцәажәаратәгьы саазаны сумоуп!

–– Бара бзаазашаз браазахьеит, уаҳа аазара бҭахны избом! – Арҭ ажәақәа аниҳәа ауп, уаанзагьы ҽымҭзакәа итәаз, дызхәаҧшуаз "аспектакль" илнаҭоз агәахәара хааза лгәы ишықәыз, азәы аҵәы налылеикшазшәа данааҭрысыз ианхәа.

– Уажәшьҭа ихашәырҟьацәеит ҳәа сыҟоуп, – лҳәеит лҿы акуа-иашьҭуа.

– Иахьатәи ҳҭагылазаашьақәа бгәамҧхозар, бхацкы, уаҵәы аашар бан блыцны ашьшьыҳәа аҩныҟа бцоит, џьара кәацә хәычҷык бзыршышыр, аҧшеи бареи шәеивагьежьуа шәыҩназаап, – иҳәеит ахҭаҵәҟьа инҭаршәны.

– Сымцои, сцоит, уаргьы уи ауп еиҳагьы еиҕьушьо!

– Бца, мчылагьы уаҩы бникылазом.

Дагьцеит, ҵаны.

Мчыбжьык аҟара анҵы, уажәшьҭа лҭаацәеи лареи ргәы еихшәаахьазар ҟалап анигәахә, иаҳәшьцәа ишьҭит. Иахьнеиз, шәашьа ламыс имазар, иҧҳәыс ҳәа сиҧхьазозар, абри лыҧсы ҭоу ҳәагьы даасыдымҵаалеит, дырҩегьых сгәы иауам амзар зынзагьы сшәыццомызт лҳәазаап, жәларык еиқәлырхарц азы абаахырҕәҕәарҭа нкыланы дтәаз џьушьап!

Ажәакала, абри амш инаркны хар рымазамкәа ишааиуаз, ҽнак зны аусураҟны дыштәаз, аҵәҵәа абжьы ааган, аҭел аашьҭихит.

- Сзырҩуеит!

- Ҟәымшәыр уоума?

- Аиеи!

– Маница соуп (ари иҧшәмаҧҳәыс лакәын).

– Бан даахма?

– Уажәшьҭа уи асду еиҧш иухамышҭын!

– Акыр бҭахызма?

– Аҵаардәына аума лзыҟалеит!

– Ишҧа?

– Лхаҵа дҭаркызаап, абыржәы сааҭк аҧхьа џьоукы аакылсын, рыҩны аҵәымаҕ аадырхеит, ларгьы царҭа анылмоу, абра ҳара ҳҟны дааин, дҵәыуо ахәыҟаҵарҭаҿы дтәоуп.

Азәы ирыцҳара иеигәырҕьо дыжәбахьоума, аха иара ихаҭагьы ишиҭахзамыз маҷк дааҧышәырччеит.

Ахәылбыеха, иус дшаалгаҵәҟьаз, шьыжьаахыс, Ҷакә итапанча иаҩызаха, зеидкылара ицәуадаҩыз иқьаадқәа аидкылага инаркны, аредақтор истол инықәиҵан, илықәыршәны аҩныҟа дааит. Аҩны ашә дшаахыҵҵәҟьаз иҧшәмаҧҳәыс лыблақәа хааза дааиҧылеит, нас хәычҷас дыҧаны ихәда лҽынхылшьын, иблақәа неимда-ааимдо днарҭагәзит.

Иара дгылан, ииура-ииҳәара дақәымшәо, дшанханы.

Измааноузеишь ари?..

РАККИИ, САРЕИ, АМОТОЦИКЛИ

Ҳара ауаатәыԥсаса ус ауп ҳшыҟоу: барбалк зҵаны џьара ҳнеиҭазго ак ҳаур, нас иҟаҳамҵара ҳнарҟаҵоит, ҳазхьымзашагьы ҳахьнагзоит.

Саргьы аусура ашьҭахь скәаԥза аԥсныҟа сшаалоз, ани ҳгәылаԥҳәыс Хымжәаажәа лҳәашьа, аԥсҭаа ишьапкәа зҵоу амотоцикл хага анаасхәа, цәгьа исымбо салагеит аусура ашьҭахь аԥсшьарҭа аԥсны "Ахьтәы ҟәара" ашҟа сныҟәланы уарашк снахәар, ԥсшьаԥсы зғаб ԥшзакы сналацәажәар, ҳаамҭазтәи аҿар реиԥш саргьы сҿараамҭа схызгар.

Анасыԥда аҟәараҟны иқәхәлоит ҳәа, сҟазшьеи схымԥсаԥгашьеи зынза аҟәара ианымаалазеит. Сымԥсашьо еилсыргеит, зышҟа схы сырхаз аҟәара-уаа рыԥсҭазаашьеи рхымԥсаԥгашьеи ҵатәны ишсықәшәаз. Ма уахь зынза сшьапы аалсхыр акәхон.

– Абыржәоуп, Маҭа, ҳаиԥсызара ахьынзағәғәоу анызддыруа, – сҳәеит, анкьа зны исԥсызаз Маҭа снаидгылан.

– Сабаухәо, Ҟәымшәыр?.. Аа, приветик, Надиуша! – иаразнак сара саахаиҭын, иааҳавалаз зғабцәақәак асааранза днареихырхәеит, азә лымацара лакәыз џьушьап иҟаз.

Уи аԥсшьарҭа аԥнаҿы "иҭаԥсыз" арԥарцәа шьҭа даргьы ибзианы ирдыруазар акәхарын, саргьы, зыхьшь зцәызыз ашәарыцаԥс иеиԥш, снаԥшы-ааԥшуа сахьрыдгылаз, ҵәык сыларҵарц рызбазар акәхап азғабцәа ҟадыцьқәа:

– Ҳаибадырыр ҟамлари уԥсызеи ҳареи, умбои, ҳазғабцәа агәҿыгь иаго ишыҟоу, - лҳәеит, Надиуша ҳәа зышҟа Маҭа ихы нарханы аԥсшәа зеиҳәаз азғаб, лыбла гызмалқәа сыларҟаца икны. Ма дагьышԥеинаалаз, анышә лфаацит! "Абри лԥсыза ауԥашәыл хаҵа дымцазацишь?" Аиашазы ссирқәак ракәын егьырҭ лԥсызцәагьы. Ҽыкәабага маҭәала иахьеилаҳәаз соуп зҳәо арԥыск згәы еибадмырфара дызусҭаз: ашәырҭаҭа иаԥсызаз рцәаржьы ҟәымшәышәи, иҭҭәаа-ҭҭәааза иҟаз руаҭәа шшәырқәеи, напҟазак ицәызшәа рыгәчамақәеи, рыжәԥсахыри еинаало. Гәыбған ҳарҭоит нас ҳара арԥарцәа "Ахьтәы ҟәара" "ҳсасцәаны" ҳахьаҭаало!

– Ари, сԥсыза бзиа Раҵь иоуп, Саратовтәи аиуристтә институт астудент, – Маҭа сшьапы днақәығәғәаны, ҿааиҭуеит.

– Ракки! – лҳәан, лнапы ааслыркит ларгьы. Ишаҳәшаҳәуа иҟаз лнапы акраамҭа иоумыжьзакәа искын. Ларгьы еимгеимцарак исзылԥхаз "џьанаҭра" сахылымбааит.

– Сымԥсашьозар, индиатәи кинофильмк аҟны ихәмаруаз актрисак илыхьзуп шәыхьз, азин сышәҭозар, агәра шәсыргарц сҭахын зынза уи лсахьа шәаргьы ишшәымоу,– сҳәеит, сажәақәа схаҭагьы уамашәа ибо.

Иара шәаргьы убасҵәҟьа, – лҳәеит, лԥызцәа днаралацәҟәшәа, сара сеиҳа "аԥышәа ғәғәа шлымоу слырдырырц лҭахыушәа.

– Ари дук "ҳбызшәа" ахьизымдыруа даҭабҵап ҳәа сыҟам, Ракки, ашкол даналга ашықәс инаркны аҵара ауп дагьызҿзоу ҭынч аԥсшьаха абаимаз. Иара саргьы уи рацәак сиеиғьымызт, аха заочно ҳасабла ақыҭанхамԥсатә институт санҭала, громом хадас абра аԥсшьарҭа аԥны иатәу апарк аҟны аусура санаарышьҭ ауп ианысҵа амзар, - иҳәеит Маҭа, сызлашәаз азыблара салихырц. Амала, дыԥхамшьазакәа амц шԥаиҳәо уҳәар иауеи. Сара атрактор сақәтәоуп, саарыхԥсуп. Амала иара дымшгаԥсуп ҳәарада, апарк аҟны баҳаԥсыс аус зуа апарк аҭагылазаашьа злаҟоу ала, иубартә иҟоуп Маҭеи иԥсызцәеи русушьа зеиԥшроу. Аха уи сара сусс иалоузеи, ихадароу абри снапы злаcкыз сус аҟны сирманшәалар, нас уи ипарк иҭахызар ихгьы ианиҟьааит.

– Шәаала мшынк ҳҿынҭаҳшьып, уаха ҳлахҿыхза ҳкәашаларц, – лҳәан, аплиаж ахь лԥызцәа дрышьҭаланы лҿыналхеит Надиа.

Абар сахьаланҵәаз, азсашьа зынзагьы исыздырзом, арахь аҟәара сықәиааит сыхьзуп!

– Иҭабуп, иахьа ашьыжь аахысгьы амшын сышҭаз сзыфахьеит, шәара шәеахьынзашәкәабо ҳара ара уарашк ҳнахәап, – сҳәеит Маҭа снаиалацәҟәшәа.

– Ауараш аха абаҳамоу, уаалеишь скабинет ахь, адиплом ахьчаразы сызҿу аусумҭа улаԥш нахугар цәгьа избом, аҭыԥҳацәа реахьынзаркәабо, – иҳәан, сыжәԥса днаҵагыланы иҿынеихеит Маҭа.

Ахьымзҕ захьзыцәҟьаз згон, иахьа Маҭа даасықәымшәазҭгьы. Иауеи, сшьапқәа ԥыцәцәоит амзар, ашьшьыҳәа аҩны стәамзаауаз, аха ашьа ицаша ада иалагылом рымҳәои.

Ҽыкәабара ицаз аҭыԥхацәа ҳнарыдцын, амшын аҟәара аҟны азы иаго реиқәырхаҩцәа зыҩназ ахыбра ҳаҿеныцаҳкит.

– Иҟоу удыруама, Ҟәымшәыр, – иҳәеит Маҭа. – Зынза акгьы ззымдыруа иеиԥш ухы аауамырԥшын. Насгьы ухьз Раџь ҳәа ирасҳәаз иацанакуа удырп ҳәа сыҟоуп. Узҭоу аинститутгьы ухоумырштҭын. Ацәеиха ахаҭыԥан, акодексқәа ҳәала. Атрактор аус аруга "апускач" аҟынтәи афымца мчы "адизель" ахь ишиауго еиԥш, атрактор ԥсҭазаара иаарласны аҟәара ԥсҭазаара ахь ииага.

– Ааи, аха уи азын иаҭахыми уара уцхыраара. Арҭ азҕабцәа ҟадыцьқәа хызхуа аурацәахым.

– Ее, Ҟәымшәыр, уԥшра ыҟа, усахьа ыҟа, уҿаҳадагәаны азҕаб уанаалыдхала, усҟан иахьа хәлаанза азмыжь изаакыланы иукыз уцәгәыр иаҿашәаз аԥсыз аҩҭԥаамҭаз иуцәцеит ауп иаанагауа. Усҟан ичча-ччо ухәда икылагылаз уԥсы ааҭҟәацны, есс...

– Иахьуеи?

– Уԥсы ажәҩан иналапҟа ицоит!..

Ҳгәаҟра алаҳҳаагарц, иааихмырсыҕьзакәа аҭаҭынҟаца ҳахон. Аҭаҭынлҩа кахәхәа ҳазцатәаз ахыбра хәыҷы аҭуан аҟны ианнеилак, иаагьежьны иҳанто иныҩналон. Амалагьы иҟәкыз ауада, аҭаҭын лҩа анацла, аҳауа зынза иԥсырмаҷгахеит. Аха ҳара акгьы ҳнымԥшзо, какан хык иаҟараз аԥхзы ҳакәа иштаҭәоз, уахатәии уи анаҩстәии "ажәылара" хадақәа ҳеырзыҟахцон. Анцәа ҳаишәиит амзар, ауаа аҟыршоураха ашәшьыракәа ианырзыҩуа, ҳара ҳрыцҳахәха "адиплом хьчага аусумҭа" еилҳаргоит, аиқәырхаҩцәа руада ҳаҩнатәаны.

Аиаша ами, атрктор цара ҳзырцоз аинструктор уиаҟара зҿлымҳара изызымузар ҟалап, Маҭа заҟа сеыргәаҟны сизызырҩуаз аҟара.

– Абан иахьааиуа, уаала лассы, абыржәы ианҳацәца, нас уԥшыз! – иҳәан, Маҭа днасыдҟьеит. Саргьы счабра ду ала ашыҩцәҳәа исылыҩруаз аԥхзы рбо снаишьҭалеит.

– Заҟа гьамала ҳеаҳқәабарыз ҩызара ҳзыжәузҭгьы, – лҳәеит Ракки, ианааҳадгыла.

– Ааи, аха, ацара мыжда... Аԥсҭазаара змоу, зцара иалганы аусура иалагаз иоуп, – иҳәеит Маҭа, ацара ибҕа цәнарҳәхьоу џьушьап, иерыцҳатәзаны!

– Ҳаргьы уи аҩыза агәаҟра ҳхаагахьеит, так, что шәеилаҳкааует, – лҳәеит зҕаб цаҕакы, абри иахьа уажәрааанза лыԥсы злаҭоузеи уҳәаратәы, дцәышҳабиза, иахьлыгыу акәу, лԥынца ду лаԥхьа иргыланы дақәцәажәо.

Иҩашьомызт, ҳара ҳаиԥш даргьы "адиссертациақәа" шырыхьчахьоу. Иуҳәар иуҳәои амзар, абри леиԥш изгыу лами ԥсшьара иааша, нас ҳара арԥарцәагьы ҳгәы аарҭынчны аҩны ҳламтәози.

– Даҽа сааҭк ауп, нас ԥшзала, акәашарҭахь, – рҳәан, рацәак рыҽҳадмырхалазакәа изыҩназ адачақәа рахь ицеит, уаххьафара.

Ҳнеит ауха акәашарҭатә зал аҟны. Жәаҳәарада, даргьы уа иаҳзыԥшны игылан. Саргьы наџьнатә аахыс ҳаибадыруазшәа, снеин Ракки слываҕәҕәа снатәеит. Ибызбызуа мцак ҩасыхҟьеит иҟьантазза ихтыз лмахәар ҭахә смахәар аннадла, аха саргьы сеамариашашәа ус саатәеит, егьоумҳәан, ари дабнауаҩума ҳәа сзылҳәаргьы ауан.

Ахьызгьы рацәак иауздырхуа, иласыз музыкак аацәырцит. Иԥсшьаҩуи иҭыԥантәиуи узеилмырго, арԥарцәеи аҭыԥхацәеи рхәамцқәа ирҭацәиуа, аԥсыԥмпыл еиԥш, атрымҳәа ишьҭыԥо иаақәлеит.

Избоит, Ракки дҳәацәы-ҳәацәуеит дахьтәоу, аха сара акәашарахь ишлыԥхьатәыз схашҭын, икәашоз рыкәашьа уамашәа ибо сыштәаз, ҳкәашап, лҳәеит, лычҳара хыцзаны.

– Аа! – сҳәан, ацәа саалцызшәа сааҭрысит. Нас сҩагылан, лыжәҩа ҟьантаз сҩацагылеит.

Ҳақәылт. Насыԥны исзыҟалаз, арра мацзура санахысуаз, ҳаҽзаны акәашарақәа рахь ҳанцалоз исцақәаз ҟыжә-быжәқәак аасыцсырхыраан, ишакәхалак дсыркәашеит.

Ҳҳаҟь-ԥсыҟьуа ҳҭыԥаҟны ҳлатәеит. Еилыскаагәышьоит, асеиԥш иҟоу аҭагылазаашьақәа раан лгәы

змырҿыҕьша, дзырлахҿыхша ажәақәак шлаҳәатәу, аха иласҳәауеи? Ашәҟәқәеи агазеҭқәеи сара срыҧхьазом, ателевизор рацәак сахәаҧшзом, сара издыруа: атрактор заҟ-еы мчы амоу, ази ахәшеи анагхалак амотор шеибафауа, шаҟа гектар сцәаҕәаз азын абригадирцәа аршаҳаҭгақәа анрымысхлак аҧара шсоуа ухәа жәпакы, аха урҭ лара иабалыхәо.

Ажәакала, сара сгәаҧхарала кәашарак бжьаҳажьит. Егьи амузыка иаҳәоз ҭынчын. Саргьы сеиҵамхазакәа, Ракки лзара снапқәа нҭарсны иааныскылан, ҳнықәлеит. Сгәы аҭыҧ иҭнаҟьон лыҧсыҧ ҧха исҿасуаз…

Акыр аамҭа ҳаныкәаша ашьҭахь, акәашара амҩаҧгараз аҭакзыҧхықәыз уахазы ишазирхоз ҳалеиҳәеит. Ааҭынчрахеит. Амузыкеи, агәалаҟареи, аччабыжьқәеи зымехакыз аҧхынтә зал ааиқәшьшьит. Уаха ара акагьы ыҟазамызшәа, алашьцара аахатәеит

– Аҧшаҳәахьы ҳналбаан ҧшак наҳҿаҳарсып, – сҳәеит, Ракки лыжәҩа снаҵагылан.

– Мап, ахысҳәаазом, амала лассы ҳхынҳәуазар, - лҳәеит ларгьы.

Амагнолиақәеи апальмақәеи ирыҵганы игаз амҩахәасҭа ҳнапқәа еибаркны ҳныҵалеит. Дзырлахҿыхша хҭыс ссақәак ласҳәеит, аха заҟа мцы уҳәарызеи! Салагеит инеиҵыхыу ажәабжьк аҳәара:

– Сара ҩыза бзиак дсымоуп, апрофессорцәа иаараҧиго дҟәышуп, амала хә-класск роуп дзылгахьоу!

Ишызбоз, ашырҳәа даахьаҳәын, даасҿаҧшит. Сажәақәа исҳәаз уамашәа илбеит, ари иҿы аилымгара адагьы зынза длыгума ҳәа.

– Ашьыжьымҭан атракторқәа аҵәаҕәара иазҳархион…

– Шәара шәыстудентцәазами? – даасҿаҧшит. Абар сахьылкыз! Уҿы ҧжәароуп Маҭа, сыштракторныҟәцаҩу уҳәар изыҧхасшьоз, аха…

– Сышҧастудентым, аха ашкол ҳанҭаз атркторныҟәцара ҳдырҵон, ҳаналга аинститутқәа рҭалаpазы аҧышәаракқәа хҭиааанза, аамҭала ҳқыҭаҿы атрктоpқәа ҳрықәтәан…

– Аа, уи бзиами! Аҵаҩы абжьаратә школ даналго, азанааҭгьы иманы далгоит.

– Ааи, биашоуп.

– Ҵаара ҧхашьарам, ашкол шәаналгаз ишәоуз азанааҭ ала аусура зышәҭахымхеи?

– Иҟоу бымбои, Ракки, ауаҩы аусура еснагь дахьзоит, аҵароуп амзар, – сҳәеит сара.

Ус ҳаицәажәо смотоцикл ахьгылаз ҳаннавала, абар ассир. Саҳәшьа лсумка амотоцикл амаа иахшьны дадгылоуп. Дсымбозшәа ҟаҵаны Ракки слываҕәҕәа сҿыласхеит, аха ани агызмал улыцәцо уҟоума! Уаҳа арҧыск уи лзын дҟамлеит, ларгьы сара сышьҭашәарыцара даaҟәымҵзеит.

– Ҟәымшәыр, урацәоуп аха, аранза уааскьеишь! - ишыҟалҵалац еиҧш леиҳабра лхы иархәаны ҿаалҭит:

– Саҭамзааит, Ракки, саҳәшьа ажәақәак салҳәар лҭахыуп, – сҳәеит сара сҿы акуа.

– Уара усгьы ушлыгыз збон уахантәарак, уа утрактор уақәтәаз, уара еиҳа иузеиҕьуп, – лҳәан, днасыдҟьеит.

– Ракки! – аҵыхәтәантәи сгәыҕра хәыҷы ааизыркәкәаны ҿысҭит, аха лара дхьамҧшкәа дцон.

Саагьежьит. Адачақәа ирыҵыҩуаз амузыка быжьқәеи, ашыкь быжьқәеи хәаеуа абжьы хааза сгәы иаақәыҩит, иахьак зызбахә сымаз сҩызак итрактор. Уи схы-сыҧсы зегьы зысҭахьаз акәын…

Алашьцара аеазнакуан. Ҵыхәаҧцәара амамкәа иааҩуан арха еаҩра беиала изырцәқәырҧараны иҟаз атрактор абжьы.

ԤАРЧ ИЖЬИРҬАҾЫ

Анцәа акы змихуа, зегьы ауимихуа. Ԥарч аԥҳәысаагара аус аҿы дманшәаламхеит ҳәа иҿи инапи еиқәҵаны даутәахыз. Есышьыжь ижьирҭа ашә ааиртуан. Нас уаха алашьцара иааимнахаанза жьаҳәеи ԥсынгьарии ааиқәымхзо аус иуан. Инапкымҭа даҽа напкымҭак иалаҩашьомызт аҟнытә, ақыҭауаа зегьы иара иахь акәын иахьааилоз.

Ҽнак зны, ақыҭа аназара аҟнытәи, шьыбжьаанза ныҟәа ахьыбжьаз инхоз нхаҩык ицәеихақәа изрыжәырц икны Ԥарч ижьирҭа даадгылеит.

Аԥсшәақәа анеибырҳәа, ицәеихақәа нықәиҵан, ичабра еиқәаҵәа ду ала илҵыз иԥхзы ашыҩхәа иларбо, ажьирҭа иадҟаҵалаз атәарҭа дныҟәтәеит.

Ԥарчгьы, маҷк сыԥсы ааиҭаскып ҟаиҵан, днеины анхаҩы днаидтәалан, аҭаҭынҟаҵақәа ирыхо ишеицәажәоз, анхаҩы усҿааиҭит:

-–Уара, Ԥарч, уԥсы ҭанаҵы усгьы ари ажьирҭа иаԥырҵуа уакәым, аха мышкы зны удунеи ануԥсахлакгьы, уа унарцәгьы аԥсынгьари уаақәслап.

– Аԥсынгьари сықәымслакәа, уа сахьнеиуа министрс сҟарҵо џьушьо. Амала, уаргьы абарҭ сыцәеихақәа сыззрыжә, абаа, Ԥарч ҳәа усыдгылазаап, – наиаҭеикит ажәазы ахаангьы зџьыба инҭамԥшыцыз Ԥарч.

ԤАРЧ ИҼАДАҚӘА

Ҵәыгәагә Ԥарч ԥсрак ахь иаҳәан. Аԥсы дахьыкҿаз ақыҭахь узлацоз амҩа нымҩахыҵ шәшьырак иҽыҵакны дгылан Ԥарч, анцәа дызмоу азәы машьынала дсықәшәозар ҳәа.

Ус, Мыџь Лаԥан ҳәа зыбз уаҩытәыҩса дамыхәоз арԥыск имашьына лас ырчаразуа иааникылан, Ԥарч наизҿиҭит.

Ԥарч азныказы иааицәымыӷхеит. Амҩан уи арԥыс ибз шҳам наихьымсыр шамуаз идыруан. Аха ианиашьа ихаҵашьоуп ҳәа, дыццакны амашьынахь иҿынеихеит.

Ааигәа еибамбацыз ахацәа еицәажәо амҩа ианыланы ишнеиуаз, иахьаанагаз уара идыр, х-ҽадак рҵыхәа ԥагәақәа авыр-вырҳәа иҟьо амҩаду иаваршәны инеиуан.

– Уара, Ԥарч! Арҭ Ҵәыгәагәаа еицырхашьшьы иахьцо ҳәа акыр удыруазар? – ҳәа дԥышәарччо ҿааиҭит Лаԥан.

– Ишԥасзымдыруа. Рацәак ҵуам абна амҩан исыв-сижьҭеи. Саргьы иџьасшьеит иццакны рцашьа. Шәабацо ҳәа санразҵаа, Мыџьаа рҟны ԥсрак ҟалан, ҳара ҳҭынха гәакьақәоуп, Лаԥан дааираны дшыҟоугьы аадыруеит, аха изыԥшышьа ҳамам рҳәан, ишубо, еиханы амҩа иқәуп. Умашьына аанукылар, х-ҩык роуп иҟоу, ҳахьынзацо иаагап, иага умҳәан, урҭ сара саасҭагьы изуацәоу уара уоуп, – наиаҭеикит Ԥарч.

Ҧарч иаб Уахсиҭ неихыркәа имамкәа дажәхьан. Акыр шықәса ҵуан иблақәа лашарак рымбазо аиарҭа дамазижьҭеи.

Ҽнак, аԥсцәаҳа, ихашҭхьаз ауаа рсиа дахәаԥшуа дышлеиуаз, Уахсиҭ даалаԥшықәиҵан, иԥсы аашьҭԥаа ҷьанаҭ тәылахь игеит.

Алԥсаа дзауз, ишаԥу еиԥш, рхы-ргәы далырсны, иқәиҵас нагзаны, анышә днамардеит. Аԥсыжра ашьҭахь, аҭаҳмада иааԥсара рацәоуп рҳәан, аиныхра ду ҟарҵеит. Арыжәтә зыԥсы азыцәгьаз ҷьоукы рзамҩақәа ҭыҵәраауа, Уахсиҭ ԥҳәыс дааигазшәа рхы-рҿы еихаччо ашьаԥа иҵыҵуан. Ус, хаҵак ажыцра дылаланы дааиуазшәа, ишьапқәа иеишьклашәо Ҧарч днаидгылеит.

– Уара, Ҧарч, – иҳәеит уи ахаҵа, аххы деицәкьысуа, – абыржәы сзызхәыцуа удыруоу? Ари уаб рыцҳа длашәхеижьҭеи иҵуа удыруеит, уахь дахьушьҭыз дызлацеи уара?

– Аиеи, Фарҭынхеит, уареи сареи гәыҵхак еицҳамазаарын, иаразнак ҳзеибамдырит умҳәозар. Абыржәы уаасыдгылаанза саргьы сзызхәыцуаз абри акәын. Иахьагьы уҷьабашьа злаҟоу ала, даара сызҭахыу уаҩуп уара. Убри аҟнытә, акы иеиԥшымкәа суҳәоит, абри саб лашә рыцҳа инапы аанкыланы иҭыԥ аҟынза еибгала дсызноугарц!..

Ҵәыгәыгә Ҧарч иԥҳәысаагара аамҭа дахыԥахьан. Иара дабиԥазаҵәын аҟнытә, иани иаби нкаҳаны ианыԥсы ашьҭахь, Кәрыжәаа ирықәлаз илажәи иареи рымацара иааизынхеит.

– Уанаҵьалбеит, Ҧарч, азаҵәра угәы ԥнамҵәазеи, уеиԥш зеиԥшу азәы уаалыхар, бысҭа ԥхакгьы уны иуҿалымҵарызи! – рҳәон дызҭахыз зегьы.

– Ииазгода, сара исыццашаз зегьы хаҵа ицахьеит, инхаз шьҭа иҳәсақәоу ихацәоу рхаҭақәагьы ирыздырзом,– иҳәон, иаргьы дахлафаауа.

Аха аҵыхәтәаны, иажәымҭаеха, ҩыза бзиак дааизкашәан, уахык иныкәршәны зҕаб бара ҳәа гарахыԥак лашҭаҿы имҩахыҵт.

Аԥшәма исасцәа дреигәырҕьаны дырԥылеит, ачеиҵьыка бзиа рзыҟаиҵеит.

Ҳабдуцәа рхаан аԥсуала ишаԥыз еиԥш, ауха уа иаанҿасит. Ашьыжь какалк кны рымҩа ианныкәлоз, ааанза еицәажәахьазар акәхарын, аԥшәма ашҭа абжара ааиҩишаанза дхынҳәын, иԥҳа гарахыԥа агәашә аҟынза инаскьалгеит.

– Уажәтәи уныҟәараҿы баша уааԥсагәышьеит, Ҧарч, аха уаԥхьаҟа аманшәалареи абзиареи узыԥшызааит! - лҳәеит агарахыԥа, лыбла гызмалқәа Ҧарч иларҟаца икны.

– Ҳаи, сара сзы уаҳа иамуит акәымзар, абзиара ахьыҟаз абра шәаашҭаҿы ауп ҳәа смаҳази, уажәшьҭарнахыс цәгьарамзар уаҳа ак ҭамлааит, – налаҭеикит згәы кыдгыланы иҟаз Ҧарч.

АԤСРА ЗГӘЫ ИҬАМЫЗ АЖӘ

Ҳаԥьмаҭ ижәзаҵә лкаҳан иԥсит. Ари ажьы усгьы имыхәеит, аха ма ацәа аахыхны ирыԥшшеит, наҟ-наҟ ҭагалан жәцәеимаақәак алихырц.

Ҳаԥьмаҭ ижә шыԥсыз аниаҳа, игәыла Џарч иеигәышә аашьҭыхны дцеит, зыншьаҵара ажәцәеимаа злихшаз имихырц.

– Сара сызлузымдыруа ҳәа акгьы ыҟам, Ҳаԥьмаҭ, – иҳәеит Џарч. – Ишубо, ҭагалан ааигәахоит, ажәцәеимаа аҳәынҵәа акуам, зыншьаҵара ажәцәеимаа сырԥсах, сыжә шыԥслак ишузсырхынҳәуа, саб иԥсы аныс.

Ҳаԥьмаҭ дақәашаҳҭхан ажәцәа ӷьыҭк аамԥҟаны Џарч ииҭеит.

Шықәсык ҵит, ҩышықәса, Џарч ажәцәа ацкы ирхынҳәырцгьы игәы иҭам.

Шьыбжьонк агәазы, Џарчи Ҳаԥьмаҭи еицәажәо, Џарч иашҭа агәҭа ӡееимыртаӷа иқәгылаз ашымҳаҵла амҵан иштәаз, Џарч ижәхьа ҟаауа агәашә иаадгылеит. Џарч иԥшәма ԥҳәыс днеин, агәашә аартны ажә ашҭа инҭалҵеит. Иаргьы гәаҳәны иҟазшәа аԥыжә-ԥыжәҳәа ашҭа иқәхо иааҳәлеит.

– Уара ари уажәыгьы аԥсы ҭоума? – дҵааит Ҳаԥьмаҭ.

Џарч ари азҵаара зызкыз ауизымдырхуаз.

– Ҳаи, Ҳаԥьмаҭхеит, усҟан ҳшеилазаз иудырыуа ауп, ари сыжәгьы уаҳа имԥсит. Иуасҳәара сыздыруам, саб иԥсы аныс. Уаанӡаси, ус сҳәеит ҳәа, иара агәы иҭоу макьана иҳаздыруамеи. Еи, аԥсра макьана угәы иҭоума?

Уи аамҭа инақәыршәаны, ажә аблақәа ирыхпапалаз амҵқәа аршәарц ахы ави-виҳәа иааҟьеит.

– Ула абзиара абааит, Ҳаԥьмаҭ, ухала иубеит сыжә макьана аԥсра агәы ишҭам. Ишԥаҟасҵари, саб иԥсы аныс,– иҳәеит иеырыцҳатәзаны Џарч гызмал.

МАГӘИ АРАИОН АИҲАБЫРЕИ РЕИЦӘАЖӘАРА

Магә аԥсшьарҭа ҩны "Ахьтәы ҟәара" аҟны гәашәхьчаҩыс аусура далагеит. Иусқәа хар рымазамкәа иманшәаланы иааиуан. Уара утәы, сара стәы диздыруамызт, аԥсшьарҭа ҩны иатәым машьынак машәырны акәзаргьы агәашә азааиртуамызт.

Ӷнак, амашьына еиқәаҵәа "Волга" цырцырцыруа агәашә иаадгылеит. Магә ишыҟаиҵалацыз еиԥш, дмыццакзакәа, дзыҩнатәаз ахыбра хәҷы дааҩныҵын, аихатә гәашә хьынҭыцьь ицәҭалар ҳәа дацәшәозшәа, иеыртаӷаны днадгылеит.

– Агәашә аартра улымшазои?! – амашьынарныҟәцаҩ аҩныҵҟантә ихы ааҭирҳәҳәан, иаарымчшәа наизӡиҭит.

– Зны аԥсышәак уҳәар, уанхәа дуцәамгахьазар! – Магәгьы даҵамхазакәа аҭак ныҟаиҵеит.

–Улашәума? Араион аиҳабыра роуп ари амашьына иҭоу.

– Араион аиҳабыра ҳзаазар, бзиала иаабеит, ҳдиректор икабинет машьынала иҩналарц рҭахымзар, иааҭыҵааит, ԥшакгьы нарысыԥ! – Магә имузарц иақәикит.

Џыҭраамҭак амашьына аҩныҵҟа ҭынчран, Магә уаҳа имуазшәа рбазар акәхап, аҟыршоураха, иаашьаҳауа рыхәда ыҵарбаҟа изкыз ргалстуккәа шәыршәыруа иааҭыҵит.

– Адиректор иҭыԥаӡәы дыҟоума? – ӡааиҭит ҷкәына пылтыҟсак. Магә дызлеибаз ала, еицыз рҟнытә уи еиҳа чынла деиҵазар акәхарын.

– Ашьыжь икабинет аҟны дыҟан, – дналагеит Магә. – Нас уахьынтә даадәылҵын акрыфарҭа шыҟаз дцеит. Уахьынтә дандәылҵ, абраҟа ҳара ҳҟны аус зуа аҷкәынцәа дҵақәак риҭеит. Нас ажәабатәи адача шыҟаз дцеит. Уантәи даныгьежь, аплиаж ахь дшылбаауаз збон…

– Уара, уи дахьцаз-дахьааз ҳара иабаҳҭахыу, уажә дахьыҟоу ҳауҳәар, ҳаԥсы ҭухзар уҭахымзар? – ӡааиҭыхт аҷкәын пылтыҟса.

– Аиаша уасҳәап, уажәыҵәҟьа дахьыҟоу сыздыруам,–

иҳәеит Магә арыцҳа-цәа ихьыркәкәа, агәашә кны дахьгылаз.

– Нас, абас иааҧҵәаны иҳауҳәар. Иахьак уцо-уаауа ажәабжьқәа рҳәара уаҿуп, ҳгәаҕ укны уагозшәа! – Иҿизеиқәкуамызт аҷкәын.

– Ас сшәыдыланы уаҳа сшәацәажәап ҳәа уҟоу, знык ас имарианы шәансҧыхьашәа, маҷк сҿаашәыдсырхалап ҟасҵан, – иҳәеит Магә ибла гызмалқәа ыржьаржьалеиуа.

АМАШЬЫНАРНЫҞӘЦАҨ ҾЫЦ

Иҧсы ахьынзаҭаз, аҳәынҭқарра иныҟәнагоз чын уаҩык иааиқәшәан дыҧсит. Иҧсыжра ашьҭахь, ууанза иҧсы анҭаз машьынарныҟәцаҩыс имаз аҷкәын иҩызцәақәаки иареи чарак аҟны еиқәшәеит.

– Уара уажәыгь уҧсы ҭоума, уеиҳабы уахь шылаагара дахьцаз машьынарныҟәцаҩыс уимгазеи, ма ууанза иареи уареи шәгәы еихшәахьазу? – дааихлафаамт иҩызцәа руазәк.

– Абри акәын саргьы ишәасҳәар исҭахыз. Аиаша шәасҳәап, шәбарагьы даара саргәаҟуан. Иаха ҧхызла дызбон уи аҧсаҭа шкәакәа. Уаҟа уахьнеиз амашьына ҿыц урҭахьоума ҳәа саниазҵаа, уа саныҟаз аасҭагьы ара сыҧсҭазаара еиҳа еиҕьуп, амашьына ҳәа исырҭазгьы цәгьа иссируп, амала уара сгәы ухшәеит, амашьынарныҟәцаҩ дысҭахуп, уҩызцәа рҟынтәи азә дысзаашьҭы ҳәа сеиҳәеит. Уажәшьҭа аус злоу шәара шәоуп, уи аҭыҧ ссир еимакны шәысцәымеисыр, – иҳәеит, ажәазы ауаараҳәа агәылара имцацыз амашьынарныҟәцаҩы.

КАПАСА АҴӘЫУАҨ ДЫҚӘИХУАН

Иаалырҟьаны аҧсцәаҳа даакылсын, Баҕәаза-иҧа Кьынтышә ҳәа уаҩ дук дшыцәаз, иҧсы мҵарсны игеит.

Ауха усгьы дызбодаз, адырҩаены анааша аҳәҳәабжь ақыҭа иаалҩит.

– Иҟалазеи?

– Кьынтышә дыҧсит.

– Ҟоҳ ихәыликааитеи, иҭаацәа рыҕба шҧазааҟәрылеи!

– Ҳаи, рыцҳа!

Зегьы акака рҳәон.

Ишаҧу еиҧш, аҧсра аныҟала, агәылацәа аҧсы ддырҽеирц уск-уск напы адыркит. Кьынтышә игәыла Мдыр-иҧа Капаса аҵәыуацәа ықәихларц идырҵеит, егьа умҳәан, Кьынтышәи иареи еихыраазалахьан, бзиа еибабон.

Аҧсра ауп ҳәа, аҧсыжра амш иаразнак имааиуеи, Капасагьы имаҭәақәа иреиҕьыз ишәҵаны, ихы аганахь иҧхьаҳәаны, Кьынтышә ҧҳәыс дааиго ц̧ьушьап, днаҧшыааҧшуа агәаара дықәгылоуп.

Ус, арҵәаа-арҵәаа дыҳәҳәо, зхы хырҵәаз акәты еиҧш, уажәы-уашьҭан дҩышьҭҧаны лҽынкалыжьып уҳәаратәы, уама ҟаҵо, ҧҳәыск ашҭа дааҭалеит.

Уи лыҳәҳәашьа, лыҽкыдҟьашьа ц̧ьашьаны инеихәаҧшы-ааихәаҧшит ац̧ьабараҿы итәаз ц̧ьоукгьы.

Капаса ари аҧҳәыс ас лҽылшьзозшәа аниба, ашырҳәа дналыдххылан, лышьҭахьҟала дниасшәа ҟаиҵан, лыжәҩақәа нҭарсны иааникылеит. Аха лара убас еиҧш лҽылҟьон, исыцхраауа азә дҟамлар ахьымзҕ слыргеит ҳәа Капаса ишьҭахьҟа даахьаҧшгәышьеит, аха иара иаха азәгьы имамшәа аниба, лҽылшьуазар лҽылшьааит ҳәа инҭарсны иикыз лыжәҩахыр аауижьит.

– Соуумыжьын, нан, сҽысшьзом! - лҳәеит иныҵакшәа аҧҳәыс.

Капаса азныказы ииура изымдырyа, зҳәыҳә зымпыҵҧрааз ахәычы иеиҧш даанхеит, аха нас ашырҳәа дааиҭашәан, еиҭах лыжәҩақәа нҭарсны иааникылахт.

Абар шьҭа аҧҳәыс "аҽшьра" даҟәыҵны амыткәмаҳәарахьы диасхьан, аха Мдыр-иҧа Капаса уи лыжәҩақәа шикыц икын!

АХӘАЦ̧ЬА ИШӘҞӘГЬЫ ИМЫХӘЕИТ

Димыхәаҵҟьеит Хьыфа лхаҵа. Лассы-лассы, ицәа азна аҩы ыжәны аҩны данааилак, азаара ззааз иеиҧш, дхәаауа аҩны дааҩналон. Изаара агәхьаа зкыдаз, арахь ларгьы лыбҕа ашшара икыдиҵо далагеит. Аҩны дамкуа акәын дшыҩназ, аха лхәыҷқәа раҳаҭыр азын ус дааиуан.

Ҿнак, аилыҵра аҟынза ианнеибаца, Хьыфа инықәыршәны ахәац̧ьа дизцеит. Ахәац̧ьа ац̧ьабаа мбазакәа, амзыз еилиргеит. Нас, ишыҟаиҵалац еиҧш, иааиныр-сланы иҩыз ашәҟәы еицарса хәыҷы сахҭанк иҭазны, еиқәҷаб Хьыфа иналиркит.

– Абри ашәҟәҭаз даара акыр зымчу акоуп. Бхаҵа ианимбо, инаганы ихчы иҭабҵоит. Мызкы ахы-аҵыхәала уи беилага дыхәшаха дшыбзыҟало ббап, – иҳәеит, Хьыфа лыла дхымҧшылазо, ахәац̧ьа.

Иҵит мызкы. Хьыфа дырҩегьых ахәац̧ьа дизцеит.

– Нас, ихәоу бхаҵа, ашәҟәы ибысҭаз? – дҵааит ахәац̧ьа, ишыҟаиҵалац еиҧш, аҧҳәыс дылҿамҧшзо.

Иҧсы агар акәын ихәҭаз, анышә агәы ыҵзырчааша. Мызкы аанҵәеит, сагьиҧҟеит, ҳагьеилыҵит.

– Нас ибҭахузеи уажә сара сҟнытәи?

– Суҳәоит, ҧыхьа исзыҟоуҵаз ашәҟәы акгьы имыхәо исзыҟоуҵарц. Иареи сареи усгьы ҳаилыҵит. Даҽа ҧҳәыск дааигозар акәхап, уи дыхәшаха дылзыҟалар ааста, сара дшысзыҟаз дыҟазааит.

"Акыр иаҧсазар са сышәҟәы, ҩынтәгьы баанагозма сара сҿы" – иҳәан, гәаныла, "ашәҟәы ҧхасҭеитәырц" акы аҩра дналагеит ахәац̧ьа.

ДАҾА ШЬАҞАК ИАВЫЗГАР, СЦАГӘЫШЬОН...

Амашьына арныҟәцара цәгьашәа бзиа ибон Қасаса. Уимоу, акырынтә имҵасырсуеит ҳәа далагахьан, аха, арныҟәцашьа цқьа иахьизымдыруаз иахҟьаны иҭыҧ дзахыҵуамызт.

Ҿнак, згәы ҧиҵәахьаз Капаса имашьына аҧсҟы ииркит. Дыҭрысит Қасаса. Дыблаҟьо ақыҭамҩа даныланы дышнеиуаз, дзынҟьаз афымцамҩангага шьаҟа даанна-кылеит.

Капаса имашьына длалбааны днахәаҧшызар, аума: амашьына аҧынҵа амамызшәа иҭаҟәаҟәа иҟан.

– Сушьит, Қасаса, – ишынеимеиҭәара ҿааиҭит Капаса.

– Еҳ, абрии абни ашьаҟеи иаарывызгазҭгьы, нас ааигәа шьаҟа ыҟамызт, сцагәышьон, – наиаҭеикит Қасаса.

ИЗАМУИТ УИ АУХА

Аибашьра иацу ахьааи агәырҩеи рнаҩсгьы, уи аамҭазы ицоз ахҭысқәа алафқәа рыцын.

Аибашьҩы гәымшәа Хантыҟә деицырдыруан ихы иадкыланы иихәоз илафқәа рыла. Ҭынчра аамҭак шаароулак, иҩызцәа ааикәшон, изырччаша, ргәы аашьҭызхыша алафқәа идырхәон. Иара усгьы дычча-зомызт. Ихәаамҭақәа аҧсы рхан, ишырхәо еиҧш, аҧсы ддырҿыхон, абза икьатеиах ҧнаҵәон.

– Хантыҟә, уҧсцәа ирымаҿоуп, ишҳауҳәара, ҳҩызцәа ҳанырҧсах ауха, аҩны уаннеи, узықәшәаз ахҭыс, – иҳәан, Хантыҟә днаидтәалеит иҩыза Ахра, еикәшаны итәаз аруааа даарылҵын.

– Лафк сызбан, аранзагьы иаазахьоума? – Хантыҟәгьы уи илаф ҿыц еиҭеиҳәар цәгьа ишимбоз мҩашьо, иҩызцәа днарылаҧшит.

– Ишҧамаазахьоу, Хантыҟә, ҳмыргәаҟкәа урепертуар аарты, – даеазәгьы Ахра иажәа инацирҕзит.

– Сзықәшәаз ауп, исхәагәышьап, – иҳәан, асцена ақәлара ӡеазыҟаӡо артист иеиҧш иеааирхиеит. – Апозициаҿы ҳрыҧсахаанза ҩымшҟа шыбжьаз, исгәамҧхоз аҧхызқәа аҩны иадызбало салагеит. Сыгәгьы ҭынчымызт, аиаша шәасҳәап, сыҧшәма ҧҳәыс хәыҷ гәарҭак лыманы аҩны дыҟамзи. Аха ҧхызк збеит ҳәа, апозициа кажьны сызлацарыз, ҳаҧсахра аамҭа анааи, сгәы хыҭ-хыҭуа, аҵхыбжьон ҳгәашә снадгылеит. Агәашә аркын, аҩны ҭынчран. Сгәы аисра ццакгьы ааиқәтәан, уанза ишызбац еиҧш, аусурагьы иналагеит. Икара-уараха ҭынч ицәаз сҭаацәа смырҿыхарц, ашьшьыҳәа ҳгәашә алыкә аалсыршәан ашҭа сынҭалеит. Уаҩы ишимбара амлагьы сакуан. Схы шхаз амаҵурҭа сныҩналан ашьқаҧ ашә аасыртызар, саара дшазыҧшыз мҩашьо, сыҧшәма ҧҳәыс схәы рхианы уа иҭалыргылаз сылаҧш аннақәшәа, изышәцәыззарызеи, уамашәаҵәҟьа саргәырҕьеит, уахык ала иҳақәлаз ақырҭцәа нсырҵәартә еиҧш амч соуз-шәагьы сгәы ааҟалеит.

Схәы аацәырганы астол инықәсыргылан, снадтәалеит. Аха схәы снапы асыркаанза иаасгәалашәеит ихадароу даҽак шсыгыз. Хаҵак иаҳасб ала, гәаҧхара-чара соурц азын џьышьҩыкгьы насхысҵар акәын. (Аџьышьҩы ҳәа Хантыҟә дзышьҭаз ажьаҕь уатка акәын). Уигьы сааигәара иқәгылан, сныҳәа-ныҧхьан фырџьанк аҟыҧҳәа илҭасырҧҟан, сыхәгьы ныкәаҳаҳа исҿанаҵеит.

Крыфаншьҭахь, сымццакзакәа, ҭаҭын ҵәыкгьы алҩа ҩахылсырббын, сҩагыланы игәхьаазгоз сҭаацәа ахьышьҭаз ауада ашә ҧшьаала иаасыртын, снарылаҧшит. Сыҧшәма ҧҳәыс лхәыҷқәа аҟанҭаруаз еиҧш илыкәыршаны дышьҭан. Зегьы ргәы каршәны ицәан. Ахәыҷқәа аасырҧшыр, ирыцҳасшьеит. Арахь, ран даарҿыханы сналацәажәаргьы цәгьа исымбо сааҟалеит. Усҟан иаасгәалашәеит Фыҷа имаана. Ашьшьыҳәа дзықәиаз акаруаҭ снахагылан, лхыза ааҧхьаршәҭны, снапқәа налыҵаҵаны даныҩышьҭысхуаз аамҭазы сыҷкәынцәа руазәк дааҿыхан, дцәамхьангьы дыҟамзи, - Папа, мама дабоугои? – иҳәан, дсызҵааит. Аа, ацәҟьа сахьаҿаикыз. Сара схала уи ицәҟьа сҽанаҿасыршә, алҵшьагьы сҽақәсыршәар акәымзи: – Дабазгои зугәахәуа, Маџьа, зык лыркаҭәаны даазгоит, – сҳәан, аусқәа иаразнак иаасырҽеиит.

ХАНТЫҞӘИ АЖЬЫРЕИ

Аҧсуаа азәырҩы реиҧш, Хантыҟәгьы ажьира иман. Иабацәа изларҳәоз ала, уи есышықәса знык шьашәы димҵаныҳәар акәын. Шықәсык уи агәаҵәа иирбон, егьи ашықәс азы – аҳампалқәа.

Еиламхо азәгьы дыҟам. Хантыҟә ашьтәа ашьра аниқәыз ашықәсан акыр дааилахан, аҳампалқәа рыла ажьырахь днеит.

– Оо Шьашәаҳ ду! – Ҩыла ихыхәхәо иҭәыз иаҵәца аанкыланы, иҭаацәа аганахьшәа инаргыланы аныҳәара дналагеит Хантыҟә. – Улыҧха ҳаҭ, угәыҧха ҳаҭ! Иаҳзымдыруа ҳаҭоумҵан! Аҩа ҳкыр иаҳнаало, аза ҳкыр иаҳнаало анцәа ҳҟаҵа! Гәаҟра згымхац ҳ-Аҧсынреи аҧсуааи аамҭа бзиа рзыҟаҵа. Иахьатәи ара сааишьа зеиҧшроу убоит уаргьы. Сурманшәалазҭгьы, иахьа агәаҵәа усырбар акәын, ҳампалла смааикәа. Ҽааны азын санумырманшәала, идырны иумаз, аҳампалгьы уоураны ушыҟам, - иҳәан, днаханы иаҵәца нҭаиркәкәеит.

Аибашьра ашьҭахь Аԥсны ахныҟәгара цәгьахо иалагеит. Хәыҷ гәарҭак ирылатәаз Хантыҟә чазырҭак аҿы уахынла дҟаруллон, ҟәрышьқәак соуп ҳәа. Уахык, иара ҟарулра даныҟәгылаз аамҭазы, машьынала џьоукы агәашә иаадгылан, Хантыҟә изҿырҭит.

– Шәарбанқәоу исыԥхьо? – Хантыҟә аҩныҵҟантә аҕьараҳәа ибжьы ааиргеит.

– Ҳара адиректор азин ҳаиҭеит ҳмашьына уаха уара уахь иҭагаланы инҳажьырц, ашә ҳзаарты, - аҭак ҟарҵеит даргьы.

– Ҟоҳ, адиректор азин шәиҭазар, ишәзаасмыртуеи ашә,– иҳәан, аибашьраан зцәа зхызххьаз, шәарак знымԥшыцыз Хантыҟә ицаԥхақәа ырхьархьаруа агәашә ааиртын "асасцәа" днарԥылеит. Уи акәхеит, хәҩык ауаа ақәыџьмақәа реиԥш инаижәлан, дааҿаҳәаны, чашыла гәарҭак рыманы ицеит.

Иҟалаз ҟалеит. Хаҵара згымыз Хантыҟә ианиашьа иҽанраалaны ус дааиуан. Даҽа уахык, даҽа џьоукы рыбжьы дыргахт.

Иаахт еиланҵәаша ҳәа игәы иааҭеикын, иавтомат аашьҭыхны адәахьы дындәылҵын – ишәҭахузеи? – ҳәа дрызҵааит.

– Ак уаҳҳәар ҳҭахуп, ашә ҳзаарты, - уахьынтәи даргьы рыбжьы аадыргеит.

– Исарҳәахьеит, аҩызцәа, исарҳәахьеит, хы-цаҳәцаҳәк шәамеилаҳауазар шәахьааз шәца, – Хантыҟә иавтомат аахаиршалеит.

Уи акәхеит, али-ԥси рыбжьара "афырхацәа" ныҵаба ицеит.

– Сан илыршыз ажьаҕь уатка анҵәара иалагеит, - дналагеит Хантыҟә, аҭацаагара иазыԥшны итәаз ачарауаа дахьрылатәаз. Уи усгьы, еиҭеиҳәо алафқәа иара иҳҭысызшәа еиҭеиҳәон. – Ишысҳәаз еиԥш, ҳуатка анҵәара ианалага, шьыжьык, сан ҳааиқәлыршәан, ахыкәалаа ааҳгәыдылҵеит.

– Иахьа заҵәык уаби уареи фырџьанк-фырџьанк жәжәуеит, иаанхаз нҭаршәны исҵәахуеит. Цәыкәбарк ауатка зыҩны иҩнам ҳаҕоу дибааит.

Саби сареи ҳааиҿаԥшит.

– Ааи, ааи, баша шәеиҿаԥшуеит. Шәрыҳасшьагәышьоит. Ахацәа шәакәым ҳара аҳәсагьы шьыжьла фырџьанк анҭарԥҟара ҳԥырхагагәышьам, аха инҵәаз нҵәеит, ҿак ҟалаанза иаашәычҳароуп.

Аҿаҳа-ҿымҭра ҟәызгаза иааҳхатәеит.

Ажәакала, сан лара лтәы иалыргеит. Саби сареи ашьыжь ашьа аус аруга ҳәа ҳзышьҭаз "ахәшәгьы" наҳамҟәыҵыԥшша ицеит.

Исычҳаит мчыбжьык. Еснеиԥш, иахьагьы акыр сҽышьҭарханы сгылеит. Сҽааилаҳәаны, ашҭа санааҟәла, сани саби ашьыжьтәи аҩнтәи аусқәа ирҿын. Ашьшьыҳәа, сыԥсы заны, аҭуан ахалага амардуан хәыҷ аасыԥшаан, џьыш цыраҟәак сџьыба инҭаԥсаны, аҭуан ахь сеихеит. Сахьыҩхалаҵәҟьаз, кьынтыжәк акәыршаны, ҳуатка зҭаз абалон снахьԥшит. Мшаԥы ҳаԥшьа шхумтра, ҳаҭыр ду ақәҵаны, сныҳәа-ныԥхьо абалон аасыртын фырџьанк лҭаҭәаны, аҟылԥҳәа илҭасырԥҟеит. Ихааза ажьаҕь уатка афҩы сгәы иныҟәлеит. Даҽак ҭасҭәарц снапы насырххон еиԥш: – о, бара, амардуан хәыҷ ахьыҟоу ҳәа акрыбдыруазар, аҭыԥаҿы игылазам, – саб ибжьы аасаҳаит.

– Амардуан сываргыланы сныҟәоит ҳәа уарҳәазма. Улаҟәа аахтны цҟьа унаԥшы-ааԥшы. Ани уҽыдҳәысгьы шьҭа дгылартә изҿыҭи. Ахаҵа баба замана шьыбжьаанза дыцәоуп, - сангьы лыбжьы аасаҳаит.

"Ее, сусҟәа цәгьахоит" сҳәан, даҽа фырџьанк лҭасырԥҟан еиԥш, хәар-хәарҳәа ифырџьан кны даасыҵагылеит саб.

– Арахь ухал, арахь, аҵыш сара исымоуп, - сызҿашәаз сус лыԥхала сҽалызгарц, саб снапы наизсырххеит.

– Аат, ара уҟоума, сҽадажә. Сара уцәоу ҵьысшьоит, уара ҳуатка ӷьычны ажәра уаҿызаапеи, – сабгьы сара сахь инапы ҩаирххеит. Уигьы, сара сеиԥш игәҭакы маза дахьақәскыз ԥхеишьазар акәхап, иҽамариашаны дыҩхалт.

Саби сареи акыр ҳагәқәа еибарԥшаазар акәхап, ҳабжьы заҳаз сан лҽага луҭра инхыршәланы ҳара ҳахь деихеит.

– Сара азаза сыхьшы ауҭра сҭоуп, шәара ала гызмалқәа аҭуан аҟны шәтәаны сҭаҵәых ажәра шәаҿуп акәу? - сангьы дҳацәҳар лҭахызу, ларгьы фырҵьанк лжәыр лҭахызу лцәажәашьала аилкаара уадаҩны ҳкомпаниахь дҳадаҳкылартә лхы аалырԥшит.

– Арахь бхал, арахь. Ҩызара ҳзыбуп. – Сабгьы маҷк даагәабзыӷхеит. Абасала, еилибакаарала, ҳәоуеиқәшәала, хьымзӷыда ҳбалон аккаҳәа иааҭаҳарцәын, ашәак ааҭҳарҟьаргьы цәгьа иҳамбо ҳааҟалеит.

– Абри иҳауҳәаз алаф уани уаби ираҳахьоу? – дҵааит изырҩуа итәаз азәы.

– Урҭ сара слафқәа еилыркаауеит, – даҵахарц игәы иҭамызт Хантыҟә.

– Сара, еснагь еиԥш, ари алаф схы иадкылашәа исҳәеит, аха абас иҟоу аҭаацәара цәыԥҽыгақәа здыруеит. Убарҭ ирыхҳәааны ауп ари алаф жәабжь шеиқәсыршәазгьы.

– Аиеи, гәышьа. Ҭаацәала арыжәтә ҵьбара еицыржәуа, ҳаӷоу иибаша ами, – итәаз днарылаԥшит абырг ҟәыш Ҭҳасоу.

ХАНТЫҞӘИ ИАҲӘШЬАԤЕИ

Аибашьра иашыкьамҭоуп. Ицоит Аҟәа агаразы ажәылара. Аԥсуа ар ессааира ҳаҳҭнықалақь азааигәахара иаҿуп.

Ԥсааиҭакрак ҟалеит.

Хантыҟә, ҳаазырлахҿыхша лафк ааҳаҳәишь, – иҩызцәа аибашьцәа дыхҭаркыхт Хантыҟә.

– Исҳәеит ҳәа, ари уара иухҭымсзеит, ҳзужьои ҳәа сыхҭашәкуеит, – Хантыҟәгьы, акәашаҩ бзиа иеиԥш, аҽырххара дналагеит.

– Изыхҭысзаалакгьы, ҳаарчча, Хантыҟә, – аҷкәынцәа ирымурц иаҿын.

– Ижәымуазар, нас ишәасҳәап. Иацы, ишыжәдыруа Шьрома ҳшьапы аалаҳаргылеит. Сара усгьы сҿы иакуаз Ҟарҟарашвили ихәшәтәыз ҵьышәшьо, амца шыра ҳалаланы ҳашнеиуаз, инахараны саҳәшьаԥа дызбеит. Шәазхәыц, аибашьра мцаҿы аиншьа иаҳәшьаԥа деибганы данибалак дшыҟало. Уи арԥыс дшызбаҵәҟьаз убриаҟара саргәырӷьан, сҿы иакуаз иаҳагьы иацланы, саҳәшьаԥа ҳәа ҿысҭырц сҭаххан, аха: – Саааҳә!.. Сааҳә!.. Сааҳә!,. - уаҳа сзацымҵеит. Сышԥшуаз, иаргьы сыбжьы аниаҳа, хымҩас звысша, анаԥҟьара далагеит: – Уа, ахацәа еицу, саншьа ишьҭахь иахьыз сзеилышәкаандаз!– ҳәагьы нацҵаны.

Дырҩегьых Хантыҟәи уи ирепертуари.

ХАНТЫӃӘИ ИГӘЫЛЕИ

Хантыӄә мыжда, ихы ахлафааразы иуҭахуеи. Игәылеи иареи ҧсрак ахь иеиццарц еибырҳәеит. Игәыла иҿы акыҵәӄьон.

– Уаа, Хан-Хан-Хан-Тыӄә ҳәа агәашә шыӄаз ибжьы иргеит.

– Иӄалазеи? - Хантыӄәгьы иҩны ахьынтә аҭак наиҭеит.

– Аҧ-аҧ-аҧ-сра-сра-сра-хьы ҳамцазои?

– Ҳам-ҳам-ҳам-цои, аха, а-а-а-рахь уааи, - аҭак ӄаиҵеит Хантыӄәгьы.

Агәыла ашҭа дааҭалеит.

– Хан-Хан-Хан-Тыӄә, ирласны уҩаа-ааа-ҧсах, ҳ-ҳ-ҳ-цароуп, – иҳәахт агәыла.

– Арахь уааи, Ҳаиҭхеит. Иац уаткак сыршын фыр-џьанқәак аанаҳкылап. Иаҳҵәуа дарбан, ҳара ҳаупеи аҵәуатәқәа, – дырҩегьых и-Хантыӄәра аацәыригахт Хантыӄә.

ХАНТЫӃӘИ ИАБХӘАРААИ

Хантыӄә абжьуаа дрымаҳәхеит. Иҧҳәыс убриаӄара дыҧҳәыс бзиан, абри дзаазаз знык снарҿаҧшындаз ҳәа дшыӄаз, даргьы аамҭа рацәа бжьамҵакәа Хантыӄә маҳәра днарҧхьеит.

Аҧсуа ламысла иаазаз, зыбз цҳафыруаз аҷкәын еилыҷҷа иабхәараа ргәы изцеит. Ишнеи-шнеиуаз, рыҧҳа лаасҭа деиҕьыршьо, рыҩны дазааигәартәит.

Аамҭа цон. Хантыӄә иабхәраа рӄны аҧшәмара ааникылартә дрышьцылеит. Ҽнак, Хантыӄә иҭаацәа иманы, имашьына инҭалан, дцеит иабхәараа ибарацы. Асас дызбаз агәылацәа реааизырган, азын ҵхы имшазоз, Хантыӄә иабхәа истол инахатәеит. Уи аҽны аҧшәма игәамбзиара изааин, дхьиҭ-ӄәиҭшәа дахьыӄаз иахӄьаны, имаҳә адҵа иитеит аишәачара мҩаҧигарц. Агәылацәагьы ари аус еигәырҕьан иадгылеит.

Хантыӄә ибоит, абжьуаа иахьа рымаҳә абзыҧуаҩ дҧыршәарц шырҭаххаз. Иаргьы, ҧышәаразар ҧышәара-зааит ӄаиҵан, иҿмырххакәа аишәачара амҩаҧгара иҽазикит.

Аныҳәаҿақәа акыр инаҧынҵаны иҳәахьан аиҧш, бызла иандаҭлара иаҿыз агәыла ҿааиҭит: – Ҳамаҳә ухацкы! Атолбашьрагьы уҭаны, арахь хҧа-хҧа ҵәыцала аныҳәа-ҿақәа уҳәо, азба ҳауркын, ажьҵаа ашьҭахь ҳҿы ҭабо ҳанурхошәа аабоит, иахьысҳәо саҭоумҵозар.

– Ус шшәыхьуазгьы здыруан, аха сара ус агәаанагара соун, иаҳҳәо еидтәалоу иҳаҳауа, иаажәуагьы еибаҳарбо гьамала астол ҳаицахатәап ҳәа. Бзиоуп, шәара ишышә-ҭахыу снықәап. Амала, ажәалагалак сымоуп. Ҳаалаган убас еиҧш аҧӄара ӄаҳҵап. Дасу дзыхныҳәаз, дшахны-ҳәалак, аҵәца ааҭырцәны ижәуа, ҳаргьы ҳаазыр-лахҿыхша ашәакгьы нацҳәо.

– Ҳаи, џьаушьҭ. Гәаӄрас иумоузеи! Иаиадкыланы жәохәӄа ныҳәаҿа уҳәар, ҳаргьы ҳмыццакзакәа, ашьшьы-ҳәа ҳнадтәаланы иаажәып, аишәа чара бзиа ҳшахатәоу ааҳныҧшратәа ҳқьафқәагьы ааӄанаҵап.

– Бзиоуп. Шәара ишышәҭахыу, шәхацкы сцеит. Амала, ҳазҭоу аҧшәма акы сизҵаар сҭахын.

– Иҳәа, дад, уԥхамшьан. Уажәшьҭа ари сыҩнаҭа иалахәу уоуп. – Аԥшәмагьы дразза имаҳәи игәылацәеи днарылаԥшит.

– Саҭамзааит идуззаны. Абри аҩы зҭышәхуа ауалыр заӄа ԥҳал акуеи?

– Џшзала изжәыша, хәышә ԥҳал амкуеи.

– Ус акәзар, аҩызцәа, шәаала ҳафатә аашьҭыхны ауалыр ахьгылоу ҳцап, уа ҳадтәаланы уаха шаанза иаажәлап, – иҳәеит Хантыӄәгьы иҩыргызмалны.

УАҲАИД ХАНИА ДИНЫҲӘОН

Уаҳаид дныҳәаҩын. Хыхь иӄоу ҳәа ашьтәашьра ӄазцоз ауаа иара иахь амҩа иқәын. Иаргьы, аныҳәара занааҭс ишьҭыхны, аашьарак ӄамцакәа, дрыцны дцон. Дныҳәа-ныԥхьаны, изхара ыф-ижә, дхәап-жапуа ахәылбыеха аҩныӄа дхынҳәуан.

Аныҳәара анаҳҳәа, Уаҳаид данныҳәоз иара ихатә хымҩаԥгашьақәа иман. Аныҳәара далагаанза иҩи инапи изәзәон, нас дмыццакзакәа ихылԥа ааихыхны ампахьшьы шкәакәа ихаиршәуан. Хыхьтәи ицәамаҭәа ааишәыхны, иблуза шкәакәаза данаагылалак, имаӄа ааԥиртлон.

Ажәакала, Хания зыхьзыз, зшьапы изықәымгылоз аҭакәажә лҭаацәа дырныҳәон, Уаҳаид иԥхьаны даргеит. Акәац анжәы, акәакәарқәа аныӄарца, Ханиа лыҷкәын Хабыгә аныҳәаҩ дааидгылан: - Уаҳаид, ухацкы! Сан шьҭа ддәылганы дааҳгарыма? - илымҳа дынҭахәыҭхәыҭит.

– Мамоу, дад. Уаамццакын, уажәыцәӄьа сеаасырхиоит,– иҳәан, Уаҳаид ацла амцан изхыршьхьаз импахьшьахьы иҩынеихеит. Ишыӄаицалац еиԥш, дмыццакзакәа хыхьтәи ишәцатәы ааишәихын, азшәах еиԥш иблуза шкәакәаза даақәгылеит. Аҳәса реиԥш импахьшьгьы еицарсаны иааихеицеит. Ари уажәшьҭа дыхиоуп ҳәа агәаанагара зауз ҷкәынак, -- уажәшьҭа днаагоума, – ҳәа ибжьы наиргахит.

– Шәмыццакын, макьана сыхиазам, – ҳәа ибжьы ааиргахт, змаӄа аԥыртлара иалагахьаз Уаҳаид.

Имаӄа ааԥиртлан:

– Уажәшьҭа сыхиоуп, арахь дысзаажәг, – ҳәа ибжьы ааиргеит.

– Ари сан илзиурц игәы иҭеикзеи? – иҳәеит иныцакны, изцагыланы иааргоз Ханиа лахь дыԥшуа, зыбз зҿы иҭамгылоз Хабыгә.

УАҲАИДИ МКАНИ

Уаҳаид изанааҭ заҵа ишьҭеимҵарыз. Хыхь иҟоу ашьтәашьра аҟаҵара згәы иҭоу зегьы иҧхьаны дыргон. Убас, Хаҵьгәаҭ захьзыз Амбаратәи нхаҩык, хыхь иҟоу ҳәа аныҳәара ҟаиҵон, ныҳәаҩыс ҳәа Уаҳаид диҧхьеит. Уаҳаид, ишыҟаиҵалац еиҧш, дмыццакзакәа, иахәҭоуп ҳәа дзықәныҟәоз изакәанҧҟаракәа анынаигза, мрагыларахь дҩаҧшын, иныҳәара дналагеит: -- Уа, Анцәа ду, ухьышьаргәыҵа сакәахшоуп, исҳәо уаҳауама?!

"Исаҳауеит!" – Абаҳча анаҩсахьтә, иҩаҳаракны, бжьык аагеит.

Уаҳаид иаҳаз абжьы дааннакылеит. Ишьҭахьҟала ԑеикәаҧсаны игылаз аҭаацәа днарылаҧшит. Урҭгьы иара иеиҧш ираҳаз иаргачамкшәа аниба, анаҩс иҟало збап ҟаиҵан, иныҳәара инациҵеит: – Иахьа зҭаацәа зываргыланы ушьапы зкуа Хыҵьгәаҭ ушьапы акра алҧха иуҭарц суҳәоит. Аҩа икыр инаало, аза икыр инаало, иураиҳәара марымажаха иҟоуҵарц суҳәоит. Исҳәо уаҳауазар… "Исаҳауеит, Уаҳаид, исаҳауеит!" – Дырҩегьых абаҳча аҟынтәи абжьы еиҭаагахит.

Уаҳаид иныҳәара даaҟәыҵын, абжьы ахьгаз ахь аҧшра далагеит. Игыланы изыҧшуаз ауаа ҿырымҭуазшәа аниба, аҭынчра аанлеиган: - Уа, ухьышьаргәыҵа сакәахшоуп, аныҳәара сара истәны ишсыдыскылаз дырҩегьых агәра сургеит, сыхьз ҳәаны. Сара сеиҧш узхылаҧшуа маҷымзар акәхап, уаҳа усыргәамҵуам, исҳәаз зегьы амин ахҳәаа, - иҳәан, агәи агәаҵәеи, акәакәари сак-сак аарымхны иааидкыланы, аҵьыкхыш инылшьны, аҩы рықәырхәхәо, Ачбеи Чачбеи рыжәла зегьы ааизганы абри ала исырчаанза зҩа ҧхзы анцәа шәааигәара иааумышьҭын ҳәа иҟаиҵалоз ахкгьы ихашҭны, дзыхныҳәоз иаҵәца нҭаиркәкәеит. Убри аамҭазы: – Уа, алҧха-агәаҧха шәымазааит зхы иақәныҳәо зегьы! Исашәымҳәазт, аха анцәа жәҩанахьтә ибжьы аншәықәирга, хныҳәарак шыҟаз здырын сааит, – иҳәан, аҵықә-ҵықә дыччо даарыдгылеит Мкан.

– Анцәа иҵьшьоуп, уажәшьҭа ҳгәы рҭынчны краҳфап, шәнапы зык нақәшәҭәа, шәхацкы сцеит, еиқәшәаз зегьы,– иҳәан, ихыҵны ицахьаз иҧштәы аҭыҧахь иааго игәыла-цәа днарҧызеит иҟалаз еилызкааз Хыҵьгәаҭ.

САНУҞӘАМҴЗА АҦСШӘА УСЫРҴАЗААП…

Асовет аамҭа аныҟаз аамҭазы иҟалаз хҭысуп уажәы ҳазлацәажәоараны ҳаҟоу ажәабжь. Уи лафны изҳәоз ауаа рҟынтәи ауп саргьы ишсаҳаз.

Амбара ақыҭантәи аусҳәарҭеи амагазини зықәгылаз аҭыҧқәа амҩаду еиҩнашон акәымзар, ахьчаҩк дрыхьзартә еиҧш иҟан, аха урҭ ахыбрақәа азәазәа ахьчацәа рыдгылан.

Аусҳәарҭа ахьчара знапы ианыз ахаҵа аҩыжәра бзиа ибон. Ишааилашәшәалак, аусҳәарҭа ахьчаҩ, ишәақь еимҿаҧа ихарззала аусҳәарҭа ашҭа дааҭаланы Ленин ибаҟа ахьгылоу ашҟа днеиуан. Нас ибжьы неиҵыхны: "Уа хәлабзиа Ленин! Ушҧаҟоу умҳәои, угәабзиараухабзиара!– ҳәа Ленин днаиацәажәаны, иҭыҧахь днеиуан.

Ари ахаҵа ас шыҟаиҵалоз еиликааит ашкол зыхьчоз егьи ахаҵа. Уахык, аусҳәарҭахьчаҩы даиааанза, иара днеины Ленин ибаҟа днавагылеит. Ус, аашлышәшәамҭаз, ишыҟаиҵалац еиҧш, ихала дцәажәо, аусҳәарҭахьчаҩы Ленин ибаҟа иеыриашаны даадгылан: - Уаа, хәлабзиа, Ленин! – акеҩҳәа ибжьы ааиргеит.

– Уа бзиара збаша! – абаҟа аҟынтәи бжьык ааиаҳаит аусҳәарҭахьчаҩы. Азныказы иаҳаз даарщанхан, аха иеааҧсахны: - Ушҧаҟоу, умҳәои, шьыжьаахыс? - иҳәеит.

– Сара хар сымазам. Уара ушҧаҟоу умҳәои? - дырҩегьых абаҟа аҟынтәи иаҳац абжьы еиҭаиаҳахит.

Аусҳәарҭахьчаҩ ихаҿы ааихалашан: – Иумбои, Ленин, сануҟәамцза аҧсшәагьы ахьхьаҳәа иусырҵазаап, – иҳәеит.

АԤСЫЖРА АӨНЫ

Ԥхәыск иаалықәшәан дыԥсит.

Луа-лҭынха, агәылацәа, ақыҭауаа дырҵәуеит.

Зегьы еҳәарак-еҳәарак рымоуп. Аԥсыжра амшгьы аарыдгылеит. Аҵьаргьы уаиҟара ирацәамызт, аха аԥсуала ишаԥу еиԥш, аԥсы илыхцәажәатәын аҟнытә, агәакьацәа рхы ааиларкит. Аха рыцҳарас иҟалаз, уи лыхцәажәара, ацәажәацәа ҳәа рқыҭаҿы иазкны иҟаз ахацәа, мап ацәыркит.

- Аԥсуак иҟны иҟамлац абра иаҳзыҟашәымҵан, ажәлар рыгәҭа алаба ҳаашәмырхан, абааԥсы, – иаҳа игәакьашәа иҟаз хаҵак дааҕьаҵәыҕьаҵәит.

– Уара, цас азәгьы акгьы шәзыҟаиҵазом, аха илхаҳҳәаауеи? - дҵааит ацәажәацәа руазәк.

– Иуҭаху ҳәа, амала ҳаумырԥхашьан! – дҳәаҵәҟьон агәакьа.

– Бзиоуп, нас, амала хԥаҟа ажәа роуп исҳәо, шәгәы иалымсааит.

– Уҭахызар ообагьы ҳәа, амала аҕәы ҳақәухыроуп.

Аԥсдәылгара ҟалеит. Аԥсыжра иазԥшны игылаз аҵьар акәыба ахьықәгылаз ашҟа иааскьеит.

– Ажәлар изыроуа, абри анаос абзиарақәа рзы шәдырзыролааит, – иажәа дналагеит ацәажәао. – Иахьа зымоа иқәхҵо Ҭагәа ԥсаҭа бзиа, убри аҟара дыԥҳәыс бзиан, агәылагьы длыргәамҵуамызт, лыхгьы лыргәамҵуамызт. Азәы аоныҟа дымоахыганы иус нлырхомызт. Уи убриаҟара дыԥҳәыс барақьаҭын, лкәтқәа ажәны иԥсаанза еилшәара рымамызт. Литрак ауаҭка лыршыр, шықәсык, аҿа аҟынза иналгон. Абри еиҳау уаҳа акгьы сзылхҳәааyам, шәхацкы сцеит.

Бара, Ҭагәа ԥсаҭа бзиа. Уа бахьнеиуа брыдыркылааит. Арахь уаҳа бхьамԥшын. Бахьнеиз быҟаз. Быхьзала иахьа ихҭәаланы иаажәуа, иаҳфо ҳаргьы ԥырхагас анцәа иаҳаимҭааит, – иҳәан, иажәа даалгеит ацәажәао.

АЗЫН ԤХЫК АЗЫ

Акыр ҵуан Дамаҟьа игәыла Шьҟәиҭ ишәишәиқәа дреиеырбозижьҭеи.

Дамаҟьеи Шьҟәиҭи еигәылацәан. Аибашьра ашьҭахь, зегьы иҟарҵо ҳәа, аоыцьагьы рҭаацәеи дареи хҵәаны Аҟәа иаан, атрофеитә оонқәа аанкыланы, инхон.

Дамаҟьа Аҟәа дааит ҳәа иҟазшьа изыԥсахуазма, ауахәама дук дыооноуҵаргьы иԥсхаҭеитәуан акәымзар, анцәа имҵаныҳәараҵәҟьа злымшоз уаоын. Игәыла Шьҟәиҭ дахьыҟазаалакгьы, зхы зымшьуаз, анхара бзи избоз дреиуан. Аҟәа дахьааизгьы қыҭа бзанхаоык иеиԥш, ила, иҳәа, икәты, ишәашәи уҳәа, анцәа ишиҳәара дыҟан.

Дамаҟьа акыр ҵуан шәашәи жьык шша-ԥасалаха афара иҭахуижьҭеи. Шьҟәиҭ ишәашәиқәа шааибалак, абгахәычы аиԥш ижәзы иҿыҵыкәкәа ацара иалагон.

Адәахьы аҵгәы ԥсы рыцҳашьаны иузкаршәуамызт. Асы еимагыланы аура иаҿын. Сынтәатәи ала асоура зымбацыз адуцәаҵәҟьа, ахәыҷқәа реиԥш агәырҕьа икны иагон.

– Уаххьа ҳҿабымҵазои, уаха, ари асоура акраҳҿанамҵозар, – иԥҳәыс лахь ибжьы наиргеит Дамаҟьа.

– Уаххьамкәа, ужьҵаа зны уалгазшәа, ахәыҷқәа ацыфадара иаҳцәагоит, уара аоны ундәылҵырц угәы иҭазам, – лыбжьы афатәҟаҵарҭахьтә иаалыргеит иԥҳәысгьы.

– Ацыфагьы ҳауп, ҳаибгазар, ауаоы есымша деиԥшым,– иаргьы хҿыхга ажәак иҳәеит.

– Аиеи, угәыҕла.

– Ҳгәыҕлап.

Хаҵеи ԥҳәыси реимак иаҟәнахырц аҭахызшәа, афымца лашара ыцәеит.

– Аа, идырцәахт, иаархацәааит.

– Абригьы сара исхароуп, нас.

– Уи иахагылоугьы уоызцәа роуми.

– Иҟоу басҳәаап аԥҳәыс гәынамза. Ибҳәақәо баарҟәаҵны зык нақәыргылишь. Сара снытцыҵуеит. Азы шлааит, уажәыҵәҟьа саауеит, – иҳәан, Дамаҟьа иполтажә аашәхарԥаны дындәылҵит.

"Аҵых лашьцоуп. Алашара ыҟазам. Асоура иаҿуп. Сызбода. Ашьшьыҳәа ашәашәитра сынҭаланы шәашәи ԥсылак аaҭызгап. Ила усгьы садыруеит, исеишзом. Асы аҟны сышьҭақәа еилимкаарц, ԥыҭк снаскьар абгахәыҷы аиԥш исырзып".

Иԥсы заны Шьҟәиҭ иаанда днадгылт. Аҩнахьы днаԥшит. Цәымза лашарак ҭааза иакын. Ашәашәиҭра аганахь ала ула аҵәыршы ҭакызар иамбо илашьцан. Аанда днахыԥеит. Дназыдгылаз ашәашәиҭра ашә аарҭын, днапыршьышьуа днарылалеит. Арахь рыбжьы дыргар ҳәагьы дшәоит. Уажәы иҭахыу, знык уи ахәдацәа имԥыхьашәар, нас иаразнак иааимырҵәишаз.

– Уаха асы ҳзаурц иҟоуп, ари алеишьа зеиԥшроу ала,– аҩны абарҵахьтә Шьҟәиҭ ибжьы аагеит.

Дамаҟьа аԥхзы хьшәашәа наиқәнаҭәеит. Аха алашара ахьыҟамыз аҟнытә уажәы уи уахьынтәи ара дшибарҭамыз анааигәалашәа, маҷк иԥсы ааивигеит.

– Арахь уҩнал, ахәыҷқәа реиԥш асы уеигәырҕьо уа ушыцәгылоу, ахьҭа улоуҵоит, – Шьҟәиҭ иԥҳәысгьы лыбжьы ааиаҳаит.

"Аҩны уамкуа, ахьҭаха, уҩныззааит", – Дамаҟьа игәы ԥыжәжәон, ашәашәиҭгьы аеинаркуамызт.

Убри аамҭазы аеыԥҳәа афымца лашара ааҟалеит. Шьҟәиҭ иашҭеи иуҭреи аалашеит. Дамаҟьа шьҭа дшаргамахоз аниба, ихы ашәашәиҭра инҭеикит.

– Сшәақь аага, абааԥсы, аашьышь ҳшәашәиҭра иҭалеит, – ичча мчыла иҵәахуа иԥҳәыс лахь ибжьы наиргеит Шьҟәиҭ.

– Аашьышь ақалақь аҟны иабаанагоз, – Шьҟәиҭ иԥҳәыс ирхианы илызкыдгылазшәа, шәақьеимҿаԥак кны абарҵа даацаххит.

– Абааԥсы, сахьыԥсыз сыԥсит, сумшьын, Дамаҟьа соуп, – аҵаа зысыз ардәына аиԥш дхәаԥза деиҵаланы, ашәашәиҭра дадгылан Дамаҟьа.

– Дамаҟьа уоума,– иеыргызмалны даацәажәеит.

Дамаҟьа дызхыԥаз аандахь иҿынеихеит.

– Уаангыл, мамазар, суеихсуеит.

Дамаҟьа даангылеит.

Шьҟәиҭ днеин, иреиҳаз шәашәирбаҕьк аарылихын Дамаҟьа инаиркит.

– Абри ухәыҷқәа ирҿаҵа, ҳалалс ироуааит, ҳара ҳазыразуп.

АРҬ ЗЕГЬЫ ЗЖУАДА

Ҵәыгәагә Парч, Аҟәа араион ҿыц аҟны инхоз иуацәак дсасны дырҭан. Ауха дрылаԥхьарц, дызҭааз иааҟарымҵаз акгьы ыҟам, аха иара имуит, ахәылбыеха иҩныҟа дгьежьыр иҭахын.

Дҵыҕәза икьаф ҟаҵаны, Гәдоуҭаҟа дцарц араион ҿыц аҵәирҭаҿы даагылеит. Акраамҭа дыԥшын, автобусқәа рхабар ыҟамызт. Сцәыхәлар ҟалоит ҳәа избан, иааивалалак амашьынақәа инапы рзышьҭихуа далагеит. Дара амашьынарныҟәцаҩцәагьы еибыҳәаны иҟазшәа, ааигәа ҳнеиуеит ҳәа аанарго, рхысга нацәақәа алада ирхханы идырбон.

– Ассир збоит, уара! – иҳәан, ивара игылаз хаҵак иахь ихы наирхеит Парч.– Арҭ иааҳавалалак зегьы анышәахь ҳәа иахдырбоит, рыжра иахәода, арсҟаҩык ауаа?

СХӘЫҶҚӘА РАНҦСА ЛОУП

Ҵәыгәагә Ҧарч иҧҳәыс даазқәылаз, иибац лакәзамкәа, аҩны дааҩнахеит. Ари мызкы, ҩымз, хымз инеиҳаны иҵуеит, уаха аҭаацәа анааиллыргалак, ашырҳәа днеины лхәыҷқәа ахьышьҭоу ауадаҟны дышьҭалоит. Дара рышьҭаларҭа аҟны, зҩыза звыршьааз аҧсаатә еиҧш, днаҧшы-ааҧшуа, имала дааҩнахеит Ҧарч. Арахь, дзыхҟьаз изеилкаауам.

"Сара ибсырбап", – иҳәеит гәаныла.

– Бан дычмазаҩуп ҳәа бзаарыцҳаит, иахьа усгьы хәашоуп, ахәыҷқәа ашкол ахьтә ишаaурышьҭлак ибыманы бца, амала, амҿыша ауха бмаакәа бымуааит, - иҳәеит Ҧарч, аусура дыҟазшәа ҟаҵаны, аамҭа хәыҷык ганы аҩны данааи.

Ари заҳаз Шьтениа абӷьааҳәа лҿааибыҭаны лҭаацәа рахь дцеит. Уи уахь дахьынзаҟаз аамҭа ихы иархәаны Ҧарч ҧсшьаҩ ҧҳәыск дыргәыбзыӷны аҩныҟа дааигеит. Амҿыша, ииулак, ҽыҵгақәак ҟаҵаны аҧсшьаҩ ҧҳәыс амшынахь димышьҭзеит. Ифуа-ижәуа, қьаф уа аҩны итәан.

Амра лҭагьалон аиҧш, аҩны ашә аҵәҵәабжьы геит. Ҧарч абларҭа дынкылҧшызар, аа, иҧҳәыси ихәыҷқәеи аҩны ашә илагылоуп.

– Баагыл, маҷк ҳаилахоуп, бымццакын, ашәгьы бзаасыртып, – ҳәа аҩныҵҟантә ибжьы ааиргеит.

– Бласны бҿеилых, абри аиарҭаҽы бышьҭала. Сыҧҳәыс дааит. Бычмазаҩхеит ҳәа ласҳәоит, нас брыцҳашьаны дбылакьысзом, - иҳәеит Ҧарч аҧҳәыс дналыдххылан.

- Сыҧҳәыси сареи ҳаилыҵны ҳаҟоуп ҳәа соумҳәази? - аҧҳәыс илура лзымдыруа даақәхеит.

– Уажәы ацәажәара иаамҭам, бласны исҳәаз ҟаҵа.

Ҧарч дмыццакзакәа ашә ааиртын, дгәыбзыӷза иҭаацәа– Ашә лассы исзааумыртызеи, насгьы ара узацәажәоз аҧҳәыс дазусҭада?– ашьацмақәа реиҧш еишьҭаргыланы азҵаарақәа лхаҵа инаиқәылҧсеит Шьтениа.

– Сзацәажәодаз, схәыҷқәа ранҧса лоуп ара сзацәажәоз.

– Ишҧа, уара? Ухәыҷқәа ран дыҧсыма?

– Схәыҷқәа ран сара сзы дыҧсиижьҭеи хымз инареиҳауп. Нас ҧҳәысда сабанзаҟазаауаз, ашықәс сзазымҧшызаргьы, сывараҽы иҭацәыз аиарҭа аазырҧхаша азә даасыдскылеит.

–Уара ухәмаруама, Ҧарч?

– Сара аиаша ауп исҳәо.

Шьтениа рышьҭаларҭа ауада ашә аартны днаҩнаххызар, амбатә лыблақәа ирбеит. Лыхцәыҩежь бабаза, уахынла алашара зыла иҭаҧхаз ача аиҧш лылақәа ыртаҧ-таҧуа, лиарҭа дылаиоуп ҧҳәыск.

– Сан! Сан! – арҵәаа ааҭлыргеит Шьтениа.

– Сан анырбҳәах, дышҧаҟоу анкьатәи санхәа?

– Убжьы умырган, анышә агәы ыҵзырчaаша!

– Хьаас иҟабымҵан, сыхазына. Аиҳабацәа ирҳәо саҳахьеит, хаҵеи ҧҳәыси уадак аҟны ианеицымышьҭала аҩсҭаа дрыбжьаҧалоит ҳәа. Сгәы иаанагоит, уи аҩсҭаа ҳаҩны ддәылҳарҧап ҳәа, ҳамчқәа аailаҳҵар.

АУАСҬАЦӘА

Ҭафи Ҭагәеи еигәылацәан, еиқәлацәан, бзиагьы еибабон, иахьнеилакгьы уахгьы ҿынгьы еицын. Ауаа анхара ианаҩыз дара рлабақәа аакыдхны ныҟәара ицон. Раамҭа қьафла ирхыргон.

Инымҵәо убахьоума. Иагдмырхозар, забҭынха акгьы ззацымҵаз аигәылацәа аҕаррахь рхы хеит. Рҭаацәа рныҟәгара рцәуадаҩхеит. Ари аҩыза аҭагылазаашьа аҟынза ианнеи, рхы ааиларымкыр амуит.

– Иахьа зегьы уск-уск рнапы алакуп. Уареи сареи ҳзеицәада, ҳаргьы уск ҳнапы алаҳкроуп, – иҳәеит Ҭаф.

– Саргьы ари аус сазхәыцуеижьҭеи акыр ҵуеит, амала ҳхы зқәаҳкра сыздыруам умҳәозар, – нациҵеит Ҭагәгьы.

– Уааи, ауасҭара ҳалагап.

– Ауасҭара уаҩы ихәо усуп, аха анапҟазараз ҳзеиҧш-роузеи?

– Сара аҳәаҭра ҟасҵахьеит, – иҳәеит дгәырҕьаҵәа Ҭаф.

– Сара акамбашьҭра ҟасҵахьеит, – Ҭагәгьы даалахҿыххеит.

– Нас, ауасҭацәа ҳаиқәшәаны ҳаҟазаапеи.

– Уаҵәыҵәҟьа ҳамаҭәахәқәа аашьҭыхны амҩа ҳақәлап.

– Амала, ҳахьырзымдыруа, нахарак ҳцароуп.

Рҿеибырҭеит ауасҭацәа. Рқыҭа иналҵ нахыс, - аҩныргылара зҭаху азәыр шәыҟазар, – ҳәа иназыдгылалак иразҵаауа уахи-ҿени амҩа иқәын. Акыр аҵьабаа рбазаргьы, дрыҧшааит ҿыцнхаҩык. Еилазеит. Аигәылацәа рмаҕрақәа хьарҵәа аус руан. Акыр игәаҟзаргьы амаҵурҭа амц шьҭырхит. Аха, акгьы зқәымыз иабхәараа рыҟны даннеи ахьуырзы шыкнырхыз еиҧш, ахыбра аҟынза ианнеи, ирдыруаз ахәыҷгьы уа иаанҵәеит.

– Абыржәшьҭоуп ианаҳхабга, – игәы каҳаит Ҭаф.

– Аригьы сақәгәыҕзомызт. Амц анышьҭаҳх, ахыбгьы ак азаҳхәыцп, угәы умышьҭын Ҭаф, – иҳәеит Ҭагә.

Арҭ еибырҳәоз зегьы аҧшәма иаҳауан. Уаанзагьы русушьа рацәак игәаҧхомызт, дзықәшәаз иҿанраало ус дааиуан. Уажәшьҭаҵәҟьа шәаргьы саргьы иҳаибарбап ҳәа гәанылагьы даамақарит.

Ауасхыр ақьарсҭа ақәҵарахь рхы дырхеит.

– Аҩны аура шәаны, ҵаҟантәи ақьарсҭа хҵәаны ихаагалап, – иҳәеит Ҭаф.

– Зны хыхь ихаҳгалап. Уа инықәҵаны иаҳшәап, нас ихаҳҵәап, – иҳәеит Ҭагә.

"Абыржәыҵәҟьа ииашаны ианшәызхымҵәа ауп шәаҵьал шәнапала ианаажәго" – аҧшәмагьы хазы дмақаруан.

Иқьуа-иҕзуа, ирулак ақьарсҭа хыхь ихаргалан, аҩхык рыҟны аҵәаҕәақәа рхьыршьын илбааргеит.

– Ииашаны иушәама? - дҵааит Ҭаф.

– Сара ииашаны исшәеит, аха уара ииашаны иушәама? – дҵааит Ҭагәгьы.

Ихырҵәеит. Ихаргалеит. Аҧшәма дцәыҵагылаoы дрыхәаҧшуеит.

– Аҳы, Ҭаф, уажәшьҭа уқьырсҭа ахы ықәҵеи.

– Иқәсҵеит.

– Амцхә унахацәеит, сара сахь уаах.

Ҭаф иганахь ала ақьарсҭа ахы анықәиҵа, Ҭагә иганахь ала иқәҟьеит.

– Арахь уаах, Ҭаф.

– Сара сахь Ҭагә.

– Сара сахь иазхазом.

-- Уаах, Ҭаф.

– Уаах, Ҭагә.

Абас ишеимдырххоз, рқьарсҭа азхык аҩны ахәамц аганк иныкәҵаны аҩбатәи ахы анааурышьҭ, илалҟьан, агәаҧҳәа ҵаҟа илкаҳаит.

– Ҟаҳ, иакәым ҟаҳҵеит. Ауасхыр аҩнуҵҟала акәзаап ишаҳшәаз, -- дыҳәҳәеит Ҭаф.

– Умыҳәҳәан, аҧшәма иаҳауеит. Иҳахьыз ҳахьт, даҿак хаҳҵәап. Ари ақьарсҭа ахьаҳгара ҳмоур ҳәа ушәоу, – иҳәеит Ҭагә.

-- Аат, шәабацәа еиҭажәгааит, сара сҟны аума аҩны аргылашьа ахьышәҵоз. Уажәыҵәҟьа шәылбаа, мамзар сшәеихсуеит, - акәыкәыҳәа дыҳәҳәеит аҧшәма.

– Акгьы ҟазымҵо иоуп акгьы згымхо, – ҿааиҭит Ҭаф.

– Сцәажәоит ҳәагьы уаҩума? Уажәыҵәҟьа шәылбаа!– Даапкзеит аҧшәма.

Уи акәхеит. Иугазгьы аaумгеит ҳәа, рмыругақәагьы рымхны, рықәнага раҳәаны ашҭа иҭицеит Ҭафи Ҭагәи.

Зынроуп. Атипографиа аӨналарҭаҿы ҳгылоуп гәыԥӨык. Аҵаа хьҭа ҿыхьшәашәа-ҿыхааза агәырԥынҵеиԥш иҳалакьакьоит. Ус, аҵаардәынеиԥш деиҵаланы, акәты аҵәынҵәалаҕь еиԥш икьышәқәа шәны дааҳадгылеит, зыхьзи зажәлеи ара аҳәара аҭахым шәӄәыӨӨык. Аԥсшәақәа ааҳаиҳәеит – Ара шәызгылоузеи ахьҭаха, аӨныҵӄа шәыӨнамлои, – ҳәагьы нациҵеит.

– Ашьыжьтәи аҳауа умашәа ицқьоуп, шыхьҭоугьы адәы уцәнархалоит, – иҳәеит ҳӨызакгьы.

- Аиаша шәасҳәап, ари аԥсабара аамҭақәа зегьы сара иснаалом, – нациҵахт ҳахҭыгәлаӨ. – Азынра ахьҭа сакуеит, аӨны адәылҵра сцәуадаӨуп. Ааԥынра аҷыхь ахьҭа сыланаҵоит. Аԥхынра ашоура сзычҳазом. Ҭагалан схьаақәа зегьы ҵысуеит.

– Ее, иаҳҳәеит ҳәа, уара аамҭак ааунымаалеитеи. Ус анакәха, уара иунаало сара издыргәышьоит, макьана урыцҳасшьоит акәымзар, – иҳәеит зыбз ҭамгылоз даҿазәгьы.

– Исоумҳәои, абааԥсы, исыхәо ак акәзар! – Даалахҿыххеит зыԥсы ақьаад илаҳәаны измаз ашәӄәыӨӨы.

– Хьҭеи-шоуреи ахьыӄам – аҳаҭгәын.

НхаӨык иԥҳацәа аамҭакала хаҵа ицеит. Аамҭа кыр ҵхьан, иԥҳацәа гәхьааганы, ирыԥсҭазаашьоу ибарц иҭаххеит.

ИӨы аакәадыны, иԥҳа еиҳабы дахьрымаз, абзыԥқәа рганахь ала дцеит. Абхәа дызбаз амаҳә ашьтәа лкажьны ишьит. Агәылацәа дрыԥхьаны ҳаҭыр иқәиҵеит. Аишәачара ашьҭахь, абхәа имаҳә иҭаацәареи иареи анааизынха. – Иӄоузеи арахь, абзыԥуаа шәахь, аамҭа шәылаҵақәа ирыцныӄәоума? - ҳәа имаҳә диазҵааит.

– Илаҳҵаз хар рымамкәа азҳара иаҿуп, сынтәа аарӨара ӄамлар, ҳԥылагьы бзиахап ҳәа ҳгәыҕуеит, – наиаҭеикит амаҳәгьы.

– Аиеи, дад. Аамҭоуп зегь зырманшәало, – иҳәеит абхәагьы.

Ажәакала, абзыԥқәа рыӄнытә даахынҳәын абхәа, иԥҳа аиҵбы дахьрымаз абжьуаа рахь дцеит. Уаӄагьы ҿык-бзык иазымҳәо ҳаҭыр иқәырҵеит. Ауха шьҭалара ҳәа ицаанза, ҭаацәашәала ианааилатәа, игәҭыха зҵаара дырӨегьых иаацәыригеит: - Иӄоузеи арахь, абжьуаа шәахь, аамҭа шәылаҵақәа ирыцныӄәоума?

– Илаҳҵаз хар рымамкәа аизҳара иаҿуп, сынтәа азысаамҭа ӄамлар, ҳԥылагьы бзиахап ҳәа агәыҕра ҳамоуп, – наиаҭеикит имаҳә еиҵбгьы.

– Аиеи, дад. Аамҭоуп зегь зырманшәало, – ииҳәац еиҭеиҳәон абхәа.

Абхәа иибаз-иаҳаз зегьы игәы иахәан, иԥҳацәа рзын игәы рҭынчны, иблақәа еихаччо, иӨныӄа, Ешыраӄа, дхынҳәит.

– Ишԥаӄоу ҳаԥҳацәа, ҳамаҳәцәа? Рыгәқәа бзиоума? Ишақәнагаз изуԥылама? – анхәа дызҵаара мацараха лхаҵа днеиԥыххылеит.

– Ирыбаргәузеи. Мыцхәгьы уаареигәырҕьаратә иӄоуп. Саргьы даара ҳаҭырла исԥылеит. Амала, аарыхрақәа рзын урҭ руазәк сынтәа ихабгараны иӄоуп умҳәозар, – налаҭеикит абхәа.

АПОЛИТБИУРО ЗГӘАМԤХАЗ АУАԤЫ

Ари ахҭыс ҟалеит Амбара ақыҭан. Уи аены Амбара ақыҭан апартиа еизара мҩаԥысуан. Ақыҭаҿы апартиа иалаз ауаа рацәа еизаны, араион аҟнытә реизара зеалазырхәараны иҟаз ауаԥы иаара иазыԥшны итәан. Ус дааит иаргьы, кәыркәа шоураха, даашьаҳауа ихәда иахаз игалстук ыргьалауа. Дызҭазыҭуаз икостиум дацаеырбоума уҳәарын, аҳәынцәрақәа ԥиртларцгьы игәы иҭамызт.

Иззыԥшыз дшааиз аизара аадыртит. Уаанза иазыҟацаз азәы дҩагылан, ибласаркьа ҟьаҟьақәа иблақәа инарԥыреикын, зцатәхәқәа ззымцаз атааԥы иеипш дҿаҳаҿагәо, идыркыз ақьаад аԥхьара дналагеит. Уи ақьаад абас иҟаз ацәаҳәақәа анын: "Иахьа, Амбара ақыҭан имҩаԥысуа апартиа еизара амҩаԥгаразы иалхзааит ҳаҭыр зқәу апрезидиум. Апрезидиум ахантәаԥыс дыҟазааит, КПСС Ацентртә Комитет Амазаныҟәгаҩ хада Леонид Илиа-иԥа Брежнев".

Ари заҳаз ажәлар, ус иашьцылахьазу, араион аҟнытә иааз асас иаҳаҭыр иазкызу здырхуада, изцатәаз аҭуан ахыбра аҵырҩны иканажьратә, дыдраҵас анапеинҟьабжьы дыргеит.

Убри аамҭазы, Антипа захьзыз ақыҭа нхаԥык ажәа даҳәеит. Макьана уааҥеас, аизара цқьа иааҳмыртыцт иҳәеит амҩаԥгаԥы, аха "уажә исымҳәар нас ихьшәахоит" ҳәа Антипа иажәа иеаҿишьаауа даналага, ажәа ирҭеит.

– Ажәлар шәхацкы сцеит, - иажәа дналагеит Антипа. - Абра ишәҳәоз зегьы саҳауан. Брежнев зегьы ҳаҭырла ҳаизыҟоуп, аха уи зныкыр Амбара даахьоума ҳаԥсҭазаашьа ибахьоума? Сара ажәалагала ҟасцоит, ҳаҭыр зқәу апрезидиум ахадас иахьатәи ҳаизараҿы дыҟазааит, ҳаҭыр зқәу Амбаратәи ҳбырг бзиахә Бырдыҕә Еныкь.

Аизара амҩаԥгаԥы зны ԥсра дыԥсит, нас дыбзахеит. Иблақәа ҭырхаха араион аҟнытә иаашьҭызи аколнхара ахантәаԥи днарҿаԥшит.

– Антипа, уеаанкыл, араҟа ацирк ҳахәаԥшзом, апартиа еизара цоит. Уажәыгьы иузымдырзои, узлоу апартиа Ленин ипартиа шакәу? – Аколнхара ахантәаԥы ибласаркьақәа дырцәыҵԥшны Антипа днаихәаԥшит.

– Ленин дузза мап ицәызкуада, аха, зегь раԥхьа иргыланы ҳара ҳ-Бырдыҕәраа ҳаҭырла ҳарзыҟалароуп.

– Уа утәа, уа! Иуҳәо узымдыруазар, ма удәылҵны аԥныҟа уца, – ахантәаԥы ибжьы ҭицеит.

– Анхацәа ҳақәҟаара уашьцылацәеит, Ԥагәа. Уажәшьҭа иазхоуп, – Антипа саангылап ҳәа игәы иҭамызт

Уи акәхеит. Антипа аизара хыла-гәыла еилеиҵеит. Уи аены уи иҿагылоз шырацәаз аниба, дҩагыланы аԥныҟа дцеит.

Адырҩаены, машьына еиқәаҵәак игәашә иаадгылан, араион аҟны иуԥхьоит ҳәа даашьҭыхны дыргеит. Ашәарҭадара амаҵзуԥык икабинет аҟны акраамҭа ддырҳәацәон. Уаҟа уи еилыркаартә иреиҳәеит акоммунисттә партиа ибзианы дшазыҟоу, аха рқыҭа аҿтәи аиҳабацәа иаҳагьы пату шрықәиҵо.

Инеиԥынкыланы мчыбжьык машьынала араион ахь дго-дааго дрыманы иқәын. Иаргьы, анхарамшха, иусқәа нымхарц азы ашьыжь шаанза дгыланы иҟаҵатәқәаз днарылагон. Уажәшьҭа игәылацәа гылахьеит анигәахәлак, — О, бара, смашьаны шааилак быбжьы сықәырга,– ҳәа иԥшәмаԥҳәыс лызҿиҭуан.

Акоммунисттә партиа шеилаҳахьоугьы, усҟантәи арежим амчрақәа шкаԥсахьоугьы, Антипа иахьагьы уиазҵаар, ихаҿы иааиуам убри амш аены цәгьарас ҳәа ииҳәаз.

СЫПРЕЗИДЕНТХАР СҬАХУП

Сынтәатәи ашықәс, Аҧсны апрезидент ҿыц иалхра иашықәсуп. Ус анакәха, сынтәатәи ашықәс: аиндаҭларақәеи, аиҿыхарақәеи, ацәгьахәарақәеи, алабеигәыдҵарақәеи, аиқәымчрақәеи, ахәмаррақәеи ирышықәсуп.

– Уара, арҭ ауаа цқьа иаҳзымдыруазаарын, иацы ҳапрезидент дызнықәуаз, иныҳәаҿа мҳәакәа аишәачара иахымҵуаз ауаа, иахьа ирҿыцҳәацәақәо убоит, – иҳәеит сҩызак, жәаха ҽанак ҳанааиқәшәа.

-- Ишҧасымбо, избоит, – сҳәеит саргьы, Америка ҿыц сзаазыртырц згәы иҭаз ауаҩы, ичҳаны уи ицәажәарагьы сазызырҩып ҟасҵан. Дшысҩызазгьы дҧысшәарц сҭахеит. Избанзар, иахьа ауаҩы иқәгәыҕра цәгьахеит. Иацы уҧсы зыхҭнуҵоз, иахьа ҟәрышьқәак, ма маҵура ҧхак наидыргылон, нас ихҭнуҵоз уҧсы иара инапала ишьуан, уҧсыжраҿгьы "длаҕырзышо" ацәажәара илиршон. Уи ус шакәыз иахьа избазма. – Амала, акы сузҵаарц сҭахын. Абри азҵаара сара сҿы изцәырудгеи, сара ацәахацәыфарақәа сышрылам иахьа уажәраанза ишҧаузымдыри? – Ари аҩыза аусҧшьа аамҭа анаҳзааи ҽырдагәа, ҽырлашәы шыҟоумҵо сымдыруеи.

– Аҧсны аразҟы цәажәаралеи ҧаралеи азбара шалымшо ҳачкәынцәа хазынақәа иҳадмырбахьеи.

- Иахьатәи аамҭа аҽакымхеи?..

– Ишҧа, аҽакымхеи? Аибашьра еилгахьоу џьышәшьозар џьоукы?

– Аибашьра шҧеилымгац. Ара, Аҧсны уаҳа еибашьра ҟаларан иҟазар, Урыстәылатәи амалуаа ҳара ҳҟны аргылара иалагозма? Урҭ зык изаапшылоит.

Убри, иззааҧшыло азы иагьамоуи иаҧштәахәуи ахьҳзымдырыуа ауп ҳара ҳрыцҳарагьы.

– Нас, ажьеиҧш зегьы ҳрыцәшәаларыма, уара угәаанагарала?

– Ҳара азәгьы ҳицәшәазом, уи шьақәҳарҕәҕәахьеит. Иаҳхаҳмыршҭыр еиҕьуп ҳҭоурых, ҳазлыҵхьоу азыблрақәа.

– Иуҳәо сзеилкаауам, Арсоу?

– Уара ухаҭагьы иахьа усзеилкаауам, аха, сара ус анцәа сишеит, сгәаанагара сымҳәар, сычмазыҩхоит. Иара убри азакәхап иахьа уажәраанза усурҭадагьы сзыҟоу, хаҭала азәы ситәынгьы сзыҟам.

– Цәгьарас иҟоу сзеилымкааит апрезидент ҿыц далҳхуазар?

– Уи бзиами, уи ҧхьаҟа царами, аха, президентс зхы ықәзыргыларц згәы иҭоу ауаа цқьа иудыруама?

- Убри азами суацәажәарц сгәы изҭоугьы. Анцәа иџьшьаны, Аҧсны инхо рнаҩсгьы Урыстәыла инхо-инҵуа, уаҟа аус зуа ҳачкәынцәагьы ари аус рхы аладырхәырц иахьаҿу насыҧми.

-- Ишҧанасыҧым. Аҧсуаа адунеи иабжакны анцәа иҟаиҵааит, аха, Аҧсны ахьаа здыруа, Аҧсны, есуаха адгьыл злымҳа адкыланы аҧсыҧ лагаҩагабжьы иазызырҩуа, даҽа милаҭк иҧынҵа иҭамсуа адгьыл афҩы хаа зҟарҟы амырхәхәуа, уи сыздыруам.

– Аҧсны налҵ акраамҭа инхахьоу, адунеитә цивилизациа иагәылҧшхьоу илаҧшҳәаа иаҳа иҭбаами, иибахьоу, иаҳахьоу иаҳа ирацәами?

– Злымҳа ҵару иаҳауа рацәоуп, зылақәа аарту иибаша маҷхума. Уи дахьыҟазаалакгьы иҧсабаратә ҟәышра дымҩақәнаҵоит. Адунеитә цивилизациа ҳахьашьҭалаз иабзоуразами иахьа ҳазҕабцәа ҏеырҟьантазны рныҟәара? Ҳәар ҳбызшәа иацәыҧхашьо, ирзымдырыуа рнагара? Ҳаҧсуа намыс ауапажә еиҧш ацәыҵлашьцараҿы акнаҳара? Ажәлар ахы рызҭарц иаҿу иҧа иара дизымзырҩуа аҟынза инеира? Дасу инапы иану аус рыбжатаны, иитәым аус далацәажәо инеира?

– Абарҭ аусқәа ҳареерц азоуми апрезидент ҿыц иалхразы акәҧара заҭахугьы.

– Арҭ зегьы зыреиуа апрезидент иакәзам. Абарҭ зегьы зыреиша ҳара, ажәлар ҳауп. Сара сыҩнаҭа сара саҧшәымоуп. Сара сыҩнаҭа иҩныҩуазароуп сбызшәа, сашәа. Сышәхымс илагылазароуп сынамыс. Сашҭа иҭыҵроуп, иҭалалароуп сгәаҕь, схаҵара. Убасҟан ауп саргьы санынҧшзоу, сыпрезидентгьы игәы азырхаҵаны адәныҟатәи аусқәа инапы анрылеикуа.

– Адәныҟатәи аусқәа бзиоуп, аха, аҩнуҵҟатәи?

– Еиҭасҳәахуеит, аҩнуҵҟатәи аусқәа ҳаҩнаҭақәа роуп, министрцәасгьы ирымоу абацәеи анацәеи ҳауп.

– Уи еилкаау усуп, ҳазлалагаз ажәа ҳҳаҳарштит.
– Ишԥаҳҳашҭи. Уареи сареи иахьа далҳҳуеит апрезидент.
– Усхымччан. Саргьы ак сымбо, ак смаҳауа сыҟазам, ауаа рҟнгьы аус сымоуп, ацәажәарагьы мҩаԥызгахьеит.
– Убри дырны ауп саргьы сызудтәалоу, угәаанагарагьы еилыскаарц сҭахын.
– Саргьы угәра згоит, угәаанагара здыруазаргьы цәгьа избом. Амала, иџьасшьо, аԥсуаразы ушыҟоу здыруеит, партиак уахьалам ауп.
– Сышԥалам. Сара салоуп зегьы иреиҳау, зегь раасҭа амч змоу апартиа.
– Ишԥа? Аиҭаираҿы усымбазацтеи ахаангьы.
– Сара знык ауп саниуа, ҩынтә сеиҭеизом. Аамҭақәа рҿааиҭаркцыԥхьаза ҳаиҭеилозар, ҳгараҟаҵацәагьы ахьзарым. Еиҭасҳәахуеит, сара ҩынтә сеиҭеизом, сызлоу апартиагьы иахьзуп: Анамыс, Аԥсуара аныҟәгара, Аԥсадгьыл ахьчара.
– Ҳажәа еаџьара иқәараҵахит. Ҳазҵаара хада ҳхашҭыхт ишубо.
– Ишԥаҳҳашҭи. Апрезидент иалхра ҳаҿыми.
– Сара усызҵаауазар, нахьхьитәи иаҳа деиґьзар ҟалап. Знык амчраҿы дзаааиааит, зегьы ҳаилаиргьежьырц дыҟоуп.
– Ҳаиларгьежьразы аамҭа имамзи?
– Ҳапрезидент диԥырхаган.
– Уара, абри иахьа, уара, сара, џьоукы апрезидент избахә зҳәо, Аԥсназы дзакәыз, дзакәу ҳдыруама?
– Иҳамдыркәа, хагыла дҳамамкәа, ҳаблақәа ҭырхаха ҳаныԥшыз аамҭазы анцәа даҳзааимышьҭи.
– Нас, нас?
– Аибашьраан иара иакәымзи иаԥхьагылаз.
–Иудыруазаапеи.
–Изымдыркәа. Иара иами аибашьра ашьҭахь Москва дцо-дааура, Нхыҵ-Кавказ ажәларқәа еидкыло, адунеи ҳадырууа ҳҟаимҵеи. Иара ибзоурала Аԥсны аиҭакрақәа маҷымкәа иҟамзи.
– Нас уажә ҳааҟәымҵзакәа, аныха иашьцылаз реиԥш, алаба зкышагьы изымкышагьы, ҳҷынқәа аашьҭыхны ҳазишьҭалеи?

– Уи иаадыруа иоуп. Уажәшьҭа дымцаргьы ԥсыхәа ыҟам. Ихадароу, иааиуа аҿыц иоуп.
– Нас, уаҳа иқәургыларц угәы иҭада?
– Ҳусзбаҩ дышԥоубо?
– Апарламент ааилатәацыԥхьаза зусура ахәшьара баапсы арҭозу?
-- Уигь дугәаԥхом. Егьи, Урыстәыла аҭыԥ дузза змоу?
– Араҟа аус имухьеи, зызбахә умоу, дарбан сыздыруам, аиашазы.
– Дышԥоузымдыруеи. Дааразагьы дҟәышуп.
– Аҟәышразы зегьы ируҭои.
– Урыстәылаа угәамԥхозар, Аԥснытәиқәа рахь ҳаиасып.
– Араҟа ами апрезидентра зеаҿызшьаарц зҭаху ахьырацәоу.
-- Урҭ реиқәыԥхьазара заҭахи, зегьы еицаадыруа рами.
– Убриоуп иҟалаз. Араҟа зегьы ибзиацәаны ҳаибадыруеит.
– Иаҳдыруа далҳхыр ами, абзиаза.
– Иаҳдыруа дшаҳдыруа ауп иуҳәаша.
– Уара избо, азә дызгәаԥхо уаҩым.
– Дышԥасгәамԥхо. Исгәаԥхо уара ухаҭагьы думдыруеи. Апрезидентрагьы уи ибар илшоит.
– Уи дыбзиами. Дуаҩыцқьоуп. Ԑԥныҳәа имазам. Иаацәгьарахаргьы, аԥхьатәи ҳапрезидент иеиԥш, ҳшимҭиуа дыруп.
– Ус анакәха, скандидатцәа азәы дугәаԥхеит.
-- Даеазәгьы думоума? – Сҩыза ихаҿы аалашеит. Мазақәак сеихуа џьшьаны, амыргәырґьара ихы иҭалеит.
– Егьи акандидат, уи схы аасҭа издыруа, зыгәра зго уаҩуп. Аха иуасҳәару сыздыруам ихьыз, угәра шызгоугьы.
– Уԥсцәа ирымаҿоуп ишсоуҳәара. Сара иахьа субама, исоуҳәаз уа исылаԥсит, азәгьы иаҳараны дыҟазам.
– Иуасҳәап, нас, даара ишмазазгьы. Уи сара соуп.
– Ишԥаа?!. – Сзацәажәоз, иҿы ахьааихихыз, исаса еихԥазшәа уа иаанхеит. Аха нас далҟьан: – Аиаша уҳәаҵәҟьоума, уара? Ма усылахәмаруазар?
– Аиаша шԥасымҳәо. – Саргьы напы зласкыз ароль, актиор бзиа иеиԥш, експромтла аеалахарала салагеит.

Сҩыза дсыхәапшуеит. Аҵеи амци реилыргара ицәуадаҩхеит. Ҽыхара дазыҟаҵаны доузышьҭыз ауаа усгьы ихы еиларгахьан, уажәтәи сара сажәаҟәа зынзаск ишьара дыҟәырҟьеит.

– Уара апрезидентра узныҟәгап угәыхәуоу?

– Изныҟәсымгои. Рлабаҟәа аакыдхны уи иашьҭоу среицәаны субома?

– Ушҧареицәоу, аха... Апрезидентра ус ишуҳәо имариоу усзам. Ажәлар рлахьынҵа унапы ианны, цҟьа уазхәыцхьоу?

– Ишымариам сымдыркәа. Хәышыҟәса раахыс аҽазыҟаҵара саҿуп. Џьаргьы аус зызымуеи зугәыхәуа. Ажәлар иахьа хадас уалырхырц азы уаанзатәи апрезидент уҧхаҵаны уимазшәа ухы дурбароуп. Зыҧсаҭа шкәакәоу иҧсаҭа уцәҳалароуп. Ауаа бзиа еицырбахьоу, дырцәымҕхартә аус еиҵаҟәаҟәаҟәа иҵаугалалароуп. Аҭыҧ ҧхаҟәа ирызхьаауа ауаа уааигәара иургылалароуп, ухы иаурхәаларoуп. Уаҵәы ушарҧхашьо шудыруагьы, акьыҧхь ала лассы-лассы ҳәынҵәаҟәак џьоукы инарҿоуҟьалароуп. Иумбои ҟарҭаа аус шыруа.

– Ассир, уара!

– Уи ус шакәу иахьанзагьы иузымдырзаци. Баша уҩуа ауаа урылоума?

– Ассир уҳәоит уара! Ашәҟәыҩҩы апрезидентрахь аус ахьынзаимоугьы иазхәыцтәызар ҟалап. - Сҩыза арҭ иажәаҟәа рнаҩс агәра згеит, сроль цәгьамкәа анагзара сшаҿыз.

– Ишәҟәыҩҩцәазами, аҵаараҧшаара иашьҭоу ашәишәи аиҧш, ргәаанагараҟәа еилкауа урылазҵаз ауаа?

– Урҭ апрезидентра иашьҭазам. Дара ртәы дхаргаларц ауп изҿу.

Уажәшьҭа аргамаҵәҟьа агәра згеит ари ауаҩҧс сыҵәгәыр дшаҿашәаз, ирҳәацәарагьы аҭахын, хымҧада.

– Нас, ашәҟәыҩҩы аполитикахь ус имазам уҳәама?

– Аполитикахь аус шҧаимам, аха апрезидентра сыздыруам. Ус сҳәеит ҳәа, иахьа иҟоуҵалак ҟалоит.

– Иҟоуҵалак шҧаҟало. Хәышыҟәса раахыс сара аџьа избахьоу удыруоу? Заҟа шьаҵа сырхахьоу, заҟа ҟьаад зыҩхьоу, заҟаҩы срацәажәахьоу. Иаасгәалашәар схы еилагоит, аха амаҷ аҟны санааи, сусҟәа аҵыхәтәанынза инасыгзароуп.

– Иузхаша абыжьҟәа уоуп ҳәа угәы иаанагоума?

– 80 процент сара истәуп.

– Уҧши, уара! Ауаа иахьаадырҟәо иҟамзаап! Уи ауп иҟалазгьы, мчыбжьыла Аҟәа узбалазом. Уҧши, уара, ауаа аус шыруа!

– Абас ауп аусҟәа шыҟоу, аҩыза. Ухы ухала уамыхәар азәгьы уигәалашәазом.

– Зегьы акоуп, иуҳәаз агәра сызгом, сужьошәа сгәы иабоит.

– Алхраҟәа ааир иубап. Мышҟәак рыла Урыстәылантәи исзааргоит сбиографиеи сыпрограммеи зну, иреиҕьу аҟьаад иалхны иҟаҵоу сыхзыргаратә бҕьыцҟәа. Дысзаараны дыҟоуп политолог хазынкагьы.

– Урҭ рыкнаҳара уанбалаго?

– Макьана, аамҭа сымоуп, сзырццакуазеи.

– Уҧши уара! Ассир! Арсоу дыпрезидентхоит!

–Уамашәа изубеи?

– Уамашәа ишҧазбо. Амала упрезидентхар, уааигәаарагьы ҳнаушьҭшам.

– Умшәан. Усҟан сара ашьоура салагазом. Уара узлоу апартиа сара схаҭа сшадгылаҩымгьы, исхасыршҭзом. Ҳаилибакааны аус еицааулароуп усҟан.

– Апартиаануҳәа, иарбан хеидкылоу уара уҟәзыргыло?

– Сара, уажәтәи апрезидент сыхьз иҳәоит, - сҳәеит сара, ишхасырҟьацәоз шыздыруазгьы. Аха сызлагаз "аус насыгзар" акәын. Арахь, апрезиденти сареи ма ҳаизааигәахындаз, ҳааидтәаланы ҳиацәажәахьандаз. Аха ари сҩыза иахьатәи апрезидент ситәуп ҳәа агәаанагара шимаз сымдуреи, уигьы схы иаасырхәап ҟасҵеит. Акыс, ҳапрезидент бзиа дшызбогьы идыруеит.

– Ассоциациахь уаниас акы ишазҳәаз ҳамдыри сҩызцәеи сареи. Аиаша ҟауҵеит. Ашәҟәҩҩцәа Реидгыла ҳаргьы акыр ҳзыҟанаҵо џьушьо. Уаҟа ишубац еиҧш, џьоукы ҟәҧаны рхы иахәоит, изгац игоит, аган иавахац ҳавахоит. Уара уоуп аиаша ҟазҵаз. Ҿымҭзакәа, уаҧхьаҟа иухәаша аусҟәа урҿуп.

– Абас ауп аусқәа шыҟаҵатәу.

– Ари аус сыгәра ганы исоуҳәеит, аха уаҳа уҿы иаатәыхны ҽазәы иоумҳәан, иупырхагахар ҟалоит.

– Уара угәра згоит азоуп изуасҳәаз, мамзар азәы илымҳа иҭасхьоума.

– Аиаша ҟауцеит. Абзиара узыҟалааит. Сынхацәеит, аха сгәы иахәашаз ажәабжь бзиагьы соуҳәеит. Амарџьа, угәуеаныз, шьапҿаршә узырымуааит, – иҳәан, иқьаадқәа еиҧхьытта изҭаз ипапка рееиуа иаашьҭихын, акаҳуажәырҭа дындәылҵит.

– Абзиара ззыҟалаша. Уара убжьгьы акыҳәа сақәгәыҕуеит.

– Уи сара избап. Абзиараз, аҟәҿиаракәа, - дыццакны Аиааира ахьз зху амҩадуахь иҿынеихеит. Сара сишьклаҧшуа сахьгылаз аччара сакуан. Избанзар уи уажә дахьцоз здыруан, апрезидентра зыцәа арҟьалахьаз, зыблақәа амса рыхнаҵахьаз, зџьыбақәа кказа иҭанарцәхьаз ауаа изыҧшын.

Иара, сара схаҭагьы сымцқәа рыгәра згарц рацәак сыгмызт. Хжьарами усгьы ҳазҿу. Ахжьарақәа рами агәнаҳарақәагьы зхылҵуа.

Ус сҳәеит ҳәа, иамоуи, саргьы сыпрезидентхар сҭахуп.

АХҚӘА

Аҧхьажәа ацымхәрас......3

Ажәабжькқәа

Амцаҿыцәаанза......5
Агәы ҧсзом......30
Христо......54
Раҧхьатәи аҧышәара......63
Аеҵәахә ахькыду......67
Ташәа......75
Аҧхын-қәа......83
Ашҳам злоу ахәырбҕьыц......95

Асахьаркыратә очерк

Дзыҧсаз ҳирдырырц иҭахызҭгьы......106

Аминиатиуракәа

Аҳақ......126
Аҧсҭазаара азхәыцра......128
Аҧсыжра аҟнытәи хҭыск......130
Иареи сареи......131
Аҧҟақәа......133
Арбаҕь ахҧатәи абжьы......134
Агәы......135
Ари аҧсҭазаара бзиа избоит......136

Узырҩыр иуаҳауеит, унаҧшыр иубоит

Аҿымҭра абжьы......137
Ан лхырҵәы......138
Белла......139
Маиана......141
Џьулетта......142
Лил......143
Еҭыр......144
Сан лылаҕырзқәа......145
Ҭамаз......146
Аџьабаа баша......147

Месуҭ...148
Сара саԥсуоуп...149

Асатиреи аиумори

Измааноузеишь?...150
Раккии, сареи, амотоцикли.......................................156
Ԥарч ижьирҭаӷы...162
Ԥарч иеадақәа..163
Еицәажәазҭгьы...164
Иззамуа изамуцәҟьозаап..165
Аԥсра згәы иҭамыз ажә...166
Магәи араион аиҳабыреи реицәажәара....................167
Амашьынарныҟәцаҩ ҿыц..169
Капаса аҵәуаҩ дықәихуан….......................................170
Ахәаҵьа ишәҟәгьы имыхәеит....................................171
Дәеа шьаҟак иавызгар, сцагәышьон….......................172

Хантыҟә илафқәа рҟнытә

Изамуит уи ауха..173
Хантыҟәи ажьиреи..175
Исарҳәахьеит...176
Аҭуан аҟны..177
Хантыҟәи иаҳәшьаԥеи..179
Хантыҟәи игәылеи..180
Хантыҟәи иабхәараав...181
Уаҳаид Ханиа диныҳәон...183
Уаҳаиди Мкани..184
Сануҟәамҵза аԥсшәа усырҵазаап.............................185
Аԥсыжра аены...186
Азын ҵхык азы...187
Арҭ зегьы зжуада...189
Схәыҷқәа ранԥса лоуп...190
Ауасҭацәа..192
Аамҭақәа згәампхоз ауаҩы...194
Руазәк ихабгоит сынтәа..195
Аполитбиуро згәампхаз ауаҩы...................................196
Сыпрезидентхар сҭахуп...198

Енвер Владимир-иԥа Ажьиба

АМЦА ҾЫЦӘААНӠА

Аԥсышәала

Энвер Владимирович Ажиба

ПОКА НЕ ПОГАС ОЧАГ

На абхазском языке

Аредақтор **Р.З. Лашәриа**
Асахьаҭыхратә редақтор **Г. Дочиа**
Акоррeқтор **М. Цахнакиа-ԥҳа**

Аформат 84/108 1/32. Атираж 500.
Иҟаҵә. акь. бҕьыц 6,5. Инықә. акь. бҕьыц 10,9.
Азаказ №190

Аҧсны Аҳәынҭқарра
“Акьыҧхь ҩны”
Аҟәа, Ешба имҩа, 168

Енвер Владимир-иҧа Ажьиба диит 1958 шықәса, ажьырныҳәа 13 азы, Гәдоуҭа араион Мгәызырхәа ақыҭан. Иреиҳау аҵара имоуп. Далгахьеит Аҧснытәи Аҳәынҭқарратә университет. Аусқәа иухьеит: атипографиа - агазеҭҭә цех аҟны цинкографс, аҧсуа телерадиодырраҭара акорреспондентс, Аҳәынҭқарратә аҧсуа театр алитературатә ҟәша аиҳабыс, аполиграфиеи, ашәҟәҭыжьырҭеи, шәҟәыла ахәҳахәҭреи Русбарҭа аҟны редақтор хадас, ахәыҷтәы журнал "Амцабз" аредақтор хада ихаҭыҧуаҩыс.

Аҧснытәи ажурналистцәа Реидгылеи, жәларбжьаратәи ажурналисттә Еидгылақәа рконфедеарциеи, Аҧснытәи ашәҟәыҩҩцәа Рассоциациеи дрылахәуп.

Бжь-шәҟәык дравторуп: "Амш амҵәыжәҩақәа" (1984 ш.), "Абзиабареи аҧсҭазаареи" (1986 ш.), "Ааҧынтәи ашьыжь" (1988 ш.), "Алакә-лабҿаба" (1989) ш.), "Аҧсуа хаҳә" (1990 ш.), "Сгәы абжьы саҳауанаҵы…" (2001 ш.), "Аҿыхара" (2004 ш.).